ఆంధ్రగ్రంథమాల—౧౧

ఆత్మకథ

ప్రథమసంపుటము

అనువాదకుడు :

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి

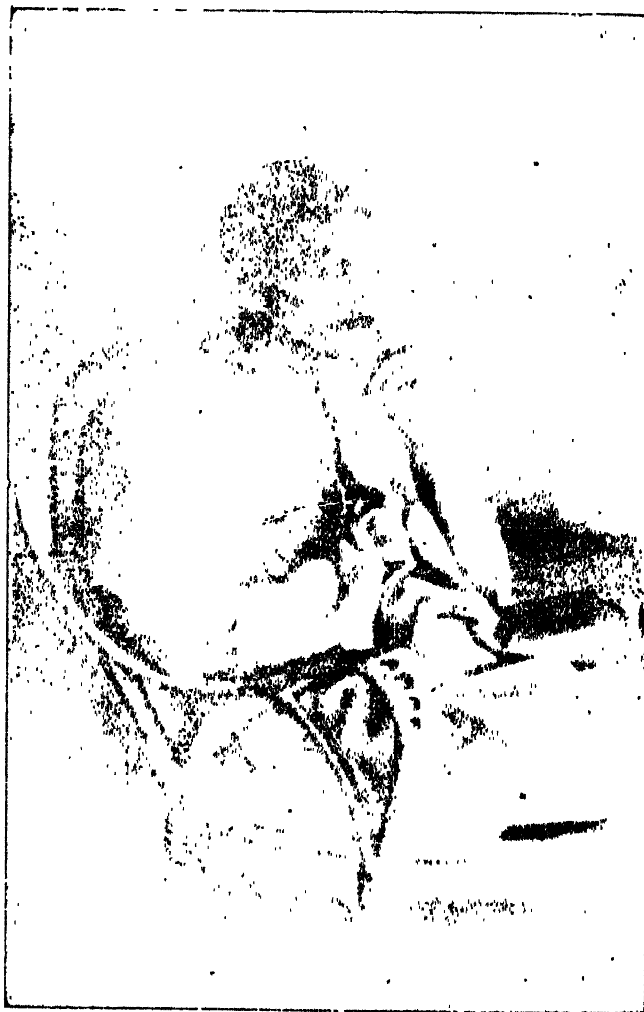
ప్రకాశకుడు :

కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

౧౯౨౯] [వెల రు. ౧-౧౨-౦

చెన్నపురి:
ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయమునందు
ముద్రితము

రెండవ కూర్పు
౨౦౦౦ ప్రతులు

మహాత్మా గాంధి

విషయసూచి

మొదటి భాగము

మూఁడవ భాగము

సూచన

మొదటి కూర్పు

గాంధిమహాత్ముఁడు "ఆత్మకథను" వ్రాయఁబూనుకొను టకుఁగల కారణంబులను గ్రంథపీఠికయందు సవిస్తరముగఁ దెలిపియున్నారు. గుజరాతి నవజీవన పత్రికయందు వ్యాసరూపమున ప్రచురింపఁబడుచున్న "ఆత్మకథ" పుస్తకరూపమును దాల్చినది. ఆత్మకథాప్రకరణముల కనువాదము లెప్పటి కప్పుడె ఆంగ్లపత్రికల యందును, దేశభాషాపత్రికలయందును ప్రచురింపఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రపత్రికల యందును నీయనువాదములు వెలువడుచున్నవి. గుజరాతి, హిందీ, అరవము, కన్నడము, ఇంగ్లీషు మొదలగు భాషలయం దీగ్రంథము వెలువడినది. అమెరికా మాక్మిలన్ కంపెనీ ప్రకాశకులు ఆంగ్లప్రచురణమునకు లక్షరూప్యములు కానుకగ సమర్పించిరి. తెలుఁగునందును ఆత్మకథను ప్రచురించుటకు మహాత్ములవారి నాంధ్రప్రముఖులు కోరియుండిరి. మహాత్ముని యనుమతిని దీనిని ప్రచురించుటకుఁ బూనితిని. స్వయముగ తెనిఁగింప నెంచితిని. కానిసాధ్యము గాలేదు. సుప్రసిద్ధాంధ్రపండితులు, శతావధానులు శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారాంధ్రీకరణభారము వహించి, అచిరకాలమున పూర్తిచేసిరి. లోకోత్తరమైన ఆత్మకథను ఆంధ్రభాషయందుఁ బ్రచురించుటకు సాధనభూతులైన శ్రీ శివరామశాస్త్రిగారికిని, ఇతర ప్రముఖులకును

వందనముల నాచరించుచున్నాను. ఆంధ్రలోక మీగ్రంథ ప్రయోజనమును బొందుఁగాత !

విభవ, ఫాల్గుణ, శు. ౧౨, శుక్రవారము. } కా. నాగేశ్వరరావు.

రెండవ కూర్పు

ఆత్మకథకు రెండవకూర్పు నచిరకాలముననే ప్రకటించుట మహాభాగ్యము. నాలుగైదు నెలలలో 1800 పుస్తకము లమ్ముడుపోవుట గొప్పవిశేషము. గాంధిమహాత్మునిపట్లను, సద్గ్రంథపఠనమునందును, గజ్యాంగవిషయములందును ఆంధ్రులకుఁగల యభిమానము నీయుదంతము విశదము చేయుచున్నది రెండవకూర్పునందు మొదటి కూర్పునందలి లోపములను, తప్పులను కారణాంతరము వలన సర్దుపాటుచేయనందులకు పాఠకులమన్నసలను వేఁడుచున్నాను. గ్రంథమును ముద్రించుట కనుజ్ఞ నొసంగిన గాంధిమహాత్మునకును, గుణగ్రహణ పారీణులైన పాఠకులకును వందనములను సమర్పించుచున్నాను. గ్రంథము సకలజనుల కందుబాటుగ నుండుటకు వెల ౦-౧౨-౦ లకు తగ్గింపఁబడినది. అచిరకాలముననే రెండవ సంపుటమును కూడ ప్రచురించుటకు పరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుటకు వేఁడుచున్నాను.

శుక్ల సం. మార్గశీర్ష శు. ౧౫ సోమవారము } కా. నాగేశ్వరరావు.

ప్రస్తావన

నాలు గయిదేండ్ల వెనుక నా మిత్రుల పట్టుదలచే ఆత్మకథను వ్రాయ నియ్యకొంటిని; అంతట వ్రాయుటకుఁగూడఁ బూనుకొంటిని. మొదటిపుట వ్రాసితినో లేదో, బొంబాయిలో అల్లరు లారంభమాయెను; అంతటితో నావ్రాఁతయు నంతమాయెను. పిదప ఘటనాచక్రమునఁ దగులుకొని తిరిగితిరిగి తుదకు యెరవడ చెఱసాలయందు శాంతిఁ బొందితిని. నాతోపాటు జయరామదాసుగారును అందుండిరి. మిగిలినపను లన్నియు నొకమూల నుంచి మునిముందు ఆత్మకథను వ్రాయుఁడని వారు నాకు సందేశ మంపిరి. 'ఇచట నేను కొన్ని గ్రంథములు చదువవలయు నని యిదివఱకే నిశ్చయించుకొని యుంటిని గాన ఆపనిని సమాప్తింపక ఆత్మకథ వ్రాయఁ బూనుకొనఁజాల'నని వారికి ప్రత్యుత్తర మంపితిని. యెరవడ చెఱసాలలో నాకు సంపూర్ణముగా ఆఱేండ్లుండు సౌభాగ్య మొదవియుండెనేని నే నచట తప్పక ఆత్మకథను వ్రాసియుండెడి వాఁడను. కాని నా గ్రంథపఠనము

పూర్తియగుట కింకను ఒకసంవత్సరము కొఱంతయుండెను; గాన నది కాకముం దెటులును నాకు దీని వ్రాయ నయినది కాదు. ఈ కారణములవలన అచటను ఈపని నిలిచిపోయెను. నేఁడు ఆనందస్వామి దీనిని దిరుగఁదోడెను. మఱి నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమును పూర్తిచేసియుంటిని గాన నిఁక నాత్మకథను వ్రాయ మనసు పడితిని. 'మొదట కథనంతయు వ్రాసియుంచి పిదప పుస్తకాకారముగా ప్రకటింపనొప్పు'నని ఆనందస్వామి యనెను. 'విడిగా దీనినే వ్రాయుచు కూర్చుండునంత అవకాశము నాకు లేదు. కాని క్రమక్రమముగా నవజీవన పత్రికకు వ్రాసి యిచ్చుచుండవచ్చును. ఇంతియ కాక నవజీవనపత్రిక కేదో కొంచెము వ్రాయుచుండవలసినవాఁడనుగదా! అది ఆత్మకథయే యేల కారాదు?' అని నే ననఁగా స్వామియు నంగీకరించెను. ఇటు లాత్మకథ వ్రాయ నవకాశ మొదవెను.

నే నిటులు నిశ్చయించుకొనియుండఁగా నిర్మలహృదయుఁడగు నొక మిత్రుఁడు వచ్చి యిటు లనెను— నాఁడు సోమవారము, నాకు మౌనదినము:

'మీ రాత్మకథ నెందులకు వ్రాసికొనుచున్నారు? అది పాశ్చాత్యుల సంప్రదాయము. మనపూర్వు లెవ

రును వ్రాసియెఱుఁగరు. అయినను మీరు వ్రాయున దెద్ది? మీరు నేఁడు సిద్ధాంతము లనుకొనినవానిని రేపు కా వనుకొనినచో? లేక యీ సిద్ధాంతముల ననుసరించి యేపనులను మీ రిపుడు చేయుచున్నారో వానిని కొంత కాలమునకు తాఱుమాఱు చేయవలసివచ్చినచో? పలువురు మీవ్రాఁతలను ప్రమాణముగాఁ దీసికొని తదనుగుణముగా తమజీవితములను దిద్దుకొనుచున్నారు. దీనివలన వారు చెడుదారిని బడినచో? ఈకారణములవలన ఇపు డాత్మకథారూపముగా నేమేని వ్రాయుటకు తొందరపడనిచో బాగుగా నుండదా?'

ఈమాటలు కొలఁదియో గొప్పయో నామదిలో పనిచేసెను. కాని నే నాత్మకథను వ్రాసికొనుచుంటినా? అనేకసమయములందు సత్యమునుగూర్చి నాయొనర్చిన ప్రయోగములను ఆత్మకథయనుపేర వ్రాయ నుంకించుచున్నాను. నాజీవితమంతయు నిటువంటి ప్రయోగములచే పడుగుపేకలుగా నేయఁబడిన దననగును. కావున వీనిని వ్రాయుచో నవి యొక జీవితకథాకారమును గైకొనఁగలవు. దీనిపుటపుటయందును ఈ నా ప్రయోగములే నిండియుండునెడల ఈకథ నిర్దోషమని నే ననుకొందును. నాయీ ప్రయోగముల నన్నిటిని లోకులయెట్టదుటఁ బెట్టినచో వీనివలనఁ గొంతయుపయోగ ముండునని నా

నమ్మకము,—లేక యిది వెఱ్ఱినమ్మక మగుఁగాక! నారా జనీతి ప్రయోగములను భరతవర్షమంతయు నెఱుఁగును. కొంతవట్టు సభ్యప్రపంచమంతయు నెఱుఁగును. నాబుద్ధిలో దీనివిలువ తక్కువలో తక్కువ. ఈ ప్రయోగములవలన నాకు మహాత్మబిరుదము వచ్చుటఁ జేసియు వీనివిలువ నాచూపులో నింకను తక్కువ. పలుమాఱు లీవిశేషణము నాకు మిగుల దుఃఖము కలిగించెను. ఈ విశేషణమువలన నేను చంక లెగురవైచిన క్షణ మొకటియు లేదు. అది యటుండె. నాయాధ్యాత్మికప్రయోగములను దెలుప నాకిష్టము. ఇవి నాకొకనికే తెలియును. మఱియు వీనివలననే రాజనీతి క్షేత్రమున నాకు శక్తి గలిగెను. ఇవి నిక్కముగా నాధ్యాత్మికము లగునెడల ఇఁకఁ జంకలు కొట్టుకొనుట కవకాశ మేడ? వీనిని వర్ణించుటవలన వినయము వృద్ధి యగుటకే వీలు కలదు. నేను విచారించుకొనుకొలఁదిని, నాతొంటి జీవితమున చూపుఁ బఱపినకొలఁదిని నాయల్పత్వమే నాకు స్పష్టముగా కానిపించుచున్నది. ఈ ముప్పదియేండ్లనుండియు నా చేసినపనియంతయుఆత్మదర్శనముకొఱకు,—ఈశ్వరసాక్షాత్కారము కొఱకు,—మోక్షముకొఱకు. నాజీవితమునందలి ప్రతిపనియు నిందులకే. నాచలనవలనములు, నావ్రాఁతకోఁతలు,

రాజనీతిక్షేత్రమున నేను దుముకుట—ఇవన్నియు నిందే పరిసమాప్తములు.

ఒకనికి శక్యమయిన పని అందఱకును శక్యమగునని నా చిరవిశ్వాసము. కావున నా ప్రయోగములు చీకటింట జరుగలేదు. ఉండను లేదు. వీని నందఱును తెలిసికొనిపోదురని కొందఱందురు. దీనివలన ఆధ్యాత్మికగౌరవము తగ్గిపోవునని నేఁ దలఁపను. మనకును, మన అంతర్యామికిని మాత్రము తెలిసినవిషయములు కొన్ని యుండును. కాని యివి నాయుద్దేశమున కావలివి. నా ప్రయోగములం దాధ్యాత్మికము లనఁగా నైతికములు; ధర్మమున కర్థము నీతి; ఆత్మదృష్టితో నేనీతి పాలింపఁదగినదో అది ధర్మము. కావున ఈకథయందు పిన్నలును, పెద్దలును నిర్ణయము చేయునట్టియు, చేయఁగలట్టియు విషయసమావేశము ఉండఁగలదు. నేను తటస్థుఁడనై, అభిమానరహితుఁడనై ఈకథను వ్రాయఁగలిగితినేని, ప్రయోగమార్గానుగాములగు నితరుల కించుక దారిబత్తెము దొరకఁగలదు.

నా ప్రయోగములం దెట్టి సంపూర్ణత్వమును నేనారోపించుకొనను. వైజ్ఞానిక పండితుఁడు (scientist), మిగుల నియమముతో, ఆలోచనతో, కౌశల్యముతో తన ప్రయోగములు నడపును. అట్టఁడు దానఁ గలిగిన పరిణామములనే చరమసిద్ధాంతములని యనఁడు. వాని సత్య

త్వము నెడల శంక లేకున్నను తటస్థుఁడయి యుండును. నా ప్రయోగములును అటువంటివే. నన్ను నేను మిగుల పరీక్ష చేసికొంటిని; ఒక్కొక్క భావమునే లోఁతుగా పరి కించితిని; విడఁబఱచియుఁ జూచితిని. అయినను ఇవియే పరినిష్ఠితములని నాయభిప్రాయము కాదు. ఇవి సత్యములు- లేక అంతవఱకును సత్యములు. ఇచట నీ విషయము చెప్ప నావశ్యకము; అవి నాదృష్టిలో సత్యములు. ఈ సమయమువఱకును పరినిష్ఠితములు. అటులు కాని నాఁడు వీనిమీఁద నే నేకార్యములను ప్రతిష్ఠింపఁజాలకపోవుదును. నేను ప్రతిపదమందును 'ఇది గ్రాహ్యము, ఇది అగ్రాహ్యము' అను రెండుపద్ధతు లవలంబించుచు వచ్చుచుంటిని. గ్రాహ్య ములని తోఁచినవాని ననుసరించితిని. కావున ఎంతవఱ కీయాచరణము నాకు—అనఁగా నాబుద్ధికి,—నా అంత రాత్మకు—సంతోషము కలిగించునో అంతవఱకు నా యీసిద్ధాంతములయందు నా కచలమగు విశ్వాసము.

నేను కేవలము సిద్ధాంతములను, అనఁగా తత్త్వ ములనుగూర్చి వ్రాయఁదలఁచితినేని ఆత్మకథను వ్రాయను. కాని యీసిద్ధాంతములనుండి బయలుదేఱిన కార్యముల యితిహాసమును వ్రాయఁగోరుచున్నాను. కావున నే యీ ప్రయత్నమునకు సత్యప్రయోగమని మాఱుపే రుంచితిని. ఇందు సత్యముకన్న భిన్నము లనఁబడు అహింసా బ్రహ్మ

చర్యాది నియమములును, వీని ప్రయోగములును రాఁగ లవు. కాని సత్యమే నా కన్నిటికన్న దొడ్డది. మఱియు దీనియందు పెక్కువస్తువుల సమావేశము కలదు. ఆసత్య ము స్థూలముగా వాక్సత్యమే కాదు, భావసత్యముకూడ. ఆసత్యము కేవల మస్మత్కల్పనాగతసత్యమే కాదు; అది స్వతంత్రము, చిరస్థాయి;—అనఁగా సాక్షాత్ పర బ్రహ్మము.

పరబ్రహ్మమునకు లక్షణము లనేకములు; ఏల నఁగా తద్విభూతు లనేకములు. విభూతులు నన్నాశ్చర్య చకితుని జేయును. ఒకొక్కక్షణము నన్ను ముగ్ధుని జేసివైచును. నేను సత్యరూపియగు పరమేశ్వరుని పూజా రిని. అతఁ డొకఁడే సత్యము. మిగిలినదెల్ల మిథ్య. ఆసత్య మింతవఱకు నాకు దొరకలేదు. నేను శోధక మాత్రుఁడను. ఈశోధనమున నేను నాప్రియతమ వస్తువు లఁగూడ విడనాడఁగలను; మఱియు నే నీశోధనయజ్ఞమున నాశరీరమునుగూడ హోమము చేయ సంసిద్ధుఁడను. ఇంతియ కాక ఇంతశక్తిగూడ నాకుఁ గలదనియే నానమ్మిక. ఇఁక నెంతవఱకు నా కీసత్యము సాక్షాత్కరింపదో అంత వఱకును నాయంతరాత్మ దేనిని సత్యముగాఁ దలఁచునో ఆకల్పితసత్యమును ఆధారముగాగణించి, దీపస్తంభముగాఁ జేఁబూని, దీనియాశ్రయమున నాజీవితమును వెడలింతును.

ఇది కత్తిమీఁది సామయినను నా కతిసరళముగా కానిపించుచున్నది. ఈ మార్గమునఁ బోవుచుండఁగా భయంకరములగు నాతప్పిదములును కడు తక్కువగా కానిపించుచున్నవి. ఏలయన, నే నిన్ని తప్పిదములలో నున్నను రక్షింపఁబడుచుంటిని. ఇఁక ముందుగూడ నే నీదారినే పోఁగలను. దవుదవ్వుల విశుద్ధమగు సత్యము యొక్క——పరమేశ్వరునియొక్క——మెఱుపు గూడ కానిపించుచున్నది. ఈసృష్టిలో ఒకటియే సత్యము, మిగిలినవెల్ల మిథ్య యను నీనమ్మిక నాఁడునాఁటికిఁ బెరుఁగుచున్నది. ఈనమ్మిక యేచందమునఁ బెరిఁగినదో నా ప్రపంచము, అనఁగా నవజీవనాది పత్రికాపాఠకగణ మెఱుఁగుఁగాక! మఱియు ఈప్రయోగములందు నా కెవరు సబ్రహ్మచారులో వారును నాతోపాటు దీనిమెఱుపును కనుఁగొందురుగాక! నాకు శక్యమయినది ఒక బాలకునకుఁ గూడ శక్యమే యనునీవిషయ మొకనాఁటికంటె మఱియొకనాఁ డెక్కువ ధ్రువమగుచున్నది. ఇందులకు నాకు బలవత్తరములగు కారణములు కలవు. సత్యశోధనసాధనములెంత కఠినములో అంతసరళములును. అహంత కలవాని కేది దుశ్శక మనిపించునో కల్లకపట మెఱుఁగని పసివాని కవి సులభ మనిపించును. సత్యశోధకుఁడు తనను రజఃకణము కన్నను తక్కువవానిఁగా నెఱుఁగవలయును. ప్రపంచ

మంతయు రజఃకణములను త్రొక్కికొనుచుఁ బోవుచుం డును; అట్టి రజఃకణములచేఁ గూడ త్రొక్కివేయఁబడు నంతె యల్పుఁడనని సత్యార్థకుఁ డెంతవఱకు తనను దాఁ దెలిసికొనఁజాలఁడో అంతవఱకును వానికి స్వాతంత్ర్య మగు సత్యముయొక్క ఆభాసమేనియు దుర్లభము! ఈవిష యము వసిష్ఠవిశ్వామిత్రుల యాఖ్యానమునందు పరిస్ఫుట మాయెను. ఏసుమతము, ఇస్లాముమతముకూడ ఈ విష యమును నిరూపించెడిని.

ఈముందు వ్రాయఁబోవు గ్రంథమునందు పాఠ కున కెందేని గర్వగంధము సోఁకెనేని, అం దేదో లోప ముండక తప్పదు. మఱియు నాకుఁ గానిపించు అసత్యపు మెఱు పెండమావులును గాక తప్పదు. నా వంటివారు పందలువేలు మ్రందుదురు గాక, సత్యమునకే సదా జయ మగుఁగాక! అల్పాత్ముల ప్రమాణముచే సత్యముయొక్క ప్రమాణము పీసరవోవకుండుఁగాక!

నాయీ వ్రాఁతల నెవరేని ప్రమాణముగా గ్రహింప కుందురుగాత మని వినతుఁడనై ప్రార్థించుచున్నాను. ఇందలి ప్రయోగములను ఉదాహరణముగాఁ గైకొని యెవరి ప్రయోగములను వారు యథాశక్తిగను, యథా మతిగను చేయుదురుగాత మనియే నాకోరిక. ఈసంకుచిత

క్షేత్రమున ఆత్మకథా సంబంధములయిన యీ వ్రాఁతల వలనఁ గొలఁదియో గొప్పయో సాయము చేకూఱఁగల దని నానమ్మకము. ఏలనఁగా, నేను వేనిని దాఁచికొన లేదు. నాదోసఁగుల నన్నిటిని పాఠకుల యెదుటఁ బెట్టి తిని. ఏలందురా, సత్యవైజ్ఞానిక ప్రయోగములు తెలుపుట నాయుద్దేశము. నేనెంత మంచివాఁడనో తెలుపుట తిలమాత్రము నా కిష్టము కాదు. ఏ ప్రమాణముచే నేను ప్రమితుఁడను కాఁదలఁచుచున్నానో, మఱియు ఏ ప్రమాణము మనకందఱకు సంపూర్ణముగా అవలంబనీయమో అట్టి ప్రమాణముచే నన్నిటులు భావించుకొనుచున్నాను:

క. నావంటి కుటిలమతియుం
గావలుఁడుం గాముకుండు కలఁడే యిలలో?
ఏవాఁడు నాకు నోడ లిడె
నావానినె మఱచునంత యకృతజ్ఞుండన్. *

నేను నిండు నమ్మికతో ఎవనిని నాయూర్పు నిట్టూర్పుల కేలికగా తలఁచుచుంటినో, మఱియు ఎవని యుప్పుఁ గల్లు నేను తినుచుంటి ననుకొనుచుంటినో అలవానికి నే నింతవఱకును దవ్వులనే యుంటి నను నీచింత ప్రతిక్షణము

---

* మోసను కౌన కుటిల ఖల కామీ?
జిన తను దియో తాహి బిసరాయో
ఐసో నిమక హరామీ. [సూరదాస్.]

నన్ను తొలుచుచున్నది. దీనికి కారణము నావికారములే యని నాకుఁ దెలియును. కాని వీని నింతవఱకు పాఱజాడు చేయఁజాలకున్నాను.

ఇఁక ముగింతును. ప్రస్తావనలో ప్రయోగములఁ గూర్చి ప్రసంగింప నొల్లను. అవి కథాప్రకరణములందే పాఠకుల కంటఁ బడుఁగాక!

ఆశ్రమము, సాబరమతీ
మార్గశీర్ష శు. ౧౧, వి. ౧౯౮౨ } మోహనదాస్ కరమ్‌చంద్ గాంధీ

ఆ త్మ క థ

మొ ద టి భా గ ము

౧

జన్మాదికము

గాంధీకుటుంబమువారు మొదట *పచారుదినుసులు, అమ్మువారై యుందురు. కాని మా తాతగారికి పైమూవురు పురుషులు కాఠియావాడునందలి కొన్ని సంస్థానములందు మంత్రులుగా ఉండిరి. ఓతా గాంధి యను మాఱు పేరు కల ఉత్తమచందు గాంధీ అను మా తాత మిక్కిలి నియమపాలకుఁడై ఉండనోపును. ఏలన, కొన్ని రాజకీయములగు కుట్రలవలన ఆయన పోరుబందరు దివానుగిరి విడిచి జునాఘడ్ అను సంస్థానమును ఆశ్రయింపవలసివచ్చెను. అచట అతఁడు నవాబునకు ఎడమచేతితో సలాము చేసెను. ప్రత్యక్షమైన ఈ అవినయమునకు ఒకఁడు కారణ మడుగఁగా, 'కుడిచేయి ఈవఱకే పోరుబందరునకు సమర్పితమయినది' అని అతఁడు అనెను.

భార్య చనిపోఁగా, ఓతాగాంధి మరల పెండ్లాడెను. అతనికి ప్రథమకళత్రమున నలువురును, ద్వితీయకళత్రమున ఇద్దఱును కుమారులు. ఈ ఓతాగాంధి కుమారు లందఱు ఏకగర్భసంజాతులు కారని నేను బాల్యమున గ్రహించితిననిగాని, ఒరులవలన ఎఱిఁగికొంటిననిగాని అనుకొనను. ఈ ఆఱుగురు అన్నదమ్ములలో అయిదవవాఁడు కబాగాంధి అని నామాంతరము కల కరంసందు గాంధి. ఆఱవవాఁడు తులసీదాసు గాంధి. ఈ సోదరులు ఇరువురు ఒకరిపిదప మఱియొకరు పోరుబందరునందు ప్రధానామాత్యులుగ నుండిరి. ఇందు కబాగాంధి నా తండ్రి. ఆయన

* గుజరాతు, కాఠియావాడులలో పచారు దినుసులు అమ్మువారికి 'గాంధి' అని పేరు.

రాజస్థానిక-కోర్టులో ఒకసభ్యుఁడు. ఆకోర్టు ఇపుడు అంతరించెను కాని అది ఆకాలమున రాజులకును, తత్కులజులకును తగవులను దిద్దఁ జాలినదిగా ఉండెడిది. ఆయన కొంతకాలము రాజకోటలోను, పిదప వాంకనేరులోను దివానుగా ఉండెను. ఆయన చనిపోవువఱకును రాజకోటసంస్థానమున పింఛను పుచ్చుకొనుచుండెను.

కబాగాంధి కలత్రవియోగములవలన నాలుగుమాఱులు పెండ్లియాడెను. ప్రథమ ద్వితీయకళత్రములకు ఇద్దఱు కూఁతుండ్రు; తుది భార్య యగు పుత్తలీబాయికి ఒకకూఁతురు, మఱి ముగ్గురు కొడుకులును; అందు నేను కడగొట్టుబిడ్డఁడను.

నా తండ్రి కులాభిమాని, సత్యప్రియుఁడు, శూరుఁడు, ఉదారుఁడు; కాని కోపిష్ఠి. కొంచెము విషయలోలుఁ డనియు అనవలయును. ఏలయన, అతఁడు నాలుఁగవపడి దాఁటినపిదప నాలుగవతూరి పెండ్లి యాడెను. కాని లంచగొండి కాఁడనియు, ఇంటను బయటనుగూడ పక్షపాతములేని న్యాయశీలము కలవాఁడనియు పేరు మోసెను. ఆయన సంస్థానాభిమానము సర్వవిదితము. తన ప్రభువగు రాజకోటరాజును ఒక అసిస్టెంటు పొలిటికల్ ఏజెంటు తూలనాడఁగా ఆయన అవరోధించెను. ఆయేజెంటు కినిసి, 'పొరపాటుచేసితినని విన్నవించుకొని శరణు వేఁడికొంటివేని క్షమింతును' అనెను. అందులకు అతఁడు ఒప్పుకొనమి కొన్ని గంటలు నిర్బంధమున ఉంపఁబడెను. అటులయినను అతఁడు చలింపకుండుటచూచి ఆయేజెంటు విడిచిపుచ్చెను.

మాతండ్రికి సొమ్ము కూడఁబెట్టవలయునను ఆశ లేనే లేదు, కాన మాకు మిగిలినది కడుఁ గొలఁది.

మాతండ్రి కేవలము అనుభవశాలి. ఆయన అయిదవ గుజరాతి క్లాసు వఱకు చదివినాఁ డున్నచో అక్కడి కెక్కువ. చరిత్రము,

భూగోళశాస్త్రము ఆయన ఎఱుఁగఁడు. కాని నిత్యవ్యవహారములలో కలిగిన మంచి అనుభవము, గట్టి చిక్కులను విడఁదీయును, వందలతరబడి జనమును పరిపాలింపను అన్నివిధముల చాలియుండెను. ఆయనకు మతశిక్ష కడుఁ గొలఁది. కాని దేవళములను తఱచు దర్శించుటవలనను, మతవాదముల వినుటవలనను చాలమంది హిందువులకు కలుగు ధర్మపరిజ్ఞానము ఆయనకును కలదు. కుటుంబమునకు ఆప్తుఁడగు ఒక పండితబ్రాహ్మణుని ప్రేరణచే ఆయన అంత్యదినములలో గీతాపారాయణము మొదలిడెను. ఆయన ప్రతినాఁడును పూజాకాలమున కొన్ని శ్లోకములు ఎలుఁగెత్తి చదువుచుండువాఁడు.

నాచిత్తమున మాఅమ్మ పరమసాధ్వి యను విషయము హత్తుకొనిపోయినది. ఆమె మిగుల దైవచింత కలది. ఆమె నిత్యము పూజ చేసికొనక భోజనము మాట తలపెట్టునది కాదు. హవేలీకి (విష్ణ్వాలయము) పోవుట ఆమెకు నిత్యవిధులలో ఒకటి. నాకు జ్ఞప్తి ఉన్నంతవఱకు ఎన్నడు ఆమె *చాతుర్మాస్య మానినటులు లేదు. ఆమె అతికఠినములగు నోములు నోఁచి నిర్విఘ్నముగా నెఱవేర్చెడిది. పట్టిన నోము విడువను ఆమెకు జబ్బొక సాకు కాదు. ఆమె §చాంద్రాయణము చరించుచుండఁగా జబ్బుపడుటయు, జబ్బు ఆమె నిసుమంతయు చలింపఁజేయలేకపోవుటయు నాకు గుఱుతు. వరుసగా రెండు మూఁడు నిట్రుపాసములు ఆమె కొక లెక్క కాదు. చాతుర్మాస్యలలో ఒకపూఁట మాత్రమే భుజించుట ఆమె కలవాటు. అంతటితో తృప్తిచెందక, ఆమె ఒకచాతుర్మాస్యలో దినము విడిచి దినము ఉపవసించినది. మఱియొక చాతుర్మాస్యలో సూర్యుని చూచి

* వర్షర్తువున నాలుగు నెలలు ఏకభోజనము చేయు వ్రతము.

§ చంద్రుని హాని వృద్ధుల ననుసరించి అన్నకబళముల తగ్గించుట, పెంచుట.

గాని భుజింపనని వ్రతము పూనెను. ఆరోజులలో సూర్యదర్శన
మయినదని మాఅమ్మకు చెప్పుటకు పిల్లల మండలమును నిలువఁబడి
సూర్యునిమీఁద కనులు పెట్టుకొని యుండువారము. నడివర్షాకాల
మున సూర్యదర్శనము తఱుచు లభింపదని అందఱెఱుఁగుదురు.
సూర్యుఁడు హఠాత్తు కానిపింపఁగా మేము మా అమ్మకడకు పరు
వెత్తికొని వెళ్లి, 'అమ్మా, అమ్మా! సూర్యుడు కనుపడుచున్నాఁడు,
రా' అని చెప్పిన రోజులు నాకు గుఱుతు. ఆమె స్వయముగా దర్శ
నముచేసికొన పరుగుపరుగున వచ్చెడిది కాని అంతలో సూర్యుఁడు
మాయమయి పోవువాఁడు. ఆమె 'పోనీ! నేఁడు నేను భుజించుట
ఈశ్వరునికి ఇష్టము కాదు' అని సంతోషముగా పలుకుచు గృహకృత్య
ములకు పోయెడిది.

మా అమ్మకు వ్యవహారజ్ఞానము మెండు. సంస్థానమునకు సంబం
ధించిన విషయములు ఆమెకు లెస్సగా తెలియును. రాణివాస
మంతయు ఆమె తెలివి తేటలకు మెచ్చుకొనునది. బాల్య మిచ్చిన వీలును
ఉపయోగించుకొని నేనును ఆమెవెంట రాణివాసమునకు తఱుచు చను
చుండువాఁడను. రాజమాతకు మాయమ్మకు జరుగుచుండెడి నాఁటి
సరససంభాషణములు నేఁటికిని నాకు గుఱుతు.

ఈ దంపతులకు సుదామపురి అను పోరుబందరున 1869 సం.
అక్టోబరు 2 వ తేదీని (శుక్ల సం. భాద్రపద బహుళ ద్వాదశీ శని
వారము) నేను జనించితిని. పోరుబందరున నా శైశవము కడచెను.
బడిలో వేయుట నాకు గుఱుతు ఉన్నది. ఎక్కములు వల్లించుట
నాకు కొంతచిక్కు అయినది. అపుడు తోడిబాలురతో మాపంతులను
తిట్టుట తక్క మఱియేమియు నా నేర్చినది గుఱుతున లేకపోవుట
చూడఁగా, నా బుద్ధి కడు మందమైన దనియు, నాకు ధారణ తక్కువ
అనియు తెల్లము.

౨

బాల్యము

నా తండ్రి పోరుబందరు విడిచి రాజస్థానిక కోర్టులో సభ్యుఁడుగా రాజకోటకు వెళ్లునాఁటికి నేను సుమారు ఏడేండ్ల వాఁడను కావచ్చును. నన్ను అచట ఒక ప్రైమరీస్కూలులో చదువ వేసిరి. అందు నన్ను చదివించిన ఉపాధ్యాయుల పేరులు, ఇతరవిషయములతోఁగూడ ఆరోజులు అంతయు నాకు గుఱుతున్నవి. పోరుబందరునందువలె ఇచటఁగూడ నావిద్యావ్యాసంగమును గుఱించి వ్రాయఁదగినదేదియు లేదు. నే నొకవిద్యార్థిమాత్రుఁడనై యుందును. నేను ఈ స్కూలునుండి సుబర్బనుస్కూలునకును, అటనుండి హైస్కూలునకును వెళ్లితిని. నాఁటికి నాకు పండ్రెండేండ్లు. ఈకొలఁదికాలములో నేను ఉపాధ్యాయులతోఁ గాని, సహాధ్యాయులతోఁ గాని, ఎన్నఁడేని బొంకులాడియున్నటులు నాకు గుఱుతు లేదు. నాకు బిడియము హెచ్చగుటచే సమాజమును తప్పించుకొనుచుండువాఁడను. నాపుస్తకములు, నాపాఠములును నాకున్న జతగాండ్రు. వేళకు సరిగా బడికి పోవుట, బడి మూయఁగనే ఇంటికి పరుగిడుట—ఇదియే ప్రతిదినము నా కలవాటు. వాచ్యముగా నేను పరుగిడువాఁడను. ఏలన, నాకు ఇతరులతో మాటలాడుట దుస్సహము. ఎవరేని గేలిచేసిపోదురనియు నాకు భయము. హైస్కూలున తొలియేఁడు పరీక్షాసమయమున సంభవించిన ఒకవిషయము వ్రాయఁదగియున్నది. జైల్స్ అను పరీక్షకుఁడు (Educational Inspector) పరీక్షింప వచ్చెను. అతఁడు

వర్ణక్రమ (Spelling) పరీక్షకుఁగాను అయిదు పదముల నిచ్చెను. అందు ఒకటి కెటిల్ (Kettle). నేను దానిని తప్పు వ్రాసితిని. ఉపాధ్యాయుఁడు తన బూటుకొనతో నన్ను దిద్దఁజూచెను గాని నేను దిద్దఁబడనైతిని. 'పొరుగువాని పలకలో చూచి వ్రాయుట ఆయన ఉద్దేశము' అని ఊహించుట నాతల దాఁటిన విషయము. ఏలన, ఒకరిపలకలో ఒకరు చూచి వ్రాయకుండ ఉపాధ్యాయుఁ డచట నిలుచఁబడె నని నాతలఁపు. తుద కేమైన దనఁగా, నేనుతక్క నందఱును ప్రతిపదమునకు వర్ణక్రమము సరిగా వ్రాసిరి. నేనుమాత్రము దద్దమ్మను. తరువాత ఉపాధ్యాయుఁడు నామూర్ఖత్వమును నాకు తెలుపఁజూచెను గాని ఆయన యత్నము వమ్మైనది. దొంగతనముగా చూచి వ్రాయు విద్య నే నెన్నఁడును నేర్వలేకపోతిని.

ఇది ఉపాధ్యాయునిపట్ల నాకుఁగల వినయమును కొంచెమైనను తగ్గింపలేదు. పెద్దల దోషములయెడ అంధుఁడనై యుండుట నాస్వభావము. తరువాతఁగూడ ఈ యుపాధ్యాయునిగుఱించి ఇంకను చాల దోషములు నాయెఱుకకు వచ్చినవి కాని ఆయనపట్ల నావినయ మట్లే యుండెను. ఏలన, నేను పెద్దల యాజ్ఞ పాలించుటయే నేర్చితిని గాని వారి పనుల తర్కింప నేర్వలేదు.

నాఁటివే యగు మఱి రెండువిషయము లెల్లపుడు నాస్మృతిలో హత్తుకొనియున్నవి. బడిపుస్తకములు తక్క ఇతరపుస్తకము చదువుటలో నాకు రుచి తక్కువ. దినపాఠములు చదువవలసియే యుండెను. ఏలన, ఉపాధ్యాయుని మోసగించుట నాకు ఎంత ఇష్టముకానిపనియో ఆయనచే మాటపడుటకూడ నాకు అంత ఇష్టముకాని పని. కావున నేను పాఠములు వల్లించుచుండువాఁడను. కాని తఱుచుగా నామనస్సుమాత్రము అచట ఉండెడిది కాదు. ఈరీతిగా నాకు పాఠములే

సరిగా రానపుడు ఇక అన్యగ్రంథపఠనముమాట యెక్కడిది? కాని ఒకానొకపుడు మాతండ్రిగారు కొనిన ఒకపుస్తకముపై నాకనులు పడినవి. అది శ్రవణపితృభక్తినాటకము. (పితృభక్తికల శ్రవణునిగుఱించి నాటకము.) నేను అతిశ్రద్ధాళువనై దానిఁ జదివితిని. అత్తఱినే బొమ్మలాటగాండ్రును మానివాసమునకు వచ్చిరి. వారు చూపు బొమ్మలలో అంధులగు తలిదండ్రులను కావడిలో నుంచుకొని యాత్రకుఁ గొనిపోవు ఈశ్రవణుని బొమ్మయు కలదు. ఈపుస్తకమును, ఆబొమ్మయు నామనస్సుపై మాయనిముద్ర వేసెను. 'నీవు లక్ష్యముగా గ్రహించి చరింపవలసిన వస్తువొకటి ఇచట ఉన్నది' అని నేను నాకు ఆదేశించుకొంటిని. శ్రవణుఁడు చనిపోవఁగా, అతని తలితండ్రుల కరుణవిలాపము నేఁటికిని నాకు స్మృతికివచ్చుచున్నది. ఆజాలిపాట నన్ను చాల ద్రవింపఁజేసెను. నాతండ్రిగారు కొనియిచ్చిన జంత్రముపై నేను దానిని పాడితిని.

ఇట్టిదే వేఱొక నాటకమునకు సంబంధించినది కలదు. సరిగా ఆసమయముననే ఒకనాటకసమాజమువారి ప్రదర్శనము చూచుటకు నేను మా నాయనగారి అనుజ్ఞ సంపాదించుకొంటిని. అది నాహృదయము చూఱగొన్న హరిశ్చంద్రనాటకము. దానిఁ జూడ నాకు విసువు లేదు. కాని దానిఁ జూడ నాకు ఎన్నితూరులు అనుజ్ఞ దొరకును? అదియే నామనస్సున ఎప్పుడు తిరుగుచుండెడిది. నాలో నేనే లెక్కలేనన్నిమాఱులు హరిశ్చంద్రనాటక మాడియుందును. 'అందఱును హరిశ్చంద్రునివలె ఏల సత్యసంధులు కారాదు?' అని రేయుంబవలు నాలో నేను ప్రశ్నించుకొనుచుంటిని. హరిశ్చంద్రునివలె సత్యమును పాలించుటయు, హరిశ్చంద్రునివలె విపత్తు లన్నియుఁ గడచుటయు అను ఈ ఉత్తమధర్మము నాలో ఆవేశించినది. హరిశ్చంద్రకథలోని ప్రతి అక్షరమును నిక్కమని నా నమ్మిక. దాని తలపోయుమాత్రము

ననే నాకు దుఃఖ మాఁగెడిది కాదు. హరిశ్చంద్రుఁడు ఒక చారిత్రిక పురుషుఁడు కాఁడు అని లోకజ్ఞానమువలన నాకిపుడు తోఁచుచున్నది. నాకు మాత్రము శ్రవణ హరిశ్చంద్రులు సజీవసత్యములే. మరల నేను ఇపుడు ఆనాటకములు చదువుదునేని వెనుకటివలెనే ద్రవించుట నిక్కువము.

౩

బాల్యవివాహము

ఈ ప్రకరణము వ్రాయకుండుట నా యభీష్టము. అయినను ఈ కథాక్రమమునందు ఇట్టి చేఁదు ఎంతయో మ్రింగ వలసియున్నాను. నేను సత్యమునకు పూజారి నగుచో మార్గాంతరము లేదు. నాకు పదుమూఁడవయేఁట పెండ్లి అయినదని యిచట గ్రంథస్థము చేయుట నా పరితాపయుతమగు విధి. నారక్షణలో ఉన్న బాలురను, ఆనాఁటి నా ప్రాయమువారిని చూచుచుండఁగా, నా పెండ్లి గుఱుతు వచ్చి నన్నుఁ గూర్చి వగచికొనను, నా దౌర్భాగ్యమును తప్పించుకొనుటఁజేసి వారిని అభినందింపను నాకు మన సగుచున్నది. పదుమూఁడేండ్లప్రాయమునన్నైన ఆనావివాహమును సమర్థించు నైతికమగు ఏవిధియూ నాకు కానరాదు.

పాఠకుఁడు పొరపడకుండుఁగాక, నాకు అయినది పెండ్లికాని ప్రధానము కాదు. కాఠియావాడునందు ప్రధాన మనియు, పెండ్లి అనియు రెండు వేఱు వేఱు సంస్కారములు కలవు. పెండ్లికిఁగాను పిల్లల తలిదండ్రులు ముందు చేసికొను ఒప్పందము ప్రధానము. అది అనతిక్రమణీయముగాదు. కుఱ్ఱఁడు చనిపోవుచో ప్రధానమువలన పిల్లకు వైధవ్యము రాదు. అది కేవలము తలిదండ్రుల ఒడంబడికయే కాని పిల్లలకు దానితో సంబంధము లేదు. పిల్లలకు ఈ ప్రధానము సంగతి తఱుచు తెలియదు కూడ. నాకు ముమ్మాఱు ప్రధానము జరిగినట్టులు

ఉన్నది కాని ఎప్పుడో ఎఱుఁగను. ప్రధానము అయిన మొదటి ఇరువురు బాలికలు ఒకరితరువాత ఒకరు చనిపోయి రని వింటిని. కావున నాకు ముమ్మాఱు ప్రధానము అయినదని ఊహించుచున్నాను. మూఁడవ ప్రధానము నా ఏడవయేఁట జరిగెనని కొంచెము గుఱుతు ఉన్నది కాని దానిగుఱించి నాతో చెప్పినట్టులు మాత్రము గుఱుతు లేదు. వివాహమున ఏర్పూవరులు కర్మలు నెఱవేర్పవలసి యుందురు. ఈప్రకరణమునందు నా పెండ్లికి సంబంధించిన కొన్ని విషయములు మాత్రము వ్రాయుదును. నా పెండ్లి నాకు సరిగా గుర్తుకలదు.

మేము అన్నదమ్ములము మూవురము అని చదువరులకు తెలిసి యున్నది. మొదటివానికి ఈవఱకే పెండ్లి ఆయెను. నాకంటె రెండు మూఁడు ఏండ్లు పెద్ద అయిన నా రెండవఅన్నకును, నాకన్న ఒక యేఁడు పెద్ద కాఁదగిన మా పెత్తండ్రికొడుకునకును, నాకును కలిపి ఒకలగ్నమునవే పెండ్లి చేయ నిశ్చయించిరి. ఇందు మా బాగోగుల తలంపు లేదు. మా ఇష్టానిష్టముల ప్రసక్తి మొదలే లేదు. అది కేవలము వారి అనుకూల్యము, వ్యయము తగ్గుట-వీనికి సంబంధించినది.

హిందూసంసారములందు పెండ్లి యనిన ఒక స్వల్పవిషయము కాదు. దాతృప్రతిగ్రహీతలు పెండ్లితో తలుచు పూలిపోవుదురు. వారు సొమ్మును, సమయమును వమ్ముచేయుదురు. బట్టలు పాఁతలు, నగలు నాణెములు, విందులు వింతలు తయారుచేయుటకు కొన్నినెలలు పట్టును. ఇవి సమకూర్చుటలో నొకరినొకరు మించఁ బ్రయత్నింతురు. కంఠమాధుర్యము ఉన్నను లేకున్నను, గొంతు బొంగురుపోవ పాడి రోగములుగూడ తెచ్చికొని ఇరుగుపొరుగువారి శాంతికి భంగముచేయుదురు. ఇరుగుపొరుగువారుగూడ ఈసందడిని దందడిని, ఈచెత్తను చెదారమును

నెమ్మదిగా సైరింతురు. ఏలయనఁగా వారివంతు వచ్చినపుడు వారికిని ఇటులు చేయవలసియుండునని తెలియును.

మా పెద్దలు ఈపీడ నంతయు ఒకసారియే ఝూడాచేయుట మేలనుకొనిరి. తక్కువవ్యయము, ఎక్కువవైభవము; మూమ్మాఱు ఖర్చు పెట్టుటకుబదులు ఒకమాఱు ఉదారముగా వ్యయము చేయ నగును గదా! నాతండ్రి పెత్తండ్రులు ముదుసండ్రు. వారు ఇఁక జరుపవల సిన కడపటిశుభకార్యములు ఇవియే. చరమవయస్సున శుభకార్యములు చూచుకొనఁ దలఁచుట వారికి పాడియే. ఇన్ని సందర్భములఁబట్టి మూఁడు పెండ్లిండ్లును నిశ్చితము లైనవి. పైన నేను చెప్పినట్లు పెండ్లి పనులు చేయుటకు కొన్ని నెలలు పట్టెను.

ఈప్రయత్నములఁ జూచియే మేము రాఁబోవు విషయమును పసిపట్టితిమి. మంచి బట్టలు, మేళతాళములు, ఊరేఁగింపులు, విలువ విందులు, ఆడుకొన ఒకక్రొత్తపిల్ల-ఇవన్నియు చేకూఱునని తెలియుట కంటె నాకు వేరేమియు తెలిసినటులు లేదు. భోగాభిలాష తరు వాత. గ్రంథస్థము చేయఁదగినవి కొన్నిమాత్రము వ్రాసి నా సిగ్గుపాటును తెరచాటు చేయ సంకల్పింతును. అదిగూడ ముందు ఉగ్గడింతును. ఈ నా ఆత్మకథలో ముఖ్యముగా నేను వ్రాయఁదలఁచుకొనిన ప్రధా నాంశమునకును, దీనికిని గల సంబంధము కొలఁది.

పెండ్లికిఁగాను నన్నును, మా అన్నను రాజకోటనుండి పోరు బందరునకు కొంపోయిరి. వివాహనాటకమునకు పూర్వరంగముగా జరి గెడి పసుపునలుగు మొదలగు తమాషాలు చాలఁ గలవు కాని వాని వివరింపక విడుచుట లగ్గు.

మాతండ్రి దివానే; అయినను నవుకరు. రాజుగారికి విశ్వాసపాత్రుఁడు గాన మఱింత పరాధీనుఁడు. చివరనిమిషమునకు రాజుగారు ఆయనకు పోవ ననుజ్ఞ ఈయలేదు. పోరుబందరునకు రాజకోటకును ౧౨౦ మైళ్లు; ఎడ్లబండిమీఁద అయిదునాళ్లు ప్రయాణము. రాజుగారు అంచెగుఱ్ఱపుబండ్లను ఉంచి మూఁడునాళ్లకే చేరునటులు ఏర్పాటు చేసిరి. మూఁడవ మకాములో బండి బోల్తాపడెను. మాతండ్రికి గాటపుదెబ్బలు తగిలెను. ఒడలినిండ దెబ్బలతో ఆయన ఇలు చేరెను. ఆయనకును, మాకును ఉత్సాహము సగమాయెను కాని వివాహ మాఁగుటకు వీలు లేదు. ఏలన, లగ్నములు మార్ప శక్యమా? నేను బాలోల్లాసముతో పెండ్లి కూలాసాలో మునిఁగి మాతండ్రిగారి గాయములకు దుఃఖింప మఱచితిని.

నేను పితృభక్తుఁడను; అంత విషయ భక్తుఁడనుగూడ. 'విషయ' మనఁగా ఇంద్రియములని కాదు. కేవలము భోగమాత్రమనియే యర్థము. తలిదండ్రుల నుపచరించుటకు సమస్తమును త్యాగము చేయవలయును అను ఉత్తమధర్మము నే నింకను గ్రహింపలేదు. నాభోగాభిలాషను దండించుటకో యన ఒకటి జరిగెను. నాఁటినుండియు అది నన్ను బాధించుచునే ఉండెను. దానిని ముందు తెలిపెదను. నిష్కుళానందుఁడు చెప్పెను:

'త్యాగ న టకే రే వైరాగ వినా, కరీ యే కోటి ఉపాయ జీ.'

క. ఎన్ని యుపాయంబులనుం
బన్నినయేనియును విషయవాసన విడలే
కున్నను నీకుం ద్యాగం
బన్నది వెనుబండిసున్న యగుఁ జూడుమురా!

3 బాల్యవివాహము

ఈ పాటను నే నెప్పుడేని పాడినను, ఎవరేని పాడఁగా వినినను, ఈ కటువిషయము చప్పున స్మృతిఁదవిలి నన్ను లజ్జాపూరితుని చేయుచుండును.

మాతండ్రిగాయములతో నొగిలియు నగుమోము వెట్టి, క్రియాకలాపమంతయు నిర్వహించెను. నేను అది తలఁచికొనినపుడు వివాహమున కర్మకాండ చేయ ఆయన ఎచటనెచట కూరుచుండెనో ఆయాప్రదేశములు అన్నియు నేఁటికిని నాకనుల వ్రేలును. బాల్యమున నాకు పెండ్లి చేసినందులకుఁగాను ఒకనాఁడు నాతండ్రిని తీవ్రముగా విమర్శింతునని అపుడు నేను తలఁచితినా? ఆనాఁడు ప్రతిదియు సక్రమముగను, యోగ్యముగను, మనోహరముగను కానిపించెను. పెండ్లి చేసికొనవలయునను ఉబలాటము నాకును గలదు. అపుడు నా తండ్రిగారు చేసిన యేర్పాటులన్నియు నిర్దుష్టములుగ కానిపించెను. ఇది యెల్లను నాకు చక్కఁగ గుఱుతు కలదు. మేము ఇరువురము వేదికపై కూర్చున్న తెఱఁగు, *సప్తపది జరిపినరీతి, ఒకరు త్రావిన †కంసారు ఒకరి నోటికి అందించిన పోలిక, సంసారము చేయ మొదలిడిన విధము నేఁటికిని నాయెదుట చిత్తరువు పోల్కి నుండును. ఓహో, ఆతొలిరేయి! ఏమియు తెలియని ఇరువురు పిల్లలు!! వారికి తెలియకుండఁగనే అమాంతము సంసారసాగరమున ఉఱికిరి. తొలిరేయి మెలఁగవలయు మెలఁకువను మావదినెగారు నాకు చక్కఁగా బోధించిరి. నాభార్యకు ఎవరు బోధించిరో నే నెఱుఁగ. ఆమాట ఆమె నెన్నఁడు నే నడుగలేదు; ముందును అడుగఁ దలఁప లేదు. మేము ఒకరి మొగమును మఱియొకరము చూడ మోమోటమి కలవారమని పాఠకులు

* సన్నెకల్లు తొక్కించుట.

† ఇది గోదుమలతో చేసిన ఒకానొక పదార్థము. వివాహ మయినపిదప వధూవరులిరువురు పరస్పరము భుజింతురు.

దృఢముగా ఎఱింగియుండవచ్చును. నిక్కముగా మాకు సిగ్గు హెచ్చు. నేను ఆమెతో మాటలాడు టెట్లు? అదిగాక, ఏమి మాటలాడు దును? మావదినగారి శిక్షణము నన్ను సుదూరము తీసుకొనిపో లేదు. అట్టి విషయములలో శిక్ష నిక్కముగా అక్కఱగాదు. శిక్షను ఇసుమంతయు అక్కఱ లేకుండఁ జేయుటకు పూర్వజన్మ సంస్కారములు బలవత్తర ములు. క్రమముగా మాకు పరిచయము బలిసినది. అఱగొఱ లేక మాట కలసినది. మేము సవయస్కులము. అయినను భర్త్రధికారమును చలా యించుటకు నేను ఆలస్యము చేయ లేదు.

౪

యాజమాన్యము

నాకు పెండ్లి అయిన దినములలో దమ్మిడికో, కానికో కాని-వెలసరిగా గుఱుతు లేదు-చిన్న చిన్న పత్త్రికలను అమ్ముచుండువారు. వానిలో దంపతుల క్షేమ, పొదుపు, బాల్యవివాహములు, ఇంకను ఇట్టి ఇతరవిషయములను గుఱించిన చర్చ ఉండెడిది. ఇవి నాకు అందినపుడెల్ల సాకల్యముగ చదివెడువాఁడను. నాకు రుచింపని వానిని మఱచుటయు, రుచించినవానిని అనుష్ఠించుటయు నాచొప్పు. ఏకపత్నీవ్రతము ధర్మమని ఈపత్రికలలో నిరూపింపఁబడినది. అది నామదిలో గాఢముగా నాటుకొనెను. సత్యానురాగము నా శీలము కావున భార్యను అతిచరించుట శంకాదూరము. మఱియు ఆయీడున ఏకపత్నీవ్రతము భంగించుటయు నాకు అసంభవము.

అయితే ఆ సద్విచారము నాకు ఒక దుష్పరిణామమునకు హేతువైనది. నేను ఏకపత్నీవ్రతము పాలించుచో ఆమెయు పాతివ్రత్యమును పాలింపవలయుఁగదా! అని నేననుకొంటిని. ఈ ఆలోచనతో ఆమెయెడ నాకు అనుమానము పుట్టెను. ఆమెనుండి నమ్మికను లాగుటకు ఆమెవిధి సులువుగా నాఅధికారములోనికి మార్పఁబడెను. ఆనమ్మికను బలాత్కరించి పుచ్చుకొనుటకు నేను నా యధికారమును మెలఁకువతో కాపాడుకొనవలయును. ఆమెను తప్పుఁదలఁప కారణమేమియు లేదు; కాని అనుమానమునకు కారణములతో ఏమి పని? నాకన్నంతయు ఆమె పోకలమీఁదనే. కావున ఆమె నా సెలవు లేక ఎక్కడికిని పోవ

వీలు లేదు. ఇది మా కలహమునకు బీజమాయెను. ఈ నిర్బంధము మొత్తము మీఁద ఒకవిధముగ చేటు అయినది. అయితే కస్తూరిబాయి ఇటువంటివానిని సహించు పిల్ల కాదు. ఇష్టము వచ్చినపుడు ఎవుడేని ఎచటికేని నాకు చెప్పకుండఁగనే వెళ్లి పోవుట పెట్టుకొన్నది. నా రోష్టు వలన ఆమె ఎక్కువ స్వాతంత్ర్యము తీసికొనుటయు, నాకు ఎక్కువ కోపము కలుగుచుండుటయు పర్యవసించెను. క్రొత్తగా కాఁపురము చేయు మాకు మాటలు లేకపోవుట పరిపాటి ఆయెను. నా నిర్బంధము లక్ష్యము లేక తన యిచ్చవచ్చినటులు సరించుట కస్తూరిబాయికి నేరము కాదు. కోవెలకుఁగాని, చెలుల యిండ్లకుఁగాని పోఁగూడదను ఆజ్ఞను ఏ మంచిపిల్లయేని సహింపఁగలదా? నాకు ఆమెను నియమించు అధికారము ఉండుచో, ఆమెకుఁగూడ అట్టి అధికారము ఉండదా? ఈమాట నేఁడు నాకు తెలియును; కాని నాఁడు భర్తృత్వాధికారమును చలాయింపవలె ననునదియే నాకు తెలిసిన విషయము.

అయితే మా బ్రతుకంతయు పోట్లాటలతో సరి యని పాఠకుఁడు తలపోయకుండుఁగాక. నా నిర్బంధమునకు ప్రేమయే మూలము. నేను నా భార్యను ఆదర్శస్త్రీని చేయఁదలఁచితిని. నా భార్య పవిత్రముగ మనుటయు, నా నేర్చినది నేర్చుటయు, చేఁతలో, తలఁపులో, నాతో సమముగా ఉండుటయు నా కోరిక.

కస్తూరిబాయికి అట్టి కోరిక ఉండెనో లేదో నే నెఱుఁగ. ఆమెకు అక్షరములు రావు. స్వభావముగా అమాయిక; స్వతంత్ర; పట్టుదల కలది. నాతో మట్టుకు మితముగ మాట్లాడెడిది. చదువు రాకపోయెనే యని ఆమెకు చింత లేదు. నా విద్యాభ్యాసంగము ఆమెను అట్టి సాహసమునకు పురికొలిపినటులు నా అనుభవములో లేదు. ఈ కోరిక యంతయు కేవలము నాదే. నేను మిక్కుటముగా ఆమెనే ప్రేమించితిని.

కాన ఆమెయు నన్ను అట్లులే ప్రేమింపవలె నని నాకోరిక. అయితే అట్టి అన్యోన్యప్రేమ లేకున్నను, ఒకపక్షమునన్నైనను సంపూర్ణమగు ప్రేమ ఉండుటచే, అది తీఱని వెత కాలేదు.

నేను మిగుల భార్యాసక్తుఁడను. పాఠశాలయందును అదే తలపోఁత. ఎపుడు చీఁకటి పడునా, ఎపుడు పోయి వ్రాలుదునా, అనియే బెంగ. ఎడఁబాటు దుస్సహ మయ్యెడిది. కల్ల బొల్లి మాటలతో నడిరేయివఱకు నిదుర పోనిచ్చువాఁడఁ గాను. ఇట్టి మహాశనమగు భోగాసక్తితోపాటు కర్తవ్యపరాయణతయే లేకున్నచో, నేను తెవులుగొంటనై యుందునో! అకాలమృత్యువువాతనే కూలియుందునో! లేక ఈప్రపంచకమున ఎట్టి జీవచ్ఛవమనై ఉండియుందునో! కాని ప్రతి ఉదయమున నిత్యకృత్యములు తీర్పవలసి యుండెను. కల్ల అనరాదు. నన్ను అనేకసమయములలో రక్షించినది ఈ తుదివస్తువే.

కస్తూరిబాయికి చదువు రాదని లోఁగడనే చెప్పియుంటిని. ఆమెకు చదువు చెప్పవలయునని నాకు కడుఆతురత. కాని విషయాసక్తి కాలమును మిగుల నిచ్చెడిది కాదు. మఱియు ఆమెకు ఇష్టము లేకున్నను చదివింపవలెను. అదియు రాత్రి. పెద్దలసమక్షమున దాపున ఉండుటకే నాకు సాహసము లేదు; ఇఁక మాటలాడుట యేఁడ! కాఠియావాడునందు నాఁడును, కొంతవట్టు నేఁడును, ఒక కొత్తరకపు పనికిమాలిన ఘోషా కలదు. కావున ఎలఁబ్రాయమున నేను కస్తూరిబాయిని చదివింపఁ జేసిన ప్రయత్నములు చాలవట్టు వమ్ముఆయెనని ఇయ్యకొందును. కామాంధ్యముగడచి మెలఁకువ వచ్చుసరికి నాకు లోకయాత్ర మొదలై తీరిక దొరకక పోయెను. ఉపాధ్యాయులను పెట్టి చదువు చెప్పించు ప్రయత్నమును సాగలేదు. కాఁగా కస్తూరిబాయికి సామాన్యములగు ఉత్తరములు వ్రాయను, గుజరాతీపుస్తకములు చదువను

మాత్రము పట్టుపడినది. ఆమెయెడ నాకు ఉన్మత్తప్రేమయే లేనియెడల ఆమె నేటికి విదుషియై ఉండెడిదని నా నమ్మకము. ఏలనఁగా, నేను అప్పుడు ఆమెకు విద్యయెడఁ గల అయిష్టమును తొలఁగించియుందును. శుద్ధప్రేమకు సాధ్యము కానిది ఉండఁబోదు అని నా విశ్వాసము.

లాలసయొక్క చెరువులనుండి కొలఁదిగనో, గొప్పగనో, నన్ను కాపాడిన ఒక విషయమును చెప్పియుంటిని. చెప్పఁదగిన మఱియొక విశేషము: 'ఎవనినిష్ఠ పవిత్రమై ఉండునో వానిని తుదికి పరమేశ్వరుఁడే రక్షించును.' అని అనేకదృష్టాంతములు నన్ను నమ్మించినవి. అతిబాల్యవివాహము అను దురాచారముతోపాటు దాని చెడుగులను కొంతవట్టు తగ్గించుటకు హిందువులలో మఱియొక ఆచారము కలదు. తలిదండ్రులు నూతనదంపతులను చిరకాలము ఒకచో కలసి ఉండనీయరు. నూతనవధువు అర్ధకాలముకంటె ఎక్కువకాలము పుట్టింటనే ఉండును. మాకును అటువలెనే. మాకు పెండ్లి అయిన అయిదేండ్లలో (౧౩ ఏండ్లనుండి ౧౮ వఱకు) మేము కలిసియున్న కాలము మొత్తముమీఁద మూఁడేండ్లకు పైఁబడదు. ఆఱు నెలలు కాక మునుపే పుట్టింటినుండి కస్తూరిబాయికి పిలుపు వచ్చెడిది. ఆనాఁడు ఆపిలుపులు నాకు కష్టముగ ఉండెడివి కాని అవి మమ్ము ఇరువురిని రక్షించినవి. పదునెనిమిదవయేఁట నేను ఇంగ్లాండునకు పోయితిని. అది మాకు చక్కని విలంబవియోగమంత్ర మాయెను. ఇంగ్లండునుండి నేను మరలివచ్చినపిదపఁగూడ మేము ఆఱునెలలకంటె ఎక్కువకాలము కలిసి కాఁపురము చేయలేదు. ఏలనఁగా, నేను రాజకోటనుండి బొంబాయికిని, బొంబాయినుండి రాజకోటకును పరుగులెత్తవలసివచ్చెను. తరువాత దక్షిణఆఫ్రికాకు పోవలసివచ్చెను. దానితో నాకు విషయవాసననుండి విముక్తి.

౫

హైస్కూలులో

వివాహకాలమున నేను హైస్కూలులో చదువుకొనుచుంటినని లోఁగడనే వ్రాసియుంటిని. మేము మువ్వురు సోదరులము ఒక పాఠశాలయందే చదువుచుంటిమి. జ్యేష్ఠునిది చాలపయి తరగతి. నాతోపాటు పెండ్లి అయిన రెండవ సోదరుఁడు నాకు పైతరగతిలోనే ఉండెను. మాకు ఒకయేఁడు వివాహముతో విద్యానాశమాయెను. ఈ నా అన్న పని మఱీ అన్యాయము. ఆతఁడు బడి మానెను. ఎందఱు పిన్నవాండ్రు ఆతని అవస్థకు పాలుపడిరో దైవమునకే ఎఱుక! నేఁటి మన హిందూసంసారములందు మాత్రము విద్యావివాహములు రెండును సమముగా నడుచును.

నా చదువు ఎడతెగక సాగుచుండెను. హైస్కూలున నాకు మొద్దబ్బాయి అని గణన లేదు. నాయెడ ఉపాధ్యాయులకు వాత్సల్యము. పుత్రుని నడవడిఁగూర్చియు, విద్యను గూర్చియు తలిదండ్రులకు ప్రతియేఁడును ఉల్లాకు (certificate) పంపుచుండుట మామూలు. నాకు ఎప్పుడును చెడ్డ ఉల్లాకు లేదు. అదియటుండ, నేను రెండవతరగతి గెలుపొందినపిదప బహుమతులుకూడ సంపాదించితిని. అయిదవ తరగతిలో నాలుగును, ఆఱవతరగతిలో పదియును రూపాయలు విద్యార్థి వేతనము పడసితిని. ఇది కేవలము నా ప్రజ్ఞ వలనఁ గాదు; మఱి అదృష్టమువలన. ఏలన, ఈ వేతనములు అందఱకుఁ గావు; అవి కేవలము కాఠియావాడులోని సోరఠు డివిజనునుండి వచ్చువారిలో శ్రేష్ఠులకుమాత్రము.

మఱియు నలువండ్రు, ఏఁబండ్రు గల తరగతిలో సోదరునుండి వచ్చు
కుఱ్ఱలను ఎక్కుడుమంది ఉండువారు కారు.

నా తెలివితేటలవిషయమై నాకు తృప్తి ఉన్నటులు గుఱుతు చాలదు. బహుమతులుగాని, వేతనముగాని లభించినపుడు ఆశ్చర్యము కలిగెడిది. కాని ప్రవర్తనమును కడు మెలఁకువతో కాపాడుకొనుచుండువాఁడను. నలుసంత దోసఁగు కానిపించినను కన్నుల జొటజొట నీరు ఉరలెడిది. దండ్యుఁడ నయినపుడుగాని, 'వీఁడు దండ్యుఁడు' అని గురువు అనుకొనినపుడుగాని నాచింతకు మేర లేదు. నే నొకతూరి దెబ్బలు తిన్నట్లు ఉన్నది. కొట్టిరని నే నంతగా వగపలేదు. కాని కొట్టఁదగిన నేరము చేసితి నని అనుకొనిపోవుదురుగదా అని మిగుల వగచితిని; వెక్కి వెక్కి ఏడిచితిని. ఈ ముచ్చట నేను ఒకటవ తరగతిలో ఉండఁగనో, రెండవతరగతిలో ఉండఁగనో. నేను ఏడవతరగతిలో ఉండఁగా ఇట్టిదే మఱియొకటి: అపుడు హెడ్ మాస్టరు దోరాబ్జి ఎదుల్జీ గిమీ. అతఁడు శిష్యవత్సలుఁడు, నియమపాలకుఁడు, విధివర్తి, సుశిక్షకుఁడును. ఆయన పయితరగతులలోని బాలురకు శరీరవ్యాయామము, క్రికెట్ వ్యాయామము తప్పనిసరిగా చేసెను. నాకు రెండును గిట్టనివి. ఈనియమమునకు ముందు నేను క్రికెట్ గాని, ఫుట్ బాల్ గాని, మఱియేదిగాని ఆడిన పాపమున పోలేదు. దానికి కారణము నేఁడు నాకు తప్పని తెలిసిన బిడియమే. శరీర వ్యాయామమునకు చదువుతో పొత్తు లేదని నాఁడు నాకు దురూహ. విద్యాప్రణాళికలో మనశ్శిక్షకు ఎంత తావు కలదో శరీరవ్యాయామమునకును అంత తావు ఉండవలయు నని నాకు నేఁడు తెలియును.

వ్యాయామమును విడినందువల్ల నాకు లోటు లేదని చెప్పఁగలను. ఏలన బయలున చాల దవ్వు నడుచుట మంచిదని అచట నచట

చదివి ఆసలహాను గమనించి నేఁటికిని నేను అలవాటులో ఉంచుకొనిన నడకను అలవరిచికొంటిని. ఈవ్యాయామముచే నాకు తగురీతి శరీరపాటవము కలిగెను.

మాతండ్రిగారికి పరిచర్య చేయవలయును నను మిక్కుటమగు అభిలాషయే శరీరవ్యాయామమునెడ అనిష్టమునకు కారణము. బడి వదలఁగనే ఇంటికి పరువిడి మా తండ్రిని పరిచరించుచుండువాఁడను. వ్యాయామనియమము దీనికి అడ్డు తగిలెను. మాతండ్రిగారికి నేను పరిచర్య చేయవలయునుగాన నాకు ఈనియమము లేకుండఁ జేయుఁడని గిమీగారికి విన్నవించుకొంటిని. ఆయన నామాట వినలేదు. ఆరోజులలో శనివారమునాఁడు ప్రొద్దుటిపూఁటబడి. ఆశనివారపు సాయంకాలమున నాలుగుగంటలకు వ్యాయామమునకై ఇంటినుండి బడికి పోవలసివచ్చెను. నాకు గడియారము లేదు. మబ్బులు నన్ను మోసగించెను. నేను బడికి వెళ్లువఱకు అచట ఒకపిట్టయేని లేదు. మఱునాఁడు గిమీగారు హాజరుపట్టీ పరీక్షించుచు నన్నుఁ జూచి నీవేల నిన్న హాజరు కాకైతి వని అడిగిరి. నేను జరిగినది చెప్పితిని. ఆయన నామాట నమ్మక అణాయో, రెండణాలో కాని (నాకిప్పుడు గుఱుతు లేదు) జరిమానా వేసెను.

నేను అబద్ధాలకోరనిపించుకొంటిని. ఇది నాకు ఎంతో వంత కలిగించెను. నేను జూటాకోరును కానని ఎటులు సమర్థించుకొనఁగలను? ఉపాయాంతరము లేదు. మిగుల దుఃఖించితిని. సత్యమును నమ్మికొన్న వాఁడు ఎల్లప్పుడును జాగ్రత్తగా ఉండవలెనని నేను గమనించితిని. బడిలో నేను అశ్రద్ధగా నుండుటకు ఇదియే ఆది; ఇదియే అంతమును. జరిమానావేసిన సొమ్ము తిరిగి యిచ్చినటులు చేసికొనఁగలిగితినని నాకు కొంత గుఱుతు.

'బడి వదలఁగనే మావాఁడు నాకడ నుండవలసియున్నాఁ' డని మా నాయనగారి కోరికమీఁద తుదకు నాకు వ్యాయామమునుండి విడుదల కలిగినది. నేను వ్యాయామమును ఏమఱుటచే కొఱవడకున్నను మఱియొక ఏమఱికకు దండము లర్పించుకొనుచునే యున్నాను. 'దస్తూరి విద్యలో ఒకభాగము కాదు' అను దురుద్దేశము నాకు ఎప్పుడు పొడమెనో తెలియదు కాని, నే నీ ఉద్దేశమును ఇంగ్లాండు వెళ్లువఱకు నిలుపి ఉంచుకొంటిని. తరువాతఁ దరువాత, ముఖ్యముగా దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో అచట పుట్టి అచట విద్యావంతులైన పిన్నవారలయు, లాయరులయు చక్కని వ్రాఁతను చూచి సిగ్గిల్లి నేను దానిని ఏమఱితినందులకు పశ్చాత్తాపపడితిని. చెడుదస్తూరిని అసమగ్రమగు విద్యయొక్క చిహ్నముగా పరిగణింపవచ్చునని నే నరసితిని. పిదప నేను వ్రాయసమునకు పాటుపడితిని గాని తరుణము తప్పెను. నాబాల్యమునందలి లోపమును నే నెన్నఁటికిని దిద్దుకొనలేకపోతిని. నన్ను చూచి ప్రతిచిన్నవాఁడును, ప్రతిచిన్నదియు జాగ్రత్తపడుఁగాక! మంచిదస్తూరి విద్యలో ఒక ముఖ్యాంశ మని గుర్తించుఁగాక! అక్షరముల దిద్దించుటకుముందు బాలురకు చిత్రలేఖనము నేర్పుట యుక్తతర మని నాకు నేఁడు తోఁచుచున్నది. పూవులు, పిట్టలు మొదలగు వానిని పరికించి గీయునట్లే అక్షరములను గూడ పరికించి వ్రాయుట తగును. వస్తువులను చూచి వ్రాయుట నేర్చికొన్న పిదపనే వ్రాఁత నేర్పుట తగును. అపుడు ఒరవడి అందముగా నిలువఁబడును.

నాఁటి బడిమాటలు చెప్పందగినవి రెండు కలవు. వివాహముచే నాకు ఒకయేఁడు విద్యానాశము వాటిల్లినది. దానిని కూడఁదీయుటకు ఉపాధ్యాయుఁడు పయితరగతి లోనికి దాఁటించెను. కష్టించి వ్యాసంగము చేయువారికి సాధారణముగా ఈవీలు ఉండెడిది. కాన నేను మూఁడవతరగతిలో ఆఱునెలలే ఉండి వేసఁగి సెలవులకు ముందు జరుగు

పరీక్షలు అయినపిదప నాలుగవ తరగతి లోనికి దాటింపఁబడితిని. నాలవ తరగతి మొదలుకొని చాల పాఠములు ఇంగ్లీషుననే భోధింపఁబడు చుండెను. నాకు నడిసముద్రములో ఉన్నట్టు లుండెను. రేఖాగణి తము (Geometry) నాకు క్రొత్త. దానిసంగతి బాగుగా నాకు తెలి యదు. ఆంగ్లములో భోధించుటచే అది మఱికొంచెము రాయి అయెను. ఉపాధ్యాయుఁడు మంచి బోధకుఁడే కాని, నాకు మాత్రము తెలి యకుండెను. పలుమాఱులు మనస్సు చెదరి రెండేండ్ల చదువు ఒక యేఁడు మ్రింగఁదలఁచుట పేరాసయని మరల మూఁడవతరగతిలో చేరఁ దలంచితిని. ఇటులు చేయుట నాకే కాక నాగురువునకును తలవంపుల మారి పని; ఏలన, నావ్యాసంగమును విశ్వసించికదా ఆయన నన్ను పైన వేసినాఁడు—అను ఈరెండుభయములును నన్ను ఆతరగతియందే ఉంచెను. ప్రబలముగా వ్యాసంగము చేసి యూక్లిడ్‌లో ౧౩ వ ప్రొపొజిషన్ వఱకు రాఁగా, అటనుండి రేఖాగణితమునందలి సంపూర్ణ సౌలభ్యము గోచరించెను. తనంతట తాను తెలివి తేటలను, సరళ ప్రయోగమును ఉపయోగించి చూడఁదగిన విషయము ఏదియయినను రాకపోదు. నాఁడు మొదలుకొని ఎప్పటికిని నాకు రేఖాగణితమునెడ సౌలభ్యమును, అభిరుచియు కలిగెను.

సంస్కృతము మఱీ కష్టమనిపించెను. రేఖాగణితమున ధారణలో ఉంచుకొనఁదగిన దేదియు లేదు. ఇఁక సంస్కృతముననో, ప్రతి దియు కంఠపాఠముగా ఉంచుకొనవలెనని నా ఊహ. ఈ పాఠము కూడ నాలుగవతరగతినుండి ఆరంభింపఁబడును. ఆఱవ తరగతి లోనికి వచ్చుసరికి బెదరిపోతిని. సంస్కృతోపాధ్యాయుఁడు పాఠము ఎక్కువ ఇచ్చి అంతయు ఒకమాఱు నూఱిపోయు స్వభావము కలవాఁడు. సంస్కృతోపాధ్యాయులకును, పారసీకోపాధ్యాయులకును ఏదో స్పర్ధ

ఉండెడిది. ఫారసీ మౌల్వీ సౌమ్యుఁడు. ఫారసీ మిగుల తేలికయనియు, మౌల్వీ విద్యార్థులయెడ దయాదాక్షిణ్యములు కలవాఁడనియు బాలురు తమలో తాము అనుకొనుచుండెడివారు. ఈ తేలికతనము నన్ను బెల్లించెను. ఒకనాఁడు పోయి ఫారసీ తరగతిలో కూరుచుంటిని. అందులకు సంస్కృతోపాధ్యాయుఁడు దుఃఖించెను. అతఁడు నన్ను పిలిచి, 'ఓయీ, నీ వెవరి కుమారుఁడవు? నీమతభాషను నీవు నేర్చికొనవా? నీకు తెలియనిచో నాకడకు ఏల రావు? నాశక్తికొలఁది విద్యార్థులకు సంస్కృతము బోధించు కోరిక నాకు కలదు. చదివినకొలఁది తన్మయము చేయు విషయములు మీకు కానిపించును. అధైర్యము వలదు. మరల వచ్చి నా క్లాసులో కూరుచుండుము' అనెను.

వారిదయచే నాకు సిగ్గు పుట్టెను. గురుప్రేమను తిరస్కరింపఁజాలకపోయితిని. నేఁడు నాయాత్మ కృష్ణశంకర పాండ్యాగారి ఉపకారమును స్మరించుచున్నది. ఆనాఁడు ఆ కొలఁది సంస్కృతము నేని నేను చదివియుండనిచో మనశాస్త్రములందు ఆనందింప శక్తుఁడఁ గాక పోవు వాఁడనే. నిజమునకు 'నేను సంస్కృతము ఎక్కువ చదువుకొనలేదే' అని నాకు విచారము కలదు. ఏలన ప్రతిహిందూబాలుఁడును, బాలికయు సంస్కృతము చక్కఁగా చదువుకొనితీరవలయునని ఇటీవల ఎఱిఁగికొంటిని.

భరతవర్షమున ఉన్నతవిద్యాప్రణాళికలో మాతృభాషయు, ఉపరి హిందీ సంస్కృత ఫారసీ అరబ్బీ ఇంగ్లీషు భాషలు పాఠ్యములుగా చేయఁదగినవని నా ఆశయము. ఈసంఖ్యకు భీతిల్లఁ బనిలేదు. మన విద్య యింతకంటె క్రమబద్ధమై ఉండి బాలురకు ఇతరభాషలలో పాఠములు నేర్వవలసిన బరువు లేకుండినచో ఈభాషలన్నియు నేర్చికొనుట ఒకశ్రమ గాక మహోల్లాసమగునని నాకు గట్టి నమ్మకము.

ఒక భాష శాస్త్రీయముగా అభ్యసించినచో మిగిలిన భాషలు సులభతరములు.

అసలు హిందీ గుజరాతీ సంస్కృత భాషలు ఏకభాషయే అననగును. అట్లే ఫారసీ అరబ్బీ భాషలు ఏకభాష. ఫారసీ భాష ఆర్యభాష అయ్యును, అరబ్బీ భాష హీబ్రూకు చెందియున్నను, ఈ రెంటికిని ఒక దగ్గఱ చుట్టఱికము ఉన్నది. ఈ రెండును ఇస్లాము మతముతో వర్ధిల్లినవి. ఉరుదూభాషను వేఱుగా ఎన్నను. ఏలనఁగా, దాన హిందీ వ్యాకరణసమావేశమును, ఫారసీ అరబ్బీ పదములును గలవు. గుజరాతీలోఁగాని, హిందీలోఁగాని, బంగాళీలోఁగాని, మరాటీలోఁగాని మంచి ప్రవేశము ఉండవలయు నన్నచో సంస్కృత మెటులు రావలయునో, ఉరుదూలో పాండిత్యము సంపాదింపవలయు ననిన ఫారసీ అరబ్బీలు రావలెను.

౬

దుర్వృత్త (౧)

హైస్కూలులో వేఱువేఱుసమయములందు నాకుఁగల కొలఁది మిత్రులలో ముఖ్యులు ఇద్దఱు. వీరి మైత్రులలో ఒకటి చాలకాలము మనలేదు. అయినను నేను నామిత్రుని పరిత్యజింపలేదు. నేను మఱియొకనిసావాసము పట్టితి నని అతఁడు నన్ను పరిత్యజించెను. ఈరెండవవానిమైత్రి నాజీవితమున చింతాకరమైన ప్రకరణము. అది చాలకాలము ఉండెను. సంస్కారదృష్టితో నేను ఆచెలిమి చేసితిని.

ఇతఁడు తొలుత మాచిన్నన్న చెలికాఁడు. వారు ఇరువురును సహాధ్యాయులు. అతనిలోటులు నే నెఱుఁగుదుఁగాని అతఁడు విశ్వాస్యుఁడని నా తలఁపు. మా అమ్మయు, పెద్దఅన్నయు, ధర్మపత్నియు చెడుసావాసము పట్టుచుంటివని నన్ను మందలించిరి. అభిమానము కల నేను ఆలి ఎచ్చరికను సరకుగొందునా? అయితే నేను మా అమ్మగారియు, అన్నగారియు మాటను ఉల్లంఘింప సాహసింపను. అయినప్పటికిని, 'మీరు ప్రతిపాదించు దోషములు అతనియందు ఉన్నమాట నిక్కమే కాని వానిగుణము మీరు ఎఱుఁగరు. అతఁడు నన్ను చెడుదారికి త్రిప్పలేఁడు; ఏల యనఁగా, అతనిని మంచిత్రోవలోనికి తెచ్చుటకే నే నతని చెలిమి చేయుచుంటిని. అతఁడు తన దోషములను సంస్కరించుకొనుచో ఉత్తముఁడు కాఁగలఁడు. మీరు నాకొఱకు దిగులుపడవలదు' అని వారికి నచ్చఁబలికితిని.

ఇది వారికి నచ్చిన దనుకొనను గాని వారు నామాటలు విని నాదారిని మాత్రము నన్ను పోనిచ్చిరి.

నాదే పొరపాటని పిదప తెలిసివచ్చినది. సంస్కారము కావించుటకొఱకు యినను లోఁతునకుఁ బోవరాదు. సంస్కర్తకును, సంస్కార్యునకును గాఢమైత్రి యుండుటకు వీలులేదు. మైత్రిలో అద్వైతభావన కలదు. అట్టిది ప్రపంచమున అరుదు. సమగుణశీలుర మైత్రియే శోభించును; నిలుచును. మిత్రులు ఒకరిపై మఱియొకరు ప్రతిబింబింతురు. కావున మైత్రిలో సంస్కరించుటకు అవకాశము కడుఁ గొలఁది. అతిమైత్రి తగదని నా అభిప్రాయము. ఏలన మనుజుఁడు గుణముకన్న దోషమును వడిగా గ్రహించును. ఆత్మమైత్రి, ఈశ్వరునిమైత్రి కోరువాఁడు ఏకాకిగా ఉండవలయును; లేదా ప్రపంచము నంతయు తనకు మిత్రముచేసికొనవలయును. ఈపయివిచార మంతయు యోగ్యమగుఁగాక, అయోగ్యమగుఁగాక! గాఢమైత్రి చేయవలయు నను నాపూనిక వ్యర్థమయినది.

నాకు ఇతనితో పరిచితి కలుగువాళ్లలో రాజకోటలో సంస్కరణము తరంగమువలె ఉబుకుచుండెను. మా ఉపాధ్యాయులలో పలువురు చాటుగా మద్యమాంసములు స్వీకరించుచున్నా రని అతఁడు నాకు చెప్పెను. ఈజట్టునకు చేరిన సుప్రసిద్ధులగు రాజకోట వాస్తవ్యులను పలువురను అతఁడు పేరుకొనెను. ఇంకను హైస్కూలు పిల్లలుగూడ కొందఱు కల రనెను.

నాకు వింతయు, వెతయు కలిగెను. 'వా రటులు చేయుటకు హేతు వేమి?' అని నే నడిగితిని. అతఁడు ఇటు లనెను:

'మాంస భోజులము కాము కావున మనది దుర్బలజాతి. తెల్లవారు మాంస భోజులు కావుననే మనలను ఏలఁగలుగుచున్నారు.

నే నెంత బలిష్ఠుఁడనో, ఎంతదవ్వు పరుగిడఁ గలనో నీ వెఱుఁగవా? ఏల? నేను మాంసాశిని. మాంసాశులకు కురుపులును, గ్రంథులును పుట్టవు. ఒకవేళ పుట్టినను వెంటనే మానును. మన ఉపాధ్యాయులును, ఇంకను సుప్రసిద్ధులును వెట్టిపప్పలై మాంసము తినుచుండిరను కొంటివా? దాని గుణము వారికి తెలియును. కాన నీవును అటులు యత్నింపవలయును. యత్నమువంటి దేదియు కాదు. తిని చూడుము: దానివలన ఎంత బలము కలుగునో!'

ఈవాద మంతయు ఒకనాఁటిది కాదు. ఇది అతఁడు అనేక దినములు నన్ను ఒప్పించుటకు సోదాహరణముగ చేసిన దీర్ఘ ప్రసంగముల సారము. మా చిన్నన్న ఇదివఱకే ఈవలలో పడెను. కాఁగా అతఁడు నామిత్రుని వాదములను సమర్థించెను. నేను నా మిత్రుని ముందరను, మాచిన్నన్న ముందరను దోమను; వా రిరువురును బలిష్ఠులు, ద్రఢిష్ఠులు, ధీరులును. నామిత్రుని పరాక్రమము చూచి నేను చిన్నపడితిని. అతఁడు ఎంతదూరమేని బిఱ్ఱునఁ బాఱును; ఎత్తు దూఁకుటలోను, దూరము దూఁకుటలోను పెట్టినది పేరు. అతనికి ఎన్ని దెబ్బలు కొట్టినను లెక్కలేదు. అతఁడు తఱచుగా తన పరాక్రమమును నాకు చూపువాఁడు. తనకు లేని శక్తులు ఇతరులలో చూచి ఆశ్చర్యపడుట స్వాభావికము గాన నేనును ఇతనిఁ జూచి ఆశ్చర్యపడితిని. తరువాత అతనియంతవాఁడ నగుటకు నాకు ఆశ జనించెను. నేను దుముక లేను; పరుగిడ లేను. నేను అతనివలె ఏల కాఁగూడదు?

మఱి నేను పిఱికిపందను. దొంగ లనిన, దయ్యము లనిన, పాము లనిన నాకు భయము. రాత్రి గడప దాఁటలేను. చీఁకటిలో ఎక్కడికి పోను. ఒకదిక్కునుండి దయ్యములు, మఱియొకదిక్కునుండి దొంగలు, ఇంకొక దిక్కునుండి పాములు నన్ను మ్రింగునటులు ఉండుట

వలన నేను చీఁకటిలో పడుకొనుట కల్ల. గదిలో దివ్వెలేక పరుండలేను. నా ప్రక్క నిదురించు నా భార్యకు ఈయౌవనదశలో నాభయములన్నియు ఎటులు చెప్పఁగలను? నాకంటె ఆమె ధీర అని నాకు తెలియును. నాలో నేను సిగ్గిలితిని. ఆమెకు పాములన్న, దయ్యములన్న భీతిలేదు. ఆమె చీఁకటిలో ఎటకేని పోఁగలదు. నాలోటు లన్నియు నా మిత్రుఁ డెఱుఁగును. 'నేను పాములను చేతితో పట్టుకొనఁగలను; దొంగలను తఱిమివేయఁగలను; దయ్యము లను నమ్మను' అని అతఁడు నాతో చెప్పుచుండును. ఇది యంతయు మాంసాశన ప్రతాపమని చెప్పఁ బని లేదు.

ఆ కాలములో నర్మదకవి కట్టిన ఈ పాటను బడి పిల్లలందఱు పాడుచుండువారు:

*గీ. తెల్లవానిని జూడరా నల్లవారి
నాయనమ్మలఁ జేసి యున్నాఁడు నేఁడు
దేన ననుకొంటివో వాఁడు తినును మాంస
మలరు నద్దాన మఱి పొడ వడుగు లైదు.

ఇది యంతయు అది చేయవలసిన పని చేసెను. నేను లోఁగితిని. మాంసాశనము మంచిదనియు, అది నన్ను బలిష్ఠునిగను, వీరునిగను చేయు ననియు, దేశమంతయు మాంసము తిన నారంభించెనేని తెల్లవారిని జయింపవచ్చుననియు — ఈయూహాలు నానాఁటికి నాలో నాటుకొనెను.

మాంసభక్షణమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయింపఁబడెను. అది చాటుగా జరుగవలెను. ఏలన: గాంధులది వైష్ణవసంప్రదాయము;

* అంగ్రేజో రాజ కరే, దేశీ రహే దబాఈ,
దేశీ రహే దబాఈ, జోనే బేనాం శరీర భాఈ
పేలో పాంచ హాథ పూరో, మాంససేవే.

అందును మా తలిదండ్రులు పరమవైష్ణవులు. వారు తప్పక ప్రతిదినము కోవెలకు పోదురు. మా కుటుంబమునకును ప్రత్యేకము కోవెలలు కలవు. గుజరాతులో జైనసంప్రదాయమునకు వ్యాప్తి యెక్కువ. ప్రతిచోటను ప్రతివిషయమునను దాని అధికారము మెండు. జైనులలోను, వైష్ణవుల లోను గల యంత మాంసనిషేధము, మాంసతిరస్కారము హిందూదేశ మునఁగాని, మఱియే దేశమునఁగాని లేవు. ఇది నేను పుట్టి పెరిఁగిన కుటుం బములోని సంస్కారము.

నేను నా తలిదండ్రులకు పరమభక్తుఁడను. వారు నేను మాంసము తింటినని విన్న వెంటనే నాలుక పీఁకుకొని చత్తురనియు నాకు తెలియును. నాకు అపుడు సత్యనిరతియు ఎక్కువగనే ఉండెను. నేను మాంసాశనము చేయ మొదలిడుచో నా తలిదండ్రులను మోసగింప వలసియుండునని తెలియదనికూడ చెప్పఁజాలను. ఇట్టిస్థితియందు నా మాంసాశన నిశ్చయము మిక్కిలి భయంకరముగ నుండెను; కాని నా మనస్సంతయు సంస్కారదీక్షమీఁద ఉండెను. నేను మాంసము తినఁదలఁచుట జిహ్వాచాపల్యమునఁ గాదు. మాంసము మంచి రుచి యని నే నెఱుఁగను. నాకు బలము కావలయును; పరాక్రమము కావలయును; నా దేశమువారు ఎల్లరును అటువంటివారు కావ లయును. అటులగుచో తెల్లవారిని జయించి హిందూదేశమును స్వతంత్రము చేయవచ్చును అని నా కోరిక. స్వరాజ్య మను పదము నాఁటికి నా కర్ణగోచరము కాలేదు. కాని స్వాతంత్ర్య మన నేమియో నాకు తెలియును. సంస్కారపు పిచ్చి నన్ను అంధుని జేసెను. రహస్యగోపనము చేయఁగలిగి, తలిదండ్రులకు ఈవిషయము తెలియఁబడకుండ కాపాడుకొనుట సత్యమునుండి తొలఁగుట కాదని నేను నమ్మితిని.

౭

దుర్వార్త (౨)

నియమితదినము వచ్చెను. నాఁటి నాస్థితిని వర్ణింప నలవి కాదు. ఒక వంక సంస్కరణమునందు ఉత్సాహము, జీవితమునందు ఒక మహా పరివర్తనము చేయు వింత; ఇంకొకవంక దొంగవలె చాటుగా చేయు సిగ్గు. ఈరెంటిలో దేనికి ప్రాధాన్యమో నేను చెప్పఁజాలను. నది యొడ్డున ఏకాంతస్థలము వెదకుచు వెళ్లితిమి. దూరమున ఎవరికి కనరాని స్థలము లభించినది. అచట నాజీవితమున తొలిసారి మాంసమును చూచితిని. అచట కల్లు రొట్టెయును కలదు. నాకు రెంటిలో నేదియు రుచింపలేదు. మాంసము తోలువలె బిఱుసుగా ఉండెను. దాని తినుట అశక్యమాయెను. నాకు వమన మగుచ ట్లుండుటచే దానిని పరిహరించితిని.

ఆరాత్రి నాకు ఇంతయైన నిద్రలేదు. ఏవేవో పీడకలలు. కన్ను మూఁతపడఁగనే నాకడుపులో బ్రతికియున్న ఒక మేఁక 'మే మే'యని అఱచినట్లు కాఁగా సంతాపముతో త్రుళ్లిపడి లేచుచుంటిని. అయితే మాంసాశనము ఒక విధి గదా యని తెలివి తెచ్చుకొని క్రమ్మఱ రెండింతలు ధైర్యము తెచ్చుకొనుచుంటిని.

నామిత్రుఁడు అంతంతమాత్రమున వదలిపెట్టువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మాంసముతో పలురకముల పాకముల రుచికరములుగ తయారు చేయ మొదలిడెను. ఇఁక తినుటయును నదీతీరమందు ఏకాంతమునఁ గాదు; ఒక గొప్పభవనమున. అందు భోజనశాలలు, మేజాబల్లలు, కుర్చీలు

కలవు. నామిత్రుఁడు అంతలి ప్రధానపాచకుని మంచిమాటచేసికొని ఆదివ్య భవనమును మా ఉపయోగమునకు పుచ్చుకొనెను.

ఈ యెర పాఱినది. రొట్టెపైఁగోత పోయినది. మఱి మేఁకలపై జాలి జాఱిపోయినది. పట్టి మాంసము కాకున్నను మాంసముతో కలిపి వండిన వంటకములలో రుచిమరగితిని. ఇటులు ఒక సంవత్సరము కడచెను. మాంసపు విందులన్నియు వెగసి ఆఱుకంటె ఎక్కువ కాలేదు. ఏలనఁగా, ఆరాజభవనము ఎల్లప్పుడు చిక్కదు. మఱియు చవియు, విలువయుఁ గల మాంసపు వంటకములు మాటిమాటికి సిద్ధము చేయుట కాని పని. ఈ 'సంస్కరణమును' భరింప నాకడ ధనము లేదు. దీనికి కావలసిన దంతయు నామిత్రుఁడే ఖర్చు పెట్టవలసియుండెను. అతనికి ఆడబ్బు ఎక్కడి నుండి వచ్చెడినో తెలియదు. నన్ను మాంసభోజిగా మార్చుటకు, భ్రష్టునిగ చేయుటకు దీక్షితుఁడగుటచే ఎట్లో తెచ్చి ఖర్చు పెట్టుచుండెను. అయితే అతనికి ఆడబ్బు వచ్చు ఉపాయములును మితములయి ఉండవలయును గాన మా విందులు నూటికొక నాఁడు, కోటికొక నాఁడును కావలసి వచ్చెను.

ఈ దొంగవిందులు కుడువ పోసఁగిననాఁడు నేను ఇంట అన్నము తినువాఁడను గానని చెప్పనక్కఱ లేదు. మా అమ్మ ఎప్పటట్ల అన్నమునకు పిలిచి నా ప్రాలుమాలికకు కారణ మడిగెడిది. 'నాకు నేఁడు అన్నము అఱుగ లేదు, ఆఁకలి లేదు,' అని నేను సాకులు చెప్పవలసివచ్చెడిది. నేను ఇటులు ముందరికాళ్లకు బంధములు వేయుట అతిఖేదముతోడనే. బొంకుచుంటిననియు, విశేషించి మా అమ్మతో ననియు నాకు తెలియును. పిల్లలు మాంసభోజు లయిరని తెలియుచో

తలిదండ్రుల గుండెలు బ్రద్దలగుననియు నాకు తెలియును. ఇది యంతయును నా గుండెలు నమిలివేయుచుండెను.

మాంసము తినుటయు, దానిని హిందూదేశమున ప్రచారముచేయుటయు ఆవశ్యకమైనను, తలిదండ్రుల వంచించుటయు, వారితో బొంకుటయు మాంసము విడనాడుటకంటె ఎగ్గు. కాన వారు బ్రతికియుండఁగా మాంసముతినుట కానిమాట. వారిఅనంతరము నేను పెద్ద నయినపిమ్మట బట్టబయలుగా మాంసము తిందును గాని ఆగడియ వచ్చువఱకు ఇఁక మాంసము ముట్టను అని నిశ్చయించుకొంటిని.

ఈ నా పూనికను నా మిత్రునకు తెలిపి మఱి దానిదెస చూడలేదు. తమకొమరు లిరువురు మాంసభోజు లయిరని మా తలిదండ్రు లెన్నఁడు ఎఱుఁగరు.

మా తలిదండ్రులకు బొంకకుండవలయును నను మంచి ఆలోచన చేతనే నేను మాంసమును పరిత్యజించితిని గాని నామిత్రుని సావాసము మాత్రము పరిత్యజింపలేదు. ఇతరులను సంస్కరింపవలయును నను నా ఉత్సాహమే నా కొంప ముంచినది. ఇట్లని అపుడు నాకు రవ్వంతయు తెలియదు.

అతని సంగడము నన్ను వ్యభిచారమునఁగూడ దింపియుండును గాని వెంట్రుకవాసిలో తప్పిపోయెను. ఒకనాఁడు అతఁడు నన్ను భోగముదాని యింటికి తీసికొనిపోయెను. చెప్పవలసినవి చెప్పి అతఁడు నన్ను లోనికి పంపెను. చేయవలసినదంతయు లోఁగడనే ఏర్పాటు చేసెను. రొక్కము లోఁగడనే ఇచ్చివేసెను. నేను పాపపు కోఱలలో పడితిని; కాని భగవంతుఁడు అనంతకృపతో నా ప్రయత్నమును ప్రతిఘటించి నన్ను కాపాడెను. ఈ పాపగుహలో నాకు కనులు

కనఁబడలేదు; నోట మాట రాలేదు. నేను పఱువుమీఁద ఆమె ప్రక్కను కూర్చుంటినిగాని నానోరు బిగిసికొనిపోయెను. ఆమె ఎంతో సేపు ఓపిక పట్టలేక తిట్టుచు, తిమ్ముచు ద్వారము చూపెను. దానితో నా మగతనమునకు కళంకము కలిగినటులు సిగ్గుపడి 'భూమి తనలోనికి దారి యీరాదా?' అనుకొంటిని. అయితే నా కీయాపద తొలఁగించి నందులకు పరమేశ్వరునకు మ్రొక్కుచునే యుంటిని. నా జీవిత మున ఇట్టివే మఱి నాలుగు కలవు. వానిలో నాప్రయత్నముకంటె నా అదృష్టమే నన్ను ఎక్కువరక్షించెను. నీతినిబట్టి పరిష్కరించుచో ఇవి యన్నియు దోషములే. ఏలన: ఇందు విషయాభిలాషకలదు. క్రియ ఎట్టిదో అదియు అట్టిదే. లౌకికదృష్టిలో సాక్షాత్తు క్రియకే దోషమని పరిగణన. ఇట్టి దృష్టిలో మాత్రమే నేను దోషినికాను. ఈశ్వరానుగ్రహమువలన కర్తకును, అతనికి సంబంధించినవారికిని గూడ తప్పిపోవు కొన్ని కర్మలు కలవు. అటులు తప్పి పోయినపిదప, సరియగు జ్ఞానము కలిగిన వెంటనే మనుష్యుఁడు తనను తప్పించినందులకుఁగాను ఈశ్వరానుగ్రహమును మననము చేయును. మనుష్యుఁడు ఎంత ప్రయత్నించినను వికారము చెందుట మనకు తెలియును. అటులే భగవంతుఁడు అడ్డుపడి ఎదురొడ్డి రక్షించుటయు మనకు తెలియును. ఇదయంతయు ఎటులు సంభవించును? మనుజుఁడు ఎంతవట్టు స్వతంత్రుఁడు? ఎంతవట్టు పరతంత్రుఁడు? ఎంతవట్టు పురుషప్రయత్నము పనిచేయును? ఎపుడు ఈశ్వరేచ్ఛ రంగమున ప్రవేశించును? ఇది యంతయు గహనము; ఎన్నఁటికిని గహనమే.

ఇఁక ప్రకృతమునకు వత్తము. ఇంత జరిగినను నా మిత్రుని దుస్సాంగత్యము వెడ నా కనులు మూసికొనిపోయియే ఉండెను.

నే నెన్నఁడును అతని విషయములో ఊహింపని కొన్ని దోషములు సాక్షాత్తు నా కంటికి కానఁబడినవియును నాకుఁగాను కొన్ని కటువిషయములు నిలువయుండెను. వానిని పిదప సమయానుక్రమముగా తెలుపుదును.

అయినను ఒకవిషయముమాత్రము ఈసమయమునకే సంబంధించి నదిగాన ఇచట చెప్పఁదగినది. నాకును, నాభార్యకును మనస్సులు కలియక పోవుటకుఁ గల కారణములలో ఒకటి ఇతని నేస్తమే. తఱచు నాకు భార్యయెడ మిక్కిలి వలపును, అనుమానమును కలవని చెప్పియేయున్నాను ఈ మిత్రుఁడు నా అనుమానాగ్నిని ప్రజ్వరిల్లఁజేసెను. మిత్రుఁడు కల్లలాడునని నే నెన్నఁడును అనుకొనలేదు. అతనిమాట నమ్మి నా ధర్మపత్నిని తఱచు హింసపెట్టితిని. నే పెట్టిన హింసకు నేను నన్ను ఎప్పుడును క్షమించుకొనలేను. ఇట్టి కష్టములను ఒక్క హిందూస్త్రీయే సహింపఁగలదు. కావుననే నేను స్త్రీని క్షమయొక్క అవతారముగా పరిగణింతును. బంటును అకారణముగా అనుమానించుచో అతఁడు పని మానుకొనవచ్చును. కొడుకు తండ్రి యింటినీడ త్రొక్కకుండవచ్చును. మిత్రుఁడు మైత్రికి నీరు వదలవచ్చును. భార్య భర్తను అనుమానించుచో నోరు మూసికొని పడియుండును. కాని భర్త భార్యను అనుమానించుచో ఇఁక ఆమె పని పాడే. ఆమె ఎటుపోవును? ఉచ్చవర్ణమునకు చెందిన హిందూవనిత విడాకులకుఁగాను న్యాయస్థానముల కెక్కరాదు. న్యాయము ఆమెకు దొరకముకాదు. నేను నా భార్యను అటువంటి బెడఁదలోనికి నెట్టుట ఎట్టులును మఱవఁజాలను; అందులకు నన్ను మన్నించుకొనను జాలను.

అహింసను నేను సాంగోపాంగముగా తెలిసికొనిన పిమ్మటనే నాకీ అనుమానవ్రణము మానిపోయెను. అప్పుడు నేను బ్రహ్మచర్యముయొక్క మహిమను తెలిసికొని భార్య భర్తకు ఘటదాసి కావనియు, అతనికి సహచారిణి యనియు, సహధర్మిణి యనియు, ఆమెకు అతని సుఖదుఃఖములలో పాలు కలదనియు, తనదారి తాను చూచుకొనుటకు భర్త ఎంత స్వతంత్రుఁడో తానును అంత స్వతంత్ర యనియు నేనెఱిఁగికొంటిని. సందియములతో, అనుమానములతో నిండిన ఆ చీఁకటి దినములు తలఁచినప్పుడెల్ల నామూర్ఖతకు, విషయాంధమగు నిర్దయత్వమునకు క్రోధమును, నా మిత్రునితో చేసిన గుడ్డిసావాసమునకు దుఃఖమును కలుగును.

౮

దొంగతనము – ప్రాయశ్చిత్తము

ఇంక నా మాంసాహారకాలమునను, తత్పూర్వమునను నా అకార్యములు చెప్పుటకు కొంచెము బాకీయున్నది. అవి నా వివాహమునకు కొంచెము ముందో, లేక వెనువెంటనో అయియుండును.

నా చుట్ట మొకఁడును, నేనును పొగ త్రాగుటకు వేడుకపడితిమి. పొగ త్రాగుటయందు మేలు కలదని కాదు; దాని పరిమళమునకు మోహపడి కాదు. మా పినతండ్రికి ఈ యలవాటు కలదు. అతఁడు పొగ ద్రావుచుండఁగా చూచి మేముకూడ సిగరెట్లతో చిన్న మబ్బులు తయారు చేయవలయునని తలంచితిమి. మావద్ద ధనము లేదు. కాన మా పినతండ్రి కాల్చిపాఱవైచిన సిగరెట్టు ముక్కలను తీసి దాఁచ మొదలిడితిమి.

అవి అనుకొన్నపుడు దొరకెడివి కావు; దొరకినను ఎక్కువ పొగ వచ్చెడిది కాదు. కావున నౌకరుల సొంతసొమ్ములో నుండి డబ్బులు ముచ్చిలించి బీడీలు (దేశవాళీ సిగరెట్లు) కొన మొదలిడితిమి. పిమ్మట వానిని దాఁచుట ఎచట అనునది ఒక పెద్ద విషయము. పెద్దల యెదుట మేము కాల్పలేము గదా! ఈ దొంగడబ్బులతో కొన్ని వారములు ఎటులో కడపితిమి. ఈ లోపుగా కొన్ని మొక్కల కాడలకు సన్నని బెజ్జములు కలవనియు, అవి సిగరెట్ల పని చేయుననియు వింటిమి. మేము వానిని తెచ్చి ఈ క్రొత్తధూమపానము మొదలు పెట్టితిమి.

వీనితో మాకు తృప్తి కలుఁగలేదు. మా పరతంత్రతకు కడు వగచితిమి. పెద్దల అనుజ్ఞ లేక ఏమియు చేయఁజాలక పోవుట మాకు దుర్భరముగ నుండెను. తుదకు విసిగి విసిగి ఆత్మహత్యకు తెగఁబడితిమి.

అయితే ఆత్మహత్యకు ఉపాయమేమి? మాకు విషము ఎచటి నుండి దొరకును? ఉమ్మెత్తగింజలు చెడ్డ విషమని తెలిసికొంటిమి. వానికొఱకు అడవిలో వెదకికొనుచు పోయి కడు దవ్వున వానిని సంపాదించుకొంటిమి. సాయంకాలము మంచిముహూర్తమని నిశ్చయించుకొంటిమి. కేదారేశ్వరుని మందిరమునకు పోయి, దీపపుప్రమిదలో నేయి వైచి, దేవదర్శనము చేసికొని మాఱుమూలకు వెదకితిమి. 'అయితే ప్రాణములు వెంటనే పోకున్నచో? చచ్చుటచే కలుగులాభ మేమి? పరాధీనతతో మాత్రము బ్రతికి యుండఁగూడదా?' అను ఈ ఆలోచనలతో మా ధైర్యము అడుగంటెను. అప్పటి కప్పుడే రెండు మూఁడు గింజలు మింగివైచితిమి. ఇఁక తిన సాహసింపలేకపోతిమి. మాకు ఇరువురకును చావనిన భయము కలిగెను. కొంచెము కుదుటఁబడుటకును, ప్రాణములను పాపుకొను ఊహను తొలఁగించుకొనుటకును రామమందిరమునకు పోవ నిశ్చయించుకొంటిమి.

ఆత్మహత్య చేసికొనుట తలఁచుటంత తేలికపని గాదని నాకు తెలిసివచ్చెను. నాఁటినుండియు ఎవఁడేని ఆత్మహత్య చేసికొందునని అనినచో నా కామాటమీఁద ఇంతయైన పాటిలేదు.

ఈ ఆత్మహత్యావిచారము తుదకు సిగరెట్టుపీకలకు ఒకసలాము చేయింపను, సిగరెట్లు కాల్చుటకు నౌకరుల డబ్బులు దొంగిలింపకుండఁ జేయను పరిణమించెను.

౮ దొంగతనము—ప్రాయశ్చిత్తము

నేను పెద్దవాఁడనైన పిమ్మట ఎన్నఁడును పొగత్రాగు కోరిక పుట్టలేదు. అంతియకాక అది చాల అనాగరకము, హానికరము, రోఁత అని నా ఉద్దేశము. ప్రపంచమున దానికొఱకు ఇంత పెద్దమోజు ఎందుకో నాకు తెలియకున్నది. పొగత్రాగువారితో నిండిన రైలుబండ్లలో నేను ప్రయాణము చేయఁజాలను. అచట నాకు ఊపిరి ఆడదు.

దానిపిదప దానికంటెను మిగుల తప్పయిన నేరము మఱియొకటి. నేను పండ్రెండు పదుమూఁడేండ్లవాఁడనయి యుండఁగా, అంతకు తక్కువయే కావచ్చును, మొదట సిగరెట్లకోసము డబ్బులు దొంగిలించితిని. పదియేనేండ్లనాఁట రెండవ మ్రుచ్చిమి. అది మాంసభోజియైన మా అన్న మురుగునుండి కొంచెము బంగారము. ఈయన్న ఇరువదియైదు రూపాయలు అప్పుపడెను. మేమిద్దఱము ఈ అప్పు తీర్చుట ఎట్లను విచారమున మునిఁగితిమి. అతనిచేత గట్టి మురుగు ఉన్నది. దానిలో ఒకతులము చిన్నముక్క తెగఁగొట్టుట ఎంతో పని కాదు.

ఆపనియు జరిగెను; అప్పు తీరెను. ఇది నాకసహ్యమయ్యెను. కాని ఇఁక చౌర్యము చేయఁగూడదని నిశ్చయించుకొంటిని. మఱియు ఆవిషయమును మాతండ్రిగారితో మనవిచేసికొనను రూఢి చేసికొంటిని. కాని వారియెదుట నోరు విప్ప సాహసింపఁజాలకపోతిని. నాతండ్రి కొట్టునని భయపడి కాదు. నాకు అట్టిభయము లేదు. ఆయన మాలో ఎవ్వరినేని కొట్టిన గుఱుతు లేదు. ఇఁక నేమి? ఆయనకు ఈమాట మనస్తాపము కలిగించిపోవునని. దోషస్వీకారము చేసినఁగాని శుద్ధి కలుగదు. కాన వారికి మనస్తాపము కలిగించుటకును ఒడిగట్టవలెనని తోఁచెను.

తుదకు నేను నా తప్పును ఒక చీటిపై వ్రాసి మా తండ్రిగారికి నివేదించి శరణు కోరుటకు నిశ్చయించుకొంటిని. ఒకచిన్న కాకితము మీఁద వ్రాసి నేనే తీసికొని పోయి ఇచ్చితిని. ఈ చీటిలో నేను నా తప్పు వ్రాయుటయే కాక దానికి తగిన శిక్ష విధింపుఁడనియు కోరి నా దోషమునకుఁగాను మీరు ఇంతయు దుఃఖింపవలదని ముగించితిని. ఇఁకమీఁద నే నెన్నఁడును చౌర్యము చేయననియు శపథము చేసితిని.

నేను ఆ చీటిని మా నాయనగారికి ఇచ్చుచు వణఁకిపోవుచుంటిని. ఆయన అపుడు భగందరమువలన బాధపడుచు మంచముపట్టి ఉండెను. ఆయన శయ్య ఒకబల్ల. చీటి వారి చేతికి ఇచ్చి నేను ఎదురుగా కూరుచుంటిని.

వారు దాని నంతయు చదివిరి. ముత్యములంతలేసి కన్నీటి బొట్లు గండఫలకములనుండి జాఱి ఆ చీటిని తడిపివేసెను. ఒక నిమిషము ఆయన కనులు మూసికొని ఆలోచనలో మునిఁగి పిదప ఆ చీటిని చింపివేసెను. లోఁగడ ఆయన దానిఁ జదువ లేచెను. ఇపుడు మరల శయనించెను. నాకును అపుడు ఏడుపు వచ్చెను. నేను నా తండ్రి వేదనను గ్రహించితిని. నేను చిత్రకారుఁడనేని నేఁడు అది యంతయు చిత్రింపఁగలిగి యుందును. అది యింకను నా కనులకు కట్టినటు లున్నది.

ఆ ప్రేమబాణములు నా హృదయమును ఘాతము చేసి నాపాపమును కడిగివైచెను. అనుభవించిన వానికే ఆ ప్రేమ తెలియును—

* ద్వి. అనురాగశరముల యనుభూతి వెలయు
మనుజునకే దాని మహిమలు తెలియు.

* రామ-బాణ వాగ్యాంరే హోయ్ తే జాణే.

౮ దొంగతనము—ప్రాయశ్చిత్తము

నాకు ఇది యొక అహింసాపాఠము ఆయెను. అందు పితృవాత్సల్యముకంటె ఎక్కుడు ఏమియు నాకు అపుడు కానరాలేదు. కాని నేఁడు అది కేవలము అహింసయని తెలిసెను. అట్టి అహింస ఎప్పుడు వ్యాపకరూపముగా గృహీతమగునో అపుడు దాని స్పర్శనుండి ఎవఁడు అలిప్తుఁడై ఉండఁగలఁడు? దాని శక్తికి మేర లేదు.

ఇంత శాంతమగు ఓర్పు మా తండ్రికి స్వభావేతరము. ఆయన కోపించునో, దూషించునో, తల పగులఁగొట్టుకొనునో అని అనుకొంటిని. కాని ఆశ్చర్యము కలిగించు ఆయన శాంతికి కారణము నా దోషస్వీకారమే అని నా నమ్మక. 'మరల ఈదోషము చేయను' అను శపథముతోఁ గూడిన దోషస్వీకృతి దానిని గ్రహించుటకు అధికారము గలవాని ముందు సమర్పింపఁబడినపుడే అది సరియగు ప్రాయశ్చిత్తము. నా దోష స్వీకృతివలన మా తండ్రిగారు ఇఁక ముందు నా విషయమై ఫరవా లేదని అనుకొనెను. మఱియు వారికి నాపై వాత్సల్యమును ఇనుమడించెనని నాకు తెలియును.

౯

నా పితృనిర్యాణము—నా మహావమానము

ఇప్పుడు నాకు పదునాఱవయేఁడు. నా తండ్రిగారు భగందరముచే బాధపడుచు మంచమెక్కెనని పాఠకులకు తెలియును. మా అమ్మగారును, ఒక పురాణభృత్యుఁడును, నేనును వారి ముఖ్యపరిచారకులము. నాది 'నర్సు' (nurse) పని—అనఁగా—కట్టువిప్పి కట్టుకట్టుట—మందు ఇచ్చుట—అక్కఱ కలిగినపుడు మందులు నూఱుట, కలుపుట మొదలగునవి—నా పని. ప్రతిరాత్రియు నేను వారికాళ్లు పిసికి, వారు 'ఇఁక చాలును' అని సెలవు ఒసఁగినపిదపనే విరమించువాఁడను; లేక, వారు నిద్రించినపయినే విరమించువాఁడను. ఈ సేవ నాకు మిగుల ప్రియము. నేనిది ఎపుడును ఏమఱినటులు గుఱుతు లేదు. నిత్యకృత్యములకు పోఁగా మిగిలిన కాలము నంతయు బడికిని, పితృసేవకును పంచుకొంటిని. నాకు వారు సెలవు ఇచ్చిన యపుడును, వారికి కొంచెము తిన్నగా ఉన్నపుడును మాత్రమే సాయంకాలము షికారు వెళ్లువాఁడను.

ఆ యేఁడే నా భార్య గర్భవతిగ నుండెను. అది నేఁడు నాకు ఇరుతెఱఁగుల సిగ్గు. ఏలన, నేను విద్యార్థినై యుండియు బ్రహ్మచర్యమును విడుచుట ఒకటి; నాకు విధియగు విద్యావ్యాసంగముకంటెను, మఱియు బాల్యమునుండియు నాకు శ్రవణుఁడు గుఱికాన పూర్వవిధికంటె బలవత్తరమగు పితృసేవకంటెను ఎక్కువగా భోగసేవఁ జేయుట రెండు. ప్రతిరాత్రియు నా చేతులు మా తండ్రి పాదములమీఁద, మనస్సు పడక

గడిమీఁద. అందును స్త్రీసంగమును వైద్యశాస్త్రము, మతము, లోక జ్ఞానము కూడ నిషేధించిన సమయము. వదలిపెట్టిన చాలును అని సం తోషించి, మా తండ్రిగారికి నమస్కరించి సూటిగా పడకటింటికి పోవు వాఁడను.

సరిగా ఆ దినములలోనే మా తండ్రిగారికి క్రమక్రమముగా వ్యాధి యెక్కువ అగుచుండెను. ఆయుర్వేదవైద్యుల పూఁతలు, హకీముల పట్టీలు, కూరగాయవైద్యుల గుప్తౌషధములు, అన్నియు అయినవి. ఒక ఆంగ్లేయవైద్యుఁడుకూడ తనశక్తిని వినియోగించెను. అతఁడు ఇఁక శస్త్రచికిత్స తప్ప వేఱుగతి లేదని చెప్పెను కాని అందులకు కుటుంబ వైద్యుఁడు అడ్డమువచ్చెను. అంత పెద్ద యీడున శస్త్రచికిత్సకు అతఁడు సమ్మతింపలేదు. ఈవైద్యుఁడు సమర్థుఁడు, సుప్రసిద్ధుఁడును కావున ఆయన మాట నెగ్గెను. శస్త్రచికిత్స మూలఁబడెను; అందులకుఁ గొన్న మందులన్నియు గోఁతఁబడెను. కుటుంబవైద్యుఁడు శస్త్రచికిత్సకు అంగీకరించియుండుచో గాయము కుదిరియుండు నని నాతలఁపు. ఆ శస్త్రచికిత్సయు బొంబాయిలో ప్రసిద్ధుఁడైన ఒక గొప్ప వైద్యుని చేతనే చేయింపఁదలఁచినది. కాని ఈశ్వరేచ్ఛ భిన్నముగా నుండెను. మరణము నెత్తిమీఁద కూర్చుండినపుడు ఎవరికి మంచి ఉపాయము తోఁచును? అటుపిమ్మట ఉపయోగహీనమైన శస్త్రచికిత్సాసంబంధములగు పరికరము లన్నిటితో మా తండ్రిగారు బొంబాయినుండి ఇలు చేరిరి. ఆయనకు ఇఁక జీవింపనని అధైర్యముకలిగెను. ఆయన క్రమక్రమముగా నీరసించిపోయెను. పడకలోనే అన్నిపనులు కావలసియుండెను గాని, ఆయన చిట్టచివరవఱకును అట్టిదాని కియ్యకొనక పట్టుపట్టి ఎట్లో స్వయముగనే లేచి అవలికి వెళ్లుచుండువారు. బహిశ్శుద్ధివిషయమై వైష్ణవవిధులు అంత కఠినమైనవి.

అట్టి శుద్ధి ఆవశ్యకమనుటకు సందియము లేదు. కాని రోగికి ఇసుమంతయు నొప్పి లేకుండ, శయ్యపై ఇంచుకయు మైలసోఁకకుండ, సంపూర్ణమగు పరిశుభ్రతతో ఆవశ్యకకృత్యములన్నియు, స్నానముతోఁగూడ, పడకయందే జరుపఁగలుగుట పాశ్చాత్య వైద్యశాస్త్రము మనకు నేర్పినది. అట్టి శుచి ఈ వైష్ణవమందు అంతర్గతమైయున్నది. కాని మాతండ్రిగారు అంతపట్టు పట్టుట నాకు కేవలము ఆశ్చర్యముగ ఉండెడిది. దానికి నేను మెచ్చుకొనువాఁడను.

కాళరాత్రి వచ్చెను. మా పినతండ్రి అప్పుడు రాజకోటలో నుండెను. మాతండ్రి అపాయస్థితిలో ఉండెనని తెలిసి అతఁడు రాజకోటకు వచ్చెనని కొంచెము గుఱుతు. వారిరువురకును సోదరప్రేమ మెండు. మా పినతండ్రి పగలంతయు మా తండ్రిపడకకడనే కూర్చుండి, రాత్రి మమ్ములనందఱను నిద్రింపఁ బంపివేసి, ఆ పడకప్రక్కనే పరుండియుండువాఁడు. ఇదియే కడరాత్రియని ఎవరికిని దెలియదు. ఎప్పుడును భయము మాత్ర ముండెడిది.

అది రాత్రి 10½–11గంటల సమయము. నేను కాళ్లు పట్టుచుంటిని. మా పినతండ్రి 'నీవు పోయి పరుండుము; నేను ఉందును' అనెను. నేను సంతసించి సూటిగా పడకటింటికి పోయితిని. నా భార్య, పాపము, గాఢనిద్రలో ఉండెను. నే నచ్చట నుండఁగా ఆమె యెటులు నిద్రపోఁగలదు? నే నామెను లేపితిని. అయిదారు నిమిషములలో నొకరు తలుపు తట్టెను. నేను కంగారు పడితిని. 'లెండు. నాయనకు చాల జబ్బుగా నున్న'దని అతఁ డనెను. వారికి చాలజబ్బుగా ఉన్నదని నాకు తెలియనే తెలియును; కాని ఆ క్షణములో 'చాల జబ్బు' అనుదానికి

నాకు విశేషార్థము గోచరించెను. నేను మంచముపైనుండి దుమికి, 'ఏమి జరిగినది? చెప్పు' మంటిని. 'నాయన లేఁడు' అని అతఁడనెను.

అంతయు అయిపోయినది. చేతులు కాలిన పిదప ఆకులు వెదకు టెందుకు? నాకు పట్టరాని దుఃఖమును, సిగ్గును కలిగెను. నేను మా తండ్రిగారి గదికి ఉఱికితిని. పశుప్రవృత్తి నన్ను అంధుని చేయకున్న యెడల అంతిమక్షణములలో, మా తండ్రిగారి ప్రయాణవేదనలో, నేను పాలుగొనియుందునుకదా! అనుకొంటిని. నేను ఆయనకు కాళ్లు పట్టు చుండియుందును, ఆయన నా చేతులలో పోయియుండును. కాని ఆ భాగ్యము మా పినతండ్రికి లభించెను. మాపినతండ్రి అన్నగారియెడ పరమ భక్తుఁడు. కావున ఆయనకే అంత్యసేవ చేయుసౌభాగ్యము దక్కెను. మా తండ్రిగారు మరణము ఆసన్నమాయెనని తెలిసి, కలమును, కాకితమును సైగచేసి తెప్పించి, 'సిద్ధముచేయుఁడు' అని వ్రాసెను! పిదప తన దండనున్న తాయెతును, మెడనున్న బంగారపు తులసి తావళమును తీసివైచెను. పిదప ఒక నిమిషముపైని ఆయన మఱి లేఁడు.

నేను గత ప్రకరణమున సూచించిన అవమాన మిదియే. తండ్రి ప్రాణము పోవుచున్నపుడుగూడ తరుణిపై మోహము. నాకు ఇది మాయని మచ్చ. నాకు తలిదండ్రులయెడ భక్తి అపారమైనను, అందులకు నా సర్వస్వమును ధారపోయఁ గలిగినను, అది యింకను మిగుల కొఱవడియున్నదని తేలినది. ఏలన, ఏసమయమున మెలఁకువతో ఉండవలయునో ఆ సమయమున నా మనస్సు విషయాసక్తమయి యున్నది. కాన అది ఎన్నఁటికిని క్షమింపరానిది. కావుననే నేను ఏకపత్నీవ్రత పాలకుఁడనైనను కామాంధుఁడ నని-అనుకొందును. దీనిని మారణము చేయుటకు

నాకు చాలకాలము పట్టెను. దానిని నేను ఏళేము చేసికొనువఱకును పలు గండములు దాఁటవలసివచ్చెను.

నాకు ఇరుతెఱఁగుల అవమానకరమైన ఈ ప్రకరణమును ముగింపక మునుపు నా భార్యకు కలిగిన నరమువంటి ఆ బిడ్డ మూఁడు నాలుగు నాళ్లకంటె ఎక్కువ జీవింపలేదని నేను చెప్పుదును. అంతగాక ఇంకేమి కాఁగలదు! నా ఉదాహరణమును గమనించి వివాహితు లంపటులు మేలు కందురుగాక!

౧౦

మతములలో స్వల్ప ప్రవేశము

నేను ఆఱు ఏడు ఏండ్లు మొదలుకొని పదునాఱవ యేఁడువఱకు విద్యాభ్యాసంగము చేసితిని గాని బడిలో మతవిషయము తక్క మిగిలిన విషయము లెన్నియో చెప్పుకొంటిని. సులభముగా ఉపాధ్యాయులవలన మాకు లభింపఁదగిన విషయము గూడ లభింప లేదు. నా పరిసరములలో కొంత కొంతయుఁగా కొన్ని విషయములు గ్రహించుచుంటిని. 'మతము' అను ఈ పదమును వ్యాపకముగు అర్థమున ప్రయోగించుచున్నాను. మత మనఁగా ఆత్మసాక్షాత్కార మనిగాని, ఆత్మజ్ఞాన మనిగాని నా అభిప్రాయము.

మాది వైష్ణవ సంప్రదాయము. కావున నేను తఱుచు విష్ణ్వాలయమునకు వెళ్లవలసియుండెడిది. కాని దానియెడ నాకు శ్రద్ధ కలుగలేదు. దాని వైభవము నాకు అభిమతము కాలేదు. అచట కొంత దుర్నీతియు జరుగునని విని దానియెడ ఉదాసీనుఁడ నైతిని. కావున కోవెల వలన నాకు అబ్బిన దేమియు లేదు.

అయితే, నాకు అచట ఏది అబ్బకపోయెనో అది మా కుటుంబమున పురాణదాసి వలన అబ్బినది. ఆమె వాత్సల్యము నాకు ఇప్పుడును గుఱుతున్నది. భూతప్రేతాదుల భయము నాకు కలదని లోఁగడనే చెప్పితిని. రంభయని పేరు కల ఈ నా దాది ఈ భయము పోవుటకు రామనామము మందు అని చెప్పెను. నాకు ఆమె మందు మీఁద కంటె

ఆమెమీఁద ఎక్కువ నమ్మిక. కావున ఆలేఁతవయసున భూతప్రేత భయనాశనమునకు రామనామమును జపముచేయ మొదలిడితిని. ఇపయితే ఎన్నోనాళ్లు జరుగలేదు కాని, ఆ లేఁతవయసున మనస్సులో పడిన బీజము పొల్లు కాలేదు. రామనామము నాకు నేఁడు అమోఘమగు ఓషధి అగుటకు కారణము నాఁడు ఆ రంభ విత్తిన విత్తనమే.

సరిగా ఆ రోజులలో రామాయణ మనిన అత్యాదరము కల మా పెదతండ్రి కొడుకు కొకఁడు నా చిన్నన్నకును, నాకును రామరక్షాస్తోత్రము నేర్పునేర్పాటుచేసెను. మేము దానిని వల్లించి ప్రతి ఉదయమునను స్నానమయిన పిదప పారాయణముచేయ నియమించుకొంటిమి. మేము పోరుబందరులో ఉన్నంతకాలము ఆ దీక్ష సరిగా జరిగినది; కాని రాజకోటకు వచ్చుసరికి శిథిలమయినది. దానియందు నాకు అంతగా నమ్మకము లేదు. రామరక్షను పారాయణము చేయుటకు హేతువులు రెండు: ఒకటి—నాకు మా అన్నగారియెడఁ గల ఆదరము, రెండు—నేను రామరక్షను స్ఫుటముగా ఉచ్చరింపఁగల నను గర్వము.

మా తండ్రి జబ్బులో కొంతకాలము పోరుబందరునందు ఉండెను. ఆయన అచట ప్రతి సాయంకాలము రామాయణము వినుచుండువాఁడు. ఆ రామాయణపఠనము నాకు బాగుగా నెలకొనినది. చదువువాఁడు గొప్ప రామభక్తుఁడు. ఆయన పేరు లాధామహారాజు; బిలేశ్వరనివాసి. ఆయనకు కుష్ఠు ఉండెననియు, ఆయన మందులు మాఁకులు తినక బిలేశ్వరుని దేవాలయమున శివనిర్మాల్యమునందలి మారేడు పత్రిని కట్టి రామనామము నిత్యము పారాయణము చేయుచుండెడువాఁడనియు, తుదకు కుష్ఠు సంపూర్ణముగా కుదిరె ననియు వింటిని. అతని విశ్వాసముచే అతనిది వజ్రకాయ మాయెనని అనుకొనిరి. ఇది నిక్కము

కావచ్చును, కాకపోవచ్చును. ఎటులైనను మే మీకథ నమ్మితిమి. మఱియు లాధామహారాజు రామాయణము చదువ మొదలిడిన నాఁటికి అతని శరీరముమీఁద ఒక మచ్చయైన లేదు. లాధామహారాజు స్వరము మధురము. అతఁడు *ద్విపదలు, †చౌపదములును పాడి అర్థముచెప్పుచు పరవశుఁడై శ్రోతలను పరవశులను కావించుచుండెడువాఁడు. నాకు అపుడు పదునూఁడేండ్లు ఉండును; కాని ఆపురాణము వినినపుడు పై మఱచు చుండువాఁడ నని గుఱుతు. ఆరామాయణ శ్రవణమే నాకు రామాయణముపై ఆదరము కలిగించుటకు కారణము. భక్తిగ్రంథముల లో తులసీదాసు రామాయణము ఉద్గ్రంథమని నేఁడు నే నెంచెదను.

ఇటు పిమ్మట కొన్నిమాసములకు మేము రాజకోటకు వచ్చితిమి. అచట రామాయణ కాలక్షేపము లేదుకాని ప్రతి ఏకాదశియు భాగవతకాలక్షేపము జరిగెడిది. అప్పుడప్పుడు నేను వినఁబోయితినిగాని పౌరాణికుఁడు శ్రోతలను పరవశులఁగావింపలేకపోయెడువాఁడు. భాగవతము భక్తి జనకమగు గ్రంథమని ఇపుడు ఎఱుఁగుదును. నేను దానిని ఘూర్జరభాషలో తన్మయుఁడనై చదివితిని. నామూఁడు వారముల ఉపవాస దీక్షలో పండిత మదనమోహన మాలవ్యులు మూలమునందలి కొన్నిఘట్టములు చదువఁగా వింటిని. మాలవ్యవంటి మహాభక్తునివలన చిన్నతనముననే దాని వినఁగల భాగ్యము నా కుండెనేని అవయసుననే దానిపై గాఢప్రీతి కలిగెడిదికదా! అని అనుకొంటిని. ఆ వయస్సున ఉత్పన్నములగు శుభాశుభ సంస్కారములు లోఁతుగా వేరుఁద్రొక్కుకొనును కావున అవయసున అటువంటి ఉత్తమగ్రంథములు ఎక్కువ వినఁజాలకపోతినే అని నాకు సర్వదా విచారము.

* దోహా, † చౌపాయి.

అయినను నాకు రాజకోటలో సర్వమత సంప్రదాయములందును సమత్వము అనాయాసముగా ఏర్పడినది. హిందూమతముయొక్క ప్రతిసంప్రదాయమునెడను ఆదరభావము కుదిరినది. ఏలయన, అచట మా తలిదండ్రులు రామాలయమునకును, శివాలయమునకును వెళ్లుచుండువారు. మమ్ములను తమతో తీసికొనిపోయెడివారు; లేక, మమ్ము పంపుచుండెడివారు. జైనధర్మాచార్యులు తఱుచు మానాయనగారికడకు వచ్చుచుండువారు. మేము జైనులము కాకున్నను, నిషిద్ధమైనను, వారు మాయింట భుజించుచుండువారు. వారు మాతండ్రితో ధర్మచర్చయు, వ్యవహారచర్చయుఁగూడ చేయుచుండువారు.

ఇంతేకాక, మాతండ్రికి మహమ్మదీయులలోను,పారసీకులలోను మిత్రులు కలరు. వారు తమతమ మతములఁగూర్చి తఱుచు మాటలాడుచుండువారు. మాతండ్రియు గౌరవముతోడను, శ్రద్ధతోడను ఆలకించుచుండువాఁడు. నేను వారికి 'నర్సు'గా ఉండుటచే తఱుచు వారి సంభాషణము విన వీలయ్యెడిది. ఈవిషయములన్నియు కలిసి అన్ని సంప్రదాయములందును సమత్వమును కలిగించుటకు సాయపడెను.

అప్పుడొక క్రైస్తవమతము మాత్రమే మిగిలినది. దానియెడ నాకు ఒక విధమైన అరుచి పుట్టెను. ఆరోజులలో క్రైస్తవమతబోధకులు హైస్కూలు దాపున ఒకమూల నిలువఁబడి హిందువులను, వారి దైవములను నిందించుచు ఉపన్యసించుచుండువారు. అందులకు నాకు సహనము లేకుండెడిది. వారిని వినుటకు నేను ఒక్కమారే అచట నిలిచియుందునుకాని దానితో మఱి పనిలేకపోయినది.ఆసమయమున నేను సుప్రసిద్ధుఁడగు ఒకహిందువు మతమునఁగలిసెనని వింటిని. అపుడతఁడు గోమాంసము తినక తప్పకపోయెననియు, సారా త్రావకతప్పకపోయె

ననియు, వేషమునుగూడ మార్పక తప్పక పోయెననియు,పినప అతఁడు పాటుతో కూడ సర్వముపాశ్చాత్యవేషముతో సంచరించుచుండెననియు ఊరును నాడును మ్రోఁగిపోయెను. ఈమాట వినఁగా నాకు వ్యథ కలిగెను. గోమాంసము తినుట, సారా త్రాగుట, వేషము మార్చుట, వీనిని విధించు మతము మత మనిపించుకొనదని తలఁచితిని. ఈక్రొత్త క్రైస్తవుఁడు అప్పటికప్పుడే తన పెద్దలమతమును, వారి ఆచారములను, వారి దేశమును నిందింప మొదలిడె ననియు వింటిని. ఇవి అన్నియు క్రైస్తవమతముపట్ల అరుచి పుట్టించెను.

ఈరీతిగా నాకు ఇతరమతములందు సమభావము కలిగెనన్నంత మాత్రమున నాకు ఈశ్వరునియందు గాఢమగు శ్రద్ధ ఉండెనన్నమాట కాదు. ఈసమయమున నాకు మాతండ్రిగారి గ్రంథసంచయమునఉన్న మనుస్మృతి చూడ పొసఁగెను. అందలి సృష్టి మొదలగు విషయములు నాకు ఎక్కువగా శ్రద్ధ కలిగింపకపోవు టటుండ, కొంచెము నాస్తికత కలిగించెను.

అపుడచట మాపితృవ్యపుత్రుఁడు కలఁడు. అతఁడు గొప్పమేధావి అని నాతలఁపు. అతనికి నాసందియము తెలియించితిని గాని ఆయన వానిని పోఁగొట్టలేదు. 'నీవు పెద్దవాఁడ వైనపుడు నీయంతట నీకే తెలియఁగలవు. నీవేమి? నీయీడునకు ఈప్రశ్నలేమి? ఇవి నీయీడునకు తగవు' అని యీమాటలతో నన్ను పంపివేసెను. నేను ఊరకుంటిని గాని మనసులో తృప్తి లేదు. మనుస్మృతిలోని భక్ష్యాభక్ష్యప్రకరణము మొదలైనవి లోకాచారమునకు విరుద్ధముగా ఉన్నటులు కానిపించెను. దీనికిఁగూడ ఆయన .అదియే సమాధానము చెప్పెను. తెలి

మియు, విద్యయు బాగుగా అభివృద్ధి చెందినపిదప నేను బాగుగా తెలిసికొనఁగల నని నాలో నే ననుకొంటిని.

అపుడు మనుస్మృతి అహింసను బోధింపలేదు. నేను నా మాంస భోజనకథను పైన చెప్పియుంటిని. మనుస్మృతి ఆ మాంస భోజనము పత్కమే అని తోఁచినది.

పాములు, నల్లులు మొదలయినవానిఁ జంపుటకూడ నీతివిహితమే అని అనుకొంటిని. ఆసమయమున అదియొక్క విధి యనుకొని నల్లులు మొదలగు వానిని చంపియున్నటులు గుఱుతు.

కాని ఒకవిషయము నాలో వేరుతన్నుకొనెను. అది యేదనఁగా, 'సృష్టికి నీతి మూలము, నీతికి సత్యము మూలాధారము' అనునది. కావున నాకు సత్యమే కావలసినది. దైనందినము సత్యము యొక్క మహిమ నాదృష్టిలో పెరుఁగుచున్నది; మఱియు దానిని గుఱించి నాయొనర్చిన లక్షణమును విస్తారమగుచునే యున్నది.

మఱియు ఒకగుజరాతీ నీతిపద్యమును నాహృదయమున అంకితమై పోయెను. అందలి 'అపకారికి ఉపకారము చేయుట' అనునది నాకు జీవనసూత్రమాయెను. నేను అనేక ప్రయోగములు కూడ చేసి చూచితి ననిన నాకు దానిపై నెంతగుఱియో తెలియఁగలదు. ఇచట ఆచమత్కారములగు పద్యముల నుదాహరింతును.

సీ. జలమును నీ కీయఁగలవాని కొందేని నోసఁగుమీ కడుపార నోగిరంబు
వందనంబును జేయువానికిఁ జేయుమీ భక్తిమై సాష్టాంగవందనంబు
దమ్మిడి నీకిచ్చు ధన్యాత్మునకు మాఱుగా నిమ్ము మేల్మిబంగారుకాసు
కష్టంబులందు నక్కఱవచ్చువానికి నిమ్ము నీసెమ్మేని నేని కోసి

౧౦ మతములలో స్వల్పప్రవేశము

ఒకటి యొసఁగినఁ బదిరెట్లు లొసఁగవలయు
చెట్టు చేసిన మేలును జేయవలయు
ప్రాఁతకాలము నాఁటి యీ చేఁత లెల్ల
అనుపూర్విగ పరమసత్యములు సుమ్మ. *

* పాణీ ఆపనే పాయ, భలుం భోజన తో దీజే,
ఆవీ నమావే శీశ, దండవత కోడే కీజే;
ఆపణ ఘూసే దామ, కామ మహోరో నుఁ కరీఏ,
గుణ కేడే తో గుణదశ గణో, మన వాచా కర్మే కరీ,
అవగుణ కేడే జే గుణకరే, తే జగమాం జీత్యో సహీ.

౧౧

సీమకు ప్రయాణ సన్నాహము

నేను ౧౮౮౭ సంవత్సరమున మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష ఇచ్చితిని. అపుడు అహమదాబాదు, బొంబాయియు పరీక్షా కేంద్రములు. దేశము దరిద్రమగుటచే కాఠియావాడు విద్యార్థులు దాపున ఉన్నట్టియు, కొద్దిఖర్చుతో సరిపోవునట్టియు అహమదాబాదు కేంద్రమునకే పోవ నభిలషింతురు. మా కుటుంబముయొక్క ఆర్థిక స్థితికూడ అంతంతమాత్రముగా నుండుటచే నేనును ఆ కేంద్రమునకే పోవలసివచ్చెను రాజకోట నుండి అహమదాబాదునకు ఒంటరిగ పయనించుట నా కదియే మొదలు.

మెట్రిక్యులేషను అయిన పిదప కాలేజిలో చదువుకొనుమని మా పెద్దలు ప్రోత్సహించిరి. భావనగరమునను, బొంబాయిలోను కాలేజీలు కలవు. భావనగరమున ఖర్చు తగ్గును గాన అచటి శ్యామలదాసు కాలేజిలోఁ జేరితిని. చేరితిఁగాని అక్కడ అంతయు అడవిగాచిన వెన్నెల. ఉపాధ్యాయులు చెప్పునది నాకు తెలియలేదు. అది వారి లోటు కాదు. ఇంతియకాక అచటి అధ్యాపకులకు పెద్దపేరు. కాని నేను కసరుగాయను. మొదటి ఆఱునెలలు ముగియఁగనే ఇంటికి వెళ్ళితిని.

'మావుజీ దవే' అనువారు మా కుటుంబమునకు పురాణ మిత్రము. మాకు మంచి చెడుగులు చెప్పువారు. బ్రాహ్మణులు; విద్వాంసులు; వ్యవహారకుశలురు. మా తండ్రిగారు గతించిన పిదపఁగూడ మా కుటుంబ కష్టసుఖములను అరయుచుండెడివారు. నా సెలవుదినములలో వారు

మా యింటికి వచ్చిరి. ఆయన మా అమ్మగారితోను, పెద్ద అన్నగారితోను సంభాషించుచు నా చదువునుగూర్చి ముచ్చటించిరి. నేను శ్యామలదాసు కాలేజిలో చదువుచుంటినని తెలిసికొని, "ఇప్పుడు కాలము తారుమారయినది. తగినవిద్య లేక మీలో నెవరును మీతండ్రిగారి హోదా పొంద నాశింపఁజాలరు. ఈ కుర్రవాఁ డింకను చదువుకొనుచు ఉండుటవలన ఇతఁడు ఆ హోదాను నిలుపుకొనునట్లు చూడవలెను. ఇతఁడింకను బి. ఏ. ప్యాసు అగుటకు నాలుగైదేండ్లు పట్టును. అంతవఱకు తంటాలు పడినను నెలకు ఏఁబది అఱువది రూపాయలు సంపాదింపఁగలుగునే కాని దివాను కాలేఁడు. ఇతఁడు నా కుమారునివలె లాయరు అగుటకు ఇంకను చాలకాలము పట్టును. నాఁటికి దివానుగిరికి ప్రయత్నించు లాయరులు పలువురు ఉందురు. మీ రితనిని ఇంగ్లండు పంపుట శ్రేయమని నా అభిప్రాయము. బారిస్టరగుట సులకన అని నా కొడుకు కేవలరాము చెప్పును. మూఁడేండ్లకు తిరిగి రావచ్చును. వ్యయమును నాలుగైదు వేలకు మించదు. ఇంగ్లాండునుండి బారిస్టరై తిరిగివచ్చిన ఆ క్రొత్తయాతఁ డెంత దర్జాగా ఉన్నాఁడో చూడుఁడు! అతఁడు అడిగినఁ జాలు, దివానుగిరి యిత్తురు. ఈ సంవత్సరమే మోహనదాసును ఇంగ్లాండు పంపుట నాకు మిగుల అభిమతము. కేవలరామునకు ఇంగ్లాండులో పలువురు మిత్రులున్నారు. అతఁడు వారికి పరిచయపత్రములను ఈఁగలఁడు. కావున ఇతనికి ఇంచుకయుకష్టము కలుగదు" అని జోషీజీ (మేము మావుజీదవే గారిని ఇటులు పిలుచు వాడుక) నావంక తిరిగి తన సలహాను అంగీకరించినటులే తలఁచి, "నీవు ఇక్కడ చదువుటకంటె ఇంగ్లాండులో చదువుకొనుటకు అభిలషింపవా?" అని అడిగెను. నాకు దీనికంటె సంతోషజనకమైనది వేఱొండు లేదు. నేను కాలేజి కఠినవిద్యచే విసిగితిని. కావున ఈమాట

వినఁగనే ఎగిరిపడి, 'నన్ను ఎంత వడిగా పంపిన అంత మే' లని అంటిని. పరీక్షలఁ వడిగా ప్యాసగుట సులభముగాదు. కావున 'అయ్యా! నన్ను వైద్యమునకు పంపకూడదా?' అని అడిగితిని.

మా అన్న నామాటకు అడ్డమువచ్చి, "నాన్నకు వైద్యమునిన ఇష్టములేదు. 'మనము వైష్ణవులము. మనకు పీనుఁగులను కోయుట పాడిగాదు' అని వారు చెప్పుట నిన్ను ఉద్దేశించియే. నీవు వకీలు వగుట వారి కభిమతము" అనెను.

జోషీజీయు మా అన్నగారి పాటనే మరల ఇటులు పాడిరి: "నేను మీతండ్రివలె వైద్యవృత్తిని ద్వేషింపను. శాస్త్రని షేధమును నాకు కానరాదు. కాని నీవు వైద్యము ప్యాసు అయినను 'దివాను' కాలేవు. నీవు దివాను కావలయును. చేతనయినచో అంతకంటె గొప్పవాఁడవు కావలెను. అటులయినచో మీ యీ గొప్పకుటుంబమును కాపాడఁగలవు. కాలము వడిగా మార్పు పొందుచున్నది. దినములు గడచినకొలఁది కష్టము పెరుఁగుచున్నది. కావున బారిష్టరగుట తెలివిగల పని" అని యిటులు చెప్పి, మా అమ్మగారితో "ఇఁక నాకు సెల విండు. నేను చెప్పినది కొంచెము ఆలోచింపుఁడు. మరల నేను తిరిగి వచ్చుసరికి ఇంగ్లాండు ప్రయాణము సిద్ధ మగు నను కొందును. నేనును చేయఁగలిగిన సాయ మున్నచో చేసెదను" అనెను.

జోషీజీ వెళ్లిపోయెను. నేను ఆకాశసౌధములు కట్ట మొదలిడితిని.

మా పెద్ద అన్నగారు ఆలోచనాసముద్రమున నిమగ్నులైరి. నన్ను ఇంగ్లాండు పంపుటకు ఇంత ద్రవ్య మేడ? మఱియు నావంటి పిన్నవానిని ఒంటరిగా సముద్రముల కావలికి పంపఁదగునా?

౧౧ సీమకు ప్రయాణసన్నాహము

మా అమ్మగారును చింతలో పడిరి. ఆమెకు నన్నుం బంపుట అనిష్టము. కాని నన్ను మానిపించుటకు ఇటు లొక యెత్తు ఎత్తెను: "మీ పినతండ్రిగారు ఉన్నారుకదా కుటుంబజ్యేష్ఠులు! మొదట వారితో ఆలోచింప వలయును. వారికి అంగీకారము అయ్యేనేని పిదప ఆలోచింతము." అని.

మా అన్నగారికి మఱియొక ఆలోచన కలిగెను. 'పోరుబందరుపై మనకు కొంత హక్కు ఉన్నది. అచట లేలీగారు వ్యవహారాధికారులు. వారికి మన కుటుంబ మనిన గౌరవము. మఱియు పినతండ్రిపై ఆయనకు విశేషాభిమానము. నీ విద్యావ్యయమునకు సంస్థానము వారు కొంత సాయము చేయునటులు వారు తోడుపడవచ్చును' అని మా యన్న నాతో ననెను.

నాకు ఈ మాటలు బాగుగా ఉండెను. పోరుబందరునకు పోవ మూట కట్టితిని. ఆరోజులలో రైళ్లు లేవు. ఐదు దినములు ఎద్దుబండిమీఁద ప్రయాణము. నేను పిఱికివాఁడనని చెప్పనే చెప్పితిని కాని ఆ సమయమున ఇంగ్లాండునకు పోవుదు ననుఆవేశముముందు నా పిఱికితనము పటాపంచ లాయెను. ధోరాజీ వఱకు ఎడ్లబండిలో పోయితిని. ఒంటె ఎండ్లకంటె ఒకనాఁడు ముందు పోవునని అటనుండి ఒంటెమీఁద పోయితిని. ఇదియే నాకు తొలిసారి ఒంటెపై పోవుట.

నేను పోరుబందరును చేరి మా పినతండ్రికి సాష్టాంగ నమస్కారములు చేసి అంతయు చెప్పితిని. వారు ఆలోచించి ఇట్లనిరి: "స్వధర్మమును రక్షించుకొనుచు ఇంగ్లాండునం దుండుట శక్యమని నాకు తోఁపదు. నేను వినిన విషయములంబట్టి నాకు సందేహమే కలుగుచున్నది. నా చూచుచున్న ఈ బారిస్టరులకును, తెల్లవారికిని భేదము

కానిపింపదు. వారికి ఆహారమునెడ విధినిషేధములు లేవు. చుట్ట లేక వారి నోరు ఎప్పుడును ఊరకుండదు. లజ్జ లేక వారు ఇంగ్లీషువారి ఉడుపులు ధరింతురు. ఇటు లుండుట మన కుటుంబసంప్రదాయము కాదు. నేను కొలఁదిలో తీర్థయాత్రకు పోవుచుంటిని. ఇఁక ఎన్నాళ్లో బ్రతుకను. కాటికి కాళ్లు చాఁచుకొని సముద్రయానమును ఎట్లు సమ్మతింప సాహసింతును? కాని నేను నీదారి కడ్డురాను. ఈ విషయమై నిక్కముగా కావలసినది మీ అమ్మగారి అనుమతి. ఆమె అంగీకరించునేని, ఊఁ, పరుగు! నేను అడ్డురానని ఆమెతో చెప్పు. నేనును ఆశీర్వదించి పంపుదును."

'నాకు కావలసినదియు అంతే. మా అమ్మగారి అనుమతిని పుచ్చుకొన యత్నింతును కాని మీరు లేలీగారికి సిఫారసు చేయరా' అని నేను అడిగితిని.

'నే నెట్లు చేయఁగలను? అయితే అతఁడు మంచివాఁడు. నీవు ఉత్తరము వ్రాసికొనుము. మన కుటుంబమునుగూర్చి వారికి తెల్పుచో అతఁడు తప్పక మాటాడ నవకాశ మిచ్చును. మఱియు సాయముకూడ చేయవచ్చును' అనిరి.

మా పిన్నాయన నాకు కాసంత సిఫారసుముక్క ఏల వ్రాసియీయలేదో నేను చెప్పఁజాలను. నిషిద్ధమని వారి అభిప్రాయములో ఉన్న ఈ నా విదేశ గమనమునకు తాము ప్రత్యక్షముగా సాయపడుటకు వెనుదీసిరని నాకు కొంచెముగా గుఱుతు.

లేలీగారికి ముందు ఒకజాబు వ్రాసి వారియనుమతిని గొని వారిని దర్శింపఁబోయితిని. మేడమెట్లు ఎక్కుచు ఆయన నన్నుచూచి, 'బి. ఏ. ప్యాసు కమ్ము! పిదప ననుఁ జూడ రమ్ము! నీకు ఇపుడు ఏమియు

సాయము చేయఁబడదు' అని రెండుమాటలు చెప్పి పైకి వెళ్లిపోయిరి. నేను దొరగారిని చూచుటకు చాల తయారుచేసికొంటిని. నేను మెలఁకువతో కొన్ని వాక్యములు ఏర్పరించికొనిపోయితిని. వంగి వంగి రెండు చేతులతో సలాముచేసితిని. కాని అవి యన్నియు ఉపయోగపడఁగూడ కాలేదు.

పిదప నా భార్యనగలపై దృష్టిపోయెను. మా అన్నగారి యెడ నాకు పరమవిశ్వాసము కలదు. ఆయన ఉదారత నిస్సీమము. ఆయనకు నాపై పుత్రవాత్సల్యము.

నేను పోరుబందరును విడిచి రాజకోటకు వచ్చి జరిగినదంతయు చెప్పితిని. నేను జోషీజీతో ఆలోచించితిని. అక్కఱయగుచో అప్పు చేసియేని ఇంగ్లాండు వెళ్లుమని ఆయన సలహా యిచ్చెను. నా భార్య నగకట్టు రెండుమూఁడు వేలు చేయుననియు, దానిని అమ్మి ఇంగ్లాండునకు పోదుననియు అంటిని. ఎటులేని ద్రవ్యమును సమకూర్తునని మా అన్న వాగ్దానము చేసెను.

కాని మా అమ్మకు ఇంకను ఇష్టము లేదు. ఆమె నలుసులు ఏఱుదొడఁగెను. ఇంగ్లండులో యువకులు చెడిపోదురని ఆమె కెవరో చెప్పిరి. మఱియొకఁడు గోమాంసము తిందురని, ఇంకొకఁడు కల్లులేనిది బ్రతుకనేలేరని చెప్పిరి. 'ఇది యంతయు నేమి?' అని ఆమె ప్రశ్నించెను.

నే నంటిని—'నన్ను నమ్మవా? నేను నీకడ బొంకను. నేను ఇవి యేమియు ముట్టనని ఒట్టుపెట్టుకొందును. మఱియు అటువంటి అపాయ మేదేని ఉన్నయెడల జోషీజీ నన్ను వెళ్లమనునా?'

'నాకు నీపై నమ్మిక ఉన్నది కాని అంతదూర దేశమున ఉన్నచో ఎటులు నమ్ముట? నాకేమియు తోచుటలేదు. బేచరజీ స్వామిని అడిగి చూతును' అని ఆమె యనెను.

బేచరజీస్వామి అసలు మోఢ్ వైశ్యుడు. పిదప జైన సాధువు ఆయెను. ఆయనయు జోషీజీవలెనే మా కుటుంబమునకు మేలు కోరు వాడు. ఆయన నా పక్షమునకు వచ్చి, 'ఇతనినుండి మూడువాగ్దానములు పుచ్చుకొని ఇంగ్లండునకు పంపవచ్చును' అనిచెప్పి, 'మద్యమును, మాంసమును, మహిళను ముట్ట'నని నాచే ప్రమాణము చేయించిరి. ఇది జరిగినపిదప మా అమ్మ అంగీకరించెను.

హైస్కూలునందు నన్ను వీడుకోలు పుటకు సమ్మేళనము జరిగెను. రాజకోటలోని ఒకపిన్నవాడు ఇంగ్లాండు పోవుట ఒక అసాధారణ విషయము. నేను నాకృతజ్ఞత తెలుపుచు కొన్నిమాటలు వ్రాసితిని. కాని వానిని చదువ నాపని అట్టిట్టైనది నాడు వానిని జదువ నా తల తిరిగినది. నా మేను వడకినది. ఇది నాకు గుఱుతు.

పెద్దల దీవెనలతో బొంబాయికి పయనమైతిని. బొంబాయికి ఇదియే నా ప్రథమప్రయాణము. మా యన్న నన్ను అనుగమించెను. కాని ఇల్లు అలుకగనే పండువా? బొంబాయిలో కొన్ని గండములు గడవవలసియుండెను.

౧౨

జాతి బహిష్కారము

మా అమ్మ ఆజ్ఞను, ఆశీర్వాదమును బడసి పసుంబాపను, భార్యను విడిచి అధికోత్సాహముతో బొంబాయికి బయలుదేఱితిని. జూన్ జులై నెలలలో భారతసముద్రము (Indian Ocean) చాల ఒడుదుడుకుగా నుండును. 'మీ తమ్మునికి సముద్రయానము ఇదియే మొదలుగాన నవంబరువఱకును వెళ్లుట మంచిది కాదు; మొన్న నీవడుమనే తుపానుచే ఒక స్టీమరుకూడ మునింగిపోయినది' అని కొందఱు మిత్రులు బొంబాయిలో మా అన్నకు చెప్పిరి. కావున వెంటనే వెళ్లుటకు మా అన్న అంగీకరింపలేదు. అచట ఒక మిత్రునియింట నాకు బస ఏర్పఱచి మా అన్న రాజకోటకు మరలి తన యుద్యోగమునం జేరెను. నాకుం గావలసిన ప్రయాణ వ్యయమును మా బావ కిచ్చి నాకిమ్మనియు, వలసిన సాయమునంతయు చేయుండని తనమిత్రులతోడను చెప్పి పోయెను.

బొంబాయిలో నాకు ప్రొద్దు పోయెడిది కాదు. రేయుంబవలు సీమ ప్రయాణపు కలవరింతలే.

ఇంతలో మా కులమువారిలో నా సముద్రయానమును గూర్చి ఆందోళనము సాగెను. అంతవఱకు మా వర్ణమువారైన మోఢ్ బనియాలు ఎవరును సీమ త్రొక్కలేదు. నేను సీమకు పోదలంచితింగాన నన్ను వెలివేయవలయునని కులమున కొందఱకు ఆవేశము కలిగెను. అందులకు ఒక సభ జరిగెను. కులస్థులు చాలమంది వచ్చిరి. నన్ను పిలువనంపిరి. నాకు

అంత సాహసము ఎటులు వచ్చెనో నాకే తెలియదు; నే నా సభకు నిర్భయముగా వెళ్లితిని. ఆ కులపు పెద్దయగు సేటునకును, మా తండ్రి కిని స్నేహము కలదు. మఱియు ఆయన మాకు దూరబంధువు.

'కులధర్మమునుబట్టి నీవు సీమ కేఁగుట పాడిగాదు. సముద్ర యానము మనకు నిషేధము. మఱియు అచట ధర్మపాలనము చేయుట అశక్యమనియు వింటిమి. అచట దొరలతో కలిసి తినుట, త్రావుట తప్పని సరి' అని సేటు నాతో అనెను.

నేనిటులు బదులు పల్కితిని:—'సీమకు వెళ్లుట ఎంతమాత్రము ధర్మేతరము కాదు. నే నచటికి విద్యకొఱకే పోవుచున్నాను. తాము వేనికి భయపడుచున్నారో వానిని తాఁకనని మా అమ్మచెంత శపథము చేసితిని. అది నన్ను కాపాడఁగలదు.'

'నీ వక్కడికి వెళ్లిన పిదప ధర్మమెంతయు సాగకుండుట నిక్కువము. మీ తండ్రిగారికిని, నాకును ఎట్టి చెలిమి కలదో నీ వెఱుఁగుదువు, గాన నామాట నీవు వినవలెను' అని సేటు పల్కెను

'అయ్యా, నే నా చెలిమి నెఱుఁగుదును. మీరు నా తండ్రివంటి వారే కాని సీమకు వెళ్లవలె నను నానిశ్చయమును మార్చుకొనఁజాలను. వేఱు ఉపాయము లేదు. మా తండ్రిగారికి మిత్రుఁడును, సలహా చెప్పు వాఁడును, విద్వాంసుఁడును అగు ఒక బ్రాహ్మణుఁడు కలఁడు; ఆయనకు సీమకు వెళ్లుటయం దేమియు దోషము కానరాలేదు. మా అమ్మగారును, అన్నగారును అంగీకరించిరి' అని నే నంటిని.

'కులమువారి ఆజ్ఞను నీవు మన్నింపవా ?'

'నాకు వేఱుదారి లేదు. కులమువారు దీనిలో కల్పించుకొనఁ గూడదనియే నా తలఁపు.'

౧౨ జాతి బహిష్కారము

ఈ ప్రత్యుత్తరముతో సేటునకు ఆగ్రహము కలిగి నాలుగు చీవాట్లు వేసినాఁడు. నేను నిబ్బరముగా కూర్చుంటిని.

'నేఁడు ఇతనిని వెలివేసితిని. వీనికి సాయముచేయు వారికిని, వీనిని సాగనంపుటకు స్టీమరురేవునకు పోవువారికిఁ గూడ ఒకరూపాయి పావలా జరిమానా వేసితిని' [సాల్గ్రామదానము] అని సేటు ఆజ్ఞాపించెను.

నేను ఇసుమంతయు చలింపలేదు. సేటుకడ సెలవు గైకొని వెడలివచ్చితిని. మా అన్నకు ఈ విషయము తెలిసినచో వెనుకకు తీఁకనేమో అని అనుకొంటిని గాని ఆయన 'కులమువారు వెలివేసినను భయపడవలదు; నీవు సీమకు వెళ్లుట మానవలదు.' అని వ్రాయుట పరమ భాగ్యము.

ఇది జరిగిన పిమ్మట నాకు తొందర ఎక్కువ ఆయెను. వీరందఱును మా అన్నగారికి ఎక్కువ ఒత్తిడి కలిగించినచో వారి అభిప్రాయము ఎక్కడ మాఱునో యని నేను తొట్రుపడుచుండఁగా, జునఘడు వకీలు ఒకఁడు ఇంగ్లండునకు బారిస్టరు పరీక్షకుఁగాను సెప్టెంబరు నాలుగవ తేదీని బయలుదేఱు ఓడపై పోవుచున్నాఁడని వార్త వచ్చెను. నే నావార్త మా యన్నగారి మిత్రులకు ఎఱిఁగించితిని. ఇట్టి సహావాసము పోఁగొట్టుకొనఁ గూడదని వారును అంగీకరించిరి. ఇఁక అవకాశము ఎంతయో లేదు. మా అన్నకు తంతి నీయఁగా ఆయనయు అంగీకరించెను. మా బావను పైక మిమ్మని అడిగితిని. అతఁడు సేటు ఆజ్ఞ ప్రస్తావించి, 'నన్ను వెలివేసెదరు గాన ఈయఁజాలన'నెను. పిదప నేను మా కుటుంబమునకు మిత్రులగు ఒకరి యింటికి వెళ్లి, నా పయనమునకు ఆవశ్యకమగు సొమ్మును బదులిచ్చి మా అన్నవద్ద వసూలుచేసికొనుఁడని

కోరితిని. ఆయన నా కోరిక నెఱవేర్చుటయే కాక నన్ను చాల ప్రోత్స హించెను. వారి కెంతయు కృతజ్ఞత తెలుపుకొంటిని. వారు ఇచ్చిన డబ్బును పుచ్చుకొని వెంటనే టిక్కెట్టు కొంటిని. నే నిఁక ప్రయాణ మునకు సరంజామా సిద్ధముచేసికొనవలెను. అనుభవశాలియగు ఒక మిత్రుఁడు బట్టలు మున్నగు వానిని తయారుచేయించెను. అవి చాల వింత గా నుండెను. అందు కొన్ని నాకు బాగున్నవి; కొన్ని బాగులేవు. ఇటీవల నేను తాల్చుటకు అంగీకరించు నెక్ టై ఆనాఁడు ఏవగించుకొంటిని. పొట్టి చొక్కా (జాకెట్టు) తొడుగుకొనుట నాకు సిగ్గాయెను. ఇంగ్లాండునకు పోవు ఉత్కటమగు ఇచ్ఛముందు ఈ అనిష్టము ఆట్టే తావు లేదు. ఇఁక పయనమున కావలసిన తినుబండము నా కడ నిండుగాఁ కలదు. జూనాగఢ్ వకీలు త్ర్యంబకరాయి మజుముదారుగారి గది (కేబిను) లోనే నా మిత్రులు నాకొక శయ్యను (బెర్తు) పుచ్చుకొనిరి; మఱియు వారితో నాకు పరిచయము కలిగించిరి. ఆయన వయసువాఁడు; జ్ఞానము, లోకానుభవము కలవాఁడు. నేను ఇంకను లోకానుభవము లేని పదునెనిమిదేండ్ల కసరుగాయను. మజుముదారుగారు 'ఇతని గుఱించి మీరు భయపడవల'దని చెప్పిరి.

ఇటులు నేను ౧౮౮౮ సం. ౪ వ సెప్టెంబరునాఁడు బొంబాయినుండి బయలుదేఱితిని.

౧౩

తుదకు సీమ

నాకు సముద్రప్రయాణము వలన తఱచు అందఱకు వచ్చు వాంతి మొదలగు వ్యాధి రానేలేదు. కాని దినములు గడచిన కొలఁది ఆరాటముగా నుండెను. కొట్టు పెత్తనగానితో మాటలాడుటకుఁ గూడ నాకు కొంకు. నాకు ఇంగ్లీషు మాటలాడుట ఎప్పుడును అలవాటు లేదు. రెండవ సెలూనులో ఒక్క మజుముదారుగారు తక్క తక్కినవారందఱు ఆంగ్లేయులే. వారితో నేను మాటలాడఁజాలకుంటిని. వారు నాతో మాటలాడ తటస్థించినపుడు వారి ఉద్దేశము తెలియునది కాదు. తెలిసినపుడును బదులు చెప్పఁజాలకుంటిని. నేను పైకి తెలియఁజెప్పుటకు ముందు ప్రతివాక్యమును లోపల కూడఁబలికికొనవలసివచ్చెడిది. భోజనసమయములందు కత్తులను, ముల్లుగరిటెలను వాడుట నేనెఱుఁగను; మఱియు చేసినపదార్థములలో మాంసము లేని పదార్థ మేదో అడుగుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు. అందువలన నే నెన్నఁడును భోజనశాలలో పదిమందితో కలిసి భుజింప లేదు. ఎప్పుడును నా గది లోనే భుజించుచుంటిని. భోజ్యము లన్ననో, ముఖ్యముగా నేను తెచ్చుకొన్న చిఱుదిండ్లును, పండ్లును. మజుముదారుగారికి ఇట్టి బాధ లేదు. ఆయన అందఱిలోను కలిసిపోఁగలఁడు. ఆయన అందఱితోను కలిసి మెలిసి స్టీమరు పైతట్టున సంచరించుచుండఁగా, నేను పగలు నా గదిలో దాఁగియుండి, సాయంకాలమున కొలఁదిమంది ఉన్నపుడే పైకిఁ బోవ సాహసించుచుండువాఁడను. మజుముదారుగారు నీవును

జాటసారు లందఱతో కలిసిమెలిసి యుండుమనియు, బిడియపడక మాటాడుమనియు ఎల్లపుడు చెప్పుచుండెను. మఱియు లాయరులు నోరు కలవారుగ నుండవలయునని తన అనుభవములు కొన్ని చెప్పెను. మఱియు అవకాశము చిక్కినపుడెల్ల ఇంగ్లీషు మాటలాడుమనియు, తప్పులకు లెక్క గొనవలదనియు, పరభాషలో తప్పులు రాక మాన వనియు వారు బోధించిరి. కాని యేదియు నా జంకును తీర్పలేదు.

ఒక ఆంగ్లేయుఁడు దయతో నన్ను మాటలలోనికి దింపెను. ఆతఁడు నా కంటె పెద్ద. నీవు ఏమి తింటివి? నీ కేమిపని? నీ వెక్కడికి వెళ్లుచుంటివి? నీకీ మోమోట మేమిటి? ఈరీతిగా ప్రశ్నించెను. ఆయన నన్ను అందఱతో పాటు పంక్తికి రమ్మనియు సలహా ఇచ్చెను. నా మాంసత్యాగదీక్షకు నవ్వి, మిత్రభావముగ, మేము ఎఱ్ఱసముద్రము (Red Sea) లో నుండఁగా, ఇటులు చెప్పెను—'బిస్కే సముద్రమును చేరనంతవఱకు నీ వనుకొన్నటు లుండును గాని పిమ్మట నీ నియమమును మార్చుకొనవలసి యుండును. మాంసము తిననియెడల బ్రతుకఁజాలనంత చలి ఇంగ్లండులో నుండును.'

'అచట మాంసము వర్జించియు బ్రతుకవచ్చునని జనులు చెప్పఁగా వింటినే' అని నే నంటిని.

'అది వట్టి కల్ల. నా యెఱుకలో అట్టివా రెవరును లేరు. ఒకటి చూడు: నేను సారా త్రావుచున్నను నిన్ను త్రావుమంటినా? కాని మాంసము తినితీరవలెను. తినకున్న బ్రదుకఁజాలవు.'

'మీ ఉపదేశమునకు వందనములు కాని నేను మాంసము ముట్టనని మా అమ్మగారికడ యథావిధిగ ప్రమాణము చేసితిని కావున తినఁజాలను. అది లేకుండ జరుగదేని ఇంటికి తిరిగి వెళ్లుటయే మేలని తలఁతును.'

౧౩ తుదకు సీమ

మేము బిస్కే సముద్రమునఁ జొఱఁబడితిమి కాని మద్యమాంసముల అక్కఱ కానరాలేదు. మాంసము ముట్టలేదని ఉల్లాఖులు (సర్టిఫికేటులు) పుచ్చుకొమ్మని ఇంటికడ చెప్పిరి. కావున నే నా ఆంగ్ల మిత్రుని ఒక సర్టిఫికెట్టు ఇమ్మని కోరితిని. అతఁడు సంతోషముతో ఇచ్చెను. నేను దానిని కొంతకాలము ముల్లెవలె దాఁచుకొంటిని. మాంసభోజులు కూడ మాంసభోజులు కానియట్టులు సర్టిఫికేటులను సంపాదించుచుండుట చూచినపిమ్మట నాకు దానిపై మోజు తగ్గెను. నా మాటను నమ్మనిచో సర్టిఫికేటు సంపాదించుకొని మాత్రము లాభమేమి?

ఎట్లో ప్రయాణము ముగిసి మేము సౌతాంప్టన్ చేరితిమి. అది శనివారమని అనుకొందును. నా మిత్రులు తెల్ల ఉన్నిసూటు (లాంగుకోటు, వేస్టుకోటు) తయారు చేయించి యిచ్చిరి. ఓడలో నల్ల సూటే ధరించితిని. రేవులో దిగినపుడు సూటు బాగుగా ఉండునని దాని తొడిగితిని. అవి సెప్టెంబరు తుది దినములు. అచట నున్న వారిలో నేను గాక మఱి యెవ్వరును అట్టిదుస్తులఁ దాల్పలేదు. చాలమంది తమ సామగ్రిని తాళపుచెవులతో కూడ గ్రిండ్లే కంపెనీ ఏజంటు వశమున ఉంచిపోవుచుండుట చూచి నేనును అట్లు చేయవలయునని నా సామానును తాళపుఁజెవులతో అతని వశముననే ఉంచితిని.

నా కడ డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతా, దలపతరాం శుక్ల, రణజిత్ సింహ మహారాజు, దాదాభాయి నౌరోజీగార్ల పేర నా మిత్రులు ఇచ్చిన సిఫార్సు ఉత్తరము లున్నవి. లండనులో విక్టోరియా హోటేలులో బసచేయుఁడని ఓడలో ఒకరు మాకు సలహా ఇచ్చిరి. దాని ననుస

రించి నేనును, మజముదారు గారును ఆ హోటేలునకే వెళ్ళితిమి. ఏటివేసినటులు తెల్లదుస్తులలో ఉన్నది నేనొకఁడనే కాన అదియే దుర్భరమాయెను. మఱియు మఱునాఁడు ఆదివారమగుటచే గ్రిండ్లే కంపెనీ వారు నాఁడు సామానుల నియ్యరని హోటేలులో తెలిసినందున నా రుసరుస మఱికొంత ఎక్కుడాయెను.

సౌతాంప్టనునుండి డాక్టరు మెహతాగారికి నేను తంతినిచ్చితిని గాన ఆయన ఆదివారమున రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు హోటలునకు వచ్చి నన్ను చాల సాదరించెను. నా ఉన్నిదుస్తులఁ జూచి ఆయన నవ్వెను. మాటలాడుచుండఁగా ఆయన టోపిని అచింతితముగా తీసికొని దాని మృదుత్వమును తెలిసికొనఁగోరి అనుకతవకగా చేతితో అటిటు చమిరి దానిపై రోమములను కలఁచితిని. మెహతాగారు కొంచెము కోపదృష్టితో నన్ను వారించిరి కాని అప్పటికే పొరపాటు జరిగిపోయినది. ఈఘటన ముందరికి మందలింపు. ఇది నాకు పాశ్చాత్యదేశాచారమున మొదటి పాఠము.—అందుల విశేషములఁగూర్చి మెహతాగారు ఇటులు ఉపదేశించిరి: ఇతరుల వస్తువుల తాఁకకుము. హిందూదేశమునందువలె ఇచట ప్రథమ పరిచయముననే ఎవరిని ప్రశ్నలు వేయకుము. బిగ్గఱగా మాటలాడవలదు. మనము హిందూదేశములో 'అయ్యా' (Sir) అని సంబోధించినటులు ఇచట సంబోధింపవలదు. ఏలన ఇచట నౌకరులును, తాబేదారులును మాత్రమే వారి యజమానులను 'అయ్యా' అని సంబోధింతురు—ఇత్యాది. హోటేలువ్యయ మధికమగును గాన ఏదో ఒక కుటుంబమున ప్రవేశింపుమని ఆయన చెప్పెను. సోమవారము ఆ విషయమును నిర్ధారింప నిశ్చయించితిమి.

శ్రీ మజముదారుగారికిని, నాకును హోటేలు కష్టముగానే యుండెను. మిగుల వ్యయము కూడ. మాల్టానుండి సింధు దేశీయుఁ లొకరు

మాతోపాటే వచ్చిరి. వారికిని మజుముదారుగారికిని స్నేహము కలిగెను. వారికి లండను క్రొత్తగాదు. ఆయన మాకు అద్దెగదులు విచారింతునని చెప్పెను. మేమును అందు కంగీకరించితిమి. సోమవారమునాఁడు గ్రిండ్లేకంపెనీ నుండి మా సామానులు రాఁగనే హూటేలువారికి ఈయ వలసిన సొమ్మును ఇచ్చివేసి మా సింహమిత్రుఁడు మాకుఁగాను అద్దెకుఁ గొన్న గదులలో ప్రవేశించితిమి. హూటేలువారు మూఁడు పౌనులు అనఁగా మూఁడు కాసులు పుచ్చుకొన్నటులు గుఱుతు. నేను గుండెలు బాఁదుకొంటిని నే నింత డబ్బిచ్చినను కటిక ఉపవాసము చేయవలసి వచ్చెను. ఏలన నాకేదియు రుచింపలేదు. ఒకపదార్థము త్రోసివైచి మఱియొకటి తెమ్మందునుగదా అదియు నంతే. డబ్బో, రెంటికిఁగూడ గూబలు నలిమి వసూలు చేసిరి. ఇంతవఱకు బొంబాయినుండి నేను తెచ్చుకొన్న పదార్థములు తినియుంటిని.

ఈ క్రొత్తగదులలోఁగూడ నాకు సరిగా లేదు. నా మనస్సు ఎప్పుడును దేశముమీఁద, ఇంటిమీఁద, అమ్మమీఁద బెంగ. రాత్రి ఇంటి సంగతులు గుర్తు వచ్చి కన్నీరు ఓడుచుండుట వలన నిద్ర యను మాటలేదు. నా కష్టము నొకరితో చెప్పుకొనునది కాదు. ఒకవేళ చెప్పి కొనినను ఫలమేమి? ఇది పోవు ఉపాయము లేదు. ప్రతిదియు క్రొత్త. ప్రజలు, వారి ఆచారములు, వారి యిండ్లు గూడ క్రొత్త. పాశ్చాత్య దేశాచారము నాకు సరిక్రొత్త కావున కడుమెలఁకువతో ఉండ నాయెను. శాకాహార ప్రతిజ్ఞ యొకటి పైపెచ్చు. ఇఁక భోజ్యములు కూడ అరుచ్యములు. నా పని అటుచూచిన నుయ్యి, ఇటుచూచిన గొయ్యి. ఇటు ఇంగ్లండులో ఉండలేను, అటు ఇండియాకు మరలను లేను. 'రానే వచ్చితివి ఈమూఁడేండ్లు ఉండ నిశ్చయింపుము' అని నా అంతరాత్మ బోధించెను.

౧౪

నా అభిరుచి

డాక్టరు మెహతాగారు నేను విక్టోరియాహోటేలులోనే ఉందు ననుకొని సోమవారమునాఁడు అచటికి వెళ్లిరి. మేము అచటి నుండి వెళ్లితిమని ఎఱిఁగి మా క్రొత్తబస విలాసము తెలిసికొని మరల అక్కడికి వచ్చిరి. నేను ఓడలో పట్టి తెలివితక్కువచే తామర తెచ్చుకొంటిని. ఎట్లనఁగా—మేము స్నానాదులకు సముద్రోదకము ఉపయోగించుచుంటిమి. అందు సబ్బు కరఁగదు. నాగరకత అనుకొని నేను సబ్బు రుద్దుకొనుచుంటిని. దానివలన శరీరము పరిశుభ్రము అగుటకు బదులు జిగటలు సాగ నారంభించెను. అందువలన తామర పుట్టెను. నేను డాక్టరు మెహతాగారికి చూపఁగా వారు ఆసెటిక్ ఆసిడ్ (acetic acid) పూయుమనిరి. అది పూయఁగనే భగ్గున మండి ఏడ్పు వచ్చుట నాకు గుఱుతు. నా గదిని, అందలి ఏర్పాటును వారు పరీక్షించి బాగుగా లేదనునటులు తల త్రిప్పిరి. 'ఇచట బాగుగ లేదు. మనము ఇంగ్లాండు వచ్చుట విద్యాభ్యాసమునకే యైనను విశేషముగ ఇచటి ప్రజల ఆచారవ్యవహారములఁగూడ గ్రహింపవలయును. ఇందులకు ఎవరి కుటుంబమునన్నో ఒకరి కుటుంబమున ఉండుట ఆవశ్యకము. దానికి ముందు ఎవరికడనైన ఆ పద్ధతి నేర్చికొనవలెను. నే నట్టిచోటునకు నిన్ను తీసికొని వెళ్లెదను రమ్ము' అని మెహతాగా రనిరి.

నేను కృతజ్ఞతతో ఇయ్యకొని వారి మిత్రుల బసకు చేరుకొంటిని. ఆ మిత్రుఁడు నన్ను సోదరునివలె చూచెను. ఇంగ్లీషువారి ఆచారాదుల

ను శిక్షించెను. ఇంగ్లీషు మాటలాడుటయు అలవాటు చేసెను. నా భోజనవిషయము మాత్రము కడు కష్టమాయెను. ఉప్పును పోపును లేని కూరలు నాకు సయింపవు. నాకేమి చేయవలెనో భోజనము పెట్టు నామెకును తోఁచకుండెను. ఉదయమున ఓటుపిండిజావ (oatmeal porridge) ఉండెడిది. దానితో చాలవట్టు కడుపు నిండెడిది కాని మధ్యాహ్నమునను, సాయాహ్నమునను ఏమియు రుచించునది కాదు. ఇంచు మించు ఉపవాసము. ఆ మిత్రుఁడు మాంసము తినవలెనని ప్రతిదినమును వాదించుచుండెను గాని నేను నా శపథమును తెలిపి ఊరకుండువాఁడను. మధ్యాహ్న సాయాహ్నములందు మురబ్బా, ఆకుకూర, రొట్టెయు ఉండెడివి. నేను బాగుగా తినువాఁడ నగుటచే అది సరిపోవునది కాదు. మరల నడిగి వేయించుకొనుట ఒప్పుకాదని మఱి రెండు మూఁడు రొట్టెముక్క లడుగుటకు బిడియపడువాఁడను. పైఁగా ఆ రెండు పూఁటలలో నేదో ఒకపూఁట పాలు శూన్యము. ఈ పద్ధతి చూచి పట్టఁజాలక నా మిత్రుఁడు "నీవు నా సోదరుఁడవై యుండుచో ఈపాటికి మూట కట్టించియుందును. ఇచ్చుట తప్పని సరియైన విషయము లెఱుఁగక, చదువురాని నీ తల్లి కడ చేసిన ప్రమాణమునకు ఏమి విలువ? అది ప్రమాణమే కాదు. అది 'లా'ననుసరించియు ప్రమాణముగా పరిగణింపఁబడదు. అట్టి ప్రమాణమునకు బద్ధుఁడవై యుండుట అజ్ఞానము. ఇదిగో చెప్పుచున్నాను. ఈ పట్టుదల వలన ఇచ్చట నీకేమియు మేలు కలుగఁబోదు. మఱియు నీవు మాంసము తిన్నటులు, అది రుచించినటులు ఒప్పుకొనుచున్నావు. అవశ్యకము కాని చోట తిని అవశ్యకముగుచోట మానుచున్నావు. ఔరా అభాగ్యము!" అని అతఁ డనెను.

నేను మాత్రము చలింపలేదు. దీని గుఱించి రోజును వాదప్రతివాదములు జరుగుచునే యుండెను. ఆయన వాదించినకొలఁది నేను మఱి కొంచెము బిగియుచుంటిని. నేను ప్రతిదినము భగవంతుని రక్షింప ప్రార్థించుచుంటిని. ఆ రక్షణయు కలుగుచుండెను. నేనటులు ప్రార్థించుట నాకు భగవంతునిఁగూర్చి బాగుగా తెలిసి కాదు. నన్ను అటులు చేయించునది నమ్మకము—అదియు చిన్ననాఁట రంభ విత్తిన విత్తనమే.

ఒకనాఁడు నా మిత్రుఁడు బెంథంగారు వ్రాసిన Theory of Utility అను గ్రంథమును చదువసాగెను. నా పని అయినది. ఆ భాష నాకు తెలియలేదు. అతఁడు బోధింప మొదలిడెను. నేను ఇటులంటిని: "అయ్యా, నన్ను క్షమింపుఁడు. ఈ గహనవిషయములు నా తల దాఁటినవి. మాంసాహార మావశ్యకమని ఒప్పుకొందును. కాని నేను నా ప్రమాణమును జవదాఁటను; దాని గుఱించియు వాదింపను. నేను మీతో వాదించి జయింపలేనని ఒప్పుకొందును. అజ్ఞుఁడ నని గాని, పెంకెననిగాని, తలఁచి నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు. తమ ప్రేమకు మెత్తును. తాము నా హితైషులని ఎఱుఁగుదును. మీరు నా మేలునకే మరలమరల చెప్పుచున్నారనియు తెలియును. కాని నేను నా నియమము విడువఁజాలను. ప్రతిజ్ఞ ఎన్నఁడును ప్రతిజ్ఞయే. అది అనుల్లంఘనీయము."

నా మాటల కతఁడచ్చెరువొందెను. అతఁ డాపుస్తకము మూసి, 'మంచిది. ఇఁక వాదింపను' అనెను. నేను సంతోషించితిని. అతఁ డావిషయమై మరల నెన్నఁడును వాదింపలేదు గాని నన్నుగుఱించి యాతఁడు చింతించుట మాత్రము మానలేదు. అతఁడు పొగత్రాగును; సారా త్రాగును; కాని, నన్ను ఎప్పుడుగాని త్రాగు మనలేదు. అసలు ఆ రెండును నాకు వలదు అని చెప్పెను. నేను మాంసము తిననిచో

నా దారుపడిపోవుదుననియు, ఈరీతిగా నున్నచో నాకు ఇఁక సీమ ఇందపనియు ఆయనకు జెంగ.

ఇటులు నే నొకనెల ఉమేదువారీ చేసితిని. ఆ మిత్రుని యిల్లు 'రిచ్ మండు'లో కలదు. కావున వారమునకు ఒకటి రెండు మాఱుల కంటె లండను పోవ వీలులేదు. కావున నా కొకకుటుంబమున బస ఏర్పఱుపవలయునని డా॥ మెహతాగారును, దలపతరాం శుక్లా గారును నిశ్చయించిరి. వెస్టు-కెన్సింగ్టనులో ఒక ఆంగ్లో ఇండియను కుటుంబమున శ్రీశుక్లాగారు నాకు వసతి ఏర్పఱచిరి. ఆయింటియామె వితంతువు. ఆమెకు నా శపథ మెఱిఁగించితిని. ఆమె నన్ను మెలఁకువతో చూతుననెను. నే నచట ప్రవేశించితిని. కాని అచటఁగూడ నాకు కటిక ఉపవాసమే. తినుబండము కొంత పంపుటకుఁగాను ఇంటికి వ్రాసితిని గాని అప్పటి కింకను రాలేదు. ప్రతిదియు అరుచ్యము. 'ఇది బాగుగా నున్నదా?' అని ఆమె ప్రతిదినము ప్రశ్నించునది కాని ఆమె ఏమి చేయఁగలదు? నా బిడియము ఎప్పటట్లనే యుండెను. నా ముందు పెట్టిన దానికంటె ఎక్కువ యేమియు అడుగ లేకుంటిని. ఆమెకు ఇరువురు కూఁతుండ్రు. వారు చెఱియొక రొట్టెముక్కను బలవంతముగా వేయుచుండిరి. రొట్టెకు రొట్టె వేసినఁగాని నాకు చాలదని వారికి తెలియదు.

నా కిప్పటికి నిలువ చిక్కెను. నే నింకను సరిగా చదువు మొదలిడలేదు. శుక్లాగారి ధర్మమా అని వారిచ్చిన వార్తాపత్రికల చదువుచుంటిని. ఇండియాలో నే నెన్నఁడు అట్టిపని చేయలేదు. కాని ఇచట ప్రతిదినము చదివి వానియెడ రుచి కల్పించుకొనఁగలిగితిని. డెయిలీ న్యూస్, డెయిలీ టెలిగ్రాఫ్, పాల్ మాల్ గెజెట్ రోజూను చూచెడివాఁడను. వాని చదువుటకు గంటకంటె ఎక్కువ పట్టెడిది కాదు.

ఇఁక నేను ఊరు తిరుగ మొదలుపెట్టితిని. మాంసము లేని దుకాణములు (restaurant) వెదుకఁ జొచ్చితిని. నగరమున అట్టివి కొన్ని కలవని గేస్తురాలు (landlady) తెలిపెను. నేను ప్రతిదినము పది పండ్రెండు మైళ్లు తిరిగి చవుకపాటు దుకాణములో కడుపునిండ రొట్టె తినుచుండువాఁడను గాని ఎప్పుడును తృప్తిలేదు. ఇట్లు ఊరు తిరుగుచుండఁగా ఒకనాఁడు ఫారింగ్డన్ వీథిలో శాకాహారాలయమును (vegetarian restaurant) పట్టుకొంటిని. తనకు కావలసిన వస్తువు దొరకినపుడు బాలునికి ఎట్టి సంతసము కలుగునో దానిఁ జూడఁగనే నాకును అట్టి సంతసమే కలిగెను. నేను లోపలికి వెళ్లక ముందు ద్వారసమీపమున ఒక గాజు కిటికీలో అమ్మకమునకు ఉంచిన కొన్ని పుస్తకములను చూచితిని. వానిలో Salt's Plea for Vegetarianism అను పుస్తకము చూచి ఒక షిల్లింగునకు దాని కొని తిన్నగా భోజనశాలలోనికి వెళ్లితిని. నేను ఇంగ్లాండులో కాలు పెట్టిన పిదప కడుపార భుజించిన దానాఁడే. భగవంతుఁడు నన్ను రక్షింప వచ్చినటు లుండెను.

నేను సాల్టుగారి పుస్తకమును సంపూర్ణముగా చదివితిని. అది నాకు నచ్చెను. ఈపుస్తకము చదివిననాఁడు మొదలుకొని మనఃపూర్వకముగా నేను శాకాహారి నైతినని చెప్పుకొనవచ్చును. నేను మా అమ్మగారి ముందు ప్రమాణము చేసిన దినము నాకు ఆనందదాయకమాయెను. నేను చేసిన ప్రమాణమును, సత్యమును అనుసరించి అప్పటికి మాంసము త్యజించినను, ప్రతి హిందువును మాంసభోజి కావలెననియు, నేనును ముందు ఒకనాఁడు స్వతంత్రముగాను, బహిరంగముగాను మాంసభోజిని కాఁగలననియు, అందులకు అందఱను తయారు చేయుదుననియు ఇచ్ఛగించితిని. కాని నే నిప్పుడు నిర్ణయించుకొనిన శాకాహారము ఇప్పటినుండియు వ్యాప్తిచేయుటయే నా పని యాయెను.

౧౫

ఆంగ్లవేషము

దినదినము నాకు శాకాహారమునెడ నమ్మకము పెరుఁగసాగెను. సాల్టుగారి పుస్తకము చదివిన పిదప ఆహారవిషయములను గూర్చిన పుస్తకములను చదువవలెనను ఆసక్తి మెండాయెను. దొరకిన పుస్తకములనెల్ల చదివితిని. వీనిలో హోవర్డు విలియమ్సుగారు వ్రాసిన 'ఎతిక్స్ ఆఫ్ డయటు' అను గ్రంథ మొకటి. అందు ఆదికాలమునుండి నేఁటివఱకు మనుష్యుల ఆహారములను గూర్చి చర్చ కలదు. మఱియు అందు పైథాగరస్, జీసస్ మొదలుకొని నేఁటివఱకును ఉన్న మతకర్తలును, ప్రవక్తలును అందఱును ఆకు బువ్వయే తిన్నవారు అని నిరూపింపఁబడినది. డాక్టర్ ఆనా కింగ్స్‌ఫర్డ్ అనునామె వ్రాసిన The Perfect Way in Diet అను గ్రంథము ఉత్తమమైనది. డాక్టరు అల్లిన్సన్‌గారు ఆరోగ్యమును గుఱించి వ్రాసిన వ్రాఁతలు ఉపాదేయములు. ఆయన రోగుల ఆహారపద్ధతిని నియమించి దానివలన రోగముల కుదుర్చు ప్రణాళికను ఒకటి చూపించెను. అతఁడు ఆకు బువ్వయే తినును. తనకడకు వచ్చురోగులకుఁగూడ ఆకుబువ్వయే తినక తప్పదని చెప్పును. ఈ గ్రంథములను అన్నిటిని చదివినందువలన ఆహార పరీక్ష నాజీవితమున ఒక ముఖ్యవిషయ మాయెను. ఈ పరీక్ష ఆరంభించుట ఆరోగ్యము కొఱకే యైనను పిదప పిదప ఈ శాకాహార విధానమునకు ధర్మదృష్టియే ప్రధాన హేతు వాయెను.

ఇది యిటులుండఁగా, నామిత్రునకు నాభోజనమును గుఱించిన చింత పోలేదు. మాంసము తిననిచో నేను నానాఁటికి చిక్కిపోదుననియు, మఱియు ఇంగ్లీషువారిలో కలిసియుండలేనందున మందుఁడనయిపోదుననియు తలఁచి నన్ను మాంసము తినుమని పట్టుపట్టెను. ఇది యంతయు అతిప్రేమచేతనే. నేను శాకాహార గ్రంథములను చదువుచుండుటచే నాకు విపరీతములు కూడ పుట్టునని అతనికి తోఁచెను. మఱియు నేను నాచదువుమాని ఆహారపరిశోధనలతో కాలముగడపుచు వ్యర్థుఁడనయిపోదునని అతఁ డెంచెను. ఇటులు తలఁచి నన్ను మార్చుటకు చరమ ప్రయత్న మొకటి చేసెను. ఒకనాఁడు నన్ను నాటకమునకు రమ్మని పిలిచెను. నాటకము చూడఁబోవుముందు హోల్ బర్న్ రెస్టారెంటులో మా భోజనము. అది నాకొక నగరువలె నుండెను. విక్టోరియా హోటెలు వదలినపిదప అంతపెద్ద హోటెలును నేను చూడలేదు. విక్టోరియా హోటెలు నాకు అనుభవము కలిగించుటకు ఆట్టే ఉపయోగింపలేదు. ఏలనఁగా నేనచట ఇతికర్తవ్యతామూఢుఁడనై యుంటిని. నన్ను ఈహోటెలునకు తీసికొనిపోవుచో అక్కడ పలువురు భుజించుచుండువారు ఉందురనియు, నేను మధ్య ఏమి ప్రశ్నించినను అవినయమగుననియు అతఁడు తలఁచి ఈ యెత్తు ఎత్తెను. మేము పలువురనడుమ ఒకబల్ల ముందు కూర్చుంటిమి. మొదటి వాయి 'సూప్'. అది దేనితో చేసిరో అని నాకు విచికిత్స. కాని మిత్రుని అడుగరాదు. కాన వడ్డనవానిఁ బిలిచితిని. అది కనిపట్టి నా మిత్రుఁడు ఏల పిలుచుచుంటివని గట్టిగా అడిగెను. 'ఇందు మాంసము కలియలేదుగదా' అని అడుగుట'కని సంకోచించుచునే తెలిపితిని. 'నీవు ఇట్టి సమాజములో ఉండఁదగవు. ఎటులు మెలఁగవలయునో నీకు తెలియనియెడల ఇంకొక భోజనశాలకు పోయి భుజించి నా వచ్చువఱకును వెలుపల వేచియుండుము'

అని అతఁడు కోపముగా అనెను. నే నీప్రస్తావనకు సంతసించి నిర్గమించితిని. దాపుననే ఒక శాకాహారశాల కలదు గాని ప్రొద్దుపోవుటచే అది మూయఁబడెను. ఆరేయి నాకు అన్నము సున్న. పిదప మే మిరువురము నాటకము చూడఁబోతిమి. నా మిత్రుఁడు ఈఘటననుగూర్చి మఱి యెన్నఁడును ఒక మాటయేని తేలేదు. నాకును అట్టి పనితో పని లేదుకదా!

మా కిదియే తుట్టతుది మిత్రకలహము. దాన మామైత్రి కట్టి భంగమును కలుఁగలేదు. ఈతని ప్రయాసమునకు మూలము ప్రేమయే. కావుననే ఆచరణమందును, భావమందును మాకు భేదము ఉన్నప్పటికి ఆయనపై నాకు ఆదరము మెండాయెను.

నేను మాంసాహారము వర్జించినను మిగిలిన వ్యవహారములలో ఆంగ్లేయసమాజమున సరిగా మెలఁగికొనఁగలనని నామిత్రునకు ఎఱింగింప నిశ్చయించితిని. అందులకుఁ గాను నాకు అశక్యమైన ఆంగ్లపద్ధతుల నన్నిటిని అవలంబింప దొరఁకొంటిని.

నే నిచట తొడుగుదుస్తులు బొంబాయి తరహావి. అవి ఇంగ్లీషు సంఘమునకు పనికిరావని ఆర్మీ అండ్ నేవి స్టోర్సులో క్రొత్తవి తయారు చేయించితిని. పందొమ్మిది షిల్లింగులుపెట్టి చిమ్నీ పాట్ టోపి కొంటిని. అది ఆరోజులలో ఎక్కువ వెల. ఇది చాలక వేష నాగరకతకు నడిగడ్డయైన బాండ్ వీథిలో ఒక ఈవినింగ్ సూటునకు పది పౌనులు పాడుచేసితిని. మాఅన్నగారికి రెండుపేటల బంగారు గడియారపు గొలుసును పంపుఁడని వ్రాయఁగా ఆయన దయతో పంపెను. సిద్ధముచేసి యుంచిన నెక్టైని తాల్చుట అనాచారము గనుక దానిని ముడివైచి కట్టుకొనుట నేర్చికొంటిని. హిందూదేశమున

ఇంటిముంగలి క్షౌరము చేయుచుండఁగా అద్దము చూచుకొనుట విలాసమునకే. ఇచట ప్రతిదినము ఒక పెద్ద అద్దముముందు నెక్ టైని సవరించుకొనుచు సరియగు వేషాచారము ననుసరించి పాపట దిద్దుకొనుచు పది నిమిషములు పాడుచేసితిని. నాకేశపాశము మృదువు కాదు. బ్రష్‌తో దానిని దిద్దుట బ్రహ్మష్ట్రబ్రహ్మ అయ్యెడిది. తలమీఁద టోపిని పెట్టినపుడును, తీసినపుడును, చేయి అలవోకగా తలపైకి వెళ్లి జుట్టును సవరించెడిది. తగుమనుష్యులలో, అనఁగా మంచి సమాజములోఁ గూర్చుండినపుడు తఱుచు చేతితో తలను సరిచేసికొనుచుండవలసినదే. ఇది యొక సభ్యక్రియ; వేషాచారము—అనఁగా ఫాషన్.

నృత్యము, ఫ్రెంచిభాషను మాటలాడుట, ఉపన్యసించుట—వీనిని అభ్యసించినఁగాని ఫాషన్ పూర్తికాదని వింటిని. ఫ్రెంచిభాష ఫ్రాన్సుదేశమునందే. కాక యూరపుఖండమున కంతటికి రాష్ట్రభాష. నే నాదేశముల నన్నిటిని చూడఁదలఁచితిఁ గాన నృత్యము నేర్వ నిశ్చయించి ఒక పాఠశాలలో ఒక టెరమునకు మూఁడుపౌనుల జీత మిచ్చితిని. మూఁడువారములలో ఆఱుపాఠములు చెప్పికొని యుందును. తాళగతి గ్రహింప నా తరము కాలేదు. పియానాను అనుసరింపలేక పోతిని. ఇఁక నా గతి యేమి? కౌపీన సంరక్షణార్థ మయం పటాటోపః. వెనుక ఒక సన్న్యాసి తన గోఁచిని కొఱుకకుండ ఎలుకలకు పిల్లిని పెంచెనఁట. పిల్లిని పెంచుటకు ఒకఆవు. ఆ ఆవును కాచుటకు ఒక గొల్లఁడు. ఈరీతిఁగా గోఁచిగుడ్డకుఁగాను అతనికి సంసార మేర్పడెను. పాశ్చాత్యసంగీత మలవరించుకొనుటకు ఫిడేలు నేర్చుకొనవలెననుకొంటిని. మూఁడు పౌనులు ఫిడేలున కిచ్చితిని. జీతమునకు కొంత. ఉపన్యాసధోరణి నేర్పుటకు మఱొక గురువునకు ఒక గినీ ప్రవేశపు రుసుముక్రింద ఇచ్చితిని. ఆయనBell's Standard Elocutionistను

కొను మనఁగా దానిని కొంటిని. అది పాఠ్యపుస్తకము. అందు పిట్టు గారి ఉపన్యాస మారంభించితిని.

కాని ఆ బెల్ * అను ఆయన నా చెవిలో గంట వాయించు టచే నేను మేలుకంటిని.

నేను యావజ్జీవము ఆంగ్ల దేశమున నివసింపను. ఎందుల కీక నీవ క్తృత్వాభ్యాసము? ఈ నృత్యము న న్నెటులు సభ్యుని చేయును? ఫిడేలు ఇండియాలో నే నేర్వనగును. నే నిచటికి విద్యార్థినై వచ్చితిని కాన విద్యావ్యాసంగము చేసితీఱవలెను. ఇన్స్ ఆఫ్ కోర్టులో చేరుటకు యోగ్యుఁడను కావలెను. నా నడవడి నన్ను సభ్యునిఁ జేసినఁ జాలు. కాని చో ఆ యాశ వలదు.

ఇట్టివిట్టివి మఱికొన్ని ఊహలు తోఁపఁగా, వాని నన్నియు వక్తృత్వోపాధ్యాయునకు వ్రాసి, ఇఁకముందు రాఁజాలనందులకు క్షమింపుఁడని ప్రార్థించితిని. అప్పటికి రెండుమూఁడు పాఠములే ఆయెను. అట్టిదే మఱియొక ఉత్తరము నాట్యాచార్యునకు వ్రాసి, ఫిడేలు ఉపాధ్యాయురాలికడకు స్వయముగా వెళ్లి, ఎంత వెల వచ్చిన అంత వెలకే ఆ ఫిడేలు అమ్మఁగోరితిని. నాతో చనవుగా ఉండును గాన నేను తప్పుదారిఁ బడితి నని తెలిసికొంటినని ఆమెకు చెప్పితిని. ఆమెయు నా నిశ్చయమును ప్రోత్సహించి సంపూర్ణముగా వీనిని మానుమని చెప్పెను.

నాకు ఈ వ్యామోహము రెండుమూఁడు నెలలు ఉండియుండును. వేషమును గుఱించి పట్టింపు చాల సంవత్సరములవఱకు పోలేదు. ఇటుపయిని నేను విద్యార్థి నయిపోతిని.

* బెల్ = గంట అని శ్లేష.

౧౬

మార్పులు

ఆటపాటలలో పడి నేను ఇచ్ఛవచ్చినట్లు కాలము గడపితినని ఎవరును తలంపకుందురుగాక ! అప్పుడుగూడ నేను ఒడ లెఱిఁగియే మసలితినని పాఠకుఁడు పోల్చియుండును. ఆ వ్యామోహకాలము కొంత ఆత్మపరీక్షచేఁగాని పోలేదు. నేను వాడిన ప్రతి దమ్మిడీకిని పద్దు వ్రాసితిని. వ్యయమునకు లెక్క కలదు. ప్రతి చిన్నపద్దును, అనఁగా మోటారు కిరాయి, తపాలఖర్చు, వార్తాపత్రికలకు వెచ్చించు ఒకటి రెండుకానులు మొ. అన్నియు వ్రాసి ప్రతిదినము పరుండఁబోవునపుడు నిలువ తేల్చుచుంటిని. ఆయలవాటు నేఁటికిని కలదు. దీనివలన చాల ప్రయోజనము లేర్పడెను. లక్షలకొలఁది ధర్మాదాయము అనేకవిషయములకు నా చేతులమీఁదుగా వ్యయమగుచున్నది. శాఖోపశాఖలైన ఇన్ని విషయములకు వ్యయముచేయుచున్నను, మితముగను, సరిగను వ్యయముచేసితిని. ఎపుడును బాకీలు రావలసియున్నవని లెక్కచూపలేదు. మఱి నిలువ చూపితిని.

ఈవిషయమును ప్రతిపిన్నవాఁడును శ్రద్ధతో గమనించి, తనకు వచ్చు ప్రతిపైసకు, తా నిచ్చు ప్రతిపైసకును లెక్కవ్రాయుచో, తుదకు నా వలెనే మేలు పడయఁగలుగుట నిక్కము.

నేను ఇంతశ్రద్ధగా నున్నందులనే వ్యయము తగ్గించుట ఆవశ్యకమని తెలిసికొనఁగలిగితిని. కాన వ్యయమును సగపడ తగ్గింప నిశ్చయించితిని. నా పద్దుపుస్తకము చూడఁగా అందు బాడుగలు ఎక్కువ కాని

పించినవి. మఱియు నే నొక కుటుంబములో నివసించుచున్నందున ప్రతివారము వారికి ధన మీవలసివచ్చెను. మఱియు మర్యాదకొఱకు ఆ కుటుంబమువారితో విందులకుఁ బోవుటయు, విందులకుఁ గొంపోవుటయు తటస్థించెడిది. ఈ రెండు పక్షములలోను వ్యయము నేనే భరింపవలసివచ్చెడిది. ఏలన, విందునకు పిలిచినఆమె స్త్రీయైననో పురుషుఁడే వ్యయము భరించుట దేశాచారము. కుటుంబమువారు ప్రతివారము పుచ్చుకొను డబ్బులో విఱుగఁగోసికొనరు. కావున ఇట్టి వ్యయము పరిహరింపవచ్చునని తోఁచెను. మఱియు ఈ దూఁబఱదిండిచే ధనికుఁడనను దురూహకు కారణ మగుచున్నదనియు తోఁచెను.

ఈ కుటుంబమున ఇఁక నివసింపక ప్రత్యేకముగా గదుల నద్దెకుఁ గొనుట నిశ్చయించితిని. నేను చేయవలసిన పనినిబట్టి అనుకూలముగా అచటికచటికి మాఱుటకు నిశ్చయించితిని. దానివలన సమకాలముననే అనుభవమును గడింపవచ్చునని తోఁచెను. పని ఉన్న స్థలములకు కాలినడకలో అరగంటకు చేరుటకు వీలైనంతి దాపున గదులను అద్దెకుఁ గొనుచుంటిని. దాన బండ్ల బాడుగ తగ్గినది. ఇంతకు ముందు నేనెక్కడికి వెళ్లినను ఏదో యొకవిధ మగు యానముమీఁదనే పోవుచుంటిని. దాన గమనవ్యాయామమునకు కొంతకాలము వ్యయపఱపవలసివచ్చుచుండెను. ఈ యేర్పాటుచే ధనము, తీఱికయు కూడివచ్చెను. ఇట్లు ప్రతిదినము చాలదూరము నడుచుచుండుటవలననే ఆంగ్ల దేశమున నాకు జబ్బు రాకుండుటయే కాక చాలవఱకు దార్ఢ్యమును కలిగెను.

నేను రెండుగదులు తీసికొంటిని. ఒకటి కూర్చుండుటకు, రెండవది పన్నుండుటకు. ఇది రెండవ దశ. మూఁడవది ముందు.

ఈ మార్పులు నా వ్యయములో సగము తగ్గించెను. బారిస్టరు పరీక్షకు ప్రతిదినము కొలఁదికాలము వినియోగించినఁ జాలును. దీని విషయమై నాకు అధైర్యములేదు. ఇక మిగులుకాలము? ఇంగ్లీషుభాషలో ప్రవేశము తక్కువ అను విచారము నన్ను మెండుగ పీడించుచుండెను. ‘మొదట బి.ఏ. ప్యాసుకమ్ము. పిదప నాకడకురమ్ము’ అను సర్ ఫ్రెడరిక్ లేలీగారిమాటలు నే మఱవలేదు. (ఆయన కప్పటికి సర్ బిరుదము లేదు. పిదప వచ్చెను) కావున బారిస్టరుపట్టా కాక మఱియొకటి సంపాదింపవలెను అని తలఁచి ఆక్స్‌ఫర్డ్, కేంబ్రిడ్జి విద్యాలయములను గూర్చి నా మిత్రులతో సంప్రతింపఁగా, వారు ధనవ్యయమును, కాలవ్యయమును అధికముగ చేయఁగలుగుచో అట్లే చదువవచ్చు ననిరి. ‘కఠినపరీక్షలో కృతార్థుఁడవు కాఁగోరినచో లండన్ మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు పెట్టుట మంచి’ దని ఒక మిత్రుఁ డనెను. అందు ధనవ్యయము లేదు; పైఁగా మంచి కాలక్షేపము; మంచి లోకజ్ఞానమును కలుగును—అని మొదట నేను సంతోషముతో అంగీకరించితిని గాని పాఠ్యగ్రంథపట్టిక చూడఁగా అమ్మో అనిపించెను. లాటినుభాషయు, మఱియొక ఆధునిక భాషయు అనివార్యములు. నాకు లాటి నెట్లు కొఱుకఁబడును అని నే ననుకొనఁగా, నామిత్రుఁడు ‘లాయరులకు లాటిను ఆవశ్యకము. దానివలన లా పుస్తకములు చక్కఁగా అర్థమగును. రోమనులా పరీక్షాపత్రము లాటినుభాషలో నే యుండును. ఇంతియకాక లాటినువచ్చుచో ఇంగ్లీషు కరతలామలకమే’ అని చెప్పెను. అది నాకు బాగుగా నచ్చెను. ఎంత కష్టమైనను లాటిను చదువ నిశ్చయించితిని. ఫ్రెంచిభాషను అదివఱకే ప్రారంభించితిఁ గాన అది మఱియొక భాషక్రింద ఉపయోగించునని తలంచితిని. ఒక ప్రైవేట్ మెట్రిక్యులేషన్ క్లాసులో చేరితిని.

ప్రతి ఆఱునెలలకు పరీక్షలు. నాకిఁక ఐదు నెలలే ఉండెను. ఇది నాకు అశక్యమైనను లోఁగడ ఆంగ్ల సమాజములో సభ్యుఁడ ననిపించుకొనవలయునని నన్ను పట్టుకొన్న పట్టుదలయే ఇపుడు నన్ను అతి శ్రద్ధగల విద్యార్థిగా మార్చినది. నే నొక నిమిషమైనను వ్యర్థచేయకుండఁ జరుపుటకు కాలనిర్ణయపట్టికను సిద్ధపఱచితిని గాని నాకు అయిదు నెలలలో లాటిను ఫ్రెంచిభాషలను, తదితరవిషయములను గ్రహించుటకు తగిన తెలివియు, ధారణయు లేకపోయినవి. లాటినులో తప్పిపోయితిని. నాకు అందులకు కొంత చింత కలిగెఁ గాని ఉత్సాహము తగ్గలేదు. నాకు లాటినులో ఆసక్తి కలిగెను. 'మరల పరీక్ష వచ్చువఱకు ఫ్రెంచికూడ వృద్ధియగును. సైన్సుగ్రూపులో మఱొక క్రొత్త విషయము తీసికొన నగును' అని తలఁచి మొదట కెమిస్ట్రిని (రసాయనశాస్త్రము) తీసికొంటిని. అది మంచివిషయమే కాని ఎక్స్‌పెరిమెంట్లు లేవు కాన నాకు రుచింపలేదు. ఇండియాలో కెమిస్ట్రి అనివార్యము కావున ఆంగ్ల దేశమునఁగూడ దానినే తీసికొంటిని. రెండవ సారి 'వేఁడి–వెలుఁగు' అను విషయముల తీసికొంటిని. అది సులభమని మిత్రు లనుటయు కాక నాకును అటులే యుండెను.

మరల పరీక్షకు పెట్టఁదలఁచితిని గాన నా వ్యయము నింకను తగ్గింపఁదలఁచితిని ఇంకను నా ఖర్చుకరాముతులు నాకుటుంబమునకు తగినటులు లేవనుకొంటిని. తాను జీవనమునకు ఎంత త్రొక్కటపడుచున్నను నే నడిగినపుడెల్ల ధనము పంపు మా యన్నను తలఁచికొన్న కష్టముగా నుండెడిది. ఇచట నెలకు ఎనిమిది మొదలు పదియేను పౌనులవఱకు ఖర్చుపెట్టువారిలో పలువురు శిష్యభృతి (scholarship) పడసినవారే యని తెలిసికొంటిని. నాకంటె తక్కువఖర్చు పెట్టువారిని ఎఱుఁగుదును. ఒక విద్యార్థి చీవ లుంకుపేట (slum) లో వొక

మునకు రెండు షిల్లింగు లద్దె ఇచ్చి ఒకగదిని పుచ్చుకొనెను. లాక్‌హార్ట్ చీప్ కోకో రూములలో అతఁడు రెండు పెన్నీలిచ్చి కోకో, రొట్టెలతోఁ గడపుచుండెను. అట్టిది నాకు కేవలము అసాధ్యము కాని ఇఁక ఒకగదిలో ఉండవచ్చును. రెండు గదు లక్కఱలేదు. నేనే వండుకొనవచ్చును. దాన నెలకు నాలుగైదు పౌనులు కలిసివచ్చును—అని నిశ్చయించితిని. తక్కువ ఖర్చుతో జీవనము చేయుటను (simple living) గుఱించిన కొన్ని పుస్తకములుకూడ దొరకెను. రెండు గదులను వదలి ఒకటియే అద్దెకుఁగొంటిని. మరపొయ్యి (stove) కొని ప్రాతరాహారము వండుకొనుటయు ఆరంభించితిని. ఓటుపిండిపులుసును, కోకోను తయారు చేయుటకు ఇరువది నిముషములకంటె ఎక్కువ పట్టలేదు. మధ్యాహ్నభోజనము పరత్ర. సాయంభోజనము ఇంటికడ. కోకో రొట్టెలతో సరిపెట్టుకొంటిని. ఇందులకు దినమునకు సుమారు పదియేను పెన్నీలు సరిపోవుచుండెను. మఱియు నేను బాగుగా వ్యాసంగము చేసినకాల మదియే. మితవ్యయముతో సౌమ్యజీవనము చేయుట వలన విద్యావ్యాసంగమునకు నాకు కావలసినంత తీఱిక ఉండెడిది. నేను పరీక్ష నెగ్గితిని.

నే నిటులు పొదుపుగా ఉండుటవలన చాల కష్టముల పాలైతినని పాఠకుఁడు తలఁపకుండుఁగాక! అందులకు బదులుగా ఈ మార్పు నా ఆంతర జీవితమునకును బాహ్యజీవితమునకును ఐక్యమాపాదించెను. నా కుటుంబాదాయమునకు తగిన రీతిగా వ్యయమును సమకూర్చెను. జీవనము అధిక సత్యమయ మాయెను. నా ఆనందమున కంతము లేకుండెను.

౧౭

భక్ష్యపరిశీలనము

నేను లోఁతుగా పరిశీలించికొనినకొలఁది బాహ్యాభ్యంతరములైన ఆచారములను మార్చుకొనవలసిన ఆవశ్యకత గోచరింపఁజొచ్చెను. ఉనికియందును, వ్యయమునందును మార్పు చేయుటతోపాటుగనో, అంతకు ముందుగనో భక్ష్యములలోఁగూడ మార్పుచేయ మొదలిడితిని. శాకాహారమును గుఱించి వ్రాసిన గ్రంథకర్తలు మత వైద్య ప్రకృతి శాస్త్రానుగుణ్యముగను, ఆచరణానుగుణ్యముగను, లోఁతుగా పరిశీలించియే వ్రాసిరి. 'మానవుఁడు తక్కిన జంతువులకంటె అధికుఁడైనందులకు ఫలము వాని చంపి తినుట కాదు. బలిష్ఠుఁడు దుర్బలులను కాపాడవలెను. మానవులలో మానవులకు పరస్పరము ఎట్టి సాహాయ్యకము ఉండునో మిగిలిన అన్నింటిమీఁదలఁగూడ అట్టి సాహాయ్యకము ఉండవలయును' అని వారు నైతికముగా నిర్ధారించిరి. మఱియు మానవుఁడు తినుట రుచికి కాదు, మఱి బ్రతుకుటకు, అను సత్యమును వారు పైకిఁ దీసిరి. ఆ గ్రంథకర్తలలో చాలమంది మాంసమునే కాక, గ్రుడ్లను, పాలను నిషేధించిరి. తాము అట్లు నడుచుకొనిరి. మనుష్యునిశరీరనిర్మాణమునుబట్టి చూచినచో వండిన పదార్థము సరిపడదనియు, పళ్లు వచ్చువఱకు తల్లిపాలు త్రావవలెననియు, పిమ్మట ఫలాదులను తినవలెననియు కొందఱు వ్రాసిరి. వైద్యశాస్త్రమునుబట్టి ఊరుఁగాయలు, పచ్చళ్లు, పోపులు, మసాలాలు మొదలగునవి పరిత్యాజ్యము లనిరి. శాకాహారము అందఱకు అందుబాటులోనిదనియు, వెల

తక్కువ యగుననియు వారు నిర్ణయించిరి. ఈ నాలుగు విషయములు నా అనుభవమునకు వచ్చెను. శాకాహారభోజనశాలలలో ఈ నియమములు పాటించువారిని పలువుర కలిసికొంటిని. ఆంగ్లదేశమున శాకాహార ప్రచారక సంఘముకూడ ఉన్నది. వారొక వారపత్రిక ప్రకటింతురు. నే నాసంఘమున చేరితిని. నే నాపత్రికకు చందాదారుడను. కొలఁదినాళ్లలో నేను కార్యనిర్వాహకసంఘసభ్యుఁడుగా ఎన్నుకొనఁబడితిని. అందు శాకాహారమును బహునిష్ఠతో పరిపాలించు వారు నాకు పరిచితులైరి. నేనును భక్ష్యపదార్థశోధన మొదలుచేసితిని.

ఇంటినుండి వచ్చిన చిఱుతిండివస్తువులు, ఊరుఁగాయలు మొదలగు వానిని మానితిని. మనస్సు మాఱుటచే వానిపై విరక్తి కలిగి, వెనుక రిచ్మండులో ఉన్నపుడు నా జిహ్వకు చప్పగా కానిపించిన మసాలాలేని స్పినక్ (బచ్చలి) ఇపుడు రుచిగా ఉండెను. ఇట్టి శోధనలవలన రుచికి ముఖ్యస్థానము మనస్సుకాని నాలుక కాదని తెలిసెను.

ఆర్థికదృష్టి సర్వదా నా దృష్టిలో నుండెను. ఆరోజులలో కొందఱు కాఫీలు, టీలు హానికరములని నిరసించి కోకోను స్వీకరించుచుండువారు. తినుట శరీరవ్యాపారమునకే అని నిశ్చయించి, టీ కాఫీలు వదలి కోకో పుచ్చుకొనుచుంటిని.

శాకాహారభోజనశాలలో రెండు విభాగము లుండును. ఒకదానియందు కావలసినపదార్థములు తిని తిన్నవానికి మూల్యమీవలెను. అందు పూఁటకు ఒకటి రెండు షిల్లింగులుగూడ పట్టును. దానికి ధనికులు పోవుచుందురు. రెండవ విభాగమున ౬ పెన్నీలకు ఒక రొట్టెముక్కయు, మఱి మూఁడు పదార్థములను పెట్టుదురు. నేను మితవ్యయ దీక్షఁ బూనిన పిదప వాడుకగా ఆఱణాల (పెన్నీల) నిచ్చియే భుజింప మొదలిడితిని.

౧౭ భక్ష్యపరిశీలనము

ఈ పరిశీలనముతో ఉపపరిశీలనములు కూడఁ గొన్ని కలవు. కొంతకాలము గంజి (starch) గల పదార్థములు విడిచితిని. కొంతకాలము రొట్టె, పండ్లుమాత్రము తినియుంటిని. కొంతకాలము జున్ను, పాలు, గ్రుడ్లు. ఈచివరపరిశోధనము గమనింపఁదగినది. ఇది పదియేనునాళ్లకన్న ఎక్కువకాలము సాగలేదు. గంజిలేని పదార్థములు తినవలెనని బోధించిన సంస్కర్త గ్రుడ్లుతినుట మంచిదనియు, అదిమాంసాహారము కాదనియు సమర్థించెను. గ్రుడ్లు తినుచో జీవజ్జంతువులకు హానిచేయుపని లేదుగదా అని సామాన్యముగా తోఁచెను. అందువలన కక్కుఱితి పడితిని. ఈ ప్రమాద మెంతోకాలము ఉండలేదు. నా ప్రమాణమునకు క్రొత్తవ్యాఖ్యానము చెప్పుట నా పని కాదు. ప్రమాణము చేయించిన మా అమ్మగారి ఉద్దేశము నాకు తెలియదా? గ్రుడ్లుకూడ మాంసమనియే ఆమె ఉద్దేశము. ఈ ప్రమాణముయొక్క సత్యమగు ఉద్దేశము స్ఫురింపఁగనే గ్రుడ్లను, గ్రుడ్లతోపాటు పరిశోధనమును మానితిని.

ఈ విషయము గమనింపఁదగినది. ఇంగ్లండులో మాంసమును గుఱించి మూఁడు లక్షణములు చూచితిని. మొదటి లక్షణమున పశుపక్షుల మాంసమే మాంసము. ఈ లక్షణానుయాయులగు శాకాహారులు పశుపక్షిమాంసము పరిత్యజించి మత్స్యముల స్వీకరించిరి; ఇఁక గ్రుడ్లను స్వీకరించిరని చెప్పనక్కఱలేదు గదా! రెండవలక్షణము సకల జీవజ్జంతువుల మాంసము మాంసము. ఈ లక్షణమున మత్స్యాహారము నిషిద్ధము కాని గ్రుడ్లు తినవచ్చును. ఇఁక మూఁడవది: సకల జీవజ్జంతు మాంసమును, వానివలన ప్రభవించు పదార్థమును—అనఁగా, గ్రుడ్లు, పాలు మొదలైనవి, అంతయు మాంసకోటిలో పరిగణితమగును. నేను మొదటిలక్షణ మంగీకరింతునేని గ్రుడ్లేకాక చేపలఁ గూడఁ గొనవలసియుండును. నా ప్రమాణమునుబట్టి గ్రుడ్లు పనికిరావు. కాన నేను వాని విడిచితిని. శాకా

హోరభోజనాగారములలో చాల పదార్థములలో గ్రుడ్లు కలియునని తేలినది. కావున నే నచట ప్రతిపదార్థమును గ్రుడ్లు కలిసెనా, లేదా అని అడుగవలసివచ్చినది. దీనివలన నా కొకవిధముగా చిక్కు తోలఁగి నది: ఏలయన, నా ఆహారమును సాదానస్తువులకు నియమించుకొనఁ గల్గితిని. నాకు రుచించు చాల పదార్థములు పరిహరింపవలసిన చిక్కు కూడ పోసఁగెను. కాని నా ప్రమాణమును సరిగా అనుష్ఠించుచుండుట వలన ఈచిక్కులు క్రమక్రమముగా తొలఁగి విస్పష్టముగా ఆరోగ్యకర మును, సూక్ష్మమును, స్థాయియునగు చవియెడ అధిక ప్రీతి ఏర్పడెను.

ఇంకను సత్యపరీక్ష ముందున్నది. అది రెండవ ప్రమాణము గురించి. భంగవంతుఁడు కాపాడుచుండఁగా ఎవరు హాని చేయఁగలరు?

ఈ ప్రకరణము ముగించుటకు రెండవ ప్రమాణమునకు సంబంధిం చిన విషయములు చెప్పుట ఆవశ్యకము. ప్రమాణములకు తమకు తమ కనుకూలముగా క్రొత్తక్రొత్త అర్థములు తీయుట జగత్తునందంతటను గలదు. అది కలహకారణము. ప్రమాణము ఎంత విస్పష్టముగా నున్నను మూలమునకు తమకు అనుకూలమగునట్లు అర్థము చెప్పుదురు. మహాధని కులనుండి నిఱు పేదలవఱకును ఇట్టివారు కలరు. స్వార్థపరాయణత్వము వారిని అంధులఁ గావించును. వారు దానికి గోడమీఁది పిల్లి వాటముగా అర్థము చెప్పి, ఆత్మవంచన చేసికొని, లోకమును, దైవమును వంచింపఁ బ్రయత్నింతురు. ప్రమాము చేసినవాఁడు ప్రమాణము చేయించిన వాని అర్థమును అనుసరించుటయే ఉత్తమపద్ధతి. ఈరెండుఅర్థములు చెప్ప వీలు కలిగినచోట దుర్బలుని అర్థము అంగీకరించుట ఒకపద్ధతి. ఈ రెండు పద్ధతులను త్రోసివేయుచో అన్యాయమునకును, కలహమునకును ఆస్పద మగును. సత్యమునే కోరువాఁడు సులభముగా ఉత్తమపద్ధతి నవలంబిం

చును. అతనికి క్రొత్త అర్థములకు విద్యావంతుల సలహాతో పని లేదు. మాంసమునకు ఉత్తమపద్ధతి ననుసరించి మా అమ్మగారి అర్థమే నాకును అర్థము గాని ఇఁక నాగొప్పఅనుభవము గాని, పాండిత్యగర్వము గాని చెప్పు అర్థము ఒక అర్థము కాదు.

ఇంగ్లండులో ఆర్థికదృష్టిని, ఆరోగ్యదృష్టిని పురస్కరించుకొని నా పరిశోధనములు జరిగినవి. ధర్మదృష్టి ననుసరించి ఈవిషయము దక్షిణ ఆఫ్రికాకు వెళ్లకముందు పరిశోధింపఁబడలేదు కాని వెళ్లినపిమ్మట తీవ్రముగా పరిశోధనములు చేసితిని. వానిని ముందు తెల్పెదను. ఎటు లేని వీని యన్నిటికిని బీజము ఇంగ్లాండులోనే నాటఁబడెను. మతములో ఉన్నవానికంటె క్రొత్తగా మతములో చేరినవానికే పట్టుదల ఎక్కువ. ఇంగ్లండులో శాకాహారము అనునది సరిక్రొత్త. ఇంచుమించు నాకును అట్టిదే. ఏలనఁగా, నాకు మాంసాహారమే మంచిదని నమ్మకము. కాని పిదప బుద్ధిచేత శాకాహారములోనికి మాఱితిని. కావున నేను నూతనముగా మతములో కలిసిన వాని అభిమానముతో నాకు నివాసమైన బేసువాటరు పేఁటలో ఒక శాకాహారపు క్లబ్బు పెట్టఁదలఁచితిని. అచట కాఁపురమున్న సర్ ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డుగారిని ఉపాధ్యక్షునిఁగాఁ గోరితిని. వెజిటేరియన్ పత్రికా సంపాదకుఁడు ఓల్డ్ ఫీల్డ్ గారు అధ్యక్షులు. నేను కార్యదర్శిని. కొంతకాలము ఆక్లబ్బు బాగుగనే నడచెను. కాని కొలఁదినెలలలో అంతరించెను. ఏలనఁగా, కాలక్రమమున ఒకచోటి నుండి మఱియొకచోటునకు నేను మాఱుట నియమముగా పెట్టుకొన్నందువలన నే నా ప్రదేశము వీడితిని. కాని వినయముతో కూడుకొనిన ఈ కొలఁది అనుభవము కొన్నిసంస్థలు స్థాపించి ప్రచారములోనికి తేఁగలుగు శక్తిని నాకు ప్రసాదించెను.

౧౮

బిడియము నా డాలు

శాకాహారసంఘసభ్యులు నన్ను కార్యనిర్వాహక సభ్యులలో ఒకనిఁగా ఎన్నుకొనిరి. నేను ప్రతిసభకు వెళ్లుట పెట్టుకొంటిని. కాని ఎల్లపుడును నాకు వాగ్బంధము. డాక్టరు ఓల్డ్‌ఫీల్డ్ గారు 'నీవు నాతో మాటలాడునపుడు చక్కఁగా మాటలాడుదువుగదా! సభలో ఒకనాఁడేని పెదవి కదుపవేమి? నీవు మగతేనెటీఁగవు' అని మందలించిరి. ఈ పరిహాసమునకు నే నానందించితిని. తేనెటీఁగలు ఎప్పుడును పనిచేయుచుండును; మగతేనెటీఁగమాత్రము పెద్దసోమరిపోతు. అందఱు సభలో తమతమ ఉద్దేశము లుద్ఘాటించుచుండఁగా నేను మెదలక కూర్చుండుట కొంత వింత కాకపోదు. నాకు మాటలాడవలయునని ఆశలేక కాదు, మఱి మాటలాడలేక; అభిప్రాయమును సరిగా మాటలలో పెట్టలేక. సంఘములో అందఱకును విషయగ్రహణము కలదనియు, నాకుమాత్రము లేదనియు నా ఊహ. ఎటులో మాటలాడి తీఱవలెను అని సాహసించువఱకు విషయము మాఱి మఱొకవిషయమునఁ బడుట పొసఁగెడిది. ఇటులు కొంతకాలము జరిగెను.

ఒకతూరి మాసంఘమున ఒక గంభీరవిషయము చర్చకు వచ్చెను. ఆసభకు వెళ్లకుండుట అనుచితమును, అవినయమును. మఱి మాటాడక మూఁగవోటు ఇచ్చుట పిఱికితన మనుకొంటిని. అందలి విషయ మిది: థేమ్స్ ఐరన్ వర్క్సు కంపెనీ అధ్యక్షుఁడగు హిల్సుగారు ఆసభకు అధ్యక్షుఁడు. అతఁడు నీతివాది(Puritan). కేవలము వారి ద్రవ్య

సాహాయ్యముచేతనే ఆసంఘము నిలిచియున్న దనవచ్చును. సభ్యులలో చాలమంది ఆయన గొడుగునీడలలో ఉండునట్టివారే. శాకాహార విషయమున సుప్రసిద్ధుఁడగు అల్లిన్సన్‌గారు కూడ కార్యసంఘమున ఒక సభ్యుఁడు. అపుడు సంతానము కలుగకుండు ఉపాయములు చేయవలయునను విషయము క్రొత్త క్రొత్తగా మొలకెత్తినది. డాక్టరు అల్లిన్సన్‌గారికి సంతాననిరోధ మభిమతము. దానినిగూర్చి ఆయన పాటకపు వారికి బోధించుచుండెను. ఈ పద్ధతులు నీతిమూలచ్ఛేదకరములు అని డాక్టరు హిల్సుగారి ఆశయము. ఈశాకాహారసంఘము కేవలము ఆహార ప్రచారమే కాక నీతిప్రచారము కూడ చేయవలయుననియు వారి ఉద్దేశము. ఇట్టి విపరీతభావములు కల అల్లిన్సన్‌గారి వంటి మనుష్యులనీతిబాహ్యములైన ఉద్దేశములు సంఘమున ఉండరాదని హిల్సుగారి తలఁపు. కావున అల్లిన్సన్‌గారిని ఆసభనుండి పొటా కొట్టుటకు తీర్మాన ముపపాదింపఁ బడెను. ఈ చర్చ నా హృదయము నాకర్షించెను.

సంతానము కలుగకుండ ఉపాయములు చేయవలయునను అల్లిన్సన్‌గారి ఉద్దేశములు భయంకరములనియే నే నెంచితిని. హిల్సుగారు నీతివాది (Puritan) కావున అల్లిన్సన్‌గారికి ప్రతికూలుఁడగుట ఒప్పుకొంటిని. హిల్సుగారి ఔదార్యమునుబట్టి వారియందు నాకు ఆదరము కలదు. కాని నీతివిషయమున అభిప్రాయభేద మున్నంతమాత్రమున శాకాహారసంఘమునుండి ఒకసభ్యుని తొలఁగించుట పాడిగా దని నాకు తోఁచెను. హిల్సుగారు నీతివాది కాన వారికి ప్రత్యేకము అననుకూలత ఉండవచ్చునుగాని దానికిని, సంఘోద్దేశమునకును పొంతు లేదు. సంఘముయొక్క ఉద్దేశము శాకాహారమును వినివిచేయుట గాని మఱి ఏనీతిమార్గమును వివివిచేయుట గాదు. కాన నీతినిగూర్చిన

అభిప్రాయము లెటు లున్నను శాకాహారు లైనవా రందఱును ఈ సంఘమున ఉండ నర్హులనియే నేను తలఁచితిని.

ఈ విషయమున సంఘసభ్యులలోఁ గూడఁ గొందఱు నాతో ఏకీభవించియున్నను ఈతూరి నేనే మాటలాడఁ దలఁచితిని. అది యెటులు సాగఁగలను? నాకు ధైర్యము లేదు. కావున వ్రాసి జేబులో పెట్టి తీసికొని వెళ్ళితిని. దానిని గూడఁ జదువలేక అధ్యక్షున కిచ్చితిని. అతఁ డింకొకరిచే చదివించెను. డా. అల్లిన్‌సన్‌గారి పక్ష మోడినది. మొదటి ప్రయత్నముననే నాకు పరాజయము కలిగెను గాని నా అభిప్రాయము సరియైనదని సంతృప్తి నాకుఁ గలదు. పిదప నా సభ్యతకు నేను విడుదల కోరినటులు కొంచెము గుఱుతు.

ఆంగ్ల దేశమునందు ఉన్నంతవఱకు నాకు ఆ బిడియము వదలలేదు. మిత్రుల యింటికి వెళ్ళినఁగూడ పదిమంది చేరుచో నాకు వాగ్బంధ మయ్యెడిది.

నే నొకతూరి 'వెంటనర్' అను ఊరు వెళ్ళితిని. కూడ మజుముదారుగారును గలరు. బస ఒక శాకాహారి యింట. 'ది ఎతిక్స్ ఆఫ్ డయట్' అను గ్రంథము వ్రాసిన హావర్డుగారు గూడ అచటనే నివసించుచుండిరి. ఇది రేవును, ఆరోగ్యస్థానమును. మేము హావర్డుగారితో మాటలాడితిమి. ఆయన శాకాహార ప్రవర్తకసభలో ఉపన్యసింప మమ్మాహ్వానించెను. అట్టి సభలలో వ్రాసికొని వెళ్ళి చదువుట తప్పుగాదని తెలిసికొంటిని. పరస్పరసంబంధము పోకుండ నుండుటకును, క్లుప్తముగ నుండుటకును పలువురు అట్లే చేయుదురని నాకు తెలిసెను. ఆశువుగా ఉపన్యసించుట నా కసంభవము కాన అనుకొనిన విషయములను వ్రాసి తీసికొని వెళ్ళితిని. అది ఒక ఫూల్‌స్కేప్ టావుకంటె

హెచ్చు లేదు కాని లేచి నిలువఁబడుసరికి నాకనులు పచ్చ బడెను. నేను వణఁకులాడితిని. అటులు కాఁగా మజుమదారుగారు దాని చదివిరి. వారు ప్రత్యేకముగను ఉపన్యసించిరి. అప్పుడు శ్రోతలు కరతాళధ్వనులు చేసిరి. నాకు చాల లజ్జపొడమెను. నాఅసమర్థతకు విచారము కలిగెను.

నే నాంగ్లదేశము విడుచునపుడు ఉపన్యాసమునకు చరమప్రయత్నము చేసితిని. అపుడు గూడ అస్తవ్యస్తమైనది. శాకాహారు లగు మిత్రులకు హాల్‌బర్న్ రెస్టారెంటులో విందు ఏర్పాటు చేసితిని. అది శాకాహారాగారము కాకున్నను నేను తదధిపతితో చెప్పి శాకాహారములనే చేయించితిని. నామిత్రు లీక్రొత్తపద్ధతికి చాల సంతసించిరి. విందులన్నియు వినోదమునకే యైనను పాశ్చాత్యులు దాని నొక విద్యగా పట్టిరి. అవి చాల వైభవముతో, సంగీతములతో, ఉపన్యాసములతో జరుపఁబడును. నేను చేసిన ఈ చిన్నవిందులోఁగూడ అట్టివి కొన్ని లేకపోలేదు. అందు కొన్ని ఉపన్యాసములు కావలసివచ్చెను. నావంతు రాఁగనే నేను లేచితిని. ఆలోచించి ఆలోచించి ఒకవిషయమును కొలఁది వాక్యములలో సిద్ధముచేసికొంటిని. నాకు మొదటివాక్యముపైని ఇఁక సాగలేదు. తొల్లి అడిసన్‌గారి మాదిరి అయినది. హౌస్ ఆఫ్ కామన్సులో ఆయన ఉపన్యసింప లేచెను. అదియే ఆయనకు ఉపన్యసింప తొలిసారి. ఆయనఅటులు లేచి,—'నేను కనుచున్నాను నేను కనుచున్నాను. నేను కనుచున్నాను' అని ముమ్మాఱు అనిరి. ఇఁకపైని మాట నడువలేదు. అది చూచి ఒక పరిహాసకుఁడు లేచి, 'ఇతఁడు ముమ్మాఱు కనెనుగాని పుట్టినదేదియు కానరాదే!' అనెను. నే నీవిషయమును మూలముగా తీసికొని హాస్యరసము ఊరునటులు మాటాడఁదలఁచితిని. దీనితో గణాధిపతిపూజ చేసితిని గాని వెంటనే స్వస్తి అయి

పోయినది. ఆలోచన అంతయు మఱచితిని. నేను అంతటను నవ్వింపం దలంచి నేనే నవ్వులపాలై పోతిని. తుదకు 'తమరు దయతో విచ్చేసి నందులకు వందనములు' అని తుంచివేసి కూలంబడితిని.

నాకీ బిడియ మెన్నండును వదలలేదు గాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో చాలవఱకు తగ్గెను. ఆశువుగా నేను మాటాడంజాలను. క్రొత్తవారు పలువురు కానిపించినచో నాకు కడు సంకోచము కలుగును. నేను మాటలాడకుండ తప్పించుకొనుటకే యత్నింతును. నేటికైనను క్షమ గురుమిత్రులు కలిసినపుడు గాలి పోగుచేసి మాటలాడుట నా చేతకాదు.

అప్పుడప్పుడు పరిహాసమునకు పాలగుట ఒకటే కాని ఈ బిడియమువలన నాకు కలిగిన లోటులేదు. అందులకు బదులు అది మేలే చేసెను. అప్పుడు దుఃఖకరమైన ఈ సంకోచము ఇపుడు సంతోషకరమాయెను. దానివలన నాకుం గలిగిన ఫలము మితపదోపయోగము. తలంపులను నిరోధించు శక్తి సహజమైపోయెను. నానోటినుండిగాని, కలమునుండిగాని, అర్థములేని మాట ఒకటేనియు రాదని నాకు నేను ఉల్లాకు (సర్టిఫికేట్) నిచ్చుకొనంగలను. నా మాటలోం గాని, వ్రాంతలోం గాని, తప్పు దిద్దుకొనవలసిన అక్కఱ కలిగినటులు గుఱుతు చాలదు. ఇట్లు చాల చిక్కులును, వృథాకాలవ్యయమును తప్పెను. సత్యారాధకునకు మౌనావలంబనము ఆవశ్యకమని అనుభవము నాకు బోధించెను. తెలిసిగాని, తెలియకగాని, అతిశయోక్తికి మొగ్గుటయు, సత్యమును మఱుంగుపఱచుటయును మానవునకు సహజ దౌర్బల్యము. దాని నతిక్రమించుటకు మౌన మావశ్యకము. మితభాషి, అర్థములేని మాటలు ఉపయోగింపండు. అతండు ప్రతిమాటను తూంచి మాటాడును. మాటలాడుటకు మొంగము వాచికొన్నవారిని మనము పలువుర నెఱుంగుదుము.

మాటాడుటకు అనుజ్ఞ కావలయునని వేధింపఁబడని అధ్యక్షుఁడనుచు ఏసభయందేని ఉండఁబోఁడు. అనుమతింపఁబడఁగనే వక్త సామాన్యముగా కాలనియతి దాఁటును. మఱియు కాలము కావలయు ననును. అనుమతి లేకున్నను ఉపన్యసించుచునే యుండును. వీనివలన లోకమునకు మేలేమియు లేదు. కేవలము కాలహరణము. నా బిడియమే నాకు డాలైనది. నన్నదియే పక్వము చేసినది. సత్యారాధనమున కది మిత్రమైనది.

౧౮

అసత్య వ్రణము

నలుబదియేండ్ల వెనుక ఆంగ్లదేశమునందు హైందవ విద్యార్థుల సంఖ్య ఈ కాలమును బట్టి చూచినచో చాల తక్కువ. వారు వివాహితులయ్యును అవివాహితులము అనియే చెప్పుకొనువారు. దీనికి కారణము కలదు. ఇంగ్లాండులో విద్యార్థిమాత్రుఁడు బ్రహ్మచారియే. 'వివాహో విద్యానాశాయ' అని వారు విద్య పూర్తికానిదే పెండ్లియాడరు. పూర్వము మనము బ్రతికియున్న కాలములో విద్యార్థికి బ్రహ్మచారి యనిపేరు. మన కిపుడు బాల్యవివాహము వచ్చిపడినది. కాని ఇంగ్లండులో దాని ఊరునుపేరును ఎవరికిని తెలియదు. భారతీయవిద్యార్థులు సిగ్గిల్లి తమకు వివాహమైనదని చెప్పుకొనరు. ఇందులకు మఱియొక కారణము కలదు. ఆదేశమున పెండ్లియైనవారు పెండ్లికాని యువతులతో కలిసిమెలిసి యుండరాదు. కావున తమకు వివాహమైనదని తాము నివసించుచున్నవారికి తెలియుచో ఆకుటుంబమునందలి యువతులతో కలిసిమెలిసి యుండుటకును, ఆమోదప్రమోదములు చేయుటకును స్వాతంత్ర్యము ఉండదు. ఈ ఆమోదప్రమోదములు చాలవఱకు నిర్దోషములు. తలిదండ్రులకును ఈ ఆమోదప్రమోదములు సమ్మతములు; ఏలనఁగా, ఆదేశమున వరుఁడే వధువును నిశ్చయించుకొనవలయుఁగాన కన్యలును, యువకులును కూడ సంచరించుట స్వాభావికము. ఇంగ్లండు దిగుటతోడనే హైందవవిద్యార్థులు ఆంగ్లేయులకు ఎంతయు సహజమైన ఈ ఆచారమున పడినచో దాని పరిణా

మము భయంకరము. అట్టివి అనేకము విన్నాము. భారతయువకులు ఈ వ్యసనమునకు పాల్పడి కన్యలతో కలిసిమెలిసి యుండుటకు అసత్య జీవనము జరప నొడంబడిరి. ఆంగ్లేయులపట్ల అది అనింద్యము. భారతీయులకు మాత్ర మది తగదు. నేనును ఈ వలలలో పడితిని. నాకు పెండ్లియాయెను. కొడుకుల నెత్తితిని. ఐనను అపట బ్రహ్మచారి నైతిని. ఆ నటనవలన నా కేమియు ఆనందము కలుగలేదు. నా బిడి యమును, మానమును నన్ను నట్టేట త్రోయలేదు. నేను మాటలాడ కున్నచో నాతో మాటాడుటకుఁ గాని, నాతో తిరుగుటకుఁ గాని, ఎవతె ఉత్సహించును?

నాకు పిటికితన మెంతయో బిడియ మంత. 'వెంటనరు' లో నేను ఉన్నటువంటి కుటుంబములలో ఇంటియామె కూఁతురు అతిథులను షికారునకు తీసికొనివెళ్లుట ఒక ఆచారము. ఆమె ఒకనాఁడు నన్ను చేరువనున్న చక్కని గుట్టలకు తీసికొనిపోయెను. అసలు నాదే ఐడి నడక. ఆమెది నాకన్న. అదియు ఇదియు మాటలాడుచు నన్ను నడిగా లాగుకొని పోవుచుండెను. ఒకొక్కతడవ నేనును ఏదో చెప్పుచునే యుంటిని. తుదకు 'ఔను' అనియో, 'కాదు' అనియో, 'ఆహా, ఎంత బాగుగా నున్నది!' అనియో, మెల్లగా అనుచు పోవుచుంటిని. ఆమె పిట్టవలె పోవుచుండెను. ఎంతసేపటికి మరల ఇంటికి పోఁగలమా అని నేను నివ్వెఱపోవుచుంటిని. ఇటులు మేము పర్వతశృంగ మెక్కి తిమి. అంతటి ఎత్తు మడమల జోడు తొడిగికొనియు ఈ ఇరువది ఇరు వదియైదేండ్ల కన్య శరవేగమున దిగుచుండెను. నేను క్రిందికి దిగుటకు క్రిందుమీఁద గుచుంటిని. పైపెచ్చు ఆమె ఎచట చూచిపోవునో యని లజ్జ. ఆమె వెనుదిరిగి నవ్వుచు ఇటు దిగు మటు దిగు మనియు, ఊఁత యిచ్చి దింపనా అనియు అడుగసాగెను. నావి కోడిపిల్లగుండెలు.

ఈసాయముగూడ నెటులు చేయించుకొనఁగలను? తుదకు అతికష్టము మీఁద ప్రాఁకియు డేఁకియు, కొన్నిచోటుల కూరుచుండియు, ఎటులో క్రిందికి ఊడిపడితిని. ఆమె శాబాశ్ శాబాశ్ అని బిగ్గఱగా నవ్వి నన్ను ఎంత సిగ్గిలఁజేయఁగలదో అంత సిగ్గిలఁజేసెను.

అయితే అన్నిచోటులను ఈవిధముగా తప్పించుకొన శక్య మగునా? భగవంతుఁడు నా అసత్యప్రణమును మాన్పఁ దలఁచెను. బ్రైటన్ అను గ్రామము వెంటనరువంటి ఆరోగ్యస్థానము. ఒకతూరి నే నటకు వెళ్ళితిని. ఇది వెంటనరు వెళ్ళుటకు ముందు. నే నాబ్రైట నులో ఒకపూఁటకూళ్ళయింటికి పోతిని. అందు సామాన్యస్థితిగతులు గల ఒకవృద్ధవితంతువు కానిపించెను. ఇంగ్లండులో ఇది నాకు ప్రథమ వత్సరము. అచట ఆహారపదార్థవివరణము పరాసుభాషలో ఉండెను. నా కాభాష తెలియదు. ఆ వృద్ధవిధవ ప్రక్కనే నే నుంటిని. నేను క్రొత్తవాఁడ ననియు, కలవరపడుచుంటి ననియు ఆమె గ్రహించి, 'నీవు క్రొత్తవానివలె ఉన్నావు. ఏమిరో కలవర పడుచున్నావు. ఏమియు అడిగి తెప్పించుకొనలేదేమి?' అనెను. నేను ఆ పదార్థపట్టి కలో ఒక్కొక్క అక్షరమే కూడఁబలుకుకొనుచు వడ్డనవానిని పిలువ వలె ననుకొనుచుండఁగా ఆమె పైరీతిగా అడిగెను. నే నామెకు వందన మిడి, 'నేను శాకాహారి' ననియు, 'నాకు పరాసుభాష రా' దని యు, 'ఏది గ్రాహ్యమో, ఏది అగ్రాహ్యమో తెలియక తికమక పడు చుంటి' ననియు చెప్పుకొంటిని.

అయితే నేను నీకు అంతయు తెలిపెద నని ఆమె అందలి భక్ష్యా భక్ష్యములు తెలిపెను. ఈరీతిగా ఆమెకును నాకును ప్రథమపరిచితి. అది క్రమముగా మైత్రిగా పరిణమించి నేను ఇంగ్లండున ఉన్నంత

వలెనే, పిదపఁగూడ, అనుస్యూత మాయెను. ఆమె లండనులో తన యింటి విలాసము ఇచ్చి ప్రతిఆదివారము తనయింటికి విందునకు నిమంత్రించెను. ఇంతియు కాక విశేషములు వచ్చినప్పుడును నన్ను నిమంత్రించుచుండెను. నా బిడియము పోఁగొట్ట నామె సాయపడెను. నన్ను పడుచులకుఁ జూపి నాకు వారితో సంభాషణభాగ్యమును కలిగించుచుండెను. ముఖ్యముగా ఒకపడుచు ఆమెయింట ఈసంభాషణములకుఁగాను ఉండెడిది. మేము మాటలాడుచుండఁగా ఆ వృద్ధకుటుంబిని అచటినుండి వెడలిపోవుచుండెడిది.

మొదట మొదట నాకు ఇదియంతయు క్రింపట్టు మీఁదట్టుగా ఉండెడిది. నేను మాట కలుపలేను; పరిహాసములు పన్నలేను. కాని ఆమె నన్ను దారిలో పెట్టెను. నేను దారిని బడితిని. కొలఁదికాలములో ఆదివారమున కెదురు చూచి ఆపడుచుచెలితో సంభాషింప నుత్సహించితిని.

ఆవృద్ధవితంతువు నన్ను ఎక్కువగా ప్రలోభింపఁ జేయఁ దొడఁగెను. మమ్ము సమావేశపఱుచుట కామె కేదో ఉద్దేశము ఉండును.

నాపని సందేహములో పడెను. నాకు పెండ్లిఅయినదని చెప్పియుండినచో ఎంతబాగుగా నుండెడిది? అని నే ననుకొంటిని. అటులు చెప్పియుండినచో ఆమె మాకు ఈసమావేశము కూర్చియుండెడిది కాదు. అయినను ఈ తప్పు దిద్దికొనుటకు ఆలస్యము కాలేదు. నేను సత్యము చెప్పుచో అధికసంకటమున కూలను. ఇటు లూహించి ఆమెకు ఈక్రిందిలేఖ వ్రాసితిని:—

'బ్రైటనులో మనకు పరిచితి కలిగిన నాఁటనుండి నే నన్న మీకు దయ. నన్ను కన్న కొడుకువలె భావించితిరి. నాకు పెండ్లిచేయ

వలయు నని మీతలంపు. అట్టితలంపుతో నాకు పడుచుల చెలిమి కలుగఁజేయుచున్నారు. విషయములు ముదిరిపోకుండ నేను తమ దయకు అపాత్రుఁడనని అంగీకరింతును. మును మొదటనే నేను గృహస్థుఁడ నని తమ కెఱిఁగించియుండవలసినది. భారతవిద్యార్థు లందఱును అవివాహితులమని చెప్పుకొందురని యెఱిఁగి నేనును అట్లే చేసితిని. అది తప్పని ఇపుడు తెలిసెను. మఱియు ఒకటి చెప్పఁదగినది. నాకు బాల్యముననే పెండ్లి ఆయెను. నా కొక కొడుకుగూడ. ఇంతకాలమును నుండి మీ కిది మఱుఁగుపఱచినందులకు చాల విచారించుచుంటిని. కాని సత్యము చెప్పు ధైర్యము ఈశ్వరుఁ డనుగ్రహించినందులకు ఆనందించుచున్నాను. మీరు నన్ను క్షమింపరా? ఆపడుచుకడ నేను మేర దాఁటిపోలేదని నిక్కము చెప్పుచున్నాను. నే నుండవలయు స్థితి నాకు తెలియును. నా పెండ్లిమాట తెలియక మీరు సహజముగా మా సమావేశము కోరియుందురు. విషయములు ఇంతకు మించిపోకుండ నుండుటకు సత్యోద్ఘాటనము ఆవశ్యకము.

ఈ లేఖ అందినపిదప నేను మీ ఆతిథ్యమునకు అనర్హుఁడ నని మీకు తోఁచుచో నేనది తప్పుగా తీసికొనను. మీదయకును, మమత్వమునకును నే నెన్నఁటికిని అప్పు తీర్పలేను. ఇటుపయిని నన్ను నిషేధింపక మీ ఆతిథ్యమునకు అర్హుఁడ నని తలంతురేని నేను అన్నివిధముల ఆ అర్హతను కాపాడుకొని, యెప్పటివలె సుఖినై, దానిని మీ ప్రేమకు చిహ్నముగా పరిగణింతును.'

నేను అటువంటి ఉత్తరము ఒక నిమిషములో వ్రాయఁజాల నని పాఠకుఁడు తెలిసికొనుఁగాక! ఎన్ని చిత్తులయినవో నే నెఱుఁగ. కాని దానితో నాబరువు పోయినది. ఇంచుమించు తిరుగు తపాలాలోనే ఆమె కడనుండి ఉత్తరము వచ్చెను.—

౧౯. అసత్య వ్రణము

'నీవు అంతయు విప్పివేసి వ్రాసిన లేఖ అందినది. మేమిరువురమును చదువుకొని ప్రక్కలు పడ నవ్వుకొంటిమి. నీ అసత్యాచరణము క్షమింపదగినది. సత్యము చెప్పి మంచి పని చేసితివి. నాపిలుపు ఎప్పటివలెనె ఖాయము. రేపటి ఆదివారము నీ కెదురు చూతుము. నీబాల్యవివాహచరిత్ర నంతయు మాకు వినిచి వినోదపెట్టుదువుగాక! దీనివలన మన మైత్రికి స్వల్పమును లోపము లేదని వేఱె ప్రమాణము చూపవలయునా?'

నే నీరీతిగా అసత్యవ్రణమును మొదటికంట కోసివైచితిని. అటుపిమ్మట ఆవశ్యక మయినపుడు నావివాహమునుగూర్చి సత్యము వచింప సంకోచింప లేదు.

౨౦

మతపరిచితి

సీమలో నాయున్న రెండవయేఁడు చివర దివ్యజ్ఞాన సామాజికులు ఇరువురు నాకు పరిచితులయిరి. వారు సోదరులు, అవివాహితులును. వారు నన్ను గీత చదువ ప్రేరించిరి. వారు సర్ ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డుగారి గీతానువాదము చదువుచుండిరి. తమతో కలిసి సంస్కృతగీత చదువుటకు వారు నన్ను పిలిచిరి. నేను సిగ్గిలితిని. ఏలన, నేను దానిని చదివియుండలేదు. గుజరాతీ అనువాదమునుగూడ చదివియుండలేదు. నావిషయమును వారికి కొంకుతో ఎఱిఁగించితిని. నాకు సంస్కృతమున ప్రవేశము అల్పమయ్యును అనువాదము మూలమునకు ఎచట భేదించెనో అది తెలిసికొను శక్తి కలదని తలఁచి, ఆవిషయమును తెలిపి, వారితో గీత చదువ దొరఁకొంటిని. ద్వితీయాధ్యాయమునందలి—

*‘ధ్యాయతో విషయాన్ పుంస స్సంగ స్తేషూపజాయతే,
సంగాత్ సంజాయతే కామః కామాత్ క్రోధోఽభిజాయతే.

క్రోధా ద్భవతి సంమోహ స్సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా ద్వినశ్యతి.’

*చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొను క్రోధ మట్టి వెడిదం బగు క్రోధమునం దనర్చు మో
హాలతిక మోహవృత్తి నుదయంబగు విస్మృతి విస్మృతిం జనున్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధి చనినన్ మఱి తాఁ జెడు మానవుం డిలన్.
[శీమ.—౧.]

ఈశ్లోకములు నా మనస్సున నాటుకొన్నవి. నేఁటికిని వాని ధ్వని నా చెవులలో జుమ్మనుచున్నది. భగవద్గీత అమూల్యగ్రంథ మను విశ్వాసము దినదినము ప్రబలుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానమున దానితో సాటి యగు గ్రంథము మఱొండు లేదని నిక్కముగా నా నమ్మిక. నాకు మనసు చెదరినపుడు గీత అమూల్యమగు సాయము చేసెను. ఇంచు మించు ఆంగ్లగీతానువాదము లన్నియు నేఁజదివితిని. ఆర్నాల్డుగారి అనువాదమే ఉత్తమమైన దని నాతలఁపు. అతఁడు మూలానుయాయి. అది ఒక అనువాదమువలె నుండదు. నే నీ మిత్రులతో గీత చదివినను దానిని చక్కఁగా చదివితినని చెప్పఁజాలను. అటు పిమ్మట కొన్ని సంవత్సరముల యనంతరముననే అది నిత్యపారాయణములో పడినది.

మఱియు వారు ఆర్నాల్డుగారి లైట్ ఆఫ్ ఏషియా అను గ్రంథ మును (బుద్ధచరితము) చదువుమని చెప్పిరి. అంతకుముందు నేను ఆర్నాల్డు గారు ఒక గీతనే అనువదించి రనుకొంటిని. నేను బుద్ధచరితను గీత కంటె ఎక్కువ రుచితో చదివితిని. గ్రంథమును చేతఁబెట్టుకొనినచో క్రింద నుంప ఇష్టముండెడిది కాదు. వా రొకనాఁడు నన్ను బ్లావట్స్కీ భవనమునకుఁ గొంపోయి మదాం బ్లావట్స్కీ గారికి, అనిబిసెంటు సతిగారికిని నన్ను పరిచితుఁ జేసిరి. బిసెంటుగారు అపుడే దివ్యజ్ఞాన సమాజమున కలిసెను. అపుడు ఆమె కలయికను గూర్చి పత్రికలలో చమత్కారముగా చర్చలు జరుగుచుండెడివి. నేను ప్రతిచర్చను ఆసక్తితో గమనించుచుంటిని. వారు నన్ను సమాజమున చేర సలహా నిచ్చిరి. 'నా మతమును గూర్చియే నా కేమియు తెలియనపు డింక ఇతరమత సంప్రదాయమున చేరుటయా?' అని నేను వినయముతో నిరాకరించితిని. వారు చెప్పిన మీఁదట నేను 'కీ టు థియాసఫీ' అను మదాం బ్లావట్స్కీ రచితమగు గ్రంథమును చదివినటులు

గురుతు. ఆ పుస్తకము హిందూమతగ్రంథములఁ జదువ తృష్ణ కలిగించెను. మఱియు హిందూమతము అంధవిశ్వాసయుత మని ఫాదిరీలు హిందూమతముపై మోపిన నిందను తొలఁగించెను.

ఆ కాలముననే మాంచెస్టరునుండి వచ్చిన ఒక మంచిక్రైస్తవుఁడు శాకాహారాగారమున నాకు కలిసెను. అతఁడు క్రైస్తవమతము గుఱించి మాటలాడెను. రాజకోటలో నే నెఱిఁగిన ఫాదిరీలచర్యలు అతనికి చెప్పితిని. అతఁ డవి విని వగచెను. 'నేను శాకాహారిని. నేను త్రాగను. నా తోడి క్రైస్తవులు మాంసభోజులు, మద్యపాయులు—నిస్సంశయము. కాని ఈ రెంటిని బైబిలు తిను మని విధింపదు. బైబిలు చదువుచో తమకే తెలియును' అనెను. నేను సరి యంటిని. అతఁడు నా కొకబైబి లిచ్చెను. ఆయనయే బైబిలులను అమ్ముచున్నటులును, పటములు, అనుక్రమణిక మొదలగునవి కల ఒకప్రతిని నే నాయన కడ కొంటిననియు కొంచెము గురుతు. దాని చదువ మొదలిడితిని. కాని ఓల్డ్ టెస్టామెంటు (ప్రాఁతనిబంధన) సాగలేదు. సృష్టిని గూర్చిన అధ్యాయములను, పదపడి అధ్యాయములను చదువుచుండఁగా నిదురవచ్చెను. చదివితి ననిపించుకొనుటకు ఎట్లో మిగిలిన భాగములును చదివితిని. ఏవియు రుచింపలేదు. నంబర్సు అను భాగము వెగటుగా నుండెను.

కాని న్యూటెస్టామెంటు చాల ఆకర్షించెను. ముఖ్యముగా అందలి సెర్మన్ ఆన్ ది మౌంట్ (గిరి-ప్రవచనము). గీతకును, దీనికిని సాటి యనుకొంటిని.

'ఎవరు ఎటులు చేయుదురో వారు అట్టిఫలము అనుభవింతురు. అనఁగా అన్యాయమును పాఱఁదోలవలయునని మీ

తలంపు. కాని నే నందునుగదా, అన్యాయముచే అన్యాయమును పొలఁ ద్రోలలేరు. ఎవరేని నీ కుడి చెంపమీఁద లెంపకాయ కొట్టినచో, నీవు నీయెడమచెంప కూడ వానికేసి త్రిప్పుము. ఎవరేని నీ యుత్తరీయమును లాగికొన్నచో, నీ యంతరీయమును కూడ ఇచ్చివేయుము.'* అను ఈవాక్యములు నాకు అత్యానందము కలిగించినవి. 'జల మును నీ కీయఁగలవాని కిందేని ఒసఁగుమీ కడుపార నోగిరంబు' అనుశ్యామలభట్టు వాక్యములు మనసున తగిలెను. అపరిపక్వమయిన నా మనస్సు గీత, బుద్ధచరిత, గిరి-ప్రవచనము, వీనిబోధములలో ఐక్యము న్వే షింపఁ జొచ్చెను. అట్టిత్యాగమే ఉత్తమమత మని నాకు నచ్చెను.

ఈ వ్యాసంగము అన్యమతాచార్యుల జీవితములు చదువ ప్రేరిం చెను. కార్లయిలు వ్రాసిన 'హీరోస్ అండ్ హీరో వర్షిప్'అనుగ్రంథము నొక మిత్రుఁడు చదువుమనెను. అందు మహమ్మదు జీవితము చదివి అతని మాహాత్మ్యమును, వీరత్వమును, తపశ్చర్యను తెలిసికొంటిని.

పరీక్షలు దాపరించుటచే ఇఁక అవకాశము లేక అపుడు ఇఁక నేమియు చదువలేకపోతిని. కాని వివిధమతగ్రంథములను తెలిసికొనవలెనని మాత్రము మనస్సులో వేసికొంటిని.

నాస్తికమతము కూడ తెలిసికొనుట మంచిదికదా అనుకొంటిని. బ్రాడ్లాగారి పేరును, పేరుతోపాటు ఆతనిమతమును ప్రతి హిందువును ఎఱుఁగును. నాస్తికతగుఱించి నే నొకపుస్తకము చదివితిని. దాని పేరు మాత్రము గుఱుతు లేదు. నా కది రుచిగా లేదు. ఏలన, నే నపుడే

* 'But I say unto you that ye resist not evil: But whosoever shall smite thee on thy right cheek, turn to him the other olso. And if any man take away thy coat let him have thy cloak too.'

నాస్తిక మరుభూమిని దాటితిని. అప్పుడే బిసెంటుగారు నాస్తిక మతమునుండి ఆస్తికమతములో కలిసెను. ఆ విషయముకూడ నాస్తిక మతముపెడ అనిష్టకారణ మాయెను. బిసెంటుగారు వ్రాసిన 'నేను ఎటులు దివ్యజ్ఞానసమాజమున కలిసితిని' అను గ్రంథము నేను చదివితిని.

ఆరోజులలోనే బ్రాడ్లాగారు చనిపోయిరి. వోకింగ్ సెమిట్రీలో ఆయనను పూడ్చిరి. అప్పుడు లండనులోని భారతీయు లందఱు ఆశవముతో వెళ్లిరి. నేనును అంత్యక్రియలు చూచుటకు కొందఱు ఫాదిరీలుకూడ వచ్చిరి. తిరిగివచ్చునపుడు స్టేషనులో రైలుకొఱకు వేచియుండనాయెను. అచట ఒక నాస్తికాగ్రేసరుఁడు ఒకఫాదిరీని చూచి 'దేవుఁడు కలఁడా?' అనెను.

'ఉన్నాఁడు' అని ఆ మంచిఫాదిరీ మెల్లగా ప్రత్యుత్తరించెను.

'భూమి చుట్టుకొలత ౨౫,౦౦౦ మైళ్లు అని మీరును అంగీకరింతురా?' అని ఆనాస్తికుఁడు ఫాదిరీకి పరాజయముకూర్పఁదలఁచి అడిగెను.

'అంగీకారము.'

'అయితే, అయ్యా! ఈశ్వరుని కొలత ఎంత? ఆయన ఎచట ఉండును?'

'మనము తెలిసికొనవలయును గాని ఆయన మన యిరువుర హృదయములందును కలఁడు.'

'అయ్యో అయ్యా! ఇప్పటికిని నన్ను పసికాయనుగా తలఁపకుఁడు.' అని అతఁడు మా కేసి జయదృష్టితో చూచుచు అనెను.

ఫాదిరీ నమ్రుఁడై మౌనము తాల్చెను.

ఈ సంభాషణయు నాకు నాస్తికమతముపై అసూయ పెంచెను.

౨౧

నిర్బల కే బల రామ్ *

నాకు హైందవ మతమునందును, జగత్తులోని ఇతర మతములందును కొంచెము ప్రవేశము ఉన్నను, విషమసమయములలో అది నన్ను రక్షింపఁజాలదని నేనెఱిఁగియుండవలసినది. ఆపత్సమయమునందు ఏ వస్తువు మనుష్యుని రక్షించునో ఆసమయమున దానిగుఱించి భావము ఉండదు. జ్ఞానమును ఉండదు. నాస్తికుఁడు తన ఆపత్తు తప్పుటకు స్వభావము కారణ మనును; ఆస్తికుఁడు తనను ఈశ్వరుఁడు రక్షించె ననును. మఱియు తన వేదాంతాధ్యయనముగాని, తపస్సు లేక సాధన గాని, ఒక కారణముగా ఎంచును. ఈ రీతిగా ఎవరికి తోఁచినట్టులు వారికి అనుమింప అధికారము ఉన్నది. కాని రక్షింపఁబడిన సమయమున తనను తన సాధనయే రక్షించినదో, మఱి యెవఁడేని రక్షించెనో తనకు తెలియదు. ఎవఁడు తన నిష్ఠాబలమునకు గర్వించునో వాఁడు తన నిష్ఠాబలము దుమ్ముధూళి అగునని ఎఱుఁగఁడా? అట్టి సమయములందు అనుభవము లేని శాస్త్రజ్ఞానము వృథా.

కేవల శాస్త్రజ్ఞానముయొక్క వైయర్థ్యము మొదట నా కనుభవ మైనది సీమలో. అంతకు ముందు జరిగిన విషయములలో నాకు రక్షణ మెట్లాదవినో చెప్పఁజాలను. అప్పటికి నేను చిన్నవాఁడను. కాని నేఁడు నా కిరువదేండ్లు. గృహస్థాశ్రమము బాగుగా అనుభూతి మైనది. పెండ్లము, పైఁగా పిల్లఁడు ....

* బలము లేనివారికి రాముఁడే బలము.

నాకు గుఱుతు కలంతవఱకు సీమలో నా యున్న చివర ఏఁడు, అది ౧౮౯౦ సంవత్సరము, ఆ సంవత్సరమున పోర్ట్స్‌మతులో శాకాహారసభ జరిగెను. దానికి నేనును, నా మిత్రుఁ డొకఁడును ఆహ్వానితుల మైతిమి. పోర్ట్స్‌మతు సముద్రపురేవు. ఆయూరియందు నావికజనము బహుళము. అచట చెడుపేరు గల స్త్రీలు సాక్షాత్తు భోగము వారు కారు. కాని నీతియెడల ఏమియు పట్టుదల లేనివారు పలువురు కలరు. మేము అటువంటి ఒకయింట దిగితిమి. సన్మానసంఘమువారికి ఆ విషయము తెలియదని వేఱ చెప్ప నక్కఱలేదు. ఎప్పుడో ఒకసారి వచ్చిపోవు మా వంటి బాటసారులకు పోర్ట్స్‌మతు వంటి పత్తనమున ఏవి మంచి బసలో, ఏవి చెడుబసలో తెలిసికొనుట దుస్తరము.

రాత్రి సభనుండి మే మింటికి వచ్చితిమి. భోజనానంతరమున పేకాటకు కూర్చుంటిమి. సీమలో గొప్పగొప్పవారి యిండ్లలోఁగూడ గృహిణులు అతిథులతో పేకాడుట ఆచారము. ఆ పేకాటలో అందఱును నిర్దోషములైన ఛలోక్తుల నాడుచుందురు. ఇచట బీభత్సవినోద మారంభమాయెను.

నా మిత్రుఁడీవిద్యలో నేర్పరియని నే నెఱుఁగ. నాకును ఈవినోదము ఇంపిత మాయెను. నేనును అందు దిగితిని. మాటలు చేఁతలలోనికి దిగఁజొచ్చెను. పేక నావల నుంచునవసరము వచ్చెను: కాని భగవంతుఁడు నా మిత్రుని హృదయమున ప్రవేశించెను. అతఁ డిట్లనెను: 'నీవు నా, ఈఘోరకలిలో? ఈపాపములో? నీ కిచట పని లేదు పో, లేచి పో.'

నేను సిగ్గున మగ్గితిని. అతని ముదల కైకొంటిని. హృదయమున నా మిత్రునకు కృతజ్ఞత చూపితిని. మా అమ్మగారిముందు నా చేసిన ప్రమాణము గుఱుతు తాఁకెను. నేను పాఱిపోతిని. నేను వడఁకుచు నా

గదికి పోతిని. వేఁటకాని తప్పించుకొన్న లేడివలె నాగుండెలు తటతట కొట్టుకొనెను.

పరకాంత యెడల నాకు వికారము కలుగుట కిది ప్రథమపర్యాయము. ఆరాత్రి నాకు నిదురపట్టలేదు. అనేకవిచారములు నన్నావరించెను. ఈ యింటినుండి లేచిపోనా? నే నీపట్టనమునుండియే పాఱిపోనా? నే నెచట నుంటిని? నేను కాఁపువలమీఁద నుండనిచో నాగతి యేమగును? ఇటు లనుకొని అప్పటినుండి అతిజాగ్రత్తతో మెలఁగ నిశ్చయించుకొంటిని. ఆయింటినేకాక యెట్టులేని పోర్ట్ సుమతునే విడిచిపోవఁ దలఁచితిని. సభలుఁ ఇఁక రెండునాళ్ల కెక్కువ జరుగవు. ఆ మఱునాఁటి సాయంకాలమే నేను పోర్ట్ సుమతునుండి నిష్క్రమించినటులును, నా మిత్రుఁడు మఱికొంతకాల మచట నున్నటులును గుఱుతు.

ఆ సమయమున నాకు మతమునుగూర్చిగాని, దైవమునుగూర్చిగాని, దైవసాహాయ్యమునుగూర్చిగాని, తెలియదు. నన్ను ఆసమయమున ఈశ్వరుఁడు రక్షించెనని అనుకొనుట తెలిసీ తెలియని స్థితి. అన్ని ఇక్కట్టులలో నన్నతఁడు రక్షించెను. కాని జీవితముయొక్క వివిధ రంగములందు నా కిది యనుభవము. 'ఈశ్వరుఁడు నన్ను రక్షించె' అను వాక్యమునకు అర్థము నేఁడు నాకు చక్కగా తెలియును; కాని యింకను దీనివిలువ సరిగా గుఱుతింపఁజాలకున్నాననియు నే నెఱుఁగుదును. అనుభవముచేతనే అది తెలియఁదగినది. కాని యెన్నియో ఆధ్యాత్మిక యత్నములందును, లాయరుపనియందును, సంస్థాసంచాలనములందును, రాజకీయవ్యవహారములందును నాకు పొసఁగిన విషమఘటనలలో భగవంతుఁడు నన్ను రక్షించెనని చెప్పఁగలను. ఉపాయము లన్నియు ఊరేఁగినపుడు, సహాయులు దిగనాడినపుడు, అనువు లంతరించినపుడు, ఎటనుండియో, ఎటులో ఆసాహాయ్యము వచ్చునని నా యనుభవము.

స్తుతియు, ఉపాసనయు, ప్రార్థనయు, ఇవి గ్రుడ్డినమ్మకములు కావు. అవి పాన భోజన స్థాన గమనముల కంటె అధికసత్యములు. ఇవియ సత్యములు, మిగిలినవి అసత్యము లన్నచో అతిశయోక్తి కాఁజాలదు.

ఈ ఉపాసన, ఈ ప్రార్థన వాణీవైభవము కాదు. దీనికి కాణాచి నాలుక కాదు, హృదయము. కావున భక్తిని నించి హృదయమును నిర్మలము చేసికొంటిమేని, మన మా అనంతమున కెగురఁగలము. ప్రార్థనకు జిహ్వతో పని లేదు. అది స్వభావముచేతనే అద్భుత వస్తువు. వికారరూపములగు మలములను, అనఁగా కామాదులను, శుద్ధి చేయుటలో హృదయపూర్వకమైన ఉపాసన ఉత్తమ సాధనమని చెప్పుటకు నేను సందేహింపను. అయితే ఆ ఉపాసన అతి వినతితో, అతి నమ్రతతో పొంది పొసఁగి యుండవలయును.

౨౨

నారాయణ హేమచంద్రుఁడు

ఆ రోజులలో నారాయణ హేమచంద్రుఁడు సీమకు వచ్చెను.

అతఁడు మంచి లేఖరి అని వినియుంటిని. నేషనల్ ఇండియన్ అసోసియేషన్‌కు సంబంధించిన మానింగ్ కన్యా గృహమున మేము కలిసికొంటిమి. నేను ఇతరులతో కలిసిమెలిసి యుండలేనని మానింగ్ కన్య ఎఱుఁగును. నేను ఆమె యింటి కేఁగినపుడు, ఎవరేని పలుకరించి నపుడు తప్ప, నేను ముఖపిధానముగా కూర్చుండువాఁడను. ఆమె నాకు అతనితో పరిచితి కలిపెను. అతనికి ఇంగ్లీషు రాదు. అతనిది వింత వాలకము. ఒక వికారపు లాగు, అట్టిదే పార్శీపద్ధతిని ముడతలుపడి ముఱికి యైన బూడిదరంగు కోటు; నెక్‌టైగాని, కాలరుగాని లేదు. కుచ్చులు కట్టిన ఉన్నిటోపి. పైని పొడుగుపాటి గడ్డము.

అతఁడు బక్కపలుచన, పొట్టి. అతని గుండ్రపు మోమున మసూచి మచ్చలు. ముక్కు కొనదేలినదియుఁ గాదు, మొద్దు పాఱిను లేదు. మాటిమాటికి అతని చేయి గడ్డము మీఁద.

నాగరకసంఘమున ఆ వింతవాలకపు మనుష్యుఁడు వేలుపెట్టి చూపించునటు లుండుట సిద్ధము.

‘నేను తమ్మును గుఱించి చాల వింటిని. మీ గ్రంథములు కొన్ని చదివితిని. మీరు మా యింటికి దయచేయరా?’ అని నే నంటిని.

ఆతనిని ఇంచుమించు బంధగొంతుక. నవ్వుచు అతఁ డిట్లనెను—'మీబస ఎచట?'

'స్టోరుస్ట్రీటులో.'

'అట్లైన మనము ఒక్కచోటివారమే. నాకు ఇంగ్లీషు చదివికొనవలెనని ఉన్నది. చెప్పెదరా?'

'నాకు తెలిసినదానిలో మీకు చెప్పుటకు నాకును సంతసమే. నా శక్తికొలఁది చెప్పెదను. మీకిష్టమేని నేనే తమకడకు వచ్చెదను.'

'వలదు, నేనే వత్తును. నా కడ పాఠమాల కలదు; దాని తీసికొని వత్తును.'

సమయము నిశ్చిత మాయెను. వడిగా మాకు నిండుసెయ్యము కలిసెను.

నారాయణ హేమచంద్రునకు ఇంచుకయును వ్యాకరణము రాదు. అతనికి గుఱ్ఱము అనునది క్రియ. పరువెత్తుట అనునది విశేష్యము. ఇట్టి విచిత్రోదాహరణము లింకను కొన్ని నాకు గుఱుతు కలవు. కాని అతని అజ్ఞానము నాకు కొఱుకఁబడలేదు. నా స్వల్పవ్యాకరణ జ్ఞాన మాతనిమీఁద పాఱలేదు. వ్యాకరణము రాకపోయెనే అను దుగ్ధ అతనికి లేదు.

కొంచెమేనియు చింతలేక అతఁ డిటు లనెను—'నే నెన్నఁడును మీవలె బడికి పోలేదు. నాఉద్దేశము ప్రకటింపవలసినపుడు వ్యాకరణాపేక్ష్యకత నాకు కానరాలేదు. సరియు, మీకు బంగాళీ వచ్చునా? నాకు వచ్చును. నేను వంగదేశము తిరిగితిని. మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాకూరు గ్రంథములు గుజరాతీవారికి అనువదించి ఇచ్చినది నేను. ఇంకను

ఇతరభాషలనుండి గొప్ప గ్రంథములను అనువదించి గుజరాతీవారికి సమర్పింపవలెను. నా అనువాదము మక్కికి మక్కి కాదు. భావమాత్రము తెచ్చినఁ జాలును, నాకు తృప్తి. నా పిమ్మట ఇతరులు వారి విజ్ఞానముతో ముందుముందు ఇంకను చక్కఁగా చేయఁగలుగుదురు. వ్యాకరణ సాహిత్యము లేక నేను గ్రహించినది నాకు చాలును. తృప్తోఽస్మి. నాకు మరాఠీ, హిందీ, బంగాళీ ఈమూఁడును వచ్చును. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు మొదలు వేసితిని. నాకు కావలసినది శబ్దరాశి. అంతటితో నా ఆశ తీఱు ననుకొంటిరా? ఊహుఁ. నేను ఫ్రాన్సు వెళ్లవలెను. ఫ్రెంచి నేర్వవలెను. ఆ పరాసుభాషలో మంచిగ్రంథములు కొల్లలుగా ఉన్నవని వింటిని. వీలు అయినచో జర్మనీ వెళ్లవలెను. ఆ భాష నేర్వవలెను' అని యిటు లాతఁడు విడిచిపెట్టక మాటలాడుచుండువాఁడు. ఆయనకు భాషల నన్నిటిని చుట్టఁబెట్టి మ్రింగవలయు నన్నంత ఆశ. మఱి పరదేశములు తిరుగను అట్టి యాశయే.

'అయితే మీ రమెరికాకును పోవుదురా?'

'తప్పక. ఆ క్రొత్తప్రపంచము చూడక మఱి ఇండియాకు మళ్లుదునా?'

'అయితే డబ్బు?'

'నాకు డబ్బుతో పని లేదు. నాకు మీవలె పోషు అక్కఱ లేదు. నేను తినున దెంత తాల్చెడి దేమి? నా పుస్తకము లిచ్చు కొలఁది డబ్బును, మిత్రు లిచ్చునదియు చాలు. నేను మూఁడవ తరగతి లోనే పయనింతును. అమెరికాకు వెళ్లుచో డెక్‌మీదనే'

నారాయణ హేమచంద్రుని ఈ మాదిరి ఋజువర్తన మనునది అది ఆయన సొంతము. మఱియు దానికి తూఁగు మంచి మనస్సును

ఆయనకు కలదు. గర్వస్పర్శము లేదు. అయినను ఒకటి: తన శక్తిని గుర్తించి నిండిన నమ్మకము

మేము రోజును కలిసియుండుచుంటిమి. మా పనులలో, చేతలలో కొంతవట్టు పోలిక కలదు. మే మిద్దరమును శాకాహారులము. తరుచు మాకు ఒక్కటియే భోజనము. ఇది నాకు నేనే వండుకొని వారము ౧౭ షిల్లింగులతో గడుపు కాలము. నే నొకొక్కప్పుడు అతని గదికిని, అతఁడొకొక్కప్పుడు మా గదికిని పోవుచు వచ్చుచుండువారము. నా వంటక మింగ్లీషుమాదిరి. అతనికి హిందూమాదిరి తప్ప మరొకటి గిట్టదు. అతనికి పప్పు లేనిదే ముద్ద దిగదు. నేను ముల్లంగితో సూపు చేయఁగా ఆయన మూతి ముడుకటించువాఁడు. ఒకనాఁడు ఆయన ఎటులో వేఱు సెనగ లంకించుకొని వచ్చి వండి నాకు పెట్టవచ్చెను. నేను లొట్టలువేయుచు తింటిని. ఈరీతిగా నే నాయనకు, ఆయన నాకు పెట్టుట సతమాయెను.

ఆ దినములలో కార్డినల్ మానింగుగారి పేరు ప్రతివాని పెదవుల మీఁదను ఆడుచుండెను. నౌకాశ్రయమునందలి పనివాండ్రు కట్టిన సమ్మె జాన్ బరన్సు గారును, కార్డినల్ మానింగుగారును చేసిన ప్రయత్నముల వల్ల అంతమొందెను. కార్డినల్ మానింగుగారి నిరాడంబరమైన సౌమ్యజీవనమును గూర్చి డిజరాలీ మంత్రిగారి అభినందనమును నేను హేమచంద్రునికి చెప్పితిని: 'నే నా సాధుపురుషుని చూచుట జరూరు' అని అతఁడనెను.

'అతఁడు చాల గొప్పవాఁడు. నీ కెటులు చూడ వీలగును?'

'ఓ, కలుగును. దానికి మార్గము చెప్పెదను. నే నొక గ్రంథకర్తనయినట్లును, ఆయన పరోపకారప్రవీణతకు ప్రత్యక్షముగా ధన్యవాదముల నర్పింపఁ దలఁచినట్లును; మరొకటి, నాకు ఇంగ్లీషు రాదు గనుక

మిమ్ము దుబాసిగా తీసికొనివచ్చినట్లును-ఈయర్థమంత్రియు వచ్చునట్లును నా పేరున మీ రొకయుత్తర మాయనకు వ్రాయుఁడు. తెలిసినదా?'

నేనటు లొక లేఖ వ్రాసితిని. రెండుమూడునాళ్లలో కార్డినల్ మానింగుగారు సమయ మేర్పఱచుచు ప్రత్యుత్తరించిరి.

మేమిరువురము వెళ్లితిమి. నేను ఒకరి దర్శనమునకు వెళ్లునప్పుడు తొడుగుకొను మామూలైన దుస్తులను తొడిగితిని. నారాయణ హేమచంద్రుఁడు తన సనాతన పద్ధతిలోనే యుండెను: మామూలు కోటు, మామూలు లాగు. నేను కొంచెము పరిహాసము చేసితిని. అతఁడు నా నవ్వు నుఱఁగొట్టి యిట్లనెను: 'నాగరకపు పిల్లకాయలు మీరందఱు పందలు. మహాపురుషు లెన్నఁడును హృదయమును చూతురు గాని పైపైని చూడరు'.

మేము కార్డినల్ మహలు చొరఁబడితిమి. అది పెద్ద నగరు. మేము కూర్చున్నంతనే బక్కపలుచని పొడుగుపాటి ముసలి యొకఁడు వచ్చి కరస్పర్శ చేసెను.

నారాయణ హేమచంద్రుఁడు అభివందనముతో ఇట్టు లనెను:—'నేను మీ సమయ మపహరింపను. నేను మీకీర్తి చాల వింటిని. మీరు సమ్మెకట్టిన పనివాండ్రకు ఉపకారము చేసితిరి. ఇక్కడికి వచ్చి మి మ్మభినందింపవలెనని మనసు పుట్టినది. ప్రపంచమున సాధుపురుషుల దర్శనము చేసికొనుట నాకు రివాజు. అందులకు తమ కీకష్టము కూర్చితిని.'

అతని గుజరాతీ పలుకులకు నేను తర్జుమా చేసితిని. 'మీ రాకకు సంతసము. మీకు ఇచట నివాసము సుఖకర మగుఁగాక! అని ఆసింతును. మఱియు మీ రిచటి జనముతో పరిచితు లగుదురు గాక! భగవంతుఁడు మీకు మంగళ మొసఁగుఁగాక!' అని మానింగుగారు ఈమాటలు పలికి నిష్క్రమించెను.

ఆత్మకథ

నారాయణ హేమచంద్రుఁ డొకనాఁడు షర్టు తొడుగుకొని, దోవతి కట్టుకొని నా బసకు వచ్చెను. ఆ యింటి నేస్తురాలు తలుపు తీయుచునే భయపడెను. తత్తఱపాటుతో (నేను మాటిమాటికి మకాము మార్చుచుంటినని పాఠకుఁ డెఱుఁగు. ఇది మరల క్రొత్త మకాము. ఈమె క్రొత్తయామె. ఈమె నారాయణహేమచంద్రు నెఱుఁగదు) నా కడకు పరుగెత్తుకొని వచ్చి, ఒక రకపు పిచ్చివాఁడు మీకొఱకు వేచియున్నాఁ డని చెప్పెను. నేను ద్వారముకడకు వెళ్ళి నారాయణ హేమచంద్రునిఁ జూచి నివ్వెఱ పోయితిని. అతఁ డెప్పటివలె నవ్వుచునే యుండెను.

'బజారులో పిల్ల లెవ్వరును మిమ్ముఁ జూచి అల్లరిచేయలేదా?'

'వారు నా వెంటఁ బడిరి కాని నేను వారివంక కన్నెత్తలేదు. దానితో వెనుదిరిగి పోయిరి.'

లండనులో కొన్ని మాసము లుండి నారాయణ హేమచంద్రుఁడు పారిస్ వెళ్ళెను. అతఁడు పరాసుబాస నేర్చెను, పరాసు పుస్తకముల ననువదింపను బూనుకొనెను. అతని అనువాదము సరిచూడఁగలిగినంత ఫ్రెంచి నాకును వచ్చును గాన నా కతఁడు వానిని చదువనిచ్చెను. అది అనువాదము కాదు, మఱి పట్టి భావార్థము.

తుద కతఁడు అమెరికా వెళ్ళవలయునను తన నిశ్చయమును నిర్వహించెను. తంటాలుపడి పడి డెక్ టిక్కెట్టు సంపాదించెను. షర్టు, దోవతి కట్టుకొని బజారులోనికి వెళ్ళఁగా, అది అచట అసభ్యవేషమైనందువలన యునైటెడ్ స్టేట్సులో అతఁడు ప్రాసిక్యూషను చేయఁబడెను. తరువాత అతనిని విడిచిరని గుర్తు.

౨౩

గొప్పసంత

పారిసులో 1890 సంవత్సరమున గొప్పసంత (Exhibition) జరిగెను. అందులకు పెద్దపెద్ద ఏర్పాటులు చేయఁబడుచుండె నని పత్రికలలో చదివితిని. నాకు పారిసు చూడ చాల వేడుక. రెండును కలిసి వచ్చునని ఆ సమయమునకు వెళ్లఁ దలఁచితిని. ఆ సంతలో ఏఫిల్ టవర్* అనునది వింత. అది వేయి అడుగుల పొడుగున కేవలము ఇనుముతో కట్టఁబడినది. ఇంకను వింతలు పెక్కు కలవు. కాని ఆ గోపురమే వింత. అంత ఎత్తుగల కట్టడము ఆఁగదని అంతకుముందు వాడుక.

పారిసులో శాకాహారాగార మొకటి ఉన్నదని వింటిని. నేను అం దొకగది కుదుర్చుకొంటిని. ఏణ్ణా ళ్లుంటిని. మితవ్యయముతో పారిసు వెళ్లుటకును, అచటి ప్రదేశములు చూచుటకును ఏర్పాటు చేసికొంటిని. పారిసు పట్టణపు పటమొకటి, సంతకు సంబంధించిన ప్రతివిషయమును తెలుపు పుస్తక మొకటి, ఈరెండును దగ్గఱఁ బెట్టుకొని చాల ప్రదేశములకు నడచియే వెళ్లితిని. రాజవీథులకును, దర్శనీయములగు ముఖ్యప్రదేశములకు పోవుటకు ఇవి యున్న చాలును.

ఆ సంత నా కంతగా గుర్తులేదు—దాని వైశాల్యము, వైవిధ్యము తక్క. రెండు మూఁడు సార్లు ఎక్కుటచే ఏఫిల్ టవరు నాకు చక్కగా గుర్తు. ప్రథమపరిధిలో భోజనశాల కలదు. అంత ఎత్తున భుజించితి నని చెప్పుకొనుటకు దాని పొట్టన ఏడు షిల్లింగులు పెట్టితిని.

* గోపురము.

పారిసులోని ప్రాఁతగుళ్లు (చర్చి) నాకింకను గుర్తు. వాని మహత్త్వము, శాంతియు మఱపు రావు. నోటర్ డేమ్ - కట్టడపుపని లోపలి చిత్రపు చెక్కడపుపని మఱచిపోవుద మనుకొన్నను మఱవ వీలు లేను. అట్టి దేవళములకు లక్షలు వెచ్చించినవారి హృదయాంతరాళములలో ఈశ్వరభక్తి ఉండక తక్కదనుకొంటిని.

పారిసులో ఫాషన్, స్వేచ్ఛాచారము, భోగవిలాసములను గుఱించి చాల చదివియుంటిని. ఇవి గల్లి గల్లీలో కానవచ్చును కాని దేవళములు వేలుపెట్టి చూపించునటులు విడి. ఈ దేవళములలో కాలు పెట్టఁగనే బయటిగోలనంతయు మఱువనగును. వర్తన మాఱును. వర్జిన్ మేరీ కడ మోఁకారించి యున్నవారి ముందునుండి పోవుచున్నపుడు భయభక్తు లుత్పన్నము లగును. మోఁకారిలుట, ప్రార్థించుట, ఇవి అంధవిశ్వాసము కాదు అని నాఁడు నే తలఁచితిని. ఆ తలఁపు నాఁటికి నాఁటికి పెరుఁగుచునే యున్నది. వర్జిన్ మేరీ విగ్రహముముందు అత్యంత భక్తులైన జీవులు మోఁకారిలుట అది వట్టిరాతికి రప్పకు మోఁకారిలుటయా! వారు భక్తిచే తన్మయులై రాతినిగాక దానికి అర్థమైన ఈశ్వరుని కొలిచిరి. వారీపూజచే నీశ్వరుని మహిమను తగ్గింపక హెచ్చించుచున్నారని నే ననుకొన్నటులు గుర్తు.

ఏఫిల్ టవరును గుఱించి రెండుమూఁడు మాటలు చెప్పవలయును. నేఁటికి దాని ఉపయోగ మేమియో తెలియదు. అపుడు దానిని కొందఱు నిందించినటులును, కొందఱు భూషించినటులును వింటిని. దాని నిందించినవారిలో ముఖ్యుఁడు టాల్‌స్టాయి అని గుర్తు. అతఁడు ఏఫిల్ టవరు మానవుని విజ్ఞానమునకుఁగాక అజ్ఞానమునకు చిహ్నమనెను. 'మాదకద్రవ్యములలో పొగాకు కడునీచము. దాని నలవాటు పడినవాఁడు త్రాగుబోతులు చేయని నేరములు చేయును. త్రాగుడు

వలన ఉన్మాదము కలుగును, కాని పొగాకు వలన బుద్ధి తన మనస్సులో పడిపోవును. కాఁగా పొగాకు ఉపయోగించువాఁడు ఆకాశసౌధములు కట్టఁజూచును.' అని ఇట్లు టాల్‌స్టాయి ఏఫిల్ టవరును గూర్చి వివరించెను. టాల్‌స్టాయి చెప్పినటులు ఏఫిల్ టవరు అట్టి వ్యసనపరిణామమే. ఏఫిల్ టవరునందు శిల్పము లేదు. అది ఈ సంతకు ఏవిశేషముగానైనను అందము తెచ్చె ననరాదు. దాని క్రొత్తదనమును, వింతకోలతలను చూచి మనుష్యులు మూఁగెడువారు, మఱి యెక్కుచుండెడువారు. అది సంత బొమ్మ. మనము బాలురమైయున్నంతవఱకు బొమ్మలపై మోహము ఉండును. మనకు ఎంతవఱకు అట్టి మోహ ముండునో అంతవఱకు మనము బాలురమే యని ఈ ఏఫిల్ టవరు చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటకు ఈ ఏఫిల్ టవరు ఉపయోగించుచున్న దనవచ్చును.

౨౪

పట్టా పుట్టినది-కాని పిమ్మట?

బారిష్టరు పరీక్ష నిచ్చుటకు నేను సీమకు వెళ్ళితిని. అది ఏమైనది? దీని గుఱించి లోఁగడ చెప్పనైతిని. దాని గుఱించి కొంచెము వ్రాయుటకు ఇది తఱి.

బారిష్టరు పరీక్ష నిచ్చుటకు రెండు నియమములు: ఒకటి నియత కాలపరిపాలనము, రెండు పరీక్ష లిచ్చుట. ఇంచు మించు మూఁడేండ్ల పరిమితమైన కాలమును పండ్రెండుగా విభాగించి, అటులు ప్రవిభక్తమైన కాలమున ఒకొక్క ప్రవిభాగమున జరుగు ఇరువది నాలుగు విందులలో కనీసము ఆఱువిందులు కుడుచుట నియతకాల పరిపాలనము.* విందులు కుడుచుట అనఁగా సాక్షాత్తు తినుట కాదు. నియతములగు గంటలయందు హాజరై విందు జరుగు కాలమంతయు ఉండుట. సామాన్యముగా అందఱును పక్వాన్నములు భుజింతురు. కోరుకొన్న మద్యము గ్రోలుదురు. ఒకొక్కవిందునకు రెండుమూఁడు రూకల వెల. ఇది మితమే. ఏలయన్న, హోటెలులో ఒక్క మద్యమునకే అంత వెల యుండును. నవనాగరకులు కాని హిందువులకు అన్నము వెలకంటె తదంతర్లీనమైన మధువునకు అంతవెల అయిన దన్నచో వింతయే. సీమలో నాకీసంగతి క్రొత్తగా తెలిసినపుడు హృదయా

*అనఁగా మూఁడుసంవత్సరములకు పండ్రెండు టెరములు (terms); సంవత్సరమున కిట్టి టెరములు నాలుగు, విందులు తొంబదియాఱు.

ఘాతము కలిగెను. త్రాగుడునకు ఇంత డబ్బు ఏల పాడు చేయుదు రని ఆశ్చర్యమయినది. తరువాత నాకది అర్థమైనది. నేను తలుచు అందు తిన్నది కాదు. ఏలనఁగా, అందు నాకు తినఁదగినవి రొట్టెయు, బంగాళాదుంపయు, కాబేజియు మాత్రము. మొదట వీనియందు నా కిష్టములేక తినలేదు; రుచిపడిన పిమ్మట ఇంకను పెట్టుమని అడుగుటకు సాహసించితిని.

విద్యార్థులకిడు నాహారముకన్న ఉపాధ్యాయులకిడు నాహారము మేలుతరమైనది. నాతోపాటు శాకాహారి ఒక పార్సీవిద్యార్థి కలఁడు. మేము శాకాహారులము కావున ఉపాధ్యాయులకు పెట్టు శాకాహారములలో కొన్ని మాకు పెట్టుఁడని విన్నవించుకొంటిమి. మా విన్నపము కైకొలాయెను. మాకును శాకములు, ఫలములు రాఁదొడఁగెను.

అందు నలువురు విద్యార్థుల ముఠాకు రెండుసారాబుడ్ల నిత్తురు. నేను సారా సోఁకను, కావున ముఠా నింపుటకు ప్రతివారును నన్ను ఆహ్వానించువారు. ఏలనఁగా వారు మువ్వురే రెండుకాయలను పీల్చి వేయవచ్చును. ప్రతి యిరువదినాలుగు విందులకును ఒకటి పెద్దవిందు. దానికి గ్రాండు నైట్ అని పేరు. అందు మామూలువికాక షాంపేన్, పోర్ట్‌వైన్, షెర్రీ మున్నగు మద్యములు ఉండును. ఆనాఁడు నాకు ప్రత్యేకముగా పిలుపుమీఁద పిలుపు, పిలుపుమీఁద పిలుపు ఉండెడిది.

ఈవిందులవలన బారిష్టరగుటకు అధిక అర్హత ఎటులు కలుగునో నాఁటికిని, నేఁటికిని నాకు తెలియరాదు. మొదటమొదట ఈవిందులకు కొలఁదిమంది విద్యార్థులు వెళ్లెడువారు. విద్యార్థులకును, ఉపాధ్యాయులకును పరస్పరము సంభాషణములకు అవకాశము ఉండెడిది. ఉపన్యాసములును జరిగెడివి. వీనివలన మెలఁగువడిన లోకజ్ఞానమును, కొంత నాగరకతయు, ఉపన్యాససమర్థతయు

విద్యార్థులకు అజ్ఞైడిచి. నా కాలము వచ్చుసరికి అవన్నియు దాటిపోయెను. ఉపాధ్యాయులు విద్యార్థులకు ఎడముగా కూర్చుండిరి. దాని అర్థ మంతరించెను. ఆహారము మిగిలెను. పూర్వాచారపరాయణమైన ఇంగ్లాండునందు ఆ ఆచారము వదలక వచ్చుచున్నది.

బారిస్టరు పరీక్షకు చదువవలయు గ్రంథములు చులుకన కావున బారిష్టర్లకు డిన్నర్ బారిష్టర్లని నవ్వులాటపేరు. డిన్నరు బారిష్టర్లనఁగా తిండిపోతు బారిష్టర్లు. నామమాత్రమునకు పరీక్షలని అందఱకు తెలియును. నా రోజులలో రెండు పరీక్షలు: రోమన్‌లాలో, కామన్ లాలో. ఈపరీక్షకు నియతగ్రంథములు కలవు. విడివిడిగా చదివి, విడివిడిగనే పరీక్ష నీయనగును. కాని ఎవ్వరును చదివిన పాపమునఁబోరు. రెండువారములు రోమన్‌లాటీకను బట్టీ వెట్టియు, రెండుమూఁడు నెలలు కామన్‌లా టీకను చదివియు పరీక్ష ఇచ్చినవారిని చాలమందిని నే నెఱుఁగుదును. ప్రశ్నములు తేలిక; పరీక్షకులు ఉదారులు. రోమన్ లా పరీక్షలో నూటికి ౯౫నుండి ౯౯ మంది వఱకును, అసలు పరీక్షలో నూటికి ౭౫ గురును, అంతకు ఎక్కువమందియు నెగ్గుచుండెడివారు. ఈరీతిగా పరీక్షాభయము లేదు. సాలునకు పరీక్షలు నాలుగుతూరులు. ఇంత వీలైన పరీక్షలు కష్ట మనిపింపవు.

నేను అసలు పుస్తకములన్నియు చదువఁ దలఁచితిని. ఈగ్రంథములు పఠింపకుండుట మోసమని నా తలఁపు. నేను వానికొఱకు చాల వెచ్చించితిని. రోమన్‌లాను లాటిన్ భాషలో చదువ నిర్ణయించితిని. నేను లండన్ మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షకు లాటిన్ చదివియుంటిని. అది యిపు డుపకరించెను. ఈ చదివిన చదువునకంతయు విలువ లేకపోలేదు. అది దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఉపయోగించెను. దక్షిణ-

ఆఫ్రికాలో రోమన్ డచ్చిలా ప్రమాణము. ఇట్టులు లాటిన్ చదివి కొనుట దక్షిణ-ఆఫ్రికా లా తెలిసికొనుటకు సాయపడినది.

ఇంగ్లాండు కామన్‌లాను అహోరాత్రములు చదువగా నాకు బరువుగా తొమ్మిది నెలలు పట్టెను. బ్రూమ్సు 'కామన్‌లా' పెద్దదికాని రుచిగా ఉండెను. కాని కాలమును మ్రింగివేసెను. స్నెల్‌సు 'ఈక్విటీ' హృదయంగమము కాని అర్థము చేసికొనుట కొంచెము కష్టము. 'వైట్ అండ్ ట్యూడర్'సు 'లీడింగ్ కేసెస్' అను గ్రంథమునుండి కొన్ని కేసులు పఠితవ్యములు. ఆ గ్రంథము మనోహరము, జ్ఞానదాయకమును. విలియమ్సు అండ్ ఎడ్వర్డ్‌సు 'రియల్ ప్రాపర్టీ' గుడీవ్‌స్ 'పెర్సనల్ ప్రాపర్టీ' అను గ్రంథములు సంతోషముగా చదివితిని. విలియంగారి పుస్తకము నవలవలె తీసికొనిపోవును. అట్టి అభిరుచితోడనే నేజదివిన గ్రంథము మెయిన్‌సు 'హిందూలా'. హిందూదేశమునకు నేను మరలి వచ్చునపుడు స్టీమరులో దానిని చదివిన గుర్తు. హిందూలా గ్రంథములను గూర్చి ఇచట వక్కాణించుట కిది తావు గాదు.

నేను పరీక్ష అయితిని. ౧౮౯౧ సం. జూన్ ౧౦ వ తేదీని పట్టా పుట్టెను. ౧౧ వ తేదీని ఇంగ్లాండు హైకోర్టులో రెండున్నర షిల్లింగు లిచ్చి పేరు రిజస్టరు చేయించుకొంటిని. ౧౨ వ తేదీని ఇంటికి బయలు దేఱితిని.

ఇంత చదివినను నా బెంగకును, భీతికిని అంతు లేదు. కోర్టులో వాదించుటకు నేను తగనని భయము వేసినది.

ఆ క్షోభ వర్ణించుటకు మఱొక ప్రకరణ మావశ్యకము.

౨౫

నా బెంగ

బారిష్టరుపరీక్ష ఇచ్చుట సులభమే కాని బారిష్టరుగా పని చేయుట దుర్లభము. నేను లా అంతయు నేర్చితినిగాని వాదించుట నేర్వలేదు. నేను ధర్మసిద్ధాంతములను (Legal Maxius) అభిరుచితో చదివితిని కాని వానిని నా వాదములలో ఎప్పుడెప్పుడు ఉపయోగపఱచుకొనవలయునో తెలియదు. 'ఇతరులకు అపకారము కలుగకుండు రీతిని నీవస్తువును వాడుకొనుము' అను నిది ఒక ధర్మవచనము. ఈ ధర్మవచనము తన క్లయింటుకు లాభించుటకు ఏ చందముగా ఉపయోగింపవలయునో నాకు తెలియలేదు. ఈసిద్ధాంత శీర్షిక క్రింద ముఖ్యములైన కేసు లన్నియు చదివితిని కాని అవి వాదించుపట్ల ఈ ధర్మవచనము ఉపయోగించునను నమ్మకము కలిగింపలేదు.

మఱి నేను ఇండియన్ లా చదువనే లేదు. హిందూలా మహమ్మదీయ లాలు అస లెట్లుండునో ఎఱుఁగను. ప్లయింటు ఎటులు వ్రాయవలయునో నేర్చికొనలేదు. నట్టేట నున్నట్లుంటిని. సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగారు కోర్టులలో సింహగర్జనములు చేయునని వింటిని. అతఁడీవిద్యను సీమలో ఎటులు నేర్చెనో అని నేను ఆశ్చర్యపడితిని. ఆయన నైపుణ్యము ఈ జన్మమున నాకు రాదనుట నిక్కమే కాని ఈ వృత్తిలో ఉదరపోషణమైన చేసికొనఁగలనా, లేనా? అని నా సంశయము.

నేను లా చదివికొను రోజులలోనె ఈ సంశయములచే క్షోభపడితిని. ఒకరిద్దరు మిత్రులకడ తలపోసికొంటిని. దాదాభాయి నౌరోజీగారి సలహా పుచ్చుకొమ్మని అందొక రనిరి. నేను సీమకు వెళ్లినపుడు

దాదాభాయిగారికిఁగూడ ఒకసిఫార్సు ఉత్తరమును తీసికొని వెళ్లితి నని లోఁగడ చెప్పియుంటిని. నే నా ఉత్తరమును చాలకాలమునకు బయటికి తీసితిని. ఏలనఁగా, ఈమహాపురుషుని దర్శించుటకు నాకేమి అధికారము కలదు? వారి ఉపన్యాసము జరుగునని వినినప్పుడెల్ల నేను హాజరై ఒకమూల కూర్చుండి, చెవులార విని, కన్నారఁ గాంచి పోవుచుంటిని. విద్యార్థుల మేలుగీళ్లు బాగుగా తెలిసికొనుటకు ఆయన ఒకసంఘము మేర్పఱచెను. నేను ప్రతి సభకు వెళ్లెడువాఁడను. దాదాభాయిగారికి విద్యార్థులపట్లఁ గల వాత్సల్యము,విద్యార్థులకు వారి యెడఁ గల భక్తిని చూచినపుడు నాకు ఆనంద మయ్యెడిది. క్రమముగా ఒకనాఁడు నేను ధైర్యము తెచ్చుకొని సిఫార్సు ఉత్తరము తీసికొని వెళ్లితిని. 'నీ కిష్టమైనపుడెల్ల వచ్చి నా సలహాను పొందవచ్చును' అని ఆయన అనెను. కాని ఆ అవకాశమును నే నుపయోగించుకొనలేదు. అత్యావశ్యకత లేనిది ఆయనకు కష్టమిడుట తప్పని తలఁచితిని. కావున 'నీక్షోభ నంతయు దాదాభాయికి చెప్పికొనుము' అనిన నా మిత్రుని సలహాను ఆ సమయమున గ్రహింప సాహసింపలేదు. ఫ్రెడెరిక్ పిన్కట్ గారిని దర్శింపుమని అతఁడే సలహా చెప్పెనో, మరొక మిత్రుఁడే చెప్పెనో, గుర్తు చాలదు. అతఁడు పూర్వాచారపరాయణుఁడు (Conservative). అయినను భారతీయవిద్యార్థులపై ఆయన ప్రేమ నిర్మలము,నిస్స్వార్థము. విద్యార్థు లందఱును ఆయనసలహాకు పోవుచుండురు. నేనును వారి దర్శనము కోరఁగా వా రంగీకరించిరి. నేను దర్శనమునకు వెళ్లితిని. ఆ సంభాషణము నాకు మఱపురాదు. ఆయన మిత్రునితో సంభాషించినటులు నాతో సంభాషించెను. నా బెంగ నంతయు ఒక్క నవ్వుతో ఎగురఁగొట్టెను. 'ఏమిటి? అందఱును ఫిరోజిషా మెహతాలు కావలయునా? ఫిరోజిషాలు, బదురుద్దీనులు అరు

సుగా నుండెను. మామూలు లాయరగుటకు గొప్ప తెలివి తేటలు కావలయునని శంకింపకుము. సాధారణమైన ప్రామాణికత్వము, శ్రద్ధయు ఉండినచో చాలును. దాన తగురీతి ద్రవ్య మార్జింపనగును. వ్యాజ్యాలన్నియు కుంటుచిక్కులుగా నుండవు. మంచిది; నీవేమేమి పుస్తకములు చదివితివి? చట్టపుస్తకములు కాక ఇతరపుస్తకము లేమేమి చదివితివి?' అని ఆయన అడిగెను.

నేను చదివిన అల్పగ్రంథములు చెప్పితిని. ఆయన కొంచెము నైరాశ్యము చెందెను. అయినను అది క్షణికము. వెంటనే ఆయన చిరునవ్వుతో ఇటు లనెను: 'నీక్షోభ నాకు తెలిసినది. నీకు ఇతర గ్రంథపరిచయమువలనఁ గలుగు జ్ఞాన విశేషము కొలఁది. నీకు ప్రపంచ జ్ఞానము లేదు. అది వకీలునకు ప్రాణము. నీవు హిందూదేశచరిత్రము నయినను చదివియుండవైతివి. వకీలైనవాఁడు మనుష్యస్వభావము నెఱిఁగియుండవలయును. అతఁడు మొగము చూచి మనుష్యుఁ డెట్టివాఁడో కనిపట్టవలయును. మఱియు ప్రతిహిందువు హిందూదేశచరిత్ర తెలిసికొని తీఱవలయును. లాయరునకు దానితో సంబంధము లేకపోవుఁగాక, దాని తెలిసికొనుట విధి. కే, మా లెసన్ గార్లిరువురును వ్రాసిన ౧౮౫౭ సం. విప్లవచరిత్రగూడ (Mutiny) నీ వెఱుఁగవు. వెంటనే ఆపుస్తకమును, మఱి మానవస్వభావ మెఱుఁగుటకు ముఖసాముద్రికమును (Physiognomy) గూర్చి లావేటరుగారును, షెమ్మెల్ పెన్నిక్ గారును వ్రాసిన గ్రంథములు రెంటిని సంపాదింపుము.' అని ఆరెండు గ్రంథముల పేరులు వ్రాసియిచ్చెను.

ఈ మిత్రపాదులకు నే నెంతయు కృతజ్ఞుఁడను. ఆయన యెదుట నా భయము ఎగిరిపోయెఁ గాని కాలు బయటఁ బెట్టఁగనె ఎప్పటాట. వారిపాదుగునను 'ముఖము చూచి మనుష్యుఁ డెట్టివాఁడో కనుపట్టుట'

అని అనుకొనుచు, మరి ఆ రెండు పుస్తకములఁగూర్చి తలపోయుచు ఇంటి కేఁగితిని. మఱునాఁడు లావేటరుపుస్తకము కొంటిని. అంగడిలో షెమ్మెల్ పెన్నిక్ గారి పుస్తకము దొరకలేదు. లావేటరుగారి పుస్తకము చదివితిని. అది స్మైల్ గారి 'ఈక్విటీ'కంటె కఠినముగా నుండెను. షేక్స్పియరుగారి ముఖసాముద్రికమును చదివితిని. అయినను లండను వీథులలో క్రిందినుండి మీఁదికిని, మీఁదినుండి క్రిందికిని తిరిగినను షేక్స్పియరు ముఖసాముద్రికమును గుఱించి తెలిసికొను ప్రావీణ్యము కలుఁగలేదు.

లావేటరు పుస్తకము నాకు ఉపయోగింపలేదు. పిన్కటుగారి ఉపదేశము నాకు సాక్షాత్తు ఉపయోగింపలేదు కాని వారి నెయ్యము చాల తోడుపడెను. వారి నగవుమోమును, ఉదారాకృతియు నా హృదయమున నిలిచియున్నవి. మంచి లాయరగుటకు ఫిరోజిషా మెహతాగారి నైపుణ్యమును, ధారణయు, శక్తియు ఆవశ్యకములు కావు. మఱి ప్రామాణికత్వమును, శ్రమపడి పనిచేయుటయు, అనునవి ఉన్నచో చాలునని ఆయన సలహాను నేను విశ్వసించితిని. ఈ రెంటియందును నేను భాగస్వామి నగుటవలన మరల నాకు ఆశ కలిగెను.

సీమలో నేను కేగారును, మాలెసన్గారును కలిసి వ్రాసిన గ్రంథములను చదువలేకపోతిని. కాని నాకు సమయము చిక్కుచో మునిముందు ఈ గ్రంథములనె చదువ నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ ఆఫ్రికాయందు ఆ మనోరథము తీరెను.

ఇట్టి బెంగలో కొలఁది ఆశగొని 'అస్సాము' అను స్టీమరునుండి బొంబాయిరేవులో దిగితిని. రేవులో సముద్రము అల్లకల్లోలముగా నుండెను. లాంచిలో ఒడ్డు చేరితిని.

ఆత్మకథ

రెండవభాగము

౧

రాయచందుభాయి

బొంబాయి రేవులో సముద్రము ఒడుదొడుకుగా ఉన్నదని వెనుకటి ప్రకరణమున వ్రాసియుంటిని. జూన్ జులై నెలలలో అరేబియాసముద్రము అటు లుండుట క్రొత్తగాదు. ఏడెన్ మొదలుకొని సముద్రము కల్లోలముగనే ఉండెను. ఓడలో అందఱును అస్వస్థులైపోయిరి. సరిగా ఉన్నవాఁడను నే నొక్కఁడనే. డెక్కుమీఁద నుండి తుపానును చూచి ఆనందించుచుంటిని. ప్రొద్దుటి భోజనమునకు నాతోపాటు ఒక రిద్దఱు ఉండువారు. మేము పళ్లెరములను జాగ్రత్తగా పట్టుకొని ఓటుపిండిగంజి త్రాగుచుంటిమి. ఏలన ఏమాత్రమేని దానికేసి చూడకున్నచో దానిదారి అది చూచుకొనును.

ఈ బయటితుపాను నా లోపలి తుపానునకు చిహ్నమాత్రము. బయటితుపానునకే నేను చలింపనపుడు లోపలితుపానునకుఁగూడ చలింపలేదని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. బొంబాయిలో దిగి యింటికి వెళ్లఁగనే జాతిబహిష్కారము సిద్ధముగ నున్నది. ప్లీడరు వృత్తికి నే నసమర్థుఁడనని వెనుకనే చెప్పికొంటిని. మఱి నేను సంస్కర్తను. కాఁబట్టి కొన్నికొన్ని విషయములు ఎటులెటులు సంస్కరించిన బాగుగా నుండునోయని ఆలోచించుచుంటిని. కాని అతర్కితములగు విషయములు కొన్ని నాకొఱకు కనిపట్టుకొని యుండెను.

నన్ను కలిసికొనుటకు మా పెద్ద అన్న రేవులోనికి వచ్చెను. డా. మెహతాగారితోను, వారి పెద్ద అన్నగారితోను ఆయన కదివఱకే

పరిచితి కలదు. డా. మెహతాగారు మా యింటికి రండని గట్టిపట్టు పట్టుటచే మే మందఱము వారి యింటికే వెళ్లితిమి. దాన, సీమలో మొలకెత్తిన మా పరిచయము ఆకు దొడిగినది. ఇక్కడ వారి కుటుంబమునకును, మాకుటుంబమునకును నెయ్యపువియ్య మెక్కువ అయినది.

'అమ్మను ఎన్నఁడు చూతునా' అని నే ననుకొనుచుంటిని! ఆమె ఈ లోకమును విడిచి పోయెనన్న వార్త మా యన్న నాకు తెలియనీయ లేదు. ఓడ దిగినపిమ్మట చెప్పెను. నేను సూతకస్నానము చేసితిని. నేను సీమలో నుండఁగనే ఆమె చనిపోయెను. కాని దేశములలో వెతచెందెదనని అంతవఱకును నాకు తెలుపలేదు. ఈ వార్త వినఁగనే నాకు మిక్కిలి వెత గలిగినది; కాని ఆ గాథ ఇపు డప్రస్తుతము. మా తండ్రిగారు పోయినప్పటి వెతకన్న అది మిన్న. నా కోరికలన్నియు గొంతెమ్మకోరిక లయినవి. కాని అపుడు నేను దుఃఖమునకు కళ్లెము వదలనటులు గుర్తు. నేను కంట తడిఁ బెట్టలేదు. మా అమ్మగారు చనిపోవని రీతిగనే గంభీరించి నా వ్యవహారములు నేను చేసికొనిపోవు చుంటిని. అపుడు డా. మెహతాగారు నాకు పలువురతో పరిచితి కలిగించెను. వారిలో రేవా శంకరజగజీవన్‌గారు ఒకరు. వీరు మెహతా గారి సోదరులు. వీరితో అపుడు కలిసిన మైత్రి యావజ్జీవమైత్రి ఆయెను. అపుడే డా. మెహతాగారు నాకు రాయచంద్ర లేక రాజచంద్రకవి గారితో పరిచితి కలిగించిరి. వీరు డా. మెహతాగారి పెద్దన్నగారి అల్లుఁగుఱ్ఱలు; రేవా శంకర జగజీవన్‌గారి నగల దుకాణమున భాగస్వాములు. నాకు వీరి పరిచయ మనునది చాల గొప్పమాట. వారికపుడు ఇరువది యైదేండ్లే కాని చూడఁగనే వారు విమలచరిత్రులనియు, విద్వాంసులనియు తెలిసికొనఁ గలిగితిని. మఱియు వారు శతావధానులు. డా. మెహతాగారు రాజచంద్రకవిగారి ధారణాపటిమను కొం

చెను చూచుచునిరి. నాకు వచ్చిన పాశ్చాత్య భాషా భండారమును కొల్లపెట్టితిని. నేనెటులు చదివితినో రాజచంద్రకవిగారు అటులు చదివిరి. ఆయన సామర్థ్యమును చూచి నే నోర్వలేకపోతిని. కాని ఈ ధారణ, ఈ శతావధానము ఈ శక్తులకు నేను ముగ్ధుడను కాలేదు ఏది నన్ను ముగ్ధునిఁజేసెనో అది తరువాత తెలియనాయెను. అది యేదనఁగా: వారి విశాలశాస్త్రజ్ఞానము; నిర్మల చరిత్రము; ఆత్మజ్ఞానముకెడల తీవ్రమగు ఆవేసన. ఈదివరదాని కొఱకే ఆయన జీవితమును వినియోగించె నని నాకు పిదప పిదప తెలియఁజొచ్చెను.

> ఆ. ఆటలందు పాటలందున బౌసట
> గాఁగ హరిని జూడఁ గందునేని
> పుట్టు విద్ది తుదిని ముట్టు ముక్తానందు
> బ్రదుకునకును సూత్ర మిదియ తలఁప.*

అను ఈ ముక్తానందుని గేయమును రాజచంద్రకవి ఎప్పుడును స్మరించుచుండును. ఈపాట అతని హృదయమున అంకితమైపోయెను.

ఆయన వ్యాపారము లక్షలమీఁద. వ్యాపారమా ముత్తెములతో, వజ్రములతో, రత్నములతో. అం దతని ప్రజ్ఞ అసామాన్యము. ఎంత చిక్కైనను అతఁ డిట్టే విడఁదీయును. కాని ఆయన బుద్ధి వేఱొకచోట. ఆయన కెప్పుడును పురుషార్థము, ఆత్మసాక్షాత్కారము, హరిదర్శనము ఇదియేమాట. అతని బ్రాతబల్లపై చిత్రాలతోపాటు ఏదోయొక వేదాంతగ్రంథము, దినచర్య (డయరీ) యు ఎల్లప్పుడును

* హసతాం రమతాం ప్రగట హరి దేఖుం రే
మారుం జీవ్యుం సఫల తవ లేఖుం రే
ముక్తానంద నో నాథ విహారీ రే
ఓధా జీవన దోరీ అమారీ రే.

ఉండును. వ్యవహారము ముగిసీ ముగియనిముందే ఆయన ఆ రెంటిలో ఒకటి చేతఁ దీసికొనును. ఆయన గ్రంథరూపములుగ ప్రకటించిన పలువిషయములు ఈ దినచర్యలనుండి ఎత్తబడినవే. అతఁడు లక్షలకొలఁది వ్యాపారస్థులతో మాటాడి వారిని పంపిన వెంటనే ఆత్మజ్ఞానమునకు సంబంధించిన గూఢవిషయముల వ్రాయుచుండును. చూడఁగా అతఁడు సామాన్యవర్తకుఁడు కాఁడు. కేవలము జ్ఞానికోటిలోని వాఁడు. దుకాణములో వ్యాపారములనడుమ ఈశ్వరనిమగ్నుఁడై యుండఁగా అతనిని నేను పెక్కుమారులు చూచితిని. ఇతఁడు సమత్వమును వీడిన నిమిషమొకటియు నాకు కానరాలేదు. ఆయనకు నాతో స్వార్థ మేమియు లేదు. కాని నాకు వీరితో గాఢపరిచయము కలిగెను. నేనప్పటికింకను పనిపాటలులేని బారిష్టరును. నేను వారి దుకాణమునకు వెళ్లినప్పుడు వేదాంతము వినా వేరొకమాట లేదు. నాకప్పటికి వేదాంతవిషయములందు అంతగా ఆసక్తిలేకున్నను నాకు వారి మాటలే మంత్రములుగా ఉండెను. ఇటు పిదప నేననేకమతాచార్యులను దర్శించితిని. ప్రత్యేకముగా నేనాచార్యు నన్వేషించితిని. కాని రాయచందుభాయి ఉపదేశములవంటి వేవియుఁ గావు. ఆయన ఉపదేశము సూటిగా నా మది నాటుకొనెను. వీరి బుద్ధియందును, వీరి ప్రామాణికత్వమందును నాకు పరమాదరము. మఱియు ఆయన నన్ను అన్యమార్గమునకు గొనిపోవఁడని నాకు విశ్వాసము. ఆయన హృదయగుహ లోని భావములు కొన్ని నా కెఱిఁగించుచుండువారు. ఈశ్వరుని తెలిసీ తెలియక కొట్టుకొనునపుడు ఈపైకారణములచే ఆయనయే నాకు శరణ్యమగుచుండెను.
రాయచందుభాయియెడ నాకు ఇంత ఆదర మున్నను నా హృదయసింహాసనమున ఆతని గురునిగా అభిషిక్తునిచేయఁజాలకపోతిని. ఆ సింహాసనమింకను ఖాళీగా నేయున్నది. నా అన్వేషణమింకను జరుగుచు నేయున్నది.

౧ రాయచందుభాయి

హిందూవేదాంతము గురు పదమునకు ఏమహత్త్వ మిచ్చెనో దానిని నేను మన్నింతును. గురువు లేక గుఱుతు తెలియ దనుమాట సత్యము. అక్షరజ్ఞానము కలిగించు గురువు అసమర్థుఁడైనను అంత ఇబ్బంది లేదు; కాని ఆధ్యాత్మికగురువు అసమర్థుఁ డగుచో సాగదు. గురుపదమునకు పూర్ణ జ్ఞానియే అర్హుఁడు. జ్ఞానముఁ బడయుటను సర్వదా అన్వేషణము సలుపుము. శిష్యుని యోగ్యత ననుసరించి గురువు లభించును. తనతన యోగ్యత ననుసరించి ప్రతిసాధకునకు ప్రయత్నము చేయుటకు సంపూర్ణాధికారము కలదు. ఫలము ఈశ్వరాధీనము.

దీనివలన నేను రాయచందుభాయిని నా హృదయస్వామిగా చేసికొనకున్నను పలుమాఱు లాతఁడు నాకు మార్గదర్శకుఁడుగను, సహాయుఁడుగను తోడ్పడియెనని ముందుముందు చూడఁగలరు. నా జీవితమందు తమ చిహ్నములను గాఢముగా హత్తిపోయినవారు మూవురు. వారు ఆధునికులు. రాయచందుభాయి వారి ప్రత్యక్షసంసర్గమువలనను 'టాల్‌స్టాయి' 'వైకుంఠము నీహృదయములోనే' * అను పుస్తకమువలనను, రస్కిను 'సర్వోదయ'† మను పుస్తకమువలనను నా హృదయము చూరగొనిరి. ప్రసక్తి కలిగినపుడు వీరిని వివరింతును.

* The Kingdom of God is within you.

† Unto this last.

౨

జీవయాత్ర

మా అన్న నాపై ఆశలు పెట్టుకొని యుండెను. ఆయనకు ధనము, కీర్తి, పదవి—వీని లోభ మెక్కుడుగా నుండెను. ఆయన దోషమును క్షమింపఁగల విశాల హృదయుఁడు. దానికి తోడు నిరాడంబరమైన వర్తనము. కాన ఆయనకు పలువురు మిత్రులైరి. అతఁడు ఈ మిత్రుల సాయమున నాకు కేసులను తెప్పింప నెంచెను. నా ప్లీడరువృత్తి పెద్దగా సాగునని ఊహలు పెంచుకొని వానితో పాటు గృహవ్యయమును మిగుల పెంచెను. ఆయన నా ప్రాక్టీసునకు పూర్వరంగము తయారుచేయుటకు చేయని యత్నము లేదు.

నా సముద్రయానమును గుఱించిన తుపా నింకను వీచుచునే యుండెను. మా కులమున రెండు పక్షములు బయలుదేరెను. అందొక పక్షమువారు నన్ను వెంటనే కలుపుకొనిరి. రెండవ పక్షమువారు వెలివెట్టు పట్టుమీఁదనే ఉండిరి. మమ్ము కలుపుకొనిన పక్షమును సంతసపెట్టుటకు మా అన్నగారు రాజకోటకు పోకముందే నన్ను నాసికకు తీసికొనిపోయి అచట నదీస్నానము చేయించెను. రాజకోట చేరఁగనే కులమువారికి విందిడెను. దీనికి నా మన సొప్పలేదు. కాని మా అన్నకు నాపై అపార ప్రేమ. దానికి తగినటులే వారియెడ నాకు భక్తియూ ఎక్కువ. కాన నేను వారి మాటనే మంత్రముగా గ్రహించి వారు చెప్పినటులు చేసితిని. ఈ రీతి జరిగెను గనుక వెలి యనుమాట మరల ఎవరును అనుకొనలేదు.

నన్ను వెలివేసిన వారిలో చేరుటకు నే నెన్నఁడును ప్రయత్నింపలేదు అయినను ఆ పక్షమునందలి పెద్దలపై ఎన్నఁడును కసు పెంచుకొనలేదు. వారిలో కొందఱు నన్ను ఏవగించుకొనుచుండెడు వారు గాని నేను వారి కొదిగి యొదిగియే పోవుచుంటిని. వెలికి విధించిన కట్టుబాటుల కన్నింటికిని నేను తలయొగ్గితిని. ఎవ్వరేని, తుదకు మా అత్తమామలుఁగాని, అప్పబావలు కాని నన్ను భోజనమునకు పిలిచినచో వారికి వెలి. నేను వారియిండ్ల జలమేని పుచ్చుకొనకుంటిని. కాని వారు చాటుమాటుగా మాలో కలియుటకు మొగ్గుచుండిరి కాని నీటుగా చేయరాని పని చాటుగా చేయుట యనిన నాకు తలపోటు.

నే నిటులు మెలఁగువతో నున్నందున కులమువారు నాకేమియు ఎద్దడి తెచ్చి పెట్టలేదు. ఇంతియ కాదు; నన్ను వెలివానిగా చూచుచున్నను ఆ శాస్త్రీయులలో చాలమందికి నాపై ప్రేమ. నేను మా కులమున కేదో తెచ్చిపెట్టెదనని తలఁపకయే వారు నాపూనికకు సాయముగూడ చేసిరి. నేను ప్రతిక్రియ ఏమియు చేయనందువల్ల ఇట్టి మేలు కలిగెనని నా నమ్మిక. నన్ను కులమున కలుపుకొనుటకుఁగాను నేను గందరగోళము చేయ మొదలిడినయెడల, మఱియు అప్పటికున్న పక్షములను ఇంకను పెంపఁదలఁచి శాస్త్రీయులను ప్రేరించినయెడల, వారు తప్పక ప్రతిక్రియ చేసియుందురు. మఱియు నేను సీమనుండి దిగఁగనే నిర్లేపముగా ఉండుటకు బదులు ఈ కలత సుడిగుండములోఁ బడి కేవలము కపట నాటకమున ఏదో వేషము వేయుచుండి యుందును.

మా దాంపత్య మింకను నే ననుకొన్నటులు కుదురలేదు. నేను సీమకు వెళ్లినపిమ్మటఁ గూడ ద్వేషదుష్టస్వభావము నన్ను విడువలేదు. అడుగడుగునకు తప్పు లెన్ను నా నైజము యథాప్రకారముగ నే

యుండెను. దీనివలన నా మనోరథ మీడేఱలేదు. నా భార్యకు వ్రాఁత కోఁతలు నేర్పవలయును; కాని నా కామోద్రేకము దాని కడ్డు. లోపము నాది, కష్టానుభవ మామెది. ఒకతూరి ఆమెను పుట్టినింటికి పంపివేయుట పనికిఁగూడ పాల్పడితిని. కడు కష్టముల పాలుచేసిన పిదపనే మరల స్వీకరించితిని. కొంతకాలమునకు తప్పంతయు నాదే యని గ్రహించితిని.

బాలుర విద్యాభ్యాసమును సంస్కరింపఁదలఁచితిని. మా అన్నగారికి పిల్లలు కలరు. సీమకుఁ బోవుముందు నాకుఁ గలిగిన పిల్లవానికి ఇప్పుడు సుమారు నాలుగేండ్లు. కసరతు చేయించి ఈపసికాయల వజ్రకాయులఁజేసి, ఎప్పుడును నా కనుజూపులలో పెంపవలెనని నాతలఁపు. మా యన్నగారు నాకు సాయపడిరి. ఈ కారణముచే ఈవిషయమున ఇంచుమించు కృతార్థుఁడనైతిని. పిల్లలలో ఉండుట నా కెప్పుడును అభిమతము. పిల్లలతో ఆడుకొనుట, పిల్లలతో నవ్వులాట నాకు నేఁటికిని అలవాటు. నాఁటినుండియు నేను పిల్లలకు మంచి పంతులనని అనుకొందును.

అన్నపాన సంస్కరణ మావశ్యక మనుట విస్పష్టము. అప్పుడే మా యింట టీ కాఫీలు ప్రవేశించెను. నేను సీమనుండి దిగువఱకే మా యింటికి దొరలయింటిపోళెము కలిగించుట పోలునని మా అన్నగారనుకొనిరి. దానికిఁ దగినటులు ఎపుడో ఉపయోగించు పింగాణి సామాను నిత్యమాయెను. నేను ఈ దిగువరీతిగా పరిపూర్తి చేసితిని: టీ కాఫీలకు బదులు కోకో ఓటుపిండి జావలు మార్చితిని. పేరునకే ఈ మార్పు గాని వాస్తవమునకు ఇవియు టీ కాఫీలకు తోడాయెను. మోజాలు, మేజోళ్లు లోఁగడనే వచ్చెను. నేను కోటు, పంట్లము తొడిగి గృహపావనము చేసితిని.

ఈ దేశ ఖర్చు పెరిఁగెను, దైనందినము క్రొత్తవస్తువులు వచ్చి చేరుచుండెను. ఇంటి ముందు తెల్లేనుఁగును గట్టితిమి. దీనికి తులసిన ఆదాయ మేది? రాజకోటలో ప్రాక్టీసు పెట్టుట నాకు నసుబాటు. వకీలునకు ఉండవలసిన జ్ఞానము నాకు లేదు. కాని ఫీజుమాత్రము మంచి వకీలున కిచ్చుదానికంటె పదింత లీయవలయును. వ్యాజ్యము నకు నన్ను కుదుర్చుకొనునంత మూర్ఖుఁడు ఎవ్వఁడును ఉండఁడు. ఒకవేళ అట్టివాఁ డొకఁ డున్నను, నా తెలివితక్కువకు తోడు అహంకార మును, మోసమును గూడఁ గలిపి నేను నా ప్రపంచఋణభారమును ఇంకను పెంచుకొనవలయునా?

బొంబాయి వెళ్లి అక్కడ హైకోర్టులో కొంత అనుభవము గడించుకొనుచు, హిందూలా చదివికొనుచు, ఏవో కేసులతో కొన్నాళ్లు కాలము గడుపుట మంచిదని నా మిత్రులు కొంద అనిరి. నేను బొంబా యి వెళ్లితిని.

ఇల్లు పుచ్చుకొంటిని. వంటవాని పెట్టుకొంటిని. నాకు అతఁడు తగినవాఁడే. బ్రాహ్మణుఁడు. అతనిని నేను దాసునివలె చూడలేదు. కుటుంబములో ఒకనిఁగా చూచితిని. అతఁడు లింగముపై నీళ్లు పోసి నటులు ఒడలిపై పోసికొనును. తోముకొనఁడు. కట్టుపంచ మడ్డి, జందెము మడ్డి, శాస్త్రజ్ఞానము సున్న. నాకు ఇతనికంటె మంచి వంట వాఁడు ఎటులు కుదురును?

“ఏమండీ రవిశంకరుగారూ, మీకు వంట చేతకాకపోయినను పోయె, రెండు సంధ్యావందనపు ముక్కలు రాకపోయినచో నెటు లండీ?”

"అయ్యా! సంధ్యయా? నాకు సంధ్య నాఁగలి; నిత్యవిధి పాఱ. ఏదో ఈమాదిరి బాఁపనయ్యను నేను. తమ అనుగ్రహమువలన బ్రతుకు చున్నాను. కానిచో నాచేతి ముల్లుకఱ్ఱ ఎచ్చటికి పోవును?"

నేను రవిశంకరునకు గురుత్వము చేయవలసివచ్చెను. నాకు తీఱిక కావలసినంత. సగము వంట నేనే చేయువాఁడను. శాకాహారము వండుటలో పొరలపద్ధతి పెట్టితిని. ఒక మరపొయి కొంటిని. రవిశంకరుఁడును, నేనును వంట. ఎవరితోనైనను సహభోజనమునకు నాకు పట్టింపు లేదు. రవిశంకరునకును ఈ యాపత్తి లేదు. మాకు ఇరువురకు జోడు కలిసెను. అయినను ఒక్క చిక్కు: మడిగుడ్డలు విడువననియు అన్నము పరిశుభ్రముగా ఉంచవనియు రవిశంకరుఁడు పట్టిన ప్రతిజ్ఞను జాగ్రత్తగా కాపాడుకొనుచుండెను.

బొంబాయిలో నాలుగైదు నెలలకంటె ఎక్కువకాల ముండుటకు వీలు కాకపోయెను. దైనందినము వ్యయ మెక్కువ, రాఁబడి తక్కువ.

ఇటులు నేను ప్రపంచములో ఈఁద మొదలిడి వకీలుతనము మంచిది కాదనుకొంటిని. చూడ చూపులగుఱ్ఱము, తిన్నని తెలివిలేదు. పై బొటారము, లో లొటారము. నేను నా కర్తవ్యమును గుఱించి కడు పరితపించితిని.

3

మొదటి కేసు

నేను బొంబాయిలో హిందూలా చదువుట ఒకవంక, భక్ష్య పరిశీలనము మఱియొకవంక ఆరంభించితిని. ఇందుల నామిత్రుఁడు వీరచంద గాంధీ నాకు తోడు. ఇంకొకవంక మా యన్నగారు నాకు కేసులను తీసికొనిరాఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

హిందూలా చదువుట విసువుపని. సివిల్ ప్రొసీజరు కోడ్డు నాకు నడువలేదు. మఱి ఎవిడెన్సు ఆక్టు చందము వేఱు. వీరచంద గాంధీ సొలిసిటర్ పరీక్షకు చదువుచుండెను. అతఁడు బారిస్టర్లను, వకీళ్లను గూర్చి చిత్రచరిత్రలు చెప్పుచుండువాఁడు. లా లో అగాధ జ్ఞానమే ఫిరోజిషాగారి యోగ్యతకును నిపుణతకును కారణము. ఆయనకు ఎవిడెన్సు ఆక్టు అంతయు బట్టీ. ౩౨ వ సెక్షనులోని ప్రతి కేసును ఆయనకు కంఠపాఠము. బదరుద్దీన్ తయాబ్జీగారి వాదశక్తి చూచి జడ్జీలు డిల్లపోవుదురు.

ఇట్టి అతిరథ మహారథుల కథల వినఁగా నా గుండె నిలువున నీరయ్యెడిది.

మఱియు అతఁ డిటు లనెను: 'క్రొత్తబారిస్టరులకు అయిదారేండ్లు పని లేకుండుట క్రొత్త కాదు. కావుననే నేను సొలిసిటర్ పనిలో ప్రవేశించితిని. ఇఁక మూఁడేండ్లలో నీ పొట్ట నీవు పోసికొనఁగలవేని అక్కడి కదృష్టవంతుడవు.'

నెలనెలకు గృహవ్యయము మధికమగుచుండెను. ఇంటిబయట బారిస్టరు బల్ల కట్టుట, ఇంటిలోపల ఇంకను బారిస్టరు పనికి తరిఫీదు కావలసియుండుట_ఈ రెంటికిని లోలోపల నాకు పొందు కుదుర కుండెను. ఈ హేతువుచే గ్రంథపఠనమునకు సంపూర్ణమగు శ్రద్ధ పొసఁగకపోయెను. ఎవిడెన్సు అక్టుమీఁద ఎట్లో శ్రద్ధ పుట్టించుకొంటిని. మెయిన్సు 'హిందూలాను ఉత్సాహముతో చదివితిని. కాని కోర్టులో వాదించుటకు గుండెలు లేవు. ఇఁక నా కష్టము దేవునికే యెఱుక! అత్తింటికి వచ్చిన క్రొత్త కోడలికంటె నాపని కనాకష్టమయిపోయెను.

ఈసమయమున నే మమీబాయి యను ఒక యామె కేసు తీసికొంటిని. అది స్మాల్ కాజు. దళారికి (Tout) కొంత రుసుము ఈయవలయు ననుమాట వచ్చెను. నేను పైసయు ఈయనంటిని.

'ఓహో! ఫలానా గొప్ప క్రిమినల్ వకీలు నెలకు మూఁడు నాలుగు వేలు ఆర్జించునే, ఆయనయు రుసు మిచ్చునే!'

'ఆయనతో పోటీ నాకేల? నాకు మున్నూఱు వచ్చినఁజాలు. మా నాయన అంతకన్న ఎక్కువ సంపాదింపలేదు.'

'అది ఇక్ష్వాకుల కాలము. బొంబాయిలో దినవెచ్చము వెచ్చు పెరిఁగినది. వ్యవహార మెఱిఁగి చరింపవలయును.'

కాని నేను లొంగలేదు. నేను దళారికి రుసు మీకున్నను మమీబాయి కేసు నాకే వచ్చెను. అది చాల తేలిక. ముప్పదిరూకలు ఫీజు పుచ్చుకొంటిని. దాని కొకనాఁటికన్న పని పట్టదు.

స్మాల్ కాజ్ కోర్టులో నా కిది 'హారిఃఓమ్'. నేను ప్రతివాది పక్షము. కావున వాదిపక్షపు సాక్షులను క్రాసుచేయవలసివచ్చెను.

లేచి నిలుచుందునుగదా, నాగుండెలు టువ్వు టువ్వు మనెను: నా తల తిరిగెను; కోర్టంతయు తిరుగుచున్నటు లుండెను. అడుగుటకు ప్రశ్న రాదు. జడ్జి నవ్వియుండును. ఈ తమాషా చూచి వకీళ్లు వినోదించి యుందురు. కాని నేనిది యంతయు గాంచగలుగు స్థితిలో లేను. నేను కూర్చుంటిని. ఏజెంటును పిలిచి, 'నే నీకేసును నడపజాలను, ఇక పటేలుగారిని పెట్టుకొనుట లెస్స. నా కిచ్చిన ఫీజు ఇచ్చివైతును' అని అంటిని. అటులే ఏబదియొక్క రూకలకు పటేలుగారిని కుదుర్చుకొనిరి. ఆకేసు పటేలుగారికి బాలఖేల.

నేను గబగబ ఇంటికి పోతిని. ఆకేసు ఓడెనో గెలిచెనో నే నెఱుంగ. మిగుల సిగ్గిలితిని. శక్తి కలుగువఱకు మరల కేసు పట్టగూడదని నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ ఆఫ్రికాకు పోవువఱకు మరల అటు కేసి చూడలేదు. ఇటులు నిశ్చయించుకొనుట అంత గొప్పగుణము కాదు. అక్కఱనుబట్టి అది గుణమాయెను. కేవలము ఓడిపోవుటకు నాకు కేసులు అప్పగించునంతటి తెలివితక్కువగా ఎవడును ఉండడుకదా!

కాని బొంబాయిలో నా కొఱకు మఱొక కేసు వేచియుండెను. అది కేవలము అర్జీ వ్రాయుట. పోరుబందరులో నిఱుపేద యగు ఒక తురకవాని భూమిని సంస్థానమువారు జప్తుచేసిరి. మా తండ్రిగారి గౌరవమును బట్టి అతడు నా సాయము గోరెను. అతని వాదము చాలదుర్బలము! అయినను అర్జీ వ్రాయ నియ్యకొంటిని. దానికి అచ్చు ఖర్చు అతడే పెట్టుకొనెను. నేను చిత్తు వ్రాసి నామిత్రులకు వినిపించితిని. వారు బాగుగానున్నదనిరి. దానితో 'పోనీ నేనిట్టి అర్జీలనైన వ్రాయగలుగుదును' అను నమ్మిక కలిగెను. అది నిక్కము కూడ.

డబ్బు పుచ్చుకొనక ఇటులు అర్జీలను వ్రాయుచుండినచో నాకు చాల పని పట్టెడిది. కాని దాన బండి సాగుటెటులు? కావున ఒక

ఉపాధ్యాయపదవికి చూచితిని. నాకు ఇంగ్లీషుభాష సుమారుగా వచ్చును గాన మెట్రిక్యులేషను పిల్లకాయలకు ఇంగ్లీషు చెప్పు నుద్యోగము కుదిరినచో బాగుగా నుండును; దాన గృహ వ్యయమునకు కొంత కలిసివచ్చును. ఇటు లనుకొనుచుండగా పత్రికలలో ఒక విజ్ఞాపన పడెను: "ఒక ఆంగ్లోపాధ్యాయుడు కావలయు. ఒకగంట బోధింపవలయును. జీతము ౭౫ రూకలు." ఆవిజ్ఞాపన ప్రసిద్ధికెక్కిన ఒక హైస్కూలువారిది. దానికి వినతి పెట్టుకొంటిని. వారు వచ్చి మాటలాడి పొమ్మనిరి. ఎంతయో ఆనందముతో వెళ్లితిని! కాని నేను బి. ఏ. ను కాకపోవుటచే ఆ హెడ్‌మాస్టరు సవిచారముగ అక్కఱలే దనెను.

"అయ్యా, నేను లాటిన్ రెండవ భాషగా మెట్రిక్యులేషన్ పాసు అయితిని".

"నిజమే కాని, మాకు కావలసినది బి. ఏ."

ఇక ఆ యాశ ఉడిగెను. చేతులు పిసికికొంటిని. మా అన్నయు చింతచే చివికెను. ఇక బొంబాయిలో ఎంతకాల మున్నను నిష్ప్రయోజనమని తేల్చుకొంటిమి. నేను రాజకోటలో ఉండవలయును. మా అన్నగారక్కడ ఒక చిన్నవకీలు. ఆయన అర్జీలు మొదలగువాని వ్రాయుపను నాకప్పగింపగలడు. రాజకోటలో సంసార ముండనే యుండెను గాన బొంబాయిసంసార మెత్తివేయుచో వ్యయమును తగ్గును. ఇట్టి యూహలచే బొంబాయిలోని నా ఆఱునెలల చిన్న సంసారమును ఎత్తివైచితిమి.

బొంబాయిలో నేను ప్రతినాడు హైకోర్టునకు వెళ్లుచుంటిని గాని అచట నా కేమియు అంటలేదు. ఎక్కువ నేర్చుకొనదగిన జ్ఞాన

మును నాకు లేదు. చాలమాఱులు కేసు లర్థము కాక నిద్రించుచుం టిని. ఇందు కొందఱు నాకు తోడుండుటఁజేసి లజ్జాభారము నాకు కొంత తగ్గెను. కొంతకాలము పోఁగాఁ పోఁగా, 'హైకోర్టులో కూర్చుండి కూర్చుండి కునికిపాట్లుపడుట దర్జా (Fashion)' అనుకొని లజ్జకు కారణమే మఱచితిని.

ఈకాలమునఁగూడ బొంబాయిలో నావంటి పనిలేని శాస్త్రు లున్నచో వారి బ్రతుకుతెరువునకు నాచిన్న అనుభవమును చెప్పెదను. గిర్గాములో నాముకాము. నే నెన్నఁడేని బండిలోఁగాని, ట్రాములోఁగాని పోలేదు. హైకోర్టునకు నడచి వెళ్లుట నావ్రతము. వెళ్లుటకు నలుబదియైదు నిమిషములు పట్టెడిది. మరల వచ్చునపుడును నడకయే. నేను ఎండ నోర్వ నలవడితిని. దీన చాల ఖర్చు తగ్గెను. మఱియు నామిత్రులు పలువురు రోగములపా లగుచుండ నేనుమాత్ర మెప్పుడును జబ్బుపడ్డ గుర్తు లేదు. నాకు డబ్బు రాఁదొడఁగిన పిదపఁ గూడ నడచియే ఆఫీసునకు వెళ్లువాఁడను. నాఁటి యలవాటునకు ఫలము నేఁటికిని పొందుచున్నాను.

౪

మొదటి దెబ్బ

బొంబాయికి నీళ్లు వదలి రాజకోట పట్టితిని. స్వయముగా ఆఫీసు పెట్టుకొంటిని. ఇచట కొంచెము బాగుగనే ఈడ్చితిని. అర్జీలు, విన్నపములు వ్రాసినందువలన నెలకు మున్నూరు రూపాయలు రాఁజొచ్చెను. ఈపని దొరకుటకును నా యోగ్యత కారణము కాదు. మా అన్నగారును, మఱియొక వకీలును ఉమ్మడిగా పనిచేయుచుండిరి. ఆవకీలునకు ప్రాక్టీసు ఖాయముపడిపోయెను. ఆవశ్యకములు- రహస్యములునగు అర్జీలనుగాని, లేక తాను ముఖ్యములైనవని కొనినవానినిగాని పెద్దబారిస్టర్ల కతఁడు పంపెడువాఁడు. క్లయింట్ల అర్జీలు నా వంతు.

‘ఎవరికిని రుసుము ఈయను’ అన్నమాట బొంబాయిలో చెల్లించుకొంటిని గాని ఇచటకొంచెము రాజీపడవలసివచ్చెనని ఒప్పుకొందును. ఈ రెండుప్రదేశములలో విషయములు వేఱని వింటిని. బొంబాయిలో దళారులకు రుసుము; ఇచట వకీళ్లకు. ఇంతియ కాక, రాజకోట లోకూడ బొంబాయిరీతిగనే ప్రతిబారిస్టరు తనఫీజులో కొంతపాలు రుసుమిచ్చుచుండిరని వింటిని. మా అన్నగారు ఇటు లనిరి: “చూడు! నే నింకొక వకీలుతో భాగస్వామినిగదా! నేను నీవు చేయఁగల కేసుల నన్నిటిని నీకేవచ్చునటులు చూడఁగలనుగదా! మఱియట్టియెడ నీవురుసు మీయనని పట్టినపట్టు వదలకుండినచో నన్ను ఇఱుకునఁ బెట్టినవాఁడ వగుటకాదా? మనమిరువురము అవిభక్తులము. నీకు వచ్చిన ఫీజంతయు మన

ఉమ్మడిలో కలియును. దాన నాకు పాలు కలదు. ఇఁక నా భాగస్వామికి? అట్టి డీకేసుల మఱియొక బారిష్టరునకు ఇచ్చుననుకొమ్ము: అప్రశస్తునికి కావలసిన రుసుమంతయు రాదా!" నే నీవాదముచే లోఁబడిపోతిని. ఇఁక బారిష్టరువృత్తికి ఇట్టికేసులలో పట్టుపట్టరావని తోఁచెను. నాలో నే నిటులు తేల్చుకొంటిని గాని ఇది ఆత్మవంచన. అయితే మఱి యేకేసులందును రుసు మీయలేదని నాకు లెస్సగా గుర్తు.

ఇటులు నోటికిని చేతికిని ఎడము లేకుండ చేసికొనఁగలిగినను ఈ సమయముననే నా జీవితమునకు మొదటిదెబ్బ తగిలెను. తెల్ల అధికారి ఎటు లుండునో నేను చెవులతో వింటిని గాని కనులతో చూచు శక్యము నాకు కలుగలేదు.

గతించిన పోరుబందరురాణావారు గద్దె నెక్కుటకు పూర్వము వారికి మాఅన్న మంత్రిగను, ఉపదేష్టగను ఉండెను. ఆయన ఉద్యోగమున నుండఁగా రాణావారికి దుష్టసలహా చెప్పెనని నేరమొకటి ఆయనపై మోపఁబడెను. అది పొలిటికల్ ఏజెంటుదాఁక డేఁకెను. అతఁడు మాయన్నపై కాలుపెట్టుకొనెను. నాకును అతనికి సీమలో ఎఱుక, నెయ్యము కూడ కలదు. అపుడు ఆనెయ్యమును బట్టి ఉపశాంతి చెప్పి అతనికాలు పోఁగొట్టుకొనవలయునని మాఅన్నగారి కోరిక. నాకిది ఇసుమంతయు గిట్టదు. ఎప్పుడో సీమలో కలిగిన సాప్తపదీనమగు సఖ్యమును ఇందులకు ఉపయోగించుకొనుట తగదని నా యూహ. మాయన్న నిక్కముగ దోషి యైనచో నా ఉపశ్రవణమువల్ల ఫల మేమి? దోషి కానిచో సక్రమముగా విన్నప మంపుకొని తన నిర్దుష్టతను విశ్వసించి ఫలమున కెదురుచూచుట మేలు. మాయన్నకు ఇది రుచిగా లేదు. "నీకు కథియావాడు తెలియదు. నీ కింకను లోకజ్ఞానము సున్న. ఇక్కడ

పనిచేయుచు దొక్కటే పలుకుబడి కాదు. నీవు నాకు తమ్ముఁడవయ్యు నీకు నెయ్యుఁడైన యొక అధికారితో ఒకమంచిమాట చెప్పుటకు వెనుదీసి నీకక్షిని అతిక్రమించుట పాడి గాదు."

నేను కాదనఁజాలకపోతిని. కావున నా కిష్టము కాకున్నను అధికారి కడకు పోవలసివచ్చెను. అతనికడకుఁ బోవుటకు నా కిసుమంతయు అధికారము లేమ సరికదా, అది నా ఆత్మగౌరవమునకుఁగూడ కొంత కళంకమని నాకు తెలియును. అయినను ఒకనాఁడు విన్నపము పంపుకొని సెలవు పొందితిని. వెళ్లి మా పూర్వస్నేహము ఎత్తితిని. కాని కక్షిదారునకును సేవకునకును ఎంత భేదము? సెలవులో నున్న ఉద్యోగి వేఱు; పనిలో నున్న ఉద్యోగి వేఱు. ఆపొలిటికల్ ఏజెంటు మాస్నేహ మొప్పెను గాని దాని తడవుటవలన మఱింత కఠినతనము తెచ్చికొనెను. 'ఓహో, నీ నాపరిచయలాభమును దుర్వినియోగము చేయఁదలఁచుకొని వచ్చితివా?' అని అతని కనులలో నేను చదివితిని. అయినను నా చదువు నేను మొదలు పెట్టితిని. దొరగారు చాల అధీరులై, "మీయన్న చాల కుట్రగాఁడు. నే నేమియు వినను. నాకు అవకాశము తక్కువ. ఏమయినను చెప్పుకొనవలసియున్నచో చెప్పుకొనవలసినరీతిగా మీయన్నను చెప్పికొనమనుము" అని అనిరి. నాకు ఈప్రత్యుత్తరము చాలును. అది తగియున్నది. కాని ఆవశ్యకత గ్రుడ్డిది. నేను నాకథ నడుపుచునేయుంటిని. దొరగారు లేచి "మీ రిఁక వెళ్లవలయును" అనెను.

"కడవఱకు వినుఁ"డని నే నంటిని. దానితో అతనికి కోపము వచ్చెను. బంటును పిలిచెను. "వీనికి త్రోవ చూపుము" అనెను. నేను గొణఁగుచునే యుంటిని. ఆబంటు బుజములఁ బట్టి నన్ను బయటికిఁ

౪ మొదటి దెబ్బ

దొర వెళ్లెను; బంటును వెళ్లిపోయెను. నేను కోపముచే కొట్టుకొనుచు లోపలికి వెళ్లి వెంటనే చీటి వ్రాసితిని: 'మీరు నన్ను అవమానించితిరి. మీ బంటుచే నెట్టించితిరి. మీరు ఇందులకు పరిహారము చెప్పుకొననిచో మాననష్టమునకు మీ మీఁద దావా తేఁగలను' అని.

వెంటనే దొర గుఱ్ఱపు రౌతుచేతికిచ్చి ఈ ప్రత్యుత్తర మంపెను:

'మీరు నాకడ అసభ్యముగా వ్యవహరించితిరి. నేను వెలుపలకు పొమ్మన్నను పోయితిరి కారు. గత్యంతరము లేక బంటును పిలిచి మిమ్ము బయటికిఁ బంపవలసివచ్చెను. బంటు పొమ్మన్నను మీరు పోరైతిరి. కావున మిమ్ము బయటికి పంపవలసినంత బలముమాత్రము ఉపయోగింపవలసివచ్చెను. మీ రేమి చేసికొన్నను సరే.'

ఈ ప్రత్యుత్తరము జేబులో మడఁచికొని, తల వంచుకొని ఇల్లు పట్టితిని. జరిగినదంతయు మాయన్నతో చెప్పితిని. ఆయన చాల దుఃఖించెను. నన్నెటులు ఊఱడింపవలయునో ఆయనకు తోఁపలేదు. ఆదొరపై కేసు పెట్టుట యెటులో నాకు తెలియదు. కావున మా యన్న తనకు మిత్రులైన వకీళ్లతో ఆలోచించెను. సరిగా ఆసమయమున సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగారు రచటికి ఒకకేసులో వచ్చుట తటస్థించెను. నావంటి క్రొత్తబారిస్టరు వారిని సందర్శించుట యెటులు? కావున వారిని తీసికొనివచ్చిన వకీలుచేతికి నాకాగితము లిచ్చి వారి సలహా వేఁడితిని. వా రిటులు చెప్పిరి: "ఈరోజులలో చాలమంది వకీళ్లయు, బారిస్టరులయు అనుభవ మీరీతిగనే యున్నది అని గాంధితో చెప్పుము. ఆతఁడు క్రొత్తగా సీమనుండి దిగెను. ఇంకను ఉడుకుపాలు. తెల్ల అధికారుల నతఁ డెఱుఁగఁడు. ధనము కావలయునో, సుఖముగా కాలము గడఁపఁదలఁచునో, ఆ చీటిని చింపివైచి, ఆ యవమానమును దిగమింగు మనుము!

ఆతనితో కలహించుటవలన ఈతనికి నష్టమే కాని ప్రయోజన మావంతయు నుండదు. ఆతని కింకను లోకజ్ఞానము కావలయును."

ఈ యుపదేశము నాకు విషప్రాయముగ నుండెనుగాని మింగక తప్పకపోయెను. ఆ యవమానమును దిగమింగి, దాన నిక్షేపల కొంత ప్రయోజనమునుగూడఁ బడసితిని. ఇఁక ఇట్టిజోలికిఁ బోయి స్నేహమును ఇటు లెన్నఁడును దుర్వినియోగము చేయనని నిశ్చయించుకొంటిని. నాఁటనుండియు ఆ నిర్ణయము నతిక్రమింపలేదు. ఈదెబ్బతో నా జీవితము సంపూర్ణముగా మారెను.

౫

దక్షిణ ఆఫ్రికాకు

నే నా యధికారికడకు వెళ్లుట నిస్సంశయముగా తప్పే. కాని యితని యధీరతయందు, ఇతని కోపమునందు, ఇతని యౌద్ధత్యమునందు నాతప్పు కడుఁగొలఁదియై పోయెను. దానికి గెంటనక్కఱ లేదు. నే నాతని యవకాశమును అయిదునిమిషములకన్న ఎక్కువ వ్యయము చేసియుండను. అతఁడు నా మాట వినుటకే సైఁపలేఁడాయెను. నన్ను సౌజన్యముగా వెళ్లుమని చెప్పనగును. కాని అతని యధికారమదము పెచ్చుపెరిఁగిపోయెను. అసలతఁ డోర్పు లేనివాఁడని పిదపఁ బిదప తెలియనైనది. వచ్చినవారినెల్ల తృణీకరించి పుచ్చుట అతని కలవాటు. కొంచెము కష్టము తోఁచినఁ జాలు నతనికి మంట లెత్తుకొని వచ్చును.

ఇఁక నాపని యంతయు ఈయధికారి న్యాయస్థానమునందే. అతనిని త్రోవకుఁ దెచ్చుట కానిపని. ఆశ్రయించుట నాకు గిట్టదు. ముందు దావా తెచ్చెదనని బెదరించి తరువాత పలుకకుండుటకు మనసొప్ప లేదు.

ఈనడుమ మారాష్ట్రములోని చిన్నచిన్న రాజకీయవ్యవహారము లనుభవమైనవి. కాఠియావాడు చిన్నచిన్న రాజ్యముల కూడలి. కావున రాజనీతివేత్తలు ఓ యనిన వేవురు. సంస్థానములలో సంస్థానములకు చిన్నచిన్న కుట్రలు. పలుకుఁబడికిఁగాను ఉద్యోగులలో ఉద్యోగులకు కుట్రలు. ఆరోజు లట్టివి. సంస్థానాధిపతులకు ఎవ రెంత చెప్పిన అంత. వారు ఇచ్చకములు చెప్పువారికి చెవు లప్పగించిరి. వారు దొర

గారి జవానునుగూడ బుజ్జగింపవలెను. ఇంక శిరస్తాదారు దొరగారికంటె ఎక్కువ. ఏలన: శిరస్తాదారే దొరగారికన్ను; దొరగారి చెవి; అతఁడే అతనికి బాసి. శిరస్తాదారు పలుకే పాటి. అతని రాఁబడి దొరగారి రాఁబడి కెక్కువ. ఇది కొంచె మతిశయోక్తియైనను మొత్తముమీఁద జీతమునకు మించిపోయిన సొమ్ము అతనికివ్వయము నగుచుండెననుట నిర్వివాదము.

ఈ దేశమంతయు నాకు విషవాయుపూరితముగ కానవాయెను. నా కిది తగులకుండ నాస్వాతంత్ర్యము నెటులు రక్షించుకొందునా యని రేయుంబవలు దిగులు.

నా ఉత్సాహ మడుఁగంటెను. మా యన్న కనిపట్టెను. ఎక్కడనేని నాకు ఉద్యోగము చిక్కినచో ఈకుట్ర తప్పించుకొనవచ్చునని మాకు తోఁచెను. కాని కుట్ర లేనిచో మంత్రిత్వము గాని, జడ్జిపదవి గాని దొరకదు. ఇదియుఁగాక దొరకును నాకును పొసఁగిన పోరు నా వ్యవహారమునకు అడ్డు.

అపుడు పోరుబందరు సంస్థానము ప్రభుత్వమువారి అధికారమునకు లోఁబడియుండెను. ఆసంస్థానాధిపతికి కొన్ని అధికారములు సంపాదించు ఉద్యోగ మొకటి నాకు కలదు. ఇది కాక మేరులను ఒక జాతివారిపై వేయఁబడిన హెచ్చుపన్నుల విషయములో నే నారాష్ట్రాధికారిని జూడవలసియుండెను. ఈ యధికారి హిందువైనను దురహంకారమున దొరగారికి తాతవలె నుండెను. ఇతఁడు సమర్థుఁడు. కాని దానివలన రైతుల కేమియు ప్రయోజన మబ్బలేదు. నేను సంస్థానాధిపతికి కొన్ని క్రొత్త అధికారముల సంపాదింపఁగలిగితిని; మఱి మేరులకు కొంచెమేని ఫలము కలుగలేదు. వారి విషయము మనస్సునకు లెస్సగా పట్టించుకొనలేదని నాకు తట్టెను.

౫ దక్షిణ ఆఫ్రికాకు

కావున ఈవ్యవహారమునందును నేను నిరాశుఁడ నైతిని. నా క్లయింటులకు న్యాయము కలుగలేదు. న్యాయము కలిగింపఁదగిన సాధనము నా కడ లేదు. తుదకు పొలిటికల్ ఏజెంటునకో, గవర్నరునకో అర్జీ పెట్టుకొనవలయును. అటులు చేయుచో వారు 'దీనితో మా కెట్టి సంబంధమును లే'దని త్రోసిపుచ్చి యుందురు. ఏశాసనము చేతనేని తీర్పు దిద్దు వీలున్నచో కొంత మేలుగా నుండెడిది కాని యిచట దొరగారి మాటయే శాసనము.

నా కిటులు ఉక్కిరిబిక్కిరి యాయెను.

ఇంతలో పోరుబందరునుండి మేమణ్ దుకాణమువారు మాఅన్నగారి కిటులు వ్రాసిరి: "మాకు దక్షిణాఫ్రికాలో వ్యాపార మున్నది. మాది పెద్ద దుకాణము. మాకు అచటికోర్టులో ఒక పెద్దదావా కలదు. అది ౪౦,౦౦౦ పవునుల దావా. అది చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నది. మేము అందులకు పెద్దవకీళ్లను, బారిస్టరులను పెట్టితిమి. నీవు మీతమ్మునిఁ బంపితివేని అతడు మా కుపయోగించును. అతనికిని ఉపయోగము కలుగును. అతనికి క్రొత్తదేశముఁ జూచెను, క్రొత్తక్రొత్త పరిచయము సంపాదింపను అనుకూలించును."

మా యన్న నాతో ప్రస్తావించెను. అచటి వకీళ్లకు తెలియఁజెప్పుటో, లేక వాదించుటో, నాకు స్పష్టముగా తెలియలేదు. కాని అచటికి వెళ్ల కౌతుకము కలిగెను.

'దాదా అబ్దుల్లా అండుకో'లో భాగస్వామియగు సేఠ్ అబ్దుల్ కరీమ్ జావేరీగారికి (ప్రకృతము గతించిరి) మా యన్న నన్నుఁ జూపెను. ఆసేటు 'అది యేమంత కష్టము కాదు'అని నచ్చఁబలికి మఱియూ ఇటులనెను: 'మా కచటగొప్పగొప్ప తెల్లవారు మిత్రు లున్నారు. వారితో

మీకు పరిచితి అబ్బును. మీరు మాకు మా దుకాణమున ఉపయోగింతురు. మా వ్యవహార మంతయు ఇంగ్లీషులోనే ఉండును. దానికిని మీ రక్కఱపడుదురు. ఆదేశమునం దున్నంతవట్టు మీరు మా యతిథులు కావున మీకు విడిగా ఖర్చుండదు.'

'తమ కెంతకాలము నాతో పని? ఈవి యెంత యుండును?' అని నే నంటిని.

'ఒకసంవత్సరముకన్న నెక్కుడు పని పట్టదు. మీకు రాకపోకలకు మొదటితరగతి టిక్కెట్టు ఇత్తుము. మఱియు నూటఅయిదుపౌనులు రొక్క మిత్తుము.'

ఈ కొలదిమొత్తమున కచటి కేగుట బారిస్టరుపని కాదు; మఱి దాస్యము. అయినను నా కెటులైన ఇండియాను విడిచిపెట్టవలయునని యుండెను. క్రొత్తదేశము చూచుకోరిక యొకటి, క్రొత్తఅనుభవము కలుగునను అభిలాష యొకటి నన్ను ఊరించుచుండెను. మఱియు నేను మాయన్నకు ఆ నూట అయిదుపౌనులు పంపవచ్చును. అది కుటుంబవ్యయమునకు ఉపయోగించును. కావున మఱి బేరమాడక దక్షిణాఫ్రికాకు మాటకట్టితిని.

౬

నేటాల్

సీమకు వెళ్లినపుడు కలిగిన వియోగదుఃఖము దక్షిణాఫ్రికాకు వెళ్లినపుడు నాకు కలుగలేదు. మా అమ్మగారు ఇపుడు లేరు. నాకు లోకానుభవము, విదేశ యానానుభవము కలిగెను. బొంబాయి రాజకోటలకు తఱచు రాకపోకలు చేయుచుంటిని.

ఈతూరి భార్యను విడిచి వెళ్లుట కొంచెము కష్ట మనిపించెను. సీమనుండి వచ్చినపిదప మరల నొకశిశువు కలిగెను. మా ప్రేమ యింకను లాలసనుండి విడివడలేదు. కాని మెల్లమెల్లగా మెఱుఁగెక్కుచుండెను. సీమనుండి నేను వచ్చినపిదప మే మొకచోఁ గొలఁదికాల ముంటిమి. అయినను నే నామె కుపాధ్యాయుఁడ నైతిని. ఎట్టెట్టులో కొన్ని సంస్కారము లలవాటు చేయఁబూనితిని. అవి పరిపూర్తి యగుటకు మే మిరువుర మొకచో నుండుట ఆవశ్యకమని మే మనుకొంటిమి. కాని దక్షిణ ఆఫ్రికాకు పోవు మహోత్సవము ముందు వియోగము వీసమైన కాలేదు. ‘ఒక సంవత్సరములో మరల కలియుదు’ మని ఊహించి రాజకోట నుండి బొంబాయికి పయనించితిని.

దాదా అబ్దుల్లా కంపెనీవారి యేజెంటు మారిఘత్తున టికెట్టు రావలయును. ఓడలో కాబిన్ కాళీగా లేదు. ఇపుడు పయనింపకున్న ఇంకొక నెలవఱకు బొంబాయిలోనే ఉండిపోవలసి వచ్చును. ఏజెంటు—“మేము మొదటితరగతి టికెట్టు సంపాదించుటకై కడు యత్నించితిమి. కాని లాభము లేకపోయెను. మీ రిఁక వెళ్లఁదలఁచు-

కొనినచో డెక్కుమీఁదనే వెళ్ళవలయును. మొదటితరగతి భోజనము మాత్రము ఏర్పాటు చేసితిని." అవి నా మొదటితరగతి ప్రయాణపు రోజులు. మఱియు బారిస్టరు డెక్కుమీఁద నెక్కి పయనించునా? అందులకు నేను ఇయ్యకొనలేదు. మఱియు మొదటితరగతి టిక్కెట్టు దొరకదే యనఁగా వింత కలుగుటచే ఆయేజెంటుమాట నేను నమ్మలేను కాన అతని యెూఱుకమీఁద నేను ప్రయత్నించి ఒక టిక్కెట్టు సంపాదింపఁదలఁచితిని. నేను ఓడపైకి బోయి ముఖ్యాధికారిని చూచితిని. అతఁడు నాఁపరీక్షము లేకుండ నిటు లనెను:—"మాయోడలో నెన్నఁడును ఇంత యొత్తిడి యుండదు. కాని మొజాంబిక్ గవర్నరు జనరల్ గారు ఈ యోడలో వచ్చుచున్నారు. బెర్తు లన్నియు వారు సత్తకొనిరి."

"ఏదోవిధముగా నా కొక్కనికి చోటు చేయలేరా?" యని నే నడిగితిని.

అతఁడు నన్ను ఎగదిగఁ జూచి, చిఱునవ్వి,"ఒక్కటే ఉపాయమున్నది. నాగదిలో మఱియొక బెర్తు కలదు. అది బాటసారుల కిచ్చునది కాదు. అయినను నీ కిత్తును" అనెను. నే నందుల కతని నభినందించి టిక్కెట్టు కొనుటకు ఏజెంటును తీసికొని వచ్చితిని. ఈ రీతిగా ౧౮౯౩ సం. ఏప్రిల్ నెలలో దక్షిణ ఆఫ్రికాలో నాఅదృష్ట మెటు లుండునో యని సంపూర్ణోత్సాహముతో బయలుదేఱితిని.

మొదటి రేవు లామూ. అటకు పోవఁ బదమూఁడు నాళ్లు పట్టెను. త్రోవలో నేనును, కెప్టెనును (ఓడఅధికారి) మిత్రుల మయితిమి. అతనికి చదరంగ మన్న ఇష్టము. కాని క్రొత్తగా నేర్చు

కొన్నినాఁ డగుటచే అతనికి తనతో ఆడుటకు మఱియొక సరిక్రొత్త వాఁడు కావలయును. కావున నన్ను పిలిచెను. నేను చదరంగమును గూర్చి చాల వింటిని గాని ఆట యెఱుఁగను. నేర్పరులు చదరంగమున తెలివితేటలకు చాల నవకాశ మున్నదని చెప్పుచు వచ్చిరి. ఆ కెప్టెను నాకు నేర్పెద ననెను. నాకు చాల నోర్పు ఉండుటచే మంచిశిష్యుఁడు దొరకె నని అతఁడు సంతోషించెను. ఆటాటకు ఓటమికి వంతు నాదే. ఓడినకొలఁది నాకు బోధించుట కాతని కుత్సాహము మెండగుచుం డెను. నా కాయాటపై ప్రీతి కలిగెను. కాని ఆయోడ దిగినపిదప ఆప్రీతియు నిలువలేదు; చదరంగములో నాప్రవేశమును రాజును మంత్రిని నడుపుటకంటెను మించలేదు. లామూరేవులో ఓడ మూఁడు నాలుగు గంట లాఁగెను. నేను రేవు చూడ దిగితిని. కెప్టెనుకూడ దిగెను. అతఁ డిట్లు లనెను: "ఈ సముద్ర మిచట దగాకోరు: మీరు వడిగా తిరిగి రావలయును."

ఆరేవు చాల చిన్నది. నేను తపాలకచేరికి పోతిని. అచట గుమాస్తాలుగా నున్న హిందువులఁ జూచితిని. నాకు సంతోషము కలిగెను. వారితో మాటలాడితిని. ఆఫ్రికావాసులను కొంతమందిని చూచి వారి యోగక్షేమములు కనుఁగొన వేడుక గొంటిని. ఈ పను లచే కొంతకాలము గడచెను.

డెక్కుమీఁద పయనము చేయు కొందఱతో నాకు పరిచితి కలిగెను. వారు ఒడ్డున వంట చేసికొని తీరికగా భుజించుటకు దిగిరి. ఇపుడు వారు ఓడ నెక్కుటకు నావ కుదుర్చికొనిరి. నేనును అం దెక్కితిని. సముద్రము పొడిచెను. రేవు అల్లకల్లోలముగా నుండెను. మా నావకు తగనిబరు వాయెను. ఓడ నిచ్చెనకు సరిగా మా నావను పట్టి నిలుపుటకు వీలు లేనంత బలముగా ప్రవహించుచుండెను. నావ

సరిగా నిచ్చెనకడకు వెళ్లి వెళ్లకముందే ప్రవాహము దానిని వెనుకకు ఈడ్చివేయుచుండెను. ఓడ బయలుదేరుటకు మొదటి యీల అప్పటికే వినబడె. నాకు తొందర ఎక్కువాయెను. కెప్టెను మాయవస్థ నంతయు పైనుండి చూచుచుండెను. అతఁడు ఓడను మఱి యైదు నిమిషము లాపుట కాజ్ఞయిచ్చెను. నామిత్రుఁ డొకఁడు ఓడకడ నున్న మఱియొక నావకు పదిరూపాయ లిచ్చి నన్ను తీసికొని రమ్మనెను. ఈ బరువునావనుండి నన్నా నావవాఁడు లాగుకొనెను. అప్పటికే ఓడపయికిఁ బోవు నిచ్చెన నెత్తివైచిరి. దాన నే నొక మోకు పట్టుకొని పైకి ప్రాఁకవలసి వచ్చెను. ఓడ వెంటనే సాగెను. సయాత్రులు దిగఁబడిపోయిరి. కెప్టెను ముదలకింపు నిక్కమని అపుడు తెలిసి వచ్చెను.

లామూ దాఁటినపిదప మొంబాసా; మొంబాసా దాఁటినపిదప జాంజిబారు. అచట ఓడ ఎనిమిది మొదలు పది దినములవఱకును ఉండును. అచట మఱియొక యోడకు మారవలసియుండెను.

కెప్టెనుకు నాపైఁగల ప్రేమకు సీమ లేదు. కాని అది విపరీతముగా పరిణమించెను. అతఁడు నన్నును, మఱియొక తెల్లవానిని ‘విహారము’నకు రమ్మనియెను. మేము మూవురము అతని నావపై ఒడ్డు చేరితిమి. ‘విహార’ మన నేమో నాకు సరిగా వారియర్థము తెలియలేదు. అట్టివిషయములలో నే నెంత తెలివితక్కువవాఁడనో అతఁ డెఱుఁగడు. ఒక తార్పుగాఁడు మమ్ము మూవురను నీగ్రోస్త్రీల పేఁటకు తీసికొనిపోయెను. మాకు ముగ్వురకు మూఁడుగదులు చూపిరి. నేను బిడియముతో మూఁగనై పోతిని. పాపము! ఆమె న న్నేమనుకొనెనో దైవమునకే యెఱుక. కెప్టెను నన్ను పిలిచెను. వెళ్లినవాఁడను వెళ్లినటులు నేను బయటికి వచ్చితిని. నా బేలతనము

నతఁడు కనిపట్టెను. అందులకు మొదట నాకు చిన్నతనముగా నుం డెను. కాని ఆమాట తలఁచుకొన్నంత భయము తక్క వేఱు లేదు. కాన ఆ చిన్నతనపు చీఁకు చివికిపోయి, ఆఁడుదానియెదుట ఆపంత్రపు కలఁగకుండుటకు భగవంతుని తలఁచుకొంటిని. నాహృదయ దౌర్బల్య మునకు వగచితిని. 'గదిలోనికి వెళ్లనని ధైర్యముగా ఏల అనలేక పోతినా' అని అనుతాపము చెందితిని.

నా జీవితమున ఇట్టివానిలో నిది మూఁడవది. కల్ల కపటము లెఱుఁగని పలువురు పిన్నవారు అది యేమో చిన్నతన మనుకొని పాప లిప్తు లగుదురు. అటులు నేను అంటుసొంటు లేక బయటఁబడుట నా పురుషార్థము కాదు. మొట్టమొదటనే 'నే నాగదిలోనికి పోను' అని నిరాకరించినచో అది పురుషార్థము. నే నిటులు బయటఁబడుట కేవల మీశ్వరానుగ్రహము. ఈ ఘటన నాకు ఈశ్వరునిపై నెక్కువ ఆస్థ కలిగించెను. మఱియు కల్లచిన్నతనమును చాలవఱకు పొఁగొ ట్టెను.

ఈ రేవున ఏణ్ణాళ్లుండవలసినందున నేను పట్టనమున బసపెట్టి చుట్టుపక్కల నెల్ల చూచివచ్చితిని. జాంజిబారునందలి వృక్షాదుల పెంపున కొక్క మలబారే సాటి. ఆచెట్లయెత్తు, ఆపండ్ల యాకారవు చూడ నాకు వింత ఆయెను.

పిదప మాయోడ మొజాంబిక్కులో ఆఁగెను. మే నెల చివర నేటాలు చేరుకొంటిమి.

౭

కొన్ని అనుభవములు

నేటాలు దేశమునకు రేవుపత్తనము దర్బాను. దానికి పోర్టు నేటాల్ అనియు పేరు. అబ్దుల్లాసేతుగారు నన్ను తీసికొనిపోవుటకు అప్పటికి వచ్చెను. నేటాలువారు తమతమ మిత్రులఁ దీసికొనిపోవ వచ్చిరి. నాకుఁ జూచి వారికి హిందువులపై విశేషాదరము ఉన్నటులు పొడఁగట్టలేదు. పరిచితులు అబ్దుల్లాసేతుగారిని తేలికగా చూచుట నాకు పొడగట్టకపోలేదు. దానిఁ జూచి నా ప్రాణము చివుక్కుమనెను. అబ్దుల్లాసేతునకు అది అలవాటైపోయెను. అందఱు నావంక వికారముగఁ జూచిరి. తతిమ్మా హిందువులకంటె నా వేషము వేఱుగానుండెను. మీఁద ఫ్రాక్ కోటు. తలమీఁద బంగాళీల పగిడీ వంటి తలపాగ.

సేట్‌గారు నన్నింటికిఁ గొంపోయిరి. తమగదికి ప్రక్కగదిని ప్రత్యేకముగా నా కేర్పాటు చేసిరి. వారి సంగతి నాకును, నాసంగతి వారికిని ఏమియు తెలియదు. తన తమ్ముఁడు నా చేతికిచ్చి పుచ్చిన కాకితములు చదివికొని ఆయన మఱింత గడబిడ పడెను. తనతమ్ముఁడు తన కొక వెల్లేనుఁగును పంపినటులు అతఁడు తలఁచెను. నా వేషభాషలు చూచి నాకు దొరల కగునంత వ్యయమగు ననుకొనెను. మఱియు అప్పుడు ప్రత్యేకముగ నాకు నియోగింపఁదగిన పని లేదు. వారివ్యవహారము ట్రాన్స్వాలునందు జరుగుచున్నది. వెంటనే నన్నక్కడికి పంపుటలో అర్థము లేదు. అదియుఁ గాక నా సామర్థ్యమును గుఱించి,

యోగ్యతను గురించి యతఁడే మెఱుఁగును? నన్ను కనిపట్టుచుండుటకు ఎప్పుడును ప్రిటోరియాలో అతఁ డుండవలయును. అది అతనికి వీలా? ప్రతివాదులు ప్రిటోరియాలో. వారు న న్నేవిధముగ నైనను తమ పక్షములోనికి తిప్పుకొనెదరేమో? మఱి నా కాదావాలో పని యీయక యింకేమిపని చూపుదురు? తక్కఁగల పనియంతయు అతని గుమాస్తాలే నాకన్న బాగుగా నిర్వహింపఁగలరు. మఱియు ఆ గుమాస్తాలు తప్పు చేయుచో వారిని దండింప వీలు. నేను పొరపాటు చేయుచో నన్నటులు చేయ వీలా? ఈ హేతువులచే ఆ దావాలో ఏదో పని నా కప్పగింపనిచో నన్నింటఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని ఊరక మేపవలసివచ్చును.

అబ్దుల్లా సేటునకు అక్షరజ్ఞానము తక్కువ. కాని అనుభవ జన్య జ్ఞానము కావలసినంత. అతనిబుద్ధి కడు చుఱుకైనది. అదియు నతనికిఁ దెలియును. బాంకు మానేజర్లతో వ్యవహారము గడపుకొనుటకును, తెల్ల వర్తకులతో వ్యవహారము నడపుకొనుటకును, వకీళ్లకు తన వ్యవహారములను తెలియఁ జెప్పుకొనుటకును తగినంత ఇంగ్లీషు అతఁ డలవఱచుకొనెను. భారతీయులకు ఆతఁడన్న గౌరవము. సేటుగారి వర్తక సంఘము అపుడున్న అన్ని వర్తకసంఘములలోను పెద్దది. ఒకవేళ కాకపోయినను హిందూ వర్తక సంఘములందలి పెద్దవానిలో నిది యొకటి. ఇట్టి వీళ్లు ఉన్నను అతని కొకలోటు కలదు. అతనిది అనుమాన స్వభావము.

అతనికి ఇస్లాము మతము నెడల చాల నభిమానము. తత్త్వజ్ఞానము గుఱించి మాటలాడ నతని కభిలాష. ఖురాను షరీఫునందును, ఇస్లాము తత్త్వగ్రంథములందును అతనికి సామాన్యజ్ఞానము కలదు. సంభాషణము నందు ప్రమాణవాక్యము లతఁడు కుప్పగూరలుగాఁ గ్రుమ్మరించును.

ఆతని కలయికవలన నాకు ఇస్లాముమతమున సామాన్యజ్ఞానము కలుగ నాయెను. మా మనస్సులు కలిసిన పిదప ఇస్లాముతత్త్వమును గూర్చి ప్రసంగించుకొనఁ దొడఁగితిమి.

నేనచటికి వెళ్లిన రెండవనాఁడో, మూఁడవనాఁడో సేటుగారు నన్ను దర్బానుకోర్టునకు తీసికొని వెళ్లిరి. అచట వారి మిత్రులతో నాకు పరిచితి కలిగించిరి. కోర్టులో తన వకీలుప్రక్క నన్ను కూర్చుండఁ బెట్టిరి. మొదటినుండియు మేజిస్ట్రేటు నా కేసి మిర్రిమిర్రి చూచుచుండెను. తుదకు 'తలపాగను తీసివేయుము' అని నా కాజ్ఞాపించెను. 'తీయ' నని నిరాకరించి నేను కోర్టునుండి వెళ్లి పోయితిని.

ఇక్కడికి వచ్చినను నా కొక తగవు వ్రాసిపెట్టియున్నది.

భారతీయులచే పాగలు తీసివేయించుటకుఁ గల రహస్యము అబ్దుల్లాసేటు నాకు తెలియఁజెప్పెను. మహమ్మదీయాచారము పూను వారు తలపాగలఁ దాల్పవచ్చును. కాని కోర్టులకు వచ్చెడు మిగిలిన హిందువులు మాత్రము తలపాగ తాల్పరాదని శాసనము.

ఈ సూక్ష్మభేదము తెలియఁజెప్పుటకు లోఁతునకు దిగవలయును.

ఈ రెండు మూఁడు నాళ్లలో అచటి భారతీయులు పలుతెఱఁగులుగా నున్నారని తెలిసికొంటిని. ఒకరు తురకవర్తకులు. వీరు 'మేము అరబ్బులము' అని వ్యవహరించుకొనుచుండిరి. మఱియొకరు హిందూ గుమాస్తాలు, లేక పారసీ గుమాస్తాలు. ఇందలి పారసీగుమాస్తాలు 'మేము పారసీకులము' అని వ్యవహరించుకొనుచుండిరి. ఇఁక హిందూ గుమాస్తాలు 'మేము అరబ్బుల'మని చెప్పుకొననిచో తమ పని అటూ కాదు, ఇటూ కాదు. ఈముత్తెగలవారికిని సాంఘికసంబంధము కలదు.

మఱియు వీని యన్నిటికంటె ఒక పెద్ద తెగ కలదు. అందు అఱవవారు, తెలుఁగువారు, ఉత్తరహిందూస్థానము నుండి ఇన్‌డెన్‌చెర్డు కూలికి వచ్చినవారు, మఱియు కూలినాలి చేసికొనువారు కలరు. ఇన్‌డెన్‌చెర్డు కూలీ లనఁగా అయిదేండ్లు నేటాలు దేశమున పనిచేయుటకు గుత్తగొనఁబడిన (అగ్రిమెంటు)కూలివారు. వీరి కచట గిర్మిటియాలని పేరు. ఈ పదము అగ్రిమెంటుపదమున కపభ్రంశమగు గిర్మిట్ అను పదమునుండి ఉత్పన్నమైనది. పై మూఁడు తెగలవారును వీరితో (గిర్మిటియా) కూలిచేయించుకొను పనితక్క వేఱుసంబంధము పెట్టుకొనరు. దొరలు వీరిని కూలీ లందురు. మఱియు భారతీయులలో పలువురు కూలివారు. కావున భారతీయు లందఱకు కూలీలని పేరు. సామీ అని మఱియొక పేరు. సామి యనుపదము సామాన్యముగా అఱవపేర్లకు చివర నుండును. అది 'స్వామిన్' అను సంస్కృత పదమునకు వికృతి. చమత్కార మెఱుఁగు భారతీయునకు సామి పదసంబోధన మిష్టముకానిచో, తనను సంబోధించిన తెల్లవానితో 'నీవు నన్ను సామియన నగును గాని, సామి యనిన అధికారియని అర్థము: నేను నీ కధికారిని గాను గదా!' అనును. కొందఱు జంకి యూరకుందురు. కొందఱు కోపము తెచ్చుకొని తిట్టియో, పైఁబడి కొట్టియో పంపుదురు. ఏలన, సామిపద మతనికి నీచవాచకము. ఇంకొక అర్థమున నతనికి అప్రయుక్తము. దానికి అధికారియని అర్థము చెప్పుట అవమానించుట యగును.

కావున నాకు కూలిబారిష్టరు అని పేరు వచ్చెను. వర్తకులకు కూలివర్తకులని పేరు. ఈ రీతిగా కూలియనుమాటకు అసలు అర్థము పోయి భారతీయులు అను నర్థము కలిగెను. తురకవర్తకుల కిది గిట్టదు. కనుక వారు వెంటనే 'మేము అరబ్బులము' అనియో, లేక

‘మేము పేర్షియులము’ అనియో చెప్పుకొనుచుండిరి. ఆ తెల్లవాఁడును మంచివాఁ డగుచో క్షమాపణ కోరుకొనును.

ఇట్టి స్థితులలో నేను తలపాగ పెట్టుకొనుట వికటమాయెను. తలపాగను తీసివేసినచో అవమానము మింగి యూరకుండుటయే. కావున తలపాగకు కొక్క సలాము చేసి ఇఁకనుండి ఇంగ్లీషు హాటు పెట్టుకొనుచుండినచో అవమానము లేక కుక్క జట్టీలు రాకపోవు ననుకొంటిని.

కాని అబ్దుల్లాసేటుగారొప్పరైరి: “నీ వట్టువంటి దేమయినఁ జేసినచో విమర్శింతును. నీవు ఇటులు చేసినచో తలపాగ తాల్ప వలయు ననుకొనువారి నెల్లరను వంచించినటు లగును. అదియుఁ గాక, మన దేశపు తలపాగ మీ తలకు బాగుగ నుండును. ఇంగ్లీషుహాటు పెట్టుకొన్నచో హోటెలులో సేవకుఁ డనుకొందురు.”

ఈ యుపదేశమున మంచి తెలివియు, దేశభక్తియు, మఱి లఘు స్వభావమును గలవు. అందలి తెలివి తెల్లము. దేశభక్తి లేనిచో ఆమాటలు రావు. హోటెలు సేవకునియెడ నైచ్యము ఉండుటచే సంకుచిత దృష్టి యున్నది. గిర్మిటియాలలో హిందువులు, తురకలు, క్రైస్తవులును అంతర్భూతులు. ఇందలి క్రైస్తవులు మతము పుచ్చుకొన్న గిర్మిటియాలసంతతి. ౧౮౯౩ సంవత్సరమునాఁటికే వారిసంఖ్య అధికము. వారు దొరలవేషములతో చాలమంది హోటెళ్లలో సేవకులుగా నుండిరి. అబ్దుల్లాసేటుగారు హాటువిషయమున తేలికగా మాటలాడినది వీరిని ఉపలక్షించియే. హోటెళ్లలో సేవకత్వము మిగుల నైచ్యమునకు గుఱియగుచుండెను. నేఁటికిని చాలమందికి ఆనమ్మిక పోకున్నది.

మొత్తముమీఁద అబ్దుల్లాసేటుగారి సలహా నాకు నచ్చెను. ఈ తలపాగతగవు పొసఁగిన పిదప నాపక్షమును నేను సమర్థించుకొనుచు

పత్రికలకు వ్రాసితిని. తలపాగలపై చాల చర్చలు జరిగెను. అన్ వెల్ కమ్ విజిటర్—'పిలువని పేరంటకాఁడు' అని నాకు పత్రికలలో పేరు వచ్చెను. మూఁడు నాలుగు నాళ్లలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకు ప్రఖ్యాతి కలిగెను. కొందఱు నా పక్షమును సమర్థించిరి. కొందఱు నా పొగరుఁబోతుతనమును నోరార తిట్టిరి.

నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నున్నంతవఱకు నా పాగ నా తల మీఁదనే యుండెను. మఱియు అచటనే ఎన్నఁడు ఏ కారణమున తలపాగ త్యజించితినో దాని గుఱించి ముందు ముందు తెలియఁగలదు.

౮

ప్రిటోరియా దారిలో

డర్బానులో నివసించుచున్న భారతీయ క్రైస్తవులతో నాకు వడిగా పరిచయ మాయెను. కోర్టులో దుబాసిగా ఉన్న పాల్ గారు రోమను కేతలిక్కు. నే నతని సావాసము పట్టితిని. మఱియు ప్రొటెస్టెంటు మిషనులో బోధకుఁడైన సుభాన్ గాడ్ ఫ్రేగారి సావాసము పట్టితిని. వీరు ఇటీవల గతించిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయ ప్రతినిధిసంఘసభ్యులుగ నిరుడు ఇండియాకు వచ్చిన జేమ్స్ గాడ్ ఫ్రేగారికి వీరు జనకులు. ఈ రీతిగనే అపుడు పార్సీరుస్తుంజీ గారితోడను, ఆదంజీ మియాఖానుగారితోడను మైత్రి ఒదవెను. వీ రిరువురును ఇటీవల గతించిరి. వ్యాపారములు వచ్చినపుడు తక్క ఒండొండ కలసికొనని వీరు తుద కే విధముగా గాఢమిత్రులైరో ముందు ముందు తెలియఁగలదు.

ఇటులు నాకు పరిచితుల సంఖ్య యెక్కుడగుచుండఁగా అబ్దుల్లాకంపెనీవారికి తమ వకీలుకడనుండి కేసునకు తయారుకావలయు ననియు, అబ్దుల్లా సేట్ గారు తాము వచ్చుటయో, తమతరఫున ఎవరి నేని పుచ్చుటయో జరుగవలెననియు ఉత్తరము వచ్చెను.

అబ్దుల్లాసేట్ గారు నా కా లేఖను చదువ నిచ్చి 'ప్రిటోరియాకు వెళ్లెదరా?' అనెను. 'నే నా వ్యవహారము సాంగోపాంగముగా ఆకళింపు చేసికొని మఱి వెళ్లఁగలను. అక్కడ ఏమి చేయవలయునో నా కిప్ప

టికి తెలియు లేదు' అని నే నంటిని. అనఁగా అతఁడు నా కా వ్యవహారము తెలుప గుమాస్తాలను నియోగించెను.

నే నా కేసును ఆకళింపఁ బూనినతోడనే అందు గుంట ఓనమాలు దిద్ద మొదలు పెట్టవలెనని తెలిసెను. జాంజిబారులో నే నున్న కొలఁది దినములు కోర్టునకు వెళ్లి అక్కడఁ పని పరిశీలించుచుంటిని. పార్సీ వకీ లొకఁడు ఒక సాక్షి ఖాతాలో జమాఖర్చుల గుఱించి అడుగుచుండెను. జమాఖర్చు లన్నచో నా కడవిగోడవ. నేను ఇచ్చట స్కూలు నఁగాని, సీమలోఁగాని ఖాతా (Book-keeping) నేర్చుకొనలేదు.

ఏ కేసును గుఱించి నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చితినో ఆ కేసం తయు ఖాతాకు సంబంధించినది. జమాఖర్చు లెక్కలలో నిధియైన వాఁడే దానిఁ దెలిసికొని ఒరులకు తెలుపఁగలఁడు. ఆ గుమాస్తా ఇది జమ, అది ఖర్చు అని చెప్పుకొనిపోవుచుండ నాకు మఱింత గందరగోళముగా నుండెను. పి. నోటు అన నేమియో నాకు తెలియు లేదు. ఇంగ్లీషు నిఘంటువునందు ఆపదము దొరక లేదు. నాయజ్ఞతను గుమాస్తాకు తెలుపుకొంటిని. అతఁడు పి. నోటు అనఁగా ప్రామిసరి నోటు అని చెప్పెను. ఖాతాకు (Book-keeping) సంబంధించిన గ్రంథమొకటి కొని చదివితిని. దానితో కొంత ధైర్యము కలిగెను. ఆ దావా అర్థమాయెను. అబ్దుల్లా సేటుగారు జమాఖర్చు వ్రాయుట యెటులో యెఱుఁగఁడు. అయినను ఎంత చిక్కు లెక్కలైనను చిటికలో విడఁదీయఁగల అనుభవము ఆయనకు కలదని నే నెఱిఁగితిని. 'ప్రిటోరియాకు వెళ్లుటకు ఇపుడు నేను తయారు' అని అంటిని.

'మీరెచట విడిసియుందురు?'

'తమ రెచట విడియు మందురు?'

'నేను మన వకీలునకు చీటి వ్రాయుదును. ఆయన మీకు విడిది నేర్పఱచును. ప్రిటోరియాలో నాకు మేనుఁగా మిత్రులు కలరు. వారికిని వ్రాసెదను. కాని మీరు వారియింట్ల బసపెట్టవలదు. మన ప్రతిపక్షులకు అచట చాల పలుకుబడి కలదు. మన రహస్యలేఖలను వారిలో నెవరేని చూడఁ జొసఁగెనా, కొంప మునిఁగెను. వారితో మీ రెంత విడిగా నున్న నంత మేలు.'

'నేను మీవకీలు ఎచట నుండు మన్న నచ్చట నుందును. లేక నేనే వేఱుగా బస కుదిర్చికొందును. ఆవిషయమున మీకు విచారము వలదు. మన రహస్య మొక పిట్టకేని తెలియదని నమ్ముఁడు. కాని వారితో నేను కలిసి మెలిసియే యుందును. ప్రతివాదులతో మైత్రి చేసికొన వలయు ననియే నామతము. వీలున్నచో ఈవ్యవహారము కోర్టున కెక్కకుండ పరిష్కరించుటకు ప్రయత్నము చేయుదును. ఇంతకు తైయబ్ సేట్ మీకు చుట్టమే కదా!'

ప్రతివాది స్వక్షీయ సేట్ తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదు గారు అబ్దుల్లా సేట్ గారికి దగ్గఱ చుట్టము.

రాకీమాట రాఁగనే అబ్దుల్లా సేట్ గారు కలబెల పడ్డటులు కనుఁగొంటిని. కాని నేను దర్బాను చేరి ఆ ఱేడు దినము లగుటచే మే మొకరి హృదయ మొకర మెఱిఁగితిమి. నన్ను వెల్లేనుఁ గనుకొనుట దాఁటిపోయెను. అతఁ డిటు లనెను: 'ఔ...నా...ను. కోర్టుతో పనిలేకుండ పరిష్కృతమగుచో అంతకన్న వేఱు మేలు లేదు. అయినను మేము రక్తబంధువులము. ఒకరితరహా ఒకరికి తెలిసినవారము. తైయబ్ సేటు తగవు తేలికగా తేల్చువాఁడు కాఁడు. మన మేమాత్ర మజాగ్రత్తతో నున్నను మన సంగతులన్నియు సంగ్రహించి తుదకు అధః

పాతాళమున కడంగఁద్రొక్కును. కనుక ఏమి చేయఁదలఁచినను తెన్నగా ఆలోచించి మఱి చేయుఁడు.'

'ఆవిషయమై మీకు తొందర వలదు. దావావిషయమై తైయబ్ సేట్‌గారితోఁ గాని, మఱి యెవరితోఁ గాని ముచ్చటింప నేమిపని? ఊరక లుకలుకలు పడకుండ ఏదో ఒకదారికి రండని సూచింతును.'

వచ్చిన ఏడవనాఁడో, ఎనిమిదవ నాఁడో దర్బానునుండి బయలు దేఱితిని. నాకు మొదటితరగతి టిక్కెట్టు పుచ్చుకొనిరి. పఱుపు వలయుచో అలాయిదాగా అయిదుషిల్లింగులు కట్టుట అచటి మామూలు. అబ్దుల్లాసేటుగారు పఱుపునుగూడఁ గొనుఁడని నొక్కిచెప్పిరి. కాని వట్టి పట్టుదలచే, గర్వముచే, అయిదు షిల్లింగులు పొదుపుచేయ వలయునను తలఁపుచే వద్దంటిని. అబ్దుల్లాసేట్‌గారు నన్ను ఇటులు ముదలకించెను: 'చూడుఁడు. ఇది హిందూదేశము కాదు. అల్లా అనుగ్రహము వలన మనకు భోగించి త్యాగము చేయఁదగినంత సిరి కలదు. మీకు కావలసిన విషయములలో వెనుదీయవలదు'.

నేను ధన్యవాదములు పలికి ఫరవా లేదంటిని.

రైలు నేటాలు ముఖ్యపత్తనమగు మారిట్జుబర్గునకు రాత్రి తొమ్మిది గంటలకు చేరెను. పడుకొనువారికి ఇచటనే పఱుపు లిత్తురు. రైలు జవానొకఁడు వచ్చి 'పఱుపు కావలయునా?' అని అడిగెను. 'నాకడఁ గలదు, అక్కఱలే'దంటిని. అతఁడు వెళ్లిపోయెను. ఒక బాటసారి వచ్చెను. నన్ను ఎగదిగ చూచెను. నేను 'నల్లఁవాడ!' నగుట చూచెను. అతఁడోర్వలేకపోయెను. పెట్టె దిగిపోయి ఒకరిద్దఱు ఉద్యోగులను తీసికొనివచ్చెను. వారు మౌనముగ నుండిరి. ఇంతలో మఱియొక ఉద్యోగి వచ్చి, 'రావయ్యా! నీవు వెనుకపెట్టెలో కూర్చుండవలయును. ఊఁ, లె'మ్మనెను.

'నాకడ మొదటి తరగతి టిక్కెట్టు కలదంటిని.'

'ఫరవా లేదు. నామాట విను! వెనుక పెట్టెకు పద!'

'నామాటగూడ వినుఁడు; దర్బానులో నన్నిందుఁ గూర్చుండ నిచ్చిరి. నే నిందే శయనింపక తక్కదు.'

'ఏమి? లేచిపోవా? నీవు వెళ్లిపోవనిచో పోలీసును పిలిచి నెట్టింతును.'

'సరి, వానినే నెట్టనీ; నా యంతట నేను పోను.'

పోలీసు వచ్చెను. నాచేయి పుచ్చుకొని బయటికిఁ ద్రోసెను. నా సామానుగూడ బయటఁ బడనూకిరి. నే నా కడపటి పెట్టెలోనికి వెళ్ల నిరాకరించితిని. రైలు వెళ్లిపోయెను. నేను చేసంచినిమాత్రము తీసికొనిపోయి వెయిటింగు రూములో కూర్చుంటిని. సామాను పడవేసిన చోటనే యుండెను. రైల్వేవారు దాని కాపాడుచుండిరి.

అది చలికాలము. దక్షిణ—ఆఫ్రికాలోని పర్వతప్రదేశములలో చలి యెక్కువ. మారిట్జుబర్గు మిక్కిలి ఎత్తున నుండుటచే మఱీయెక్కువ చలి. నాఓవర్ కోటు సామానులో ఉన్నది. కాని దాని నిమ్మని కోరినచో మరల నేమి యవమానము నెత్తిపైఁ బడునో యని అడుగక గడగడ వడఁకుచు కూరుచుంటిని. ఆగదిలో దీపము లేదు. నడికిరేయి ఒకబాటసారి ఆగదిలోనికి వచ్చెను. అతఁడు నన్ను పలుకరింపఁ దలఁచెనేమో కాని నేనుమాత్రము మాటలాడు స్థితిలో లేను.

పిమ్మట. ఇపుడు నే నేమి చేయవలయునని ఆలోచించితిని. నాహక్కులకు పోరాడవలయునా? లేక వచ్చినటులు ఇండియా దారి పట్టవలయునా? లేక ఈ యవమానము దిగమింగి నావచ్చినపని చూచు

కొని మఱి యిండియాకు పోవలయునా? వచ్చినపని చేసికొనక తిరిగి పోవుచో పిఱికితనము. ఇపుడు నాపడిన పాటు మిగుల అల్పము,—ఇది లోపలి మహారోగమునకు బాహ్యచిహ్నము,—ఈమహారోగము వంటిని గుఱించిన పోరు. సామర్థ్య మున్నచో ఈ పాడురోగమును మొదటి కంట కుదుర్ప యత్నింతును. దీనిగుఱించి ఎన్నికష్టములు వచ్చినను భరింతును. ఈవర్ణద్వేషమునకు సంబంధించిన అన్యాయమును తొలఁగింప నెంత ప్రయత్న మావశ్యకమో అంత ప్రయత్నము చేయుదును.

ఇటులు తలఁచి తరువాత వచ్చు రైలులో ప్రిటోరియాకు పోవ నిశ్చయించుకొంటిని.

మఱుసటి ప్రొద్దున రైల్వే జనరల్ మానేజరుకు ఒక పెద్ద తంతి కొట్టితిని. అబ్దుల్లా సేట్ గారికిని ఈసంగతి తెలిపితిని. అబ్దుల్లా గారు వెంటనే జనరల్ మానేజరును చూచెను. అతఁడు రైల్వేవారిది తప్పు కాదనుచు 'గాంధికి ప్రయాణ సౌకర్యము చూడు'మని మాస్టరుకు తంతినిచ్చితినని తెల్పెనఁట. అబ్దుల్లా సేట్ గారు మారిట్జుబర్గులో హిందూ వర్తకులకును, మఱియు ఇతర స్థలములలోని మిత్రులకును నావిషయమున జాగ్రత్తపుచ్చుకొండని తంతి నిచ్చెను. వారందఱును నన్నుఁ జూడవచ్చి, తమకు తమకు జరిగిన అవమానములఁ జెప్పి, ఇటువంటివి ఆదేశమున క్రొత్తలు గావని నన్నూఱడించిరి. ఒకటి రెండు తరగతులలో ప్రయాణముచేయు భారతీయులు ఏ రైలు-ఉద్యోగులవలననో, ఏ తెల్లవారివలననో ఇట్టిపాట్లు పడుటకు సిద్ధులై యుండవలయును. ఆనాఁడంతయు వారి కష్టచరిత్రశ్రవణముతోఁ గడచెను. రాత్రి రైలు వచ్చెను. అందు నా కొక బెర్తు ప్రత్యేకింపఁబడి యుండెను. నిన్న దర్బానులో ఏలదన్న పడుకు టిక్కెట్టును నేఁడు మారిట్జుబర్గులో కొంటిని.

ఆరైలు నన్ను చార్లెస్ టౌనుకు తీసికొనిపోయెను.

౮

ఎక్కువ కష్టములు

పొద్దుటికి రైలు చార్లెస్‌టౌను చేరెను. ఆరోజులలో చార్లెస్ టౌను జోహాన్సుబర్గుల నడుమ రైలుదారి లేదు. కాని రాకపోకలకు గుఱ్ఱపుబండ్లు కలవు. గుఱ్ఱపుబండి బాటనడుమ స్టాండర్టన్ అను ఊరికడ రాత్రిపూట ఆఁగును. నావద్ద గుఱ్ఱపుబండి టిక్కెట్టు కలదు. మారిట్జుబర్గులో నే నొకదినము నిలువయున్నను ఆ టికెట్టు రద్దుకాలేదు. అదియుఁగాక అబ్దుల్లాసేట్ గారు చార్లెసుటౌను లోని గుఱ్ఱపుబండ్ల ఏజెంటుకు తంతి నంపెను.

కాని ఆయేజెంటు నన్ను దిగఁద్రావ నుద్దేశించెను. మఱియు నేను క్రొత్తవాఁడ నగుట చూచి నీటికెట్టు రద్దుచేయఁబడిన దనెను! నేను వానికి తగురీతి సమాధానము చెప్పితిని. లోపల చోటు లేక కాదు. వాని మనస్సులో నున్నది వేఱు. బాటసారులకు బండిలోపల తావీయ వలయును. నేను కూలీని; క్రొత్తవాఁడను! లీడర్ అనఁబడు నాగుఱ్ఱపు బండ్ల అధికారి నన్ను తెల్లవారితోపాటు లోపల కూర్చుండఁబెట్టుట తగ దనుకొనెను. ఆబండికి ముందరితట్టుల రెండు ఆసనము లుండెను. లీడరు ఈ రెండాసనములలో ఒకదానిపై తప్పక కూరుచుండును. కాని నేఁడు లోనఁ గూర్చుండి నాకు తన చోటు చూపించెను. అది శుద్ధ అన్యాయమనియూ, మఱియు అవమానమనియూ నాకు తెలియకపోలేదు. కాని ఆయవమానము మింగుటే మేలనుకొంటిని. బలాత్కరించి లోనఁ జొరఁబడ వీలుండదు. నే నతనితావునఁ గూర్చుండ నన్నచో నన్ను

దిగవిడిచి బండి తోలుకొని పోవుట కతఁడు సంసిద్ధుఁడు. ఆ చోటు నేను దిగఁబడినచో మఱియొక నాఁడు వృథా. ఇఁక నా మఱునాఁడేమగునో దైవమున కెఱుక! కాఁబట్టి మనసులో నెంత సంజాటనపడుచున్నను మెదలక బండితోలువాని పక్కఁ గూర్చుంటిని.

సుమారు మూఁడు గంటలకు బండి పార్డికోపునకు చేరెను. అచట ఆ సర్కారుబండి-తెల్ల అధికారికి నేను కూర్చున్న చోట కూర్చుండవలయునని బుద్ధి పుట్టెను. అతఁడు సిగరెట్ కాల్చుకొనవలెను. మఱియు అతనికి మంచిగాలి కావలెను. అతఁడు బండి తోలువానికడనుండి ఒక మైలగోనె తీసి దానిని తనపాదముల క్రింద బల్లమీఁదఁ బఱచి, 'సామీ! నీవు దీనిమీఁద కూర్చుండుము. నేను బండి తోలువాని ప్రక్క కూర్చుండఁ గోరుదును' అనెను. ఈ యవమానము భరింప నాకు సామర్థ్యము లేకపోయెను. భయపడుచు భయపడుచు నేను 'లోపలఁ గూర్చుండవలసిన నన్ను ఇచటఁ గూర్చుండఁబెట్టితివి. నే నెట్లో సహించితిని. నీ విచటఁ గూర్చుండి సిగరెటు కాల్చుటకు నీకాళ్ల కడ కూర్చుండు మనుచుంటివి. నేను కూర్చుండను. బండిలోపలికి పోయి కూర్చుండెదను.'

ఈ మాటలు నానోర వచ్చెనో లేదో, అతఁడు నాగూబలు పగులఁగొట్ట మొదలిడెను. నాచేయి పట్టుకొని క్రిందికి ఈడ్వ నెంచెను. నే నా బండి చువ్వలను గట్టిగాఁ బట్టుకొంటిని. మనికట్లు విఱిగినను మానె, విడువ వలదనుకొంటిని. బాటసారులందఱు మమ్ము చూచుచుండిరి. అతఁడు బండుబూతులు తిట్టెను; క్రిందికి పడఁదోయు పాటుపడెను; కొట్టెను. నేను మాత్రము వదలలేదు. అతఁడు బలిష్ఠుఁడు. నేను దుర్బలుఁడను. చూడఁగా చూడఁగా తెరువరులకు జాలి పుట్టెను. వారు—"పాప మతని విడిచిపెట్టు! అతఁ డన్నది నిక్కము.

అతని తప్పు లేదు. అక్కడనే కూర్చుండనియ్యవలె మాకడఁ గూర్చుండఁ గలఁడు. ఇటు పంపుము" అనిరి. 'వాఁడిపోలేదు' అని ఆతఁడు దఱచెను గాని అవమానపడి మఱి కొట్టలేదు. నా చేయి వదలి మఱి కొంచెము తిట్టి, బండి కావలి ప్రక్కఁ గూర్చున్న హాటెంటాట్ సేవకుని ఆగోనె మీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టి అతని చోట తాను కూర్చుండెను.

ఎవరి చోటులలో వారు కూర్చుండిరి. ఈల ఆయెను. బండి కదలెను. నా గుండెలు టువ్వుటువ్వు మనుచుండెను. ప్రాణములతో ఆయూరు చేరఁగలనా యని నాకు సంశయము. నడుమ నడుమ నతఁడు నా వంక చుఱచుఱఁ జూచి, వ్రేలు చూపి, 'చూడు! స్టాండర్టనులో దిగనీ! అక్కడ నిన్నేమి చేయుదునో!' అని గాండ్రు మనుచుండెను. నేను మాటాడక కూరుచుండి, 'ఏమి దైవమా, నాకు సాయము ర'మ్మని ప్రార్థించు కొనుచుంటిని.

చీఁకటి పడఁగనే స్టాండర్టను చేరితిమి. అప్పుడు హిందువుల ముఖ్యులు కొన్ని కనఁబడెను. నాగుండెలు కుదుటఁబడెను. నేను బండి దిగఁగనే వారు వచ్చి, 'మేము తమకోసమే వచ్చితిమి. ఇసా సేట్ గారి దుకాణమునకు పోవుదము. అబ్దుల్లా సేట్ గారు మాకు తంతి కొట్టిరి' అనిరి. ఇది నాకు సంతసము కలిగించెను. సేట్ ఇసా హాజీ సుమర్ గారి దుకాణమునకు పోతిమి. ఆ సేట్ను, అయన గుమాస్తాలును నాచుట్టు మూఁగిరి. నేను జరిగినదంతయు చెప్పితిని. అందులకు వారందఱు వగచిరి. మఱి తాము తాము పడిన కష్టము లొక్కొక్కటి చెప్పి నన్ను ఓదార్చిరి.

గుఱ్ఱపుబండ్ల కంపెనీ ఏజంటునకు గతవిషయ మంతయు పెద్ద ఉత్తరము వ్రాసితిని. లీడర్ బెదిరింపులును వ్రాసితిని. మఱుసటినాఁటి

౯ ఎక్కువ కష్టములు

బండిలో తగిన యేర్పాటు చేయుఁడని కోరితిని. అందుల కేజెంటు ఇటులు బదులు వ్రాసెను: 'ఇప్పటినుండి మీరు వచ్చిన బండికన్న పెద్ద బండి బయలుదేరును. దానిని నడుపువారు క్రొత్తవారు. మిమ్ము ఔప రించినవాఁడు రేపటికి రాఁడు! మీరు బండిలోపలనే కూర్చుండ వచ్చును.' ఈయుత్తరముతో కొంత బెంగ పోయెను. నన్ను కొట్టిన వానిపై కేసు పెట్టునుద్దేశము నాకు లేకపోవుటచే ఈకథ అంతటితో ముగిసెను.

మఱునాఁడు ప్రొద్దుననే ఇసాసేట్ గారి నౌకరు నన్ను సుగ్రపు బండి నెక్కించెను. లోపల మంచితావిచ్చిరి. ఆరాత్రికి సుఖముగా జోహాన్సుబర్గు చేరితిని.

స్టాండర్టను చిన్న ఊరు. జోహాన్సుబర్గు పత్తనము. అబ్దుల్లా సేట్ గారు జోహాన్సుబర్గునకును తంతి యిచ్చిరి. అచ్చట మహమ్మద్ కాసిమ్ కమరుద్దీన్ గారి దుకాణపు విలాసము నాకు చెప్పియుంచిరి. అచట కమరుద్దీనుగారి నౌకరు నన్నుఁ దీసికొనిపోవ వచ్చెను. కాని నే నతనిఁ జూడలేదు. అతఁడు నన్ను పోల్చలేదు. ఇఁక హోటెలునకు పోవ నిశ్చయించితిని. ఆపత్తనములోని హోటెల్ల పేళ్లు కొన్ని యెఱుఁగుదును. బండి కుదుర్చుకొని గ్రాండ్ నేషనల్ హోటెలునకు పోతిని. హోటెలు మేనేజరును చూచి ఒకగది యిమ్మంటిని. అతఁ డొక నిమిషము ఎగదిగఁ జూచి చాలగౌరవముతో 'గదులు ఖాళీగా లే'వని సలాము కొట్టి వెళ్లిపోయెను. మరల బండిమీఁద కాసిమ్ కమరుద్దీనుగారి అంగడికి వెళ్లితిని. అచట నా కెదురుచూచుచున్న అబ్దుల్ గనీసేట్ గారిని కలిసికొంటిని. వారు నన్నెంతో ఆదరించిరి. నాకు హోటెలులో జరిగిన మర్యాద చెప్పుకొంటిని. ఆయన పక పక నవ్వి, 'హోటెలులో మీ కెటులు ప్రవేశము నలుగు ననుకొంటిరి?' అనిరి.

'ఏమది?' అని నే నంటిని.

'ఇక్కడ కొన్నాళ్లున్నచో మీకే గోచరమగును. మేమే ఈ దేశమున ఉండగలము. డబ్బుకొరకు ఆశచే ఎన్ని అవమానములు వచ్చినను మఱచిపోయి ఇక్కడ నివసించుచున్నాము.' అని సేటుగారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయుల కష్టములను చెప్పిరి.

ఈ సేటు అబ్దుల్‌గనిగారిని గురించి యింకను ముందుముందు తెలియగలదు.

ఆయన మరల నిట్లనెను: 'ఈ దేశము మీరనుకొన్నట్లు ఉండదగినది కాదు. రేపు మీరు ప్రిటోరియాకు బయలుదేరుదురు గదా! ఇందు మూడవ తరగతి బండిలోనే పోవలసియుండును. నేటాలులో ఈ మాదిరి. ట్రాన్సువాలులో ఇంతకంటె. ఇచట ఒకటి రెండు తరగతుల టిక్కెట్టులు హిందువులకు ఈయరు.'

'మీ రందులకు తగిన ప్రయత్నములు చేయలేదేమో?'

'మేము అర్జీలు పెట్టుకొంటిమి. కాని మావారే ఒకటిరెండు తరగతులలో పయనింప నొల్లరని ఒప్పుకొనక తప్పదు.'

'నేను రైల్వే నిబంధనములను చదివిచూచితిని: అం దొకలోపము కలదు. ట్రాన్సువాలు శాసనముల భాష ఋజువైనది కాదు విస్పష్టముగా ఉండదు; విశేషించి రైల్వే నిబంధనములు.

'నాకు మొదటి తరగతిలోనే పోవలయునని యున్నది. వీలు కానిచో ప్రిటోరియాకు సరాసరి గుర్రపుబండి కుదుర్చుకొందును; ముప్పది యేడుమైళ్లేకదా' అని నేను సేట్‌గారితో అంటిని.

౯ ఎక్కువ కష్టములు

బండిపైఁ బోయిన ఎంత ధనవ్యయ మగునో, ఎంత కాలవ్యయ మగునో సేట్ గారు తెల్పిరి. తెల్పి మొదటి తరగతి రైలుబండిలోనే వెళ్లుఁ డనిరి. స్టేషన్ మాస్టరుకు నేను బారిస్టరు ననియు, ఎప్పుడును మొదటి తరగతిబండిగాని మఱొకటి యెక్కననియు, నేను ప్రిటోరియాకు వీలైనంత తొందరగా వెళ్లవలయుననియు, దీనికి ప్రత్యుత్తరము రాక ముందే మిమ్ము కలిసికొందుననియు, మొదటి తరగతి టిక్కెట్టు తప్పక దొరకునని ఆశించుచుంటిననియు ఒకఉత్తరము వ్రాసి పంపితిని. ఇందు నేను స్వయముగనే కలిసికొందుననుట కొక అర్థమున్నది. స్టేషన్ మాస్టరు నన్ను చూడనిచో ఈ కూలిబారిస్టరుమీఁద ఏవో కొన్నియూహలు కల్పించుకొని టికట్టు ఇచ్చుటకు వీలు లేదని వ్రాసిపంపుటలో సందేహము లేదు. కాని నేను స్వయముగా తప్పెన్నుటకు వీలులేని తెల్ల వేషము వేసికొని ఎదుటఁబడి అతనితో మాటలాడి మోమోటపెట్టినను పెట్టవచ్చు ననుకొంటిని. ఫ్రాక్ కోటు తొడిగితిని. నెక్ టై కట్టుకొంటిని. టికెటాఫీసుకు పోయి బల్లపై ఒక కాసు పెట్టి టిక్కెట్టు ఇమ్మని అడిగితిని. 'ఆచీటి వ్రాసినది మీరేనా?' అని అతఁ డడిగెను.

'ఔను! మొదటి తరగతిటిక్కెట్టు నిచ్చితిరా, చాల కృతజ్ఞుఁడను. నేఁడే నేను ప్రిటోరియా చేరవలయును.' అంటిని.

అతఁడు చిఱునవ్వు, జాలిగొని, ఇటు లనెను: 'మాది ట్రాన్సువాలు కాదు, హాలెండు. నాకు మీ ఉద్దేశము తెలియును. నాకు మీయెడ సానుభూతి కలదు. మీకు నేను టిక్కెట్టిత్తును గాని ఒకవరతు మీఁద: గార్డు వచ్చి మిమ్ము మూఁడవతరగతిలోనికి పొమ్మన్నచో నామాట దక్కింపవలయును. అనఁగా రైల్వే కంపెనీవారిమీఁద దావా తేరాదు. మీప్రయాణము సుఖమగుఁగాక! మీరు యోగ్య

లని నేను గ్రహింపఁగలిగితిని'. ఇటులని అతఁడు టికెట్టు నిచ్చెను. నే నతనికి ధన్యవాదము లొసఁగి మీమాటకు బద్ధుఁడనని ఒప్పితిని.

సేటు అబ్దుల్ గనీగారు నన్నుఁ బంపుటకు స్టేషనుకు వచ్చిరి. ఈ జరిగినవిషయ మాయనకు వింతఆయెను! కాని ఆయన ఇటు లనెను: 'ఆటంకము లేక మీరు ప్రిటోరియాకు చేరినచో చాల సంతోషము. కాని గార్డు మిమ్ము ఊరక వదలి పెట్టఁడని బెదరుగనే యున్నది. అతఁ డూరకున్నను తెల్ల బాటసారులు మాత్రము ఊరకుండరు.'

మొదటి తరగతి పెట్టెలో నెక్కితిని. రైలు బయలుదేరెను. జర్మిస్టన్ స్టేషనులో గార్డు టిక్కెట్టు సోదా చూడవచ్చెను. నన్ను చూడఁగనే అతనికి కోపము హెచ్చెను. వెంటనే లేచి మూఁడవతరగతి బండిలోనికి పొమ్మని వ్రేలితో సంజ్ఞ చేసెను. నేను నా టిక్కెట్టు చూపితిని. 'ఉన్న నేమి? మూఁడవతరగతిలోనికి పొ'మ్మని ఉఱిమెను.

ఆపెట్టెలో ఒక్క తెల్లవాఁడే ఉండెను. ఆయన గార్డును ప్రతిఘటించి, "ఎందుల కా పెద్ద 'మనిషిని' బాధింతువు? ఆయన మొదటి తరగతి టిక్కెట్టు నీవు కానవా? వారి సరసన కూర్చుండుటకు నాకు బాధ లేదు" అని పల్కి, నాకేసి తిరిగి, "మీరు కూర్చున్నకడనే కుదిరి కూర్చుండుఁ"డని పల్కెను.

'కూలీతో కూర్చుండుటకు నీకే కొంకు లేనిచో మఱి నాకా?' అని గొణఁగుకొనుచు గార్డు వెళ్లిపోయెను.

రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు రైలు ప్రిటోరియా చేరెను.

౧౦

ప్రిటోరియాలో మొదటిరోజు

దాదా అబ్దుల్లాగారి వకీలు ప్రిటోరియా స్టేషనులో నన్నుఁ గలిసికొని తీసికొని పోవుటకు ఎవరినేని బంపునని ఆశపడితిని. నన్నుఁ గలిసికొనుటకు భారతీయు లెవరును రారని ఎఱుఁగుదును. ఏలన, నే నాపత్తనమున ఏభారతీయుని యింటను బసచేయనని అబ్దుల్లా గారి కభయ మిచ్చితిని. అది ఆదివారమగుటచే స్టేషనుకడకు ఎవరినేని బంపుటకు ఆవకీలుగారికి వీలు కలుగలేదని తరువాత తెలిసెను. నాకే మియు తోఁచలేదు. ఎచటికి వెళ్లుదును? ఏహోటలునందును నాకు తా వీయరని దిగులుపడితిని.

౧౮౯౩ సంవత్సరమునందలి ప్రిటోరియా స్టేషను ౧౯౧౪ సంవత్సరపు పిట్రోరియాస్టేషను కాదు. నాఁడు దీపములన్నియు మసక మసకగానుండెను. బాటసారులుకూడ పలువురు లేరు. బాటసారుల నందఱను వెళ్లనిచ్చి టికెట్‌కలెక్టరు తీరికగా నున్నప్పుడు నాటికెట్టు నిచ్చి ఏదేని చిన్న హోటలు పేరుగాని, లేక నాకు తా విచ్చు మఱి యొకచోటును గాని చెప్పుమని అడుగుద ననుకొంటిని. ఎచటను వీలు కలుగనిచో ఆరాత్రి స్టేషనులోనే గడపఁదలఁచితిని. కాని ఈ స్వల్పవిషయ మడిగినను అతఁ డెక్కడ అవమానించిపోవునో యని నేను జంకిపోయిన మాట నిక్కము.

స్టేషను శూన్య మాయెను. తుదకు నాటికెట్టును ఇచ్చి అదియు ఇదియు అడుగఁ దొడఁగితిని. అతఁడు వినయముతో ప్రత్యు

త్తరించెను గాని అది ప్రయోజనజనకము కాదు. కాని మా పార్శ్వమున నిలువఁబడియున్న ఒక అమెరికా నీగ్రో మామాట లందుకొని ఇటు లనెను: "మీ రీ దేశానికి సరిక్రొత్తవారివలె నున్నారు ఇచట మీకు మిత్రులును ఉన్నట్లు తోఁచదు. నాతో దయచేయుఁడు. మి మ్మొక చిన్న హోటలునకు తీసికొని పోవుదును. హోటలు యజమాని అమెరికావాఁడు. వారిని నేను బాగుగా ఎఱుఁగుదును. అతఁడు మీకు వసతి నీయఁగలఁడు."

ఈ పిలుపని పేరంటము మొదట నాకు కొంచెము సంశయము కలిగించెను గాని పిమ్మట అతనికి ధన్యవాదము లర్పించి అంగీకరించితిని. అతఁడు నన్ను జాన్స్టన్ గారి హోటలునకు తీసికొని పోయెను. అతనిని చాటునకు తీసికొని పోయి నాసంగతి చెప్పెను. జాన్స్టన్ గారు అంగీకరించిరి, కాని ఒక నియమము—అందఱిలోఁ గాక నాభోజనము నాగదిలోనే జరుగవలయును.

మఱియు అతఁ డిటు లనెను "నాకు నలుపు తెలుపు లను నీ భేదములు లేవు. కాని మాహోటలునకు వచ్చువా రందఱును తెల్లవారే. మిమ్ము వారితోపాటు లోపల కూరుచుండఁ బెట్టినచో వారి కది అవమాన మనుకొందురో, మఱి లేచి పోదురో!"

"చిత్రము. ఈరాత్రి యయినను నన్ను ఉండనిచ్చినందులకు మీకు వందనము. నాకు ఈదేశవ్యవహారము కొంచెము కొంచెము తెలిసినది. మీకష్టము నే నెఱుఁగుదును. నాగదిలో నేను భుజించుటకు నా కెట్టి ఆటంకమును లేదు. రేపు మఱియొకచోట ఏర్పాటు చేసికొనఁ గల ననుకొందును."

గదిని చూపిరి. లోని కేఁగితిని. భోజనమున కెదురు చూచుచుంటిని. ఒక్కఁడ నుండుటచే నేనో ఆలోచించుకొనుచుంటిని.

నేవకుఁ డిఁక తేవచ్చు ననుకొంటిని. కాని జాన్స్టన్‌గారు వచ్చిరి. “మిమ్ములను ఇక్కడ భుజింపుఁడని అన్నందులకు చాల నొచ్చుకొంటిని. అతిథు లందఱకు ఈ మాట చెప్పితిని. చెప్పఁగా వారు తమ కేట్టి ఆపత్తియు లేదనిరి. మీరు నలువురతో అన్నశాలయందే భుజింపనగును, మీ రిచట నెన్నాళ్లున్నను సరియే, తమ కేట్టి ఆపత్తియు ఉండఁబోఁదని వారందఱును అన్నారు.”

నేను మరల వారికి ధన్యవాదము లొసఁగితిని. అన్నశాలలో తృప్తిగా భుజించితిని.

మఱునాఁటి ప్రొద్దున వకీలు ఎ. డబ్ల్యు. బేకరుగారిని దర్శించితిని. అబ్దుల్లాసేటుగారు వారిని గుఱించి కొంత చెప్పిరి. ఆకారణమున వారు నాకు చేసిన ఆదరమునకు ఆశ్చర్యము కలుగలేదు. నాకెంతయో అభ్యుత్థానము చేసెను. ఎన్నియో కుశలప్రశ్నము లడిగెను. నాసంగతి యంతయు తెలిపితిని. తరువాత అతఁ డిట్లు లనెను: “మీరు బారిష్టరుగా ఇచట చేయఁదగిన దేదియు లేదు. లోఁగడనే మేము మంచి వకీళ్లను కుదిర్చి యుంచితిమి. ఈ దావా చాలకాలమునుండియు నడుచుచున్నది. మఱియు చిక్కులమారిది. కనుక కావలసినంత వట్టు ఆవశ్యకములైన విషయములలో మీసాయము చేకొందును. మాక్లయంటునకును మాకును ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములలోఁ గల కష్టము మీరు తొలఁగింపవచ్చును. ఎట్లనఁగా, ఇపుడు నేను వారికడనుండి రావలసిన విషయములు అన్నియు మీనుండి తెప్పించుకొందును. ఇది నిక్కముగా మంచి సౌకర్యము. నే నింతవఱకు తమకు బస విచారింపలేదు. తమదర్శన మయినపిదప విచారింపఁ దలఁచితిని. ఇచట వర్ణవైషమ్యము భయపడఁ దగినంతగా కలదు. కావున తమబోఁటివారికి తేలికగా బస దొరకదు. అయితే నే నొక పేదరాలి నెఱుఁగుదును.

ఆమె రొట్టె లమ్మి జీవించు నొకని యిల్లాలు. ఆమె మీకు తావిచ్చి కొంచెము డబ్బు చేసికొను ననుకొందును. అప్పటికి పోదము దయ చేయుఁడు."

అతఁడు నన్నామెయింటికి తీసికొనిపోయెను. ఆమెతో చాటుగా మాటలాడెను. వారమునకు ౩½ షిల్లింగులు పుచ్చుకొని ఆమె భోజనము పెట్టుటకు ఒప్పుకొనెను.

బేకరు వకీలే కాఁడు, ఆయన మంచి మతబోధకుఁడును. ఆయన నేఁటికిని జీవించియున్నాఁడు. ఆయనపని యిపుడు కేవలము మతప్రచారము. వకీలుపని మానివేసెను. సిరి సంపద లున్నవి. నేఁటికిని మాయిరువురకు ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నవి. ఆయన—ఉత్తరమున ఒకటేమాట: భిన్న భిన్న రూపములగు విషయములచే ఆయన క్రైస్తవమత ప్రాశస్త్యమును సాధించును. మఱియు జీససును ఈశ్వరుని యేకమాత్రపుత్రునిగను, మనుష్య సంతారకునిగను విశ్వసింపని యెడల పరమశాంతి లభింపదని ఆయన ప్రతిపాదించును.

ప్రథమ దర్శనముననే బేకరుగారు నా మతాభిప్రాయము కనుఁగొనెను. నే నిటు లంటిని "నేను పుట్టువుచే హిందువనిచ్చినయునను నాకు హిందూమత మెక్కుడు తెలియదు. ఇతర కొంచెము కొంత కన్న తెలియదు. నిక్కముగను నా స్థితి నాకు తెలియదు. నేను ఇప్పటి నావిశ్వాస మేమియో నాకు తెలియదు. ఎటులుండవలయునో అదియు తెలియదు. నేను మా మతమును పఠింపవలయు ననుకొనుచు న్నాను. యథాశక్తిగా ఇతరములను గూడ పఠింపవలయు ననుకొను చున్నాను."

బేకరుగారీమాటలు విని ప్రసన్నులై,—"దక్షిణ ఆఫ్రికాం జనరల్ మిషనుకు నే నొక డైరెక్టరును. నేను స్వయముగా ఒక చర్చి కట్టించితిని. అందు నియమకాలమున తప్పక మతమునుగురించి ఉపన్యసింతును. నాకు రంగు తెగులు లేదు. నాతోపాటు అచట ఇంకను ప్రచారకులు కలరు. అచట మేము దైనందినము ఒంటిగంటకు చేరి కొన్ని నిమిషములు శాంతి జ్ఞానోదయములకు భగవంతుని ప్రార్థించుచుందుము. తాము అక్కడికి వచ్చినచో చాల సంతోషించెదను. అచట నా సహచరులతో తమకు పరిచయము కలుగఁజేయుదును. వారును తమ పరిచితిచే ప్రీతు లగుట నిక్కము. తమకు నేను పఠింప కొన్ని గ్రంథములను ఇత్తును. గ్రంథములలో నెల్ల బైబిలే మహాగ్రంథము. మిమ్ములను దానినే పఠింపుఁడని ప్రత్యేకముగా సిఫారసు చేయుదును."

నేను బేకరుగారికి ధన్యవాదములు సమర్పించి ఒంటిగంట ప్రార్థనలకు అందుకొందునని మనవి చేసితిని.

"అటు లగుచో తమకొఱకు రేపు ఒంటిగంటకు ఇచటనే వేచియుందును. మన మిచటనుండి ప్రార్థనామందిరమునకు కలసియే పోదము." అని యీమాటలుకూడ వెనుకటిమాటలకు కలిపెను. మేము పరస్పరము సెలవు పుచ్చుకొంటిమి.

బాగుగా ఆలోచించుటకు నాకు ఇంతవఱకు ఎక్కువ అవకాశము చిక్కలేదు.

జాన్‌స్టన్‌గారికడకు వెళ్లితిని. డబ్బు ఇచ్చితిని. క్రొత్తయింటికి వెళ్లితిని. అక్కడ భుజించితిని. ఆబిడ దొడ్డయిల్లాలు. ఆమె

నాకు శాకాహారము సిద్ధముచేసెను. వారి కుటుంబములో కలిసిపోవుటకు నా కెంతో కాలము పట్టలేదు.

తరువాత నే నచటినుండి దాదా అబ్దుల్లాగారి మిత్రుని చూడఁ బోయితిని. అబ్దుల్లాగారు వారికి చీటి వ్రాసి యిచ్చిరి. నేను వెళ్లి ఆచీటి యిచ్చితిని. మాకు పరిచయ మాయెను. వీరు అచటి హిందువుల కడగండ్లు వివరించిరి. వీరు నన్ను తమయింట నుండుఁడని 'బలవంత' పెట్టిరి. నేను వీరికి ధన్యవాదము లర్పించి నే నిదివఱకే బస ఏర్పాటు చేసికొంటినని మనవి చేసికొంటిని. 'తమ కేదేని కావలయునేని నన్నడుగుటకు సంకోచింప వలదని వీరు మఱిమఱి చెప్పిరి.

సంజ ఆయెను. భుజించి నాగదిలో విశ్రమించి దీర్ఘాలోచనలో పడితిని. ప్రకృతము నాకు చేయఁదగు పని లేదు. ఆవిషయము అబ్దుల్లాసేటుగారికి తెలిపితిని. బేకరుగారు ఇంత మైత్రి చేయుటలోఁ గల అర్థ మేమి? వీరి సహచరులవలన నా కెంత జ్ఞానము లభించును? క్రీస్తుమతము ఎంతవఱకు చదువుదును? హిందూమతమునకు సంబంధించిన గ్రంథములు నా కెట్లు దొరకును? నా నిజమతమును సంపూర్ణముగా ఎఱుఁగనిచో క్రైస్తవ మతస్వరూపము సరిగా నాకు ఎట్లు తెలియును? నే నీనిర్ణయమునకు రాఁగలిగితిని: నాచదువంతయు నిష్పాక్షికముగా ఉండవలయును; ఈశ్వరుఁడు చూపించిన త్రోవ బేకరు గణముతో సంచరింపవలయును; నిజమతమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనక అన్యమతమును అంగీకరించు నాలోచనమును పెట్టుకొనను.

ఇట్టులు తలపోయుచు తలపోయుచు నిదురలోఁ బడితిని.

౧౧

క్రైస్తవులతో పరిచయము

మఱునాఁడు ఒంటిగంటకు జేకరుగారి ప్రార్థనామందిరమునకు వెళ్లితిని. అచ్చట హారిస్‌కుమారితోడను, గాబ్‌కుమారితోడను, కోట్సు మొదలగు వారితోడను పరిచయము కలిగెను. అందఱును ప్రార్థింప మోఁకరించిరి. నేనును వారి ననుకరించితిని. తమకోరికలను గుఱించి ఈశ్వరుని వేఁడుకొనుట అచటి ప్రార్థన. 'ఈదినము శాంతముగాఁ గడచుఁగాక!' అనిగాని, 'ఓ పరమేశ్వరా! నాహృదయద్వారమును తెఱతువుగాక! అని గాని ప్రార్థించుట అచట మామూలు. నాఁడు మాత్రము 'క్రొత్తగ వచ్చిన మా మిత్రునకు మార్గము చూపుము! ఓప్రభూ! మాకు కలిగించిన శాంతినే ఇతనికిఁగూడ కలిగింపుము! మమ్ము రక్షించిన ఏసురక్షకుఁడే ఇతనిఁగూడ రక్షించుఁగాక! ఏసు నాథుని పేరనే మే మీ ప్రార్థనలు చేయుచున్నాము!' అని వారందఱును పరమేశ్వరుని వేఁడుకొనిరి. ఈ సమాజమున భజనకీర్తనలు గాని, సంగీతముగాని లేదు. ప్రతిదినము ప్రార్థన అయినవెంటనే వెళ్లిపోయెడివారము. సరిగా అప్పుడు భోజనవేళ. ప్రార్థనకు అయిదు నిమిషములకంటె ఎక్కుడు కాలము పట్టెడిది కాదు.

హారిస్, గాబ్ అను నీ యిరువురును అవివాహిత ప్రౌఢలు. కోట్సుగారు క్వేకరు తెగవారు. పై ఇరువురు స్త్రీలును ఒకచో నివసించుచుండిరి. ప్రతిఆదివారము నాలుగుగంటలకు తమయింట తేనీరు త్రావుటకు నన్ను ఆమంత్రించిరి. ఆదివారములందు కోట్సు

గారును, నేనును కలిసినపుడు ఆవారమున నేను చదివినగ్రంథముల జాబితా ఇచ్చుచుండువాఁడను. వానిగుఱించి నా అభిప్రాయములు గూడ చెప్పుచుండువాఁడను. ఈ వృద్ధకుమారికలుగూడ తమ అనుభవములను, తమకు కలిగిన పరమశాంతిని గుఱించి చెప్పుచుండెడివారు.

కోట్సుహృదయము శుద్ధము. అతఁడు బోళావాఁడు. పట్టుదల గలయువకుఁడు. ఈయనకు నాకును ఎక్కువ సంగాతము ఏర్పడెను. తఱుచు మేము కలిసి షికారు వెళ్లుచుండువారము. వీరివలన నాకు పలువురు క్రైస్తవులపరిచయము లభించెను. మాపరిచయము వృద్ధియగు కొలఁది అతఁడిచ్చుగ్రంథములును నాబీరువాలో అంతగా వృద్ధియాయెను. నేను కేవలము శ్రద్ధకు వశుఁడనై వాని నన్నిటిని పఠింప ననుమతించితిని. ఈ పుస్తకములు చదివి వీనిలోని విషయములను చర్చించుకొనుచుండువాఁడను.

౧౮౯౩ సంవత్సరమున అట్టిగ్రంథము లనేకములు చదివితిని. వానిపేరులన్నియు నాకిపుడు గుఱుతులో లేవు. ‘సిటీటెంపిల్’ అను గ్రంథముపయి పార్కరుగారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానమును, పియర్సను గారువ్రాసిన ‘ఇన్ఫాలిబిల్ ప్రూఫ్సు’ను, బట్లర్ గారు వ్రాసిన ‘ఆనాలజీ’యును ఈ మొదలగునవి కొన్ని గుర్తు. ఈగ్రంథములలో కొన్ని కొన్ని భాగములు నాకు తెలియకుండెను. కొన్ని నచ్చెను; కొన్ని నచ్చకుండెను. నాఉద్దేశములన్నియు కోట్సుగారికి తెలుపుచుంటిని. బైబిల్ మతము పరమప్రమాణ మనుటయే ఇన్ఫాలిబిల్ ప్రూఫ్సు గ్రంథకర్తయొక్క ఉద్దేశము. ఈ పుస్తకము నాకు నచ్చలేదు. ఈ పార్కరుగారిటీక నీతివర్ధకమే కాని ప్రచారమునందున్న ఏసు మతమున విశ్వాసము లేనివారి కది నిష్ప్రయోజనము. బట్లరుగారి

౧౧ క్రైస్తవులతో పరిచయము

ఆనాలజీ క్లిష్టము, గంభీరమును అగు గ్రంథము. దీని నయిదాఱు సారులు చదువవలయును. నాస్తికులను ఆస్తికులనుగా మార్పఁదలఁచుట ఈగ్రంథోద్దేశ మనుకొందును. 'ఈశ్వరుఁడు కలఁడు' అనుసిద్ధాంతములు చదువుట నాకు లాభకారి కాదు. ఏలన నేను నాస్తికావస్థలో లేను. ఏసే అద్వితీయమగు అవతారమనియు, అతఁడు మానవులకును ఈశ్వరునకును సంధికర్తయనియు ఈమొదలగు సిద్ధాంతము నాకు హృదయంగమము కాలేదు.

కోట్సుగారు అంతమాత్రమున అపజయ మొప్పుకొనువాఁడు కాఁడు. ఆయనకు నాపైఁగల కూర్మికి ఎల్లలేదు. ఒకనాఁడు అతఁడు నామెడలో తులసిదండ చూచెను. చూచి దుఃఖితుఁ డయ్యెను. 'ఈగ్రుడ్డి నమ్మకము నీకు తగదు. దండను త్రెంపుదు నిటు ర'మ్మనెను.

'కూడదు, ఇది మా అమ్మగారి ప్రసాద'మంటిని.

'అందు నమ్మక మున్నదా?'

'అందలి రహస్యము నాకు తెలియదు. ధరింపకున్నచో కీడు కలుగునని నే ననుకొనను. ఆమె నాశ్రేయస్సు కోరి ప్రేమతో వేసిన యీదండను ప్రబలమగు కారణము లేక తీసివేయను. కాలము పక్వమై, యిది జీర్ణమై తనంత తాను తెగిపోవుచో మఱియొక తులసిపేరు కొనుటకు నాకు లోభము లేదు. కాని దీనిఁ దెంప వలనుపడదు.'

నామతమున నమ్మిక లేదు కాన నావాద మతనికి నచ్చలేదు. నన్నతఁ డజ్ఞానకూపమునుండి వెలువరించుటకే ప్రయత్నించుచుండెను. మతాంతరములందు కొంత సత్య మున్నను, పూర్ణమగు సత్యము ఏసు మతమునందే కలదనియు, ఆమతము స్వీకరింపనిచో మోక్షము చేకూఱ

దనియు, ఏసునాథుఁడు మధ్యవర్తియై అడ్డుపడకున్నచో పాపప్రక్షాళనము కాదనియు, పుణ్యకర్మములతో నిసుమంతయు ప్రయోజనము లేదనియు అతఁడు వాదించి నన్ను ఒప్పింప ప్రయత్నించుచుండెను.

అతఁడు నాకు గ్రంథపరిచితి కలిగించినట్లే ఏసుభక్తుల పరిచితిని కూడ కలిగించెను. ఆపరిచయసంబంధమున ప్లీమత్ బ్రదరన్ కుటుంబ మొకటి.

ప్లీమత్ బ్రదరన్ అనునది ఒక ఏసుసంప్రదాయము. నాకు కోట్సుగారివలన పరిచితు లయినవా రందఱును చనువుకొన్న వారు; పాపభీరువులు. కాని ఈ కుటుంబములో ఒకరు ఇటులు వాదించిరి:

'మా మతసౌందర్యము నీ వెఱుఁగవు. మానవుఁడు తన పాపములకు ఎప్పటికప్పటికి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనవలయు ననునది నీ వాదము అనుచో జన్మమెల్లను ప్రాయశ్చిత్తములతో సరి. ఎడతెగని ఈక్రియాకాండచే ముక్తి యెటులు కలుగును? నీ కెన్నటికిని శాంతి రాదు. మన మందఱమును పాపులమని నీవును అందువు. చూడుము, మా కెంతవిశ్వాసము కలదో! మన ప్రయత్నములు వ్యర్థములు గాని ముక్తి కావలయును. ఈపాపభారమును నెటులు మోయఁగలము? దానిని ఏసుమీఁదనే పాఱవేయవలయును. అతఁ డొకఁడే పాపరహితుఁడు. అతఁ డొకఁడే భగవానుని కుమారుఁడు. ఎవరు తనను నమ్ముదురో వారి పాపము పటాపంచలయిపోవునని ఆతఁడు వర మొసఁగెను. అది ఈశ్వరుని అగాధమగు ఉదారత. ఏసు ముక్తి నీయ గలఁడని నమ్ముదుమేని పాపములు మన కంటవు. మనకు పాపము చేయక తప్పదు. ఈప్రపంచమున పాపస్పర్శ లేకుండు టెటులు? కావున 'ఏసే రక్షకుఁడు' అని నమ్మినవానికే పరిపూర్ణశాంతి. కావున శాంతి మీకా, మాకా?'

౧౧ క్రైస్తవులతో పరిచయము

ఈవాదము నాకు నచ్చలేదు. వినయముతో నేను ఇటు లంటిని:

'ఏసుమతమువారందఱును ఇటులే వాదించుచో నే నాయేసు మతమును అంగీకరింపఁజాలను. పాపము ఛానచ్చి తత్ఫలము నాకు అంటరాదని నే నెన్నఁడును ప్రార్థింపను. పాపకర్మమునుండి, మఱియు పాపప్రవృత్తినుండి విముక్తుఁడ నగుటకు ప్రయత్నము చేయుదును. అట్టిస్థితి చేకూఱువఱకు అశాంతియే నాకు ప్రియతరము.'

అతఁ డిటులు బదు లాడెను:

'ఇది యంతయు నిష్ప్రయోజనము. మరల నొకసారి నా చెప్పిన మాట లాలోచింపుము.'

పాపము! అతఁడు చెప్పినంత చేసితీరెను. బుద్ధిపూర్వకముగా అతఁడు పాపము అనుష్ఠించుచుండెను. అంతటితోఁ బోక వానివలన తన కేమియు మనస్సున చింత లేదని నాకు చెప్పెను.

ఇట్టి సిద్ధాంతములు క్రైస్తవులందఱకు సమ్మతములు కావని వీరిపరిచితికి వెనుక నే నాకు తెలియును. కోట్సు పాపభీరువు. ఈతని హృదయము నిర్మలము. సాధనచే హృదయము శుద్ధమగునని యితని నమ్మిక. ఆవృద్ధకుమారికలకుఁగూడ నిదియే నమ్మిక. నాచదివిన గ్రంథములలో కొన్ని భక్తిపరములు. శ్రీమత్ సోదరప్రసంగమున నాబుద్ధి రొటులు మాఱునో యని కోట్సుగారు భయపడుచుండిరి గాని అట్టిసందియమున కవకాశము లేదనియు, అతని పెడమతముచేత ఏసుమతము యొక్క గూఢార్థముపై నాకు ఈసు కలుగదనియు నచ్చఁ బలికితిని. నాకుఁ గల తపన వేఱు: అది బైబిలునుగుఱించియు, దాని తత్త్వార్థమును గుఱించియు.

౧౨

భారతీయులతో పరిచితి

క్రైస్తవులనుగూర్చి అధికముగా వ్రాయుముందు అప్పటి నాయితరానుభవములను చెప్పుట ఆవశ్యకము.

నేటాలురాష్ట్రమున దాదా అబ్దుల్లాగా రెట్టివారో ప్రిటోరియాలో సేఠ్ తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదుగారు అట్టివారు. అంద ఱకు ఉపయోగించు ఏధర్మకార్యమైనను అతఁడు లేక నెఱవేఱదు. నేనచటి కేఁగిన మొదటివారముననే వారితో పరిచితి గావించితిని. నేను ఆతనితో ఇటు లంటిని: 'నాకు ప్రిటోరియాలోని భారతీయు లందఱితో పరిచయము సంపాదింపవలయునని ఉన్నది. ఇచట హిందువుల ఆనుపానులు నాకు తెలిసికొనవలయునని ఉన్నది. కావున మీరు నాకు సాయము చేయవలయును.' ఇటులు నే ననఁగా నతఁడు అన్ని విధముల సాయము చేయుటకు ఉత్సహించెను.

భారతీయుల నందఱను ఒకచో సమావేశపఱిచి వారి స్థితిగతుల నన్నింటిని వివరించి చెప్పుట ఆవశ్యకమని నాకు తోఁచెను. సేట్ హాజీ మహమ్మద్ హాజీజూసబ్ అనువారి పేర నాకడ పరిచయలేఖ కలదు. సభ వారిగృహమున, సభ్యులందఱు మేమన్ వర్తకులు. హిందువులసంఖ్య వేళ్లమీఁద. ప్రిటోరియాలో ఉనికిగల హిందువులు కొలఁదిమంది.

నాజీవితమునం దిది ప్రథమోపన్యాసము. ఆయుపన్యాసము నకు నేను కష్టించితిని. ఉపన్యాసవిషయము సత్యము. వాణిజ్యమున

సత్యము నడపుట అసంభవమని కొందఱు వర్తకులు పలుమాఱులు నాతో పలికియుండిరి. నేనప్పుడును దాని విశ్వసింపలేదు; ఇప్పుడును విశ్వసింపలేదు. 'సత్యమును, బేహారమును ఈ రెండును పరస్పరము విరుద్ధములు' అనుచుండు బేహారులు నేఁటికిని గలరు. 'బేహారమనునది వ్యవహారము; సత్యమనునది ధర్మము: కావున వ్యవహారము వేఱు; ధర్మము వేఱు' అని వారి రాద్ధాంతము. వ్యవహారమునందు శుద్ధసత్యము అశక్యము; యథాశక్తి సత్యమాడుట శక్యమని వారి మతము. నేను నాయుపన్యాసమున ఈవిషయమునంతయు ప్రత్యాఖ్యానము చేసి బేహారులు రెండింతలు సత్యముగా ఉండవలయునని చూపించితిని. స్వదేశమునకంటె విదేశమున ఎక్కుడు సత్యనిష్ఠ ఉండవలయును. ఏలన అచట నుండు ఏకొలఁదిమంది భారతీయులనో చూచి కోటానకోట్ల భారతీయులుగూడ వీరివలెనే యుందురని నిర్ణయమగును.

నేను తెల్లవారిని ఉదాహరించి నల్లవాండ్రెంత అశుచిగ నుందురో, ఎంత దుష్ప్రవర్తనము చేయుదురో చాటిచెప్పితిని.

హిందువులు, ముసల్మానులు, పారసీకులు, క్రైస్తవులు, మఱియు గుజరాతీ, మదరాసీ, పంజాబీ, సింధీ, కచ్ఛీ, సూరతీ ఈ మొదలగు భేదములు మఱువుఁడని ఉద్బోధించితిని. ఒకసంఘమును స్థాపించి మనవారు పడుచున్న కష్టనిష్ఠురములను అధికారులకు అర్జీలు పెట్టుకొనుఁడనియు నాకు వీలు ఉన్నంతవఱకు వేతనము కోరకయే పని చేయుదుననియు, ముగించితిని.

నా ఉపన్యాసము సభను ఆకట్టెనని గ్రహించితిని.

దానిపై చర్చలు జరిగెను.

తమతమకష్టముల నా కెఱిఁగింప కొంద ఱంగీకరించిరి. నాకును ఉత్సాహము కలిగెను. వారిలో ఇంగ్లీషు వచ్చినవారు కొలఁదిమంది. అపరదేశమున ఇంగ్లీషు వచ్చినచో లాభకరమని నేను వారికి తెలిపితిని. కావున ఇంగ్లీషు చదువుఁడని కోరితిని. పెద్దవారైనను చదువుకొన వచ్చునని కొందఱ యుదాహరణము చూపితిని.

ఎవరయినను చదువుకొనువా రున్నచో చెప్పుటకు నేను సంసిద్ధుఁడ నంటిని. తమకు వీలయినపుడు నేను తమకడకు వచ్చి బోధించుచున్నచో తు మీఁద కొందఱు ఇంగ్లీషు చదివికొన నంగీకరించిరి. వీరిలో ఇరువురు ముసల్మానులు. ఒకఁడు మంగలి. ఒకఁడు గుమాస్తా. మూఁడవవాఁడు హిందువు. ఒకచిన్న దుకాణాదారు. నే నందఱకు అనుకూలుఁడ నైతిని. బోధకతలో నాకు సందియము లేదు. నాశిష్యులుమాత్రము ఏమరిరి గాని నేను విసువుకొనలేదు.

నేను వారియిండ్లకు పోవుటయు కాని వారి కవకాశము లేకుండెడిది. కాని నే నోరిమిని విడనాడలేదు. ఇంగ్లీషుపండితుల మగుదమని వారి కెవరికిని కోర్కె లేదు. అయినను ఇద్దఱు ఎనిమిదినెలలకు కొంత తేలిరి. కొంచెము ఖాతా వ్రాఁత(Book keeping), కొంచెము వ్రాఁత కోఁతలు(correspondence) నేర్చిరి. తన ఖాతాదారులతో మాటలాడుటకు శక్తి కలుగుచో చాలునని మంగలి అనుకొనెను. వారిలో ఇద్దఱు ఇంగ్లీషు వచ్చుటవలన ధనార్జనము చేయు సామర్థ్యము గడించిరి.

సభవలన కలిగిన ఈప్రయోజనమునకు నాకు సంతస మయ్యెను. అట్టి సభలు ప్రతివారమో, ప్రతినెలయో చేయ నిశ్చయింపఁబడెను. ఇంచుమించుగా నే మనుకొన్నటులు సభలు జరుగుచుండెడివి. ఈసభలలో ఒకరి యుద్దేశము లింకొకరు తెలిసికొన వీలు కలుగుచుండెడిది.

ఈకారణముచే ప్రిటోరియాలో నే నెఱుఁగని భారతీయుఁడు లేఁడు. వారినిగుఱించి నాకు తెలియనివిషయము లేదు. ఈకారణమున అచట నివసించుచున్న బ్రిటీషు ఏజెంటుతో పరిచితి చేసికొన నెంచితిని; వారిని సంపర్కించితిని. ఆయనపేరు జాకోబస్ డి వెట్. హిందువులపై ఆయనకు మంచి అభిప్రాయము. కాని అసలు నతనికి తగినపలుకుబడి లేదు. "సమయము వచ్చినప్పుడు సాయపడుదు"నని వాగ్దానించి, "అక్కఱ కలుగు నప్పుడు నన్నుఁ జూడ ర"మ్మని అతఁ డనెను.

రైలువారితో వ్యవహారము జరుప నారంభించితిని. 'మీరు పెట్టుకొనిన ఏర్పాటులను అనుసరించియే హిందువులకు కష్టములు కలుగకుండఁ జూడుఁ'డని కోరితిని. సరియగు వేషభాష లున్నయెడలనే పెద్దతరగతిటిక్కెట్టు లీయఁబడునని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. దీనివలన తగినప్రయోజనము సమకూరలేదు. ఏలయనఁగా వేషభాషలు సరిగా నున్నవనుటకును, లేవనుటకును స్టేషన్‌మాస్టరుగదా అధికారి!

హిందువులకు సంబంధించిన కొన్నివ్యవహారపత్రములను బ్రిటిష్ ఏజెంటు నాకు చదువ నిచ్చెను. ఇట్టివి కొన్ని తైయబ్ సేటుగారుగూడ ఇచ్చిరి. ఆరెంజిఫ్రీస్టేటునుండి భారతీయులు ఎంత నిర్దయముగా వెళ్లఁ గొట్టఁబడిరో ఆవిషయ మాకాగితములవలన నాకు తెలియనాయెను.

వేయేల! ట్రాన్సువాలు ఫ్రీస్టేటులలోని భారతీయుల జీవనము సాంఘికము, ఆర్థికము, రాజకీయము, సమస్తమును తెలిసిపోయెను. వీనిని చదువుటవలన ముందు ఇంత ప్రయోజనము కలుగఁబోవు నని నే ననుకొన లేదు.

ఆయేఁడు గడచినపిమ్మటనో, దావా తేలినపిమ్మటనో గృహాభిముఖుఁడను కాఁదలఁచితిని. కాని దైవము వేఱు తలఁచెను.

౧౩

కూలీతనపు అనుభవము

ట్రాన్సువాలు ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటులలోని భారతీయులదశను సంపూర్ణముగా చిత్రించుట కిది తావు కాదు. తెలిసికొనఁదలఁచువారు దక్షిణ ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమును చదువవలెను. కాని దానిరూపరేఖ యిచ్చుట ఇచ్చట నావశ్యకము.

ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటులందు ౧౮౮౮ సంవత్సరమునో, అంతకు ముందో పుట్టిన ఒకశాసనమువలన భారతీయుల స్వాతంత్ర్యము లన్నియు మాసిపోయెను. ఒకవేళ భారతీయుఁ డెవఁడేని అచట నుండఁదలఁచెనేని హోటళ్లలో సేవకుఁడుగనో, లేక మఱియొక బానిసతన మేదేని అవలంబించియో ఉండితీఱవలెను. నామమాత్రమునకు మువరా యిచ్చి వర్తకులను తఱిమివైచిరి. వారు అర్జీలు పెట్టుకొనిరి. ప్రార్థనాపత్రములు పంపుకొనిరి. కాని వారి మాట లెవరు విందురు?

౧౮౮౫ సంవత్సరమున ఒక కఠినశాసనము పుట్టెను. ౧౮౮౬ సంవత్సరమున అది కొంచెము సంస్కరింపఁబడెను. దీనికి ఫల మేమనఁగా, భారతీయుఁడు ట్రాన్సువాలులో ప్రవేశించుటకు మూఁడు పవునులు పన్నీయవలయును. వారికి ప్రత్యేకించిన స్థలములలో తప్ప వారికి వేఱుగా భూమి యుండరాదు. నిక్కమునకు అదియు భూస్వామిత్వము కాదు. వారికి వోటుహక్కు లేదు. ఆసియాఖండవాసులకుఁగాను ఈ శాసనములు నిర్మింపఁబడెను. కాని వారికంటె

౧౩. కూలితనపు అనుభవము

వేఱుగా నున్న శ్వేతేతరజాతులవారికిఁగాను నిర్మింపఁబడిన శాసనములు కూడ ఆసియాఖండవాసులపై ప్రయోగింపఁబడుచుండెను. ఈ శాసనములచే భారతీయుఁడు కాలిబాటలో నడువరాదు. రాత్రి తొమ్మిది గంటలు దాఁటినపిదప అనుమతి లేక భారతీయుఁ డెవఁడును బయటికి పోరాదు. భారతీయులపై ఈ శాసనము లొకొక్కప్పుడు ప్రయోగింపఁబడుచుండెను. ఒకొక్కప్పుడు లేదు. కొందఱు అరబ్బులమని చెప్పుకొని దాఁటుచుండిరి. ప్రత్యేకముగ అనుమతి కావలసివచ్చెనా, పోలీసువారి 'దయాధర్మమెప్పుము.'

ఈ రెండు శాసనములను చదివి చూడవలసివచ్చెను. నేను రాత్రులందు కోట్సుగారితో కలిసి షికారు పోవుచుంటిని. నేను వెనుదిరిగి యింటికి వచ్చునప్పటికి పదిగంట లయ్యెడిది. పోలీసు పట్టుకొనినచో నాగతి యేమి? ఈవిషయమున నాకంటె కోట్సుగారికి ఎక్కువ తొందరగా నుండెను. అతఁడు తన నీగ్రో నౌకరులకు చీటి (pass) నీయఁగలఁడు. నా కెటు లీయఁగలఁడు? నేవ్యుఁడు సేవకునకు అనుజ్ఞాపత్రము నీయవచ్చును. నేను కోరుదును గాక! కోట్సుగారు ఈయ సంసిద్ధుఁ డగుఁగాక! అసలతఁ డటు లీయఁ జాలఁడు. అటులు చీటి నిచ్చుచో అది దగా.

కావున కోట్సుగారో, వారిమిత్రులో నన్ను క్రౌజ్ గారికడకుఁ గొంపోయిరి. ఆయన సర్కారువారి వకీలు. మే మొకరి మొగము లొకరము చూచికొందుము గదా సహాధ్యాయులము. ఒక్క 'ఇన్'కు సంబంధించిన బారిస్టర్లము. తొమ్మిది దాఁటుచో నాకు చీటి కావలయు ననుట కాతఁడు నొచ్చుకొనెను. నా వేదనలో కొంత పంచుకొనెను. నాకొక చీటి ఇచ్చుటకు బదులు ఒక చేయూత్తరము వ్రాసి యిచ్చెను. దానితో నా యిష్టవేళ సంచరింపవచ్చును. పోలీసు

లక్ష్య పెట్టరాదు. ఈ సూత్రమును ఎప్పుడును నాకడ నుంచుకొనుచుంటిని. కాని ఎన్నఁడును దాని యక్కఱ కలుగలేదు. అటులు కలుగకుండుట కేవలము దైవఘటన.

డాక్టరు క్రౌజ తనయింటికి నన్ను నిమంత్రించెను. మేము మిత్రుల మయితిమి. నేను తఱుచు వారియింటికిఁ బోవుచుంటిని. వీరివలననే నాకు ప్రఖ్యాతుఁడగు వీరి సోదరుని పరిచయము కలిగెను. అతఁడు జోహాన్సుబర్గునందు పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటరు. బోయరుయుద్ధమున ఒక ఉద్యోగిని ఖూనీచేయుటకు కుట్రపన్నెనని అతనికి ఏడేండ్లు శిక్ష వేసిరి. అతని సనదును కూడ రద్దుచేసిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నాతఁడు విడుదల పొందెను. మరల సమ్మానసహితముగా కోర్టున చేర్చుకొనఁబడెను. మరల నతఁడు ప్లీడరుపని చేయ మొదలిడెను.

ఈ పరిచయములు పిదప నాకు ప్రజాసేవకు ఉపయోగపడెను. ఇంకను నాకష్టమును తగ్గించెను.

కాలిబాటలో నడచుటకు సంబంధించిన శాసనఫలము నాయెడ విపరీతముగా పరిణమించెను. నే నెప్పుడును ప్రెసిడెంటువీథినుండి ఆవల నున్న మైదానమునకు షికారు పోవుచుండువాఁడను. ఈవీథియందే ప్రెసిడెంటు క్రూగరుగారి గృహము కలదు. అది ఆడంబరముగ నుండదు. దీనిచుట్టు తోఁటయు దొడ్డియు లేదు. సామాన్యగృహములకంటె దీని కాధిక్యము లేదు. ప్రిటోరియాలోని కోటీశ్వరుల యిండ్లు దివ్యభవనములు. వానిముందు నందన వనములు. కాని ప్రెసిడెంటుగారి స్వభావము నిరాడంబరము. ఆ యింటిముందు పోలీసు పారా యిచ్చుటచేతనే అది యొక రాజ్యాధికారిగృహమని తెలియనగును. నే నెప్పుడును ఈ పోలీసు ప్రక్కనుండియే పోవుచుంటిని. కాని అతఁ డేనాఁడును న న్నేమియు అనలేదు.

౧౩ కూలితనపు అనుభవము

ఇచట పారావాండ్రు వంతులచొప్పున మాఱుచుందురు. ఒకనాఁ డొకపోలీసు ఏమియు సూచింపకయే, కాలిబాట విడువవలసినదైన చెప్పకయే నన్ను తన్ని తగిలెను. నేను దిల్ల పడితిని. నీ వేల యిట్టులు చేసితివని నే నడుగకముందే ఆ దారిని గుఱ్ఱముపై పోవుచున్న కోట్సుగారు 'గాంధీ, నే నంతయు చూచితిని. నీవు వీనిపై కేసు పెట్టుచో నేను తప్పకసాక్ష్య మీయఁగలను. ఇతఁడు ని న్నిట్టులు విసిరినందులకు వగచుచున్నాను' అనెను.

నే నిటు లంటిని—'ఇందు చింత్యము లేదు. పాప మతని కేమెఱుక? అతనికి నల్లవా రందఱు ఒకటే. అతఁడు న న్నెట్టులు పరామరిసించెనో నీగ్రోలను గూడ అట్టులే పరామరిసించుచుండుననుట తథ్యము. నాఁటను నాకు ఎట్టి అపాయము కలిగినను కోర్టునకు పోవలదని నియమము పెట్టుకొంటిని. కావున నే నితనిపై కేసు పెట్టను.'

కోట్సుగారు ఇటు లనిరి—'నీమామూలు పద్ధతి నీదే. మరి విచారించి చూచికొనుము; ఇట్టివారికి మన మొకసారి శాస్తి జరుపవలయును.

కోట్సుగారు ఇటులు పలికి ఆపోలీసును కోపపడిరి. పోలీసు డచ్చివాఁడు. వారిద్దఱును డచ్చిభాషలో మాటలాడిరి. నా కేమియు తెలియలేదు. చిట్టచివర కా పోలీసు నన్ను క్షమాపణకోరెను. కాని అతఁ డటులు కోరనక్కఱలేదు. నే నతనిని అదివఱకే క్షమించితిని.

ఇటుపిమ్మట నే నావీథికి పోలేదు. తక్కిన పోలీసువారికి విషయ మెటులు తెలియును? ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నే నీదెబ్బ లెందులకు తినవలయును? కావున ఇతరవీథులనుండి షికారు పోవుచుంటిని.

ఈవిషయమున భారతీయులనుగూర్చి లోఁతుగ విచారింపసాగితిని. ఈశాసనము గూర్చి బ్రిటిష్ ఏజెంటుతో మాటలాడి, చేయవలసి

వచ్చుచో మాదిరి కొక కేసు చేసి చూతమని భారతీయులతో ఆలోచించితిని. ఈరీతిగా భారతీయుల కష్టములు చదివి, విని, అంతటితో తృప్తిపడక అనుభవము స్వయముగా పొందితిని. ఆత్మగౌరవము నిలువఁబెట్టుకొనఁదలంచు భారతీయులకు దక్షిణ-ఆఫ్రికా అనుకూలమైనది కాదని గమనించితిని. ఈస్థితి మార్చుట యెట్లు? ఈ విచారముతో నా మనస్సు నానాఁటికి వెక్కసమాయెను.

కాని ప్రకృతము దాదాఅబ్దుల్లాగారి దావా చూచుటయే నా ముఖ్యకర్మము.

౧౪

దావా సిద్ధపడుట

ప్రిటోరియాలో నేనొక యేడు వుంటిని. అది నా జీవితమున అమూల్యము. నాకు ప్రజాసేవ చేయు సమృత్తము కలుగుటయు, అందు కొంతశక్తి కలుగుటయు ఇచటనే. నాకు మతభావన తీవ్రత దాల్చుటయు, నాకు ప్లీడరుపనిలో సరియగు జ్ఞానము కలుగుటయు ఇచటనే. క్రొత్త బారిష్టరులు ప్రాంత బారిష్టరులకడనుండి ఏమి నేర్తురో దానిని నేర్చినది నేనిచటనే. నేను ప్లీడరుపనికి కొంచెమేనియు పనికి రాకపోనని తెలిసికొనిన దిచటనే. ప్లీడరుపనికి తాళపుచెవి దొరకినది ఇచటనే.

దాదాఅబ్దుల్లాగారి దావా చిన్నదికాదు. నలుబదివేల పౌనులకు, అనఁగా ఆరులక్షల రూపాయిలకు ఈ దావా. ఇది వ్యాపార రీత్యా వర్తించిన దగుటచే ఇందు లెక్కల చిక్కులు తలవెంట్రుకలన్ని. ఇందు కొంత ప్రామిసరీనోటులకును, కొంత నోట్లు వ్రాసి యిత్తుమను నోటిమాటలకును సంబంధము కలదు. ఈ దావా కిదియె ఆధారము. ఈ నోటులు మోసముచేసి వ్రాయించుకొనఁబడినవనియు, వానికి తగిన ఆధారములు లేవనియు ప్రతివాదుల పూర్వపక్షము. ఇందు సత్యముగా జరిగిన సంగతులకును, లాకును, సంబంధించిన విషయములు పెక్కులు. ఖాతాలన్నియు చిక్కులపుట్టలు.

వాది ప్రతివాదులు సమర్థులైన సొలిసిటరులను, బారిష్టరులను ఏఱి తెచ్చుకొనిరి. వారికడ పని తెలిసికొనుటకు నాకు చక్కని వీలు

కోరికెను. వాదివాద మంతయు సిద్ధముచేసి సొలిసిటరు పరిశీలనమునకు ఇచ్చుటయు, దావా కనుకూల మయిన యథార్థవిషయములను వెదకుటయు నా పని. నేను తయారుచేసిపెట్టిన వానిలో సొలిసిటరు ఎంత తీసికొనెనో, ఎంత త్రోసివేసెనో, అటు లాసొలిసిటరు తయారుచేసిన విషయమున పెద్ద బారిస్టరు ఎంత తీసికొనెనో, ఈ విషయమంతయు చూచుటే నా కొకపాఠముగా నుండెను. ఇటులు దావాకు తయారు చేయుటవలన నాకు గ్రహణశక్తియు, వ్యవస్థాశక్తియు కలిగెనని తెలిసెను.

ఈ దావాలో నాకు అభిరుచి పుట్టెను. నేనందు తన్మయుండ నైతిని. పత్రములకు సంబంధించిన కాకితము లన్నియు చదివితిని. నా క్లయింటు చాల తెలివిగలవాఁడు. నాపై నాతనికిఁ గల విశ్వాసమునకు మేర లేదు. కావున నా పని కడు సులువాయెను. నేను బుక్ కీపింగునందు అనఁగా ఖాతా లెక్కలయందు సూక్ష్మాంశములఁ గూడ చక్కఁగా నేర్చితిని. అందు గుజరాతీ పత్రము లెక్కువ. వీనికి నేనే అనువాదకుఁడను. దీనివలన అనువాదమునందును నాకు శక్తి ఇనుమడించెను.

పైని చెప్పినటులు నేనీ దావాపనిలో మునిఁగి తేలుచుంటిని. మతచర్చయందును, ధర్మకార్యములందును నా మనస్సు బాగుగా లగ్నమయినను, కొంతకాలము వీనికి వినియోగించుచున్నను, అవి అపుడు నాకు అంత ముఖ్యములు కావు. దావా చూచుటయే నాకు ముఖ్యము. అక్కఱ కలిగినపుడెల్ల లాచదువుటయు, లాకేసులు పరికించుటయు నా పని. వాది ప్రతివాదుల కాకితములు నా కడ నుండుటవలన వారికి గూడ ఇంచుమించుగా తెలియని విషయములు కొన్ని నాకు తెలిసెననుట యీ వ్యాసంగ ఫలమే.

౧౮ దావా సిద్ధపడుట

పింకట్టుగారు చెప్పిన ఒకమాట నాకు అప్పుడు గుర్తు తగిలెను. దక్షిణాఆఫ్రికాలో గొప్ప బారిష్టరును, స్వదేశీయుడును, అగు లియోనార్డు అను నాయన దీనిని సమర్థించెను. 'యథార్థవిషయములే ముప్పాతిక లా'-అని పింకట్టుగారిమాట. అప్పుడు నాయొద్ద నున్న ఒకానొక కేసునందు న్యాయము మాపక్షమై యుండెనుగాని 'లా' వ్యతిరేకముగనుండెను. ఆశలుడిగి నేను లియోనార్డుగారి సాయము కోరితిని. వారికిఁగూడ దావాలో విషయములన్నియు అనుకూలములని తోఁచెను. కాని అంతేకాదు-'గాంధీ, నాకొకటి తోఁచుచున్నది. కేసులోనున్న యథార్థ విషయములపైన మనము జాగరూకులమై యున్నచో పిదప న్యాయము తనంతట దా సమకూరును. ఈ కేసులోనున్న విషయముల నన్నింటిని లోఁతుగా చూడవలయును. ఈ కేసునంతయు చక్కఁగా చూచి మరల నాకడకు ర'మ్మనెను. మరల నే నా యంశముల మననముచేయఁగా అది అపూర్వముగా కానిపించెను. అటువంటిదే మరియొక దక్షిణాఫ్రికా కేసుగూడ మనసునకు తట్టెను. నేనందులకు సంతసించి ఆ విషయమును లియోనార్డుగారికి తెలియఁజేసితిని. ఆయన యిట్లనెను: 'మనమిపుడీకేసు గెలువఁగలము. బెంచిమీఁద నే జడ్జి వచ్చునో చూడవలయును.'

దాదా అబ్దుల్లాగారి కేసులో పనిచేయుచున్నపుడు యథార్థ వస్తువుల మహిమ యింత యని తెలియదు. యథార్థవస్తువనఁగా సత్యము. సత్యము మన మెప్పుడు కైకొందుమో అప్పుడు న్యాయము తనంత నదియే మన కనుకూలించును.

మా వాని దావాలో యథార్థవిషయములు బలవత్తరములు కావున 'లా' మావాదిపక్షము అయి తీరవలయునని తెలిసెను.

అంతియుకాక, యీ కేసును ఇటులే జరుగనిచ్చినచో చుట్టములును, ఒక పట్టణమునందే నివసించువారును అగు ఈ వాదిప్రతివాదులు నాశనమయిపోవుదురనియు తెలిసెను దావా తుద కెవరిపక్షమగునో ఎవరికి తెలియదు. కోర్టులలో దీని విడిచి యూరకుండుచో ఇటు లనంతముగా పోవుచునేయుండును. దాన ఇరువాదులవారికిని లాభము లేదు. కావున, వీలగుచో, వడిగా తేల్చుకొనుటకువా రుంకించిరి.

నేను తైయబ్ సేటును అనురోధించి రాజీచేసికొమ్మని చెప్పితిని. అందులకు మా వకీలుతో సంప్రతింపుడంటిని. వాదిప్రతివాదు లిరువురు విశ్వాసపాత్రుడగు ఒక మధ్యవర్తి చెప్పినటులు వినుకొనినచో కేసు సులువుగా తేలిపోవునని సూచించితిని. వీరు ఎంత గొప్పవర్తకు లయినను వీరి ధనమంతయు శోషించిపోవునంత వడిగా వకీళ్లఫీజు పెరుగజొచ్చెను. ఈకేసు చూచుచో ఇంకొక పని చూచుకొనుటకు అవకాశము లేదు. కావున వారికి దీనితోనే సరిపోవుచుండెను. ఈనడుమ కాలమున ఒకళ్ల కొకళ్లకు లోలోపల దౌర్మనస్యము పెరుగుచుండెను. నాకు వకీలుపని యన్నచో ఛీ యనిపించెను. ఒకరి నొకరోడించుటకు లాయరులు 'లా' వెదకుటసాజము. పెట్టిన ఖర్చులన్నియు గెలిచినవానికి రావనువిషయము తెలియుట నా కదియ ప్రప్రథమము. ఒకరు మరియొకరికి ఖర్చు లిచ్చుటకు 'కోర్టుఫీజ్ రిగ్యులేషన్' ప్రకారము ఒకపద్ధతి యున్నది. కాని లాయర్ల కిచ్చు డబ్బు దానికంటె ఎంతయో యెక్కువ. దీనిని నేను సహింపలేకపోతిని. ఈ యిరువురికి రాజీ కుదిర్చి స్నేహము కలిగించుట నాకు విధి అని తలచితిని. ఈసంధి కుదుర్చుటలో నా ప్రాణములు తోడుకొనిపోయెను. తుదకు తైయబ్ సేటుగా రంగీకరించిరి. మధ్యవర్తి యొకడు నియమింపబడెను. దావా అతనిముందు నడచెను. దాదా అబ్దుల్లాగారు గెలిచిరి.

అయినను నాకు సంతృప్తి కలుగలేదు. మధ్యవర్తి తీర్పు ప్రకారము దాదా అబ్దుల్లాగారు వెంటనే అమలు జరిపినచో తైయబ్ హాజీఖాన్ మహమ్మదుగారు అన్ని రూపాయలు ఒక్కసారే తెచ్చి సమర్పింపలేరు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలో నివసించుచున్న పోరుబందరు వర్తకులలో వ్రాయని శాసన మొకటి కలదు. దివాలాకంటె చావు మేలు. తైయబ్ సేటు గారు ఒక్క పెట్టున ముప్పదియేడువేల పౌనులును, ఖర్చులును ఈయలేరు. ఆయన పైసలతో బాకీ తీర్పఁదలఁచెను. కాని దివాలా తీసెనను అపవాదు వినరాదు. ఈ దశలో ఒకటే దారి. సొమ్ము వాయిదాల మీఁద పుచ్చుకొనుటకు దాదా అబ్దుల్లాగారంగీకరింపవలయును. ఆయనయు ఆసమయమున ఉండఁదగిన ఉదారతతో ఆసొమ్మును దీర్ఘ-వాయిదాల మీఁద పుచ్చుకొనుటకు కావలసినంత అవకాశమిచ్చిరి. ఈయుభయులను రాజీపడుచుటలో పడిన కష్టముకంటె ఈవాయిదాలకొప్పించుటకు పడినకష్ట మెక్కువ అనిపించెను. దీని కిరువురును సంతసించిరి. ఇరువురికి ప్రతిష్ఠ వచ్చెను. నాయానందమునకు మేరయే లేదు. వకీలుపని యననేమో, దాని సత్యస్వరూపమననేమో నా కపుడు తెలిసెను. నేను మనుజుల గుణమును — మనుజులలోని సత్పక్షమును కనిపట్ట నేర్చికొంటిని. మనుజులహృదయాంతరాళము లోనికి చొరఁబాఱ నెఱిఁగితిని. వేఱుపడిన వాది ప్రతివాదుల కలుపుటయే వకీలునకు పరమధర్మమని యెఱిఁగితిని. ఈసత్యము మాయక నాలో నెల్లపుడును ఉనికి యేర్పఱచికొనుటచే నేను ప్లీడరీచేసిన ఇరువదియేండ్లలో చాలవఱకు వందలతరబడికేసులు కోర్టు కెక్కకుండఁగనే పరిష్కరింపఁ గలిగితిని. దాన నా కేమియు కష్టి కలుగలేదు; ధనమును గోల్పోవలేదు; ఆత్మనా, దానికన్న లేదు.

౧౭

మథన

క్రైస్తవమిత్రులవలన నాకుఁ గలిగిన అనుభవములకేసి మరలుట కిది యదను.

బేకరుగారు నా భవిష్యత్తునుగూర్చి ఆతురపడుచుండిరి. అతఁడు నన్ను వెల్లింగుటను పట్టణమున జరిగిన సభకు తీసికొని వెళ్లెను. ప్రొటెస్టెంటు తెగవారు ధర్మప్రబోధమునకు, అనఁగా ఆత్మపరిశుద్ధికి కొన్నికొన్ని యేండ్లలో అట్టి సమ్మేళనములను ఏర్పాటుచేయుచుండిరి. ఇవి ధర్మముయొక్క పునఃప్రతిష్ఠకు, లేక ధర్మముయొక్క పునరుద్ధారణకు ఉద్దిష్ట మయినవి. వెల్లింగ్టనులో జరిగిన సమ్మేళనమిట్టిది. దానికి అధ్యక్షుఁడు రివరెండు ఆండ్ర్యూముర్రే. ఆయన ఆపట్టణమున ప్రధాన మతాచార్యుఁడు; ప్రఖ్యాతుఁడు. ఈసమ్మేళనమున కలుగు మతప్రబోధమును, అచటికి వచ్చినవారి మతోత్సాహమును, దాని పవిత్రతయుచూచినచో, నేను ఏసు మతమున కలియక మాననని బేకరుగారి తలఁపు.

కాని బేకరుగారికి ప్రార్థనాబలమే పరమబలము. ప్రార్థనపై ఆయనకు అతివిశ్వాసము. అంతఃకరణపూర్వకముగా చేయఁబడిన ప్రార్థనను తప్పక ఈశ్వరుఁడు వినునని ఆయన నమ్మకము. ఐహికములు కూడ ప్రార్థనచే సిద్ధించి తీరునని నమ్మిన బ్రిస్టల్ నివాసియగు జార్జి ముల్లరువంటివారిని పలుమార నతఁడు ప్రమాణముగా ఉదాహరించును. ప్రార్థనామహిమను నేను తటస్థభావముతో వింటిని. అంతరాత్మ చెప్పినచో జగతిలోనుండు నేశక్తియూ ఏసుమతమున కలియకుండ

న స్నానోపదేశమని జేకబుగారితో చెప్పితిని. ఇటులు వ్యాఖ్యానము చేయుటకు నే నెంతమాత్రమును సంశయింపలేను. ఏలయన, అప్పటి కప్పుడే నా యంతరాత్మ చెప్పినరీతి నడుచుట నా కలవాటైనది. అంతరాత్మ చెప్పినరీతి నడుచుట నా కానందము. విపరీతాచరణము కష్టజనకము; దుఃఖప్రదమును.

పిదప మేము వెల్లింగ్టన్ పట్టణమునకు పోతిమి. నా వంటి నల్లవానిని బాసటగ నుంచుకొనుటవలన జేకబుగారు చాల కష్టముల పాలైరి. కేవలము నా వలననే వారిలో ఆయన కెన్నియో ఇబ్బందులు కలిగెను. నడుమ ఆదివారము తగులుటచే మా పయనము ఆగవలసి వచ్చెను. జేకబుగారును, వారి ముఠాయు ఆదివారముల పయనింపరు. మే మాగిన స్టేషనులోని హోటలుయజమాని చాల వాద ప్రతివాదములు జరిగిన పిదప నాకు అన్నమిడుట కంగీకరించెను. కాని అన్నశాలలో నాకు అన్నమిడనించుకయు నియ్యకొనలేదు. జేకబుగారో, సామాన్యముగా లోఁబడువాఁడుకాఁడు. హోటలుకు వచ్చు అతిథులహక్కులఁగూర్చి ఆయనను నిలువఁదీయఁదొడఁగెను. జేకబుగారికిఁగల కష్టము నే నెఱుఁగుదును. వెల్లింగ్టన్ పట్టణమునఁగూడ నేను జేకబుగారితోడనే ఉంటిని. నా వలన తానుపడుచున్న కడగండ్లను నాకుఁ దెలియకుండఁ జేయుటకై ఆయన పలుపాట్లు పడుచుండెను. కాని నా కవన్నియు తెలియుచునే యుండెను.

ఈ సభయందలి క్రైస్తవు లందఱును చాల శ్రద్ధాళువులు. వారి భక్తి నా కానందము కలిగించెను. నేను రివరెండు ముర్రేగారి దర్శనము చేసితిని. అచట చాలమంది నాకుఁగాను భగవంతుని ప్రార్థించుచుండుట చూచితిని. వారి భజనకీర్తనలు కొన్ని అతిమధురములు.

వెలింగ్టన్ సభ మూణ్ణాళ్లు. అప్పటికి వచ్చినవారి విశ్వాసము నాకు బాగుగా నుండెను. కాని తావన్మాత్రమున నా మతమును, నా విశ్వాసమును ఏల పరిత్యజింపవలెను? స్వర్గముగాని, ముక్తిగాని ఏను మతమునఁ గలియవచ్చో రాదని నమ్ముట నాకు కాని పని. క్రైస్తవ మిత్రులతో నే నిటులు తెలుపఁగా వారి మనస్సు లెగిరిపోయెను. కాని నే నేమి చేయఁగలను?

నా కష్టము లింకను గహనము లాయెను. జీసను పరమేశ్వరుని ఏకపుత్రుఁడనుటయు, వానిని నమ్మినవారికే అమృతత్వము కలుగునను టయుఁ నానమ్మికను దాఁటిన మాటలు. పరమేశ్వరునకు పుత్రులే ఉండునెడల మనమందఱమును ఆయన పుత్రులమే. జీసను భగవత్సముఁడు గాని, లేక సాక్షాత్తు భగవంతుఁడు గాని యగున్నో, మానవులందఱును భగవత్సములు, లేక భగవంతులు. జీసను తన మృతిచేతనే, మఱియు తన రక్తముచేతనే జగత్తునందలి పాపముల కడిగివైచు నను వాక్యవాచ్యార్థము నమ్ముటకు నాబుద్ధి యెటులును సిద్ధము కాలేదు. వ్యంగ్యార్థము కొంత సత్యము కావచ్చును. క్రైస్తవ మతానుసారము 'మనుష్యునకే ఆత్మ కలదు. జంతువులు మొదలగు ఇతరములకు ఆత్మ లేదు. వానికి చావుతో సరి.' ఇది నాకు విపరీతమతము.

జీసను త్యాగి, మహాత్ముఁడు, మహాగురువు అని అంగీకరింతును. కాని అతఁ డొక అద్వితీయ పురుషుఁడు కాఁడు. సిలువపై నతనిమృతి జగత్తునకు ఒక మహాదృష్టాంతము. కాని, ఇతని మృతియందు రహస్యమును, చమత్కారమును అను ఒకానొక ప్రభావ మున్నదని నాహృదయము సమ్మతింపఁజాలకుండెను. ఇతరు లీయఁజాలని ఏ మహాప్రసాదమును క్రైస్తవుల పవిత్రజీవితములు నా కీయలేదు. ఇతర ధర్మము

లందును క్రైస్తవ సంస్కారమును చూచితిని. సిద్ధాంతదృష్టిలో నేను సిద్ధాంతములందు అలౌకికత నాకు కానరాలేదు. త్యాగమునందును హిందువులు క్రైస్తవుల నెన్నిరెట్లో మించిపోవుదురని తోఁచెను. క్రైస్తవమతము సంపూర్ణమనిగాని, ప్రపంచమునందలి మతము లన్నిటిలో శ్రేష్ఠ మనిగాని నమ్ముట నా కసంభవ మాయెను.

సమయము దొరకినప్పుడెల్ల క్రైస్తవమిత్రులకు నా యీ మథనను చెప్పుకొనుచుంటిని. కాని వారి ప్రత్యుత్తరములు నాకు సంతోషజనకములు కాలేదు.

ఈవిధముగా క్రైస్తవమతము సంపూర్ణ మనియు, అన్నిటికంటె శ్రేష్ఠమనియు నే నొప్పుకొనఁజాలకున్నను హిందూమతమైనను అట్టి దని నిశ్చయింపఁజాలకపోతిని. హిందూమతమునందలి దోషములు నా కన్నుల వ్రేలుచుండెను. అస్పృశ్యత హిందూమతమున కొకయంగ మనినచో అది యొక జీర్ణాంగమైనఁ గావలయును, లేదా అధునాతన మగు దురాచారమైనఁ గావలయును. ఇన్ని వర్ణములు, ఇన్ని శాఖలు, ఇవి యేమో నా కర్థము కాలేదు. వేదములు అపౌరుషేయములనుట కర్థ మేమి? అవి అపౌరుషేయములయిన బైబిలును, కొరానును అపౌరుషేయములు కావా?

క్రైస్తవ మిత్రులు నన్ను ఏసుమతమునఁ గలుపుటకు ప్రయత్నించినట్లే మహమ్మదీయులును తమ మతమునఁ గలుపఁ బ్రయత్నించిరి. అబ్దుల్లాసేటుగారు మాటిమాటికి నన్నిస్లాము మతగ్రంథములను జదువ నొక్కి చెప్పుచుండిరి. ఆయన యెల్లపుడును దాని సొగసును గూర్చి చెప్పుచుండుట మామూలు.

కవి రాయచంద్రభాయిగారికి నాకలవడ్డ మంతయును ఒక ఉత్తరములో వ్రాసితిని. భారతదేశములోని ఇతర విద్వాంసులకుఁగూడ ఉత్తరములు వ్రాసితిని. ప్రత్యుత్తరములు అందుకొంటిని. రాయచంద్రభాయిగారి ఉత్తరమువలన నాకు కొంత సంతృప్తి కలిగెను. 'ఓర్పుతో హిందూమతమును ఇంకను లోఁతుగా అరయుము' అని అతఁడు వ్రాసెను. మఱియు, 'పక్షపాతము విడుచుచో హిందూమత సిద్ధాంతముల సూక్ష్మతయు, అగాధతయు, ఆత్మవివేకమును, దయయు, ధర్మనిర్ణయమును ఇతరమతములలో కానరా' అని వ్రాసెను.

సేలుగారి కొరాను అనువాదమును కొని చదువఁదొడఁగితిని. మఱికొన్ని ఇస్లాము గ్రంథములఁగూడ సంపాదించితిని. ఇంగ్లాండులోని క్రైస్తవమిత్రులకు ఉత్తరములు వ్రాయ మొదలిడితిని. ఆమిత్రులలో ఒకరు నాకు ఎడ్వర్డు మెయిట్లండుగారితో పరచయము కలిగించిరి. అతనితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరము ప్రారంభమాయెను. అన్నా కింగ్స్ఫోర్డుగారును, తానును కలిసి రచించిన 'ది పర్ఫెక్ట్ వే' అను గ్రంథమాయన నాకంపెను. ఇప్పుడు ప్రచారమునందున్న క్రైస్తవమతము యొక్క ఖండన మాగ్రంథమునఁ గలదు. మెయిట్లండుగారు 'ది న్యూ ఇంటర్ప్రెటేషన్ ఆఫ్ బైబిల్' అను మఱియొక గ్రంథముఁగూడఁ బంపిరి. ఈగ్రంథములు హిందూమతము ననుసరించునటులు ఉండెను. టాల్‌స్టాయిగారి 'ది కింగ్‌డమ్ ఆఫ్ గాడ్ ఈజ్ విథిన్ యు' అను గ్రంథము నన్ను ముగ్ధునిఁజేసెను. ఆగ్రంథము నా మానసమున అంకితమైపోయెను. అందలి స్వతంత్రవిచారశైలిని, ప్రౌఢనీతిని, శుద్ధసత్యమును బట్టి చూడఁగా, ఆగ్రంథము ముందు కోట్స్‌గా రొసంగిన గ్రంథములన్నియు శుష్క–వండుఁగ.

ఆ చదువువలన నేను క్రైస్తవమిత్రు లెన్నఁడును తలఁపని దారిఁ బడితిని. మెయిట్లండుగారితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు చాల కాలమువఱకు నడచుచునేయుండెను. పరలోకగతు లగు నవంతరావుపక్ష రాయచందుభాయిగారికిని నాకును ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచునేయుండెను. వారు పంపిన గ్రంథములఁ బఠించితిని. ఆగ్రంథములు 'పంచీకరణము', 'మణిరత్నమాల', 'యోగవాసిష్ఠ', 'ముముక్షు ప్రకరణము' హరిభద్రసూరి కృత 'షడ్దర్శనసముచ్చయము'—మొదలగునవి.

నేను నా క్రైస్తవమిత్రులు తలఁపని దారిఁ బడినను, వీరి సమాగమమువలన నాకుఁ గలిగిన ధర్మజిజ్ఞాసకు వీరికి చాల బాకీపడియున్నాను. వీరి పరిచయము నా కెల్లప్పుడును గుర్తుండఁగలదు. మధురము, పవిత్రమును అగు ఇట్టి నెయ్యములు క్రమక్రమముగా వృద్ధియగుచు వచ్చెనే కాని యిసుమంతయు తగ్గలేదు.

౧౬

రేపటిమాట యెవరి కెఱుక ?

అబ్దుల్లాసేటుగారి కేసు ముగిసెను. నా కిఁక ప్రిటోరియాలో ఏమిపని? దర్బానుకు వెళ్లి యింటికి తిరిగివచ్చుటకు సన్నాహము చేసితిని కాని అబ్దుల్లాసేటుగారు వీడుకోలువిందు చేయక నన్ను విడిచి పెట్టునా? నన్ను గౌరవింప సిడెన్‌హాములో ఒకవిందు నేర్పఱిచెను.

నాఁడంతయు విందుతో కాలక్షేపముచేయఁ దలఁపఁబడెను. నా కడ కొన్ని వార్తాపత్రికలు ఉండఁగా వానిని దిరుగవేయుచు కూర్చుంటిని. ఒకపత్రికలో ఒకకోణమున 'ఇండియన్ ఫ్రాంచైజ్' అను శీర్షికతో కొన్ని వాక్యములు నా కంటఁ బడెను. నేటాల్ శాసనసభలో సభ్యుల నెన్నుకొనుటకు భారతీయులకు హక్కు లేకుండ చేయ నొకబిల్లు చర్చింపఁబడుచుండెను. ఈ కొలఁది వ్యాసమా చర్చను గుఱించి. నా కాచట్టు మాటంతయు తెలియదు. విందునకు వచ్చిన అతిథి బృందమునకును దెలియదు.

దానినిగూర్చి అబ్దుల్లాసేటుగారితో ప్రస్తావించితిని. ఆయన ఇటు లనియెను: "ఈశాసనశాస్త్రములు మాకేమి తెలియును? వ్యాపారసంబంధమైనచో మాకు తెలియును. ఆరెంజి ఫ్రీస్టేటులో మావ్యాపారమంతయు ఊడఁగలిసెనని మీ రెఱిఁగినదే. అందులకు మేము కొంత కలవరము కలిగించితిమి, కాని ఏమిఫలము? చదువు రాదు కాన మే మసమర్థులము. బజారుధరలు తెలిసికొనుటకు పత్రికలు చదివెదము. చట్టముల గొడవ మా కేమి తెలియును? ఆతెల్లవకీళ్లే మా చెవులును, కన్నులును."

౧౬. రేపటిమాట యెవరి కెఱుక?

'అయితే ఇప్పుడు పెరిగి విద్యావంతులయిన భారతీయులెందరో చిన్నవారనేకు లున్నారు. వారు మీకు సాయము చేయరా?' అని అడిగితిని.

అబ్దుల్లా సేటు గారు నిరాశపడి, 'వారా? వారికి మేమనిన అలుసు; కాన నెటులు వత్తురు? నిక్కముగను మాకును వారనిన అలుసే. క్రైస్తవులు కాన వారు పాదిరీల బానిసలు. ఆ తెల్ల పాదిరీలో, సర్కారు బానిసలు.'

ఈ వాక్యములు నా కన్నులఁ దెఱచెను. ఈ శాఖ మనకు సంబంధించినది—అనఁగా వారును మనమును ఒకటే అని తెలుపు టావశ్యక మని తలఁచితిని. ఏసుమతమున కర్ధ మిదియా? వారు మతాంతరితు లై నంతమాత్రమున భారతీయులు కాక విదేశీయు లై పోయిరా?

కాని, నేను మన దేశమునకు తిరిగి రా సిద్ధుఁడనై యుంటిని. కావున నావిచారముయొక్క మూర్తరూపమును వారికి చెప్పలేదు. కావున అబ్దుల్లా సేటుగారితో ఊరక యిటు లంటిని: 'ఈ బిల్లు శాసనమగుచో మనవారికష్టములకు అంత ముండదు. ఇది భారతవాసులకు ప్రథమోచ్చాటనమంత్రము; మన ఆత్మగౌరవమునకు వేరుపురుగు.'

అబ్దుల్లా సేటుగారు వెంటనే జవాబుచెప్పెను: 'కావచ్చును; కాని ఫ్రాంచైజుమూల మెఱిఁగింతును. మాకు దాని గుఱించి మొదట నేమియు తెలియదు. మీ రెఱుఁగుదురు గదా ఎస్కాంబీగారిని! అతఁడు మన పెద్దవకీలు. అతఁడు ధీరుఁడు. అతఁడే మొదట ఈ విషయము మా తల కెక్కించెను. అప్పుడేమి జరిగె ననుకొన్నారు? ఎస్కాంబీ చెడ్డయోధుఁడు కావచ్చును. ఆ సమయమున వార్ఫు ఇంజనీయరు నకును ఆతనికిని నడుమ పిట్ట ఆడుటలేదు. కావున ఆ యింజనీయరు

తన వోటుల నన్నిటిని సాఁచికొని ఎన్నికలలో ఎక్కడ ఓడించి పోవుదునోయని ఎస్కాంబీగారు దిగులొందిరి. అపు డాయన మా కుపాయముల నన్నిటిని జెప్పెను. ఆయన ప్రోత్సాహముచే మే మందఱము వోటరుల జాబితాలోఁ జేరితిమి. ఎన్నికలలో ఎస్కాంబీగారికి వోటు లిచ్చితిమి. అది యటుండె: ఫ్రాంఛైజునకు మీ రిచ్చు ప్రాధాన్యము మాయెడల నిష్ఫలము. అదియు మీకు తెలియఁగలదు. కాని మీరు చెప్పునది మాకు తెలియుచున్నది. ఇఁక మీ సలహా?'

అతిథు లందఱును ఏకగ్రీవముగ నిటులనిరి: 'నిజము, నిజము. అబ్దుల్లా సేటూ! నీవు గాంధిజీని నిలుపవలయును.'

అబ్దుల్లా సేటుగారు దీర్ఘదర్శి. అతఁ డిటు లనెను: 'ఆయనను నే నిప్పటికి నిలుపక పోవచ్చును. అయినను ఈవిషయమున నా కెంతస్వాతంత్ర్య మున్నదో మీకును అంత కలదు. మీరు నుడివినమాట నిక్కము. మన మందఱమును వీరిని ఇచట నాఁగుఁడని బతిమాలుదము కాని ఆయన బారిష్టరని మీరు గుర్తుంచుకొనుఁడు. ఆయన ఫీజుమాట యేమి?'

ఫీజు అనినంతనే నా మనస్సు చివుక్కు మనెను. నేను వెంటనే ఇటు లంటిని: 'సేటుగారూ! ఫీజునకు దీనికిని సంబంధము లేదు. ప్రజా సేవకు ఫీజా? అసలు నే నుండినచో ప్రజలసేవకుని వలెనే ఉందును. మఱియు వీరందఱితోడను నాకు లోఁగడ పరిచయము లేదుగదా! వీరంఱును నాకు సాయముచేయఁగలరను నమ్మకము మీ కున్నచో నేనిక్కడ మఱియొకమాస ముందును. కాని ఒకమాట: మీరు నా కేమియు నీయనక్కఱలేదు కాని మనము చేయఁదలఁచుకొనిన పనికి ముందు కొంత మూలధనము లేనిచో సాగదు. ఏలన: టెలిగ్రాములు పంపవలసియుండును. కొంతగ్రంథము అచ్చువేయింపవలసి యుండును. అచటికి ఇచటికి పయనములు చేయవలసియుండును. ఆయాయీవకీళ్లతో సంప్రతిం

పవలసియుండును. నాకు మీ 'లా' రాదు, కనుక కొన్ని లా పుస్తకములు నాకు కావలసియుండును. ఇది యంతయు ధనము లేనిదే సమకూరదు. ఈపనియంతయు నెఱవేర్చుటకు ఒక్కఁడు చాలఁడని చెప్పఁ బని లేదు; పలువుర సాయము కావలయును.'

అంతయును ఏకగ్రీవముగా నిటు లనిరి: 'అల్లా అనుగ్రహమున ధనము తనంతే నదియే నడచివచ్చును. జనము కావలసినంతయుండె. మీరు మాత్రము 'ఆఁగుదును' అని యనుఁడు: అంతయు సరిపోవును.'

వీడుకోలు విందుకు వచ్చిన అతిథిబృందమే కార్యనిర్వాహక బృందమాయెను. తొందరగా విందు ముగించి యింటికిఁ బోఁదగునని నే నంటిని. నేను నామనస్సులో ఇఁకముందు చేయవలసిన పోరితమునకు రూపరేఖ గీచికొంటిని. వోటరు జాబితాలలోఁ జేరియున్నవారి పేరులను గుర్తించుకొని మఱియొకమాస మచట నే యుండ నిశ్చయించుకొంటిని.

ఈవిధముగా భగవానుఁడు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా జీవితమునకు పునాది వైచి ఆత్మసమ్మాన సంగ్రామమునకు బీజావాపము చేసెను.

౧౨

బస పెట్టితిని

౧౮౯౩ సంవత్సరమున హాజీ మహమ్మదు హాజీ దాదా సేటుగారు నేటాలు రాష్ట్రమున నివసించు భారతీయులలో ప్రముఖులుగను, వారికి నాయకులుగను ఎన్నఁబడుచుండిరి. సంపదలో హాజీ ఆదాం సేటుగారు అధికులు. అయినను ఆయనయు, తదితరులును అందఱు కుపయోగించు కార్యములు చేయుటలో హాజీ మహమ్మదు సేటుగారికే ప్రథమస్థాన మిచ్చుచుండిరి. కావున వారియాధిపత్యమున ఒకసభ దాదాఅబ్దుల్లా సేటుగారి యింట జరుపఁబడెను. ఆ సభలో ఫ్రాంచైజు బిల్లును ప్రతిఘటింప తీర్మానము చేయఁబడెను.

స్వచ్ఛందసేవకులు ఏర్పాటుచేయఁబడిరి. నేటాలులో పుట్టి పెరిఁగిన భారతీయులు, అనఁగా భారతీయులగు క్రైస్తవులలో పిన్నవారు ఈసభకు ఆహ్వానింపఁబడిరి. దర్బానుకోర్టులో దుబాసిగా నున్న పాలుగారును, మిషను హైస్కూలు హెడ్‌మాస్టరు సుభాను గాడ్‌ఫ్రేగారును సభ నలంకరించిరి. ఈసభకు భారతీయ క్రైస్తవు లెక్కువగా వచ్చుటకు వీరే కారణము. వీ రందఱు స్వచ్ఛందసేవకులుగా చేరిరి.

ఆచుట్టుపట్టుల నున్న వర్తకులలో పలువురును స్వచ్ఛంద సేవకులయిరి. ఈయోగ్యుల పేళ్లు స్మరణీయములు. దావూద్ మహమ్మదు, మహమ్మదు కాసాం, కమరుద్దీను, ఆదం జీ మియా ఖాను, ఏ. కోలంద వేలుపిళ్లై, సి. లచ్చిరాం, రంగస్వామి పడియాచి, ఆమోద జీవ మొదలగువారు ముఖ్యులు. పార్సీరుస్తుంజీ ఉండనే యుండిరి. జోషీ,నరసీరామ్, మఱియు దాదా అబ్దుల్లాకంపెనీ మొదలగుకంపె

నీలి వస్త్రాలను స్వయం నేసుకు లయితే. అందుకు ఉపయోగించు కార్యములలో దిగుటకు వీరికి కొంత ఆశ్చర్య మాయెను. ఇందులకు ఆహ్వానింపఁబడుటకును, సభలో పాలు గొనుటకును తొందర్లకు వచ్చుటకును వారి కిదియ ప్రథమానుభవము. ఈ మహావిపత్తులో పెద్దలు పిన్నలు, ధనికులు పేదలు, నేతృలు సేవకులు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు, పారసీకులు, క్రైస్తవులు, గుజరాతీలు, మదరాసీలు, సింధీయులు ఈమొదలగు భేదమును, తరతమ భావమును పోయెను. అంతటు భారత సంతానము; అందఱు సేవకులు. బిల్లు రెండవతూరి ప్యాసు ఆయెనో, మఱి కాఁబోవునో! ఇట్టి కఠినశాసనమునకు భారతీయులు నిరోధము చూపింపకుండుటే వారికి వోట్లు హక్కు అక్కఱలే దనుటకు ప్రమాణ మని చర్చాసమయములలో నేటాలు అధికారులు ప్రసంగించుచుండిరి.

నేను సభలో ఆవిషయమును ముచ్చటించితిని. బిల్లు చర్చను ఆఁపవలసినదని అస్సెంబ్లీ ప్రెసిడెంటునకు తంతి నిచ్చితిమి. ప్రధాన మంత్రి సర్ జాన్ రాబిన్సన్ గారికిని ఇట్టితంతినే మఱియొకటి యిచ్చితిమి. మఱియొకటి దాదా అబ్దుల్లాగారి మిత్రుఁడు ఎస్కాంబీ గారి కిచ్చితిమి. అస్సెంబ్లీ ప్రెసిడెంటు బిల్లు చర్చ రెండ్రోజులవఱకు ఆఁపఁబడినదని వెంటనే జబా బిచ్చెను. ఇది మాకందఱకు ఆనంద మయ్యెను.

శాసనసభకు పంపవలసిన పిటీషనును తయారుచేసితిమి. దానికి మూఁడు నకళ్లు కావలసి వచ్చెను. పత్రికలకు పంప మఱొక ప్రతి కావలసి వచ్చెను. వీలయినన్ని చేవ్రాలు చేయింపవలయునని సంకల్పింపఁబడెను. ఇదియంతయు ఒకరాత్రిలో జరుగవలెను. ఇంగ్లీషు తెలి

సిన స్వయంసేవకులును, తదితరులును రాత్రి యంతయుఁ గూర్చుండి నకళ్లు వ్రాయుచుండిరి. వ్రాయసమున మంచి నేర్పరియగు ఆర్థర్ అను వృద్ధుఁ డొకఁడు మొదట పిటీషను వ్రాసెను. దీనిని ఒకరు చదువుచుం డిరి; అయిదుగురు ఏకకాలమున ప్రతులు వ్రాసిరి. ఇటులు అయిదు ప్రతులు తయారాయెను. ఈ అర్జీమీఁద చేవ్రాలు చేయింప వర్తకపు స్వయంసేవకులు తమ సొంత బండ్లలోను, అద్దెబండ్లలోను ఎక్కి బయ లు దేరిరి. వడిగా ఈపని నెఱవేరెను. అర్జీ వెంటనే బటువాడా చేయఁబడెను. పత్రికలలో స్వాభిప్రాయములతోఁగూడ అది ప్రకటిం చుకొనఁబడెను. శాసనసభలోఁగూడ కలవరము కలిగెను. సభలో చర్చ జరిగెను. శాసనమునెడ పక్షపాతము తాల్చిన వారు అర్జీలోని ఖండనములకు జవాబులు చెప్పిరి. అవి కుంటి జవాబులు. ఏమి చెప్పిన నేమి? తుదకు బిల్లు ప్యాసు ఆయెను.

ఇటు లగునని మేము లోఁగడనే నిశ్చయించితిమి. కాని ఈ ఆందోళనమువలన భారతీయులలో నూతనప్రాణ ముద్భవించెను. అందఱ మొకటియనియు, వర్తకపుహక్కులను సంపాదించుటకు ప్రయ త్నించినటులు రాజకీయములగు హక్కులకును ప్రయత్నించుట విధి యని అందఱకుఁ దోఁచెను.

ఆకాలమున రిప్పన్ గారు కాలనీలకు సెక్రటరీ. ఒక పెద్ద అర్జీ నాతనికి పంపుకొన నిశ్చయింపఁబడెను. ఇది ఇంతలంతల పని కాదు. ఒకదినములోపుగ నగునదియు కాదు. స్వచ్ఛందసేవకులు చేర్చుకొనఁ బడిరి. అందఱును తమ చేతనయిన సాహాయ్యమును చేసిరి.

అర్జీని తయారుచేయుట నాకు చాల పరిశ్రమ యయ్యెను. తద్వి షయమైన కాకితములను, పుస్తకములను సంపూర్ణముగా చదివితిని.

హిందూదేశములో మా కొకవిధమైన వోట్లహక్కు కలదు కావున నేటా లులోఁగూడ వోట్లహక్కు ఉండకమానదని నావాదము. ఈ వోట్ల హక్కు నుపయోగించుకొనఁ గలుగు భారతీయులజనసంఖ్యా చాలతక్కువ యగుటచే వాని నిచ్చుట మీకును వీ లనువిషయమును నావాదమునకు మధ్యబిందువుగాఁ జేసితిని.

పదియేను నాళ్లలో పదివేల సంతకములు సమకూరెను. సంతక ములు చేయించుట ఆ స్వయంసేవకులకు క్రొత్త విషయము. వారు రా త్రింబగళ్లు తిరిగి ఇన్ని సంతకములు చేయించుట సామాన్యకార్య ము కాదు. 'అర్జీలోని విషయములు సంపూర్ణముగ తెలియనివారి సంత కములు తీసికొనరాదు' అని మేము తీరుమానించి యుండుటచే అర్జీకి అర్థము విప్పి చెప్పఁగల స్వయం సేవకులను ఏర్పాటు చేయవలసివచ్చె ను. గ్రామములు దూర దూరముగా గిరవాటు వేయఁబడినటు లుండె ను. ఎక్కువ పూనికతో పనిచేయఁగల సమర్థు లున్నఁగాని ఈకార్య ము నెట్టదు. అట్టివారు సమకూరిరి. వారందఱు తమకు నియోగింపఁబ డిన కార్యమును ఉత్సాహముతో నిర్వహించిరి. ఈ పంక్తులు వ్రా యుచుండఁగా దావూద్ మహమ్మద్ సేటు, రుస్తుంజీ, ఆదంజీ మియా ఖాన్, ఆమోద జీవ మొదలగువారు నాయెదుట మూర్తీభవించుచున్నా రు. వీరందఱికన్న ఎక్కువసంతకములు చేయించుకొని వచ్చిరి. దావూ ద్ సేటు రోజంతయు సంతకములకొఱకు బండిలోనే ఉండెడువాఁడు. ఈసేవ యెంతయు ఆదరపూర్వము. వీరిలో ఒక్కరును దారిబత్తెపు ఖర్చు లయినను అడిగి పుచ్చుకొనలేదు. దాదా అబ్దుల్లాగారి గృహము దీనికి కార్యస్థానమే కాక ధర్మసత్ర మాయెను. నాకు తోడుపడిన మిత్రులయు,తదితరులయు భోజన మచటనే. మొత్తముమీఁద అందఱును వ్యయ ప్రయాసముల కోర్చిరి.

తుదకు అర్జీ దాఖలు చేయఁబడెను. వేయి ప్రతులు ముద్రించి పంచిపెట్టఁబడెను. భారతీయ దేశీయులకు ఈ దరఖాస్తువలన నేటాలుతో ప్రథమ పరిచయము కలిగెను. నే నెఱిఁగిన పత్రికలకును, ప్రసిద్ధులగు పత్రికా విలేఖకులకును ప్రతులను బంపితిని.

టైమ్సు ఆఫ్ ఇండియా పత్రిక భారతీయుల కోరికలను అనుమతించుచు సంపాదకీయ వ్యాసము వ్రాసెను. ఇంగ్లాండులో అన్ని తెగల పత్రికలకును నకళ్లు పంపఁబడెను. లండన్ టైమ్సు పత్రికగూడ మావాదమును సమర్థించుచు వ్రాసెను. బిల్లు ఇఁక మంజూరు కాదని మా కాశ పుట్టెను.

నా కప్పుడు నేటాలునుండి తరలుట అసంభవము. నా భారతీయ మిత్రు లందఱు చుట్టుముట్టి 'మీ రిచట శాశ్వతముగ ఉండుఁ' డని ప్రార్థించిరి. నాకుఁ గల కష్టములు చెప్పుకొంటిని. ఇతరుల వ్యయముతో నిచ్చట నుండరా దని నిశ్చయించుకొంటిని. ప్రత్యేకముగా ఒకయిల్లు కుదుర్చుకొనుట ఆవశ్యకమని నిశ్చయించుకొంటిని. మంచిచోట ఒక చక్కని యిల్లు తీసికొనఁ గోరితిని. బారిష్టరుల హోదాకు తగిన రీతిగా ఉన్నఁగాని నేను నాసంఘమునకు గౌరవము తేఁజాలనని అనుకొంటిని. అట్టి ఉనికికి సాలుకు కనీసము మున్నూఱు పౌను లయినను లేక సాగనట్టులు కానిపించెను. అంత డబ్బు వచ్చు కేసు లిచ్చుటకు వారిమీఁ బడినయెడల నే నట నుండ నిశ్చయించుకొని నా నిశ్చయమును వారికిఁ దెలిపితిని.

'సార్వజనిక కార్యములకు మీరు చెప్పినంత పైకము మీ కిచ్చుట మా కియ్యకోలు. అంతసొమ్మును మేము సులభముగ వసూలుచేయఁగలము. మీ ప్రాక్టీసునకును దీనికిని సంబంధము లే దనుకొనుఁడు.'

'అటులు కాదు; నాచేయు ప్రజాసేవకు మీకడ రొక్కము పుచ్చుకొనఁజాలను. ఇందు బారిష్టరు తెలివితేట లేమియు లేవు. మీచే పని చేయించుటయే పనియైనప్పుడు అందులకు నేను రొక్క మెటులు పుచ్చుకొందును? సార్వజనిక కార్యములకు చాల చందాలు వసూలు చేయవలసియుండును. ధర్మనిధినుండి నేను జీతము పుచ్చుకొన సాగినచో ఎక్కువ చందాల నెటు లడుగఁగలను? ఈపద్ధతిలో తుదకు బండి యాఁగిపోవును. ధర్మకార్యములకు సంవత్సరమునకు మున్నూఱు పౌనులకన్న ఎక్కువ అడుగవలసియుండును.'

'కొంతకాలమునుండి మీసంగతి మాకు తెలియును. వలసినదానికంటె నెక్కువ మీరు పుచ్చుకొనరు. మిమ్ము మే మిచట నాఁపుచో మీకు మేము ధనము చూపవలదా?'

'ప్రేమవలన, ప్రస్తుతోత్సాహమువలన మీ రిటులు మాటలాడుచున్నారు. ఈప్రేమయు, ఈయుత్సాహమును స్థిరముగ నుండునని నిశ్చయింపఁగలమా? మిత్రునివలె, సేవకునివలె కొన్ని సమయములలో మీతో నేను కాఠిన్యము వహింపవలసివచ్చును. అపుడు నేను మీయాదరమున కెంత పాత్ర మగునది దైవమే చెప్పవలె. ధర్మకార్యములలో నేను మీకడ భృతి గొనఁ గూడ దనుట నిష్కర్ష. కాన మీ కోర్టువ్యవహారములను ఇచ్చినఁ జాలు. ఇవియు మీకు కష్టి యని నాకుఁ దెలియును. నేను తెల్ల బారిష్టరు కాకపోవుటే ఒకకారణము. కోర్టు నన్నెంతవఱకు ఆదరించునో అది తెలియని విషయము. ఇంతియు కాక లాయరుగా నే నెంతవట్టు పనికి రాఁగలనో ముందు చూడవలసియున్నది. నాకు 'రిటెయినరులు'* ఇచ్చుటలోఁ గూడ మీ రపా

* అనఁగా ఇంకొకరి కేసు పుచ్చుకొనకుండ తమ కేసులోనే పనిచేయించుకొనుటకుఁగాను బారిష్టరులు మొదలగువారికి ముందుగా ఇచ్చు ఫీజు.

యమున కాస్పదము కావచ్చును. అయినను ఈస్వల్పముకూడ నా ప్రజాసేవకు ప్రతిఫల మయినటులు కాదా?

ఇరువదిమంది వర్తకులు ఒక సంవత్సరము నాకు రిటెయినరు ఇచ్చుటకు నిర్ధారించుకొనిరి. ఇది యాశ్చర్యకర పరిణామము. సేటాలు విడిచిపోవునప్పుడు కానుక ఈయదలచిన సొమ్ముతో దాదా అబ్దుల్లా గారు నాకు కావలసిన కుర్చీలు, బెంచీలు మొదలగువానిని కొనిపెట్టిరి. ఈవిధముగా నేను సేటాలలో పొత్తుకొనిపోతిని.

ఇంకా ఉంది

ంభవము. నాభార

యముగ ఉం

౧౫

వర్ణద్వేషము

కోర్టుప్రాక త్రాసు. ఆ త్రాసును సమానముగా పట్టుకొనున దొక్క ముదియ. ఆమెకు పక్షపాతము సున్న. ఆమె గ్రుడ్డిది. అయినను ఆమెది కుశాగ్రబుద్ధి. బ్రహ్మ ఆమెను గ్రుడ్డిదానిఁగాఁ జేసెను. ఏలనఁగా ఆమె మోముమాత్రము చూచి బొట్టు పెట్టదు; మఱి యోగ్యతను జూచి. నేటాలులోని వకీలుసభ దీనికి విపరీతముగా మోము చూచి బొట్టు పెట్టుమని సుప్రీము కోర్టును పురికొలిపెను. అపుడు కోర్టుగూడ తన చిన్నెలను లజ్జలోఁ బడవయిచికొనెను.

సుప్రీముకోర్టులో అడ్వకేటుగఁ జేరఁగోరి నే నర్జీ పెట్టుకొంటిని. బొంబాయి హైకోర్టువారి అనుజ్ఞాపత్రము నాకడఁ గలదు. నేను బొంబాయి హైకోర్టులో ప్రవేశించినతఱి నా ఇంగ్లీషు సర్టిఫికెట్టును అచ్చట దాఖలుచేయవలసి వచ్చెను. నేటాలు సుప్రీముకోర్టు ప్రవేశమునకు రెండు యోగ్యతాపత్రములను దాఖలు చేయవలయును. తెల్లవారియోగ్యతాపత్రికలకు ఎక్కువవిలువ కలదని అబ్దుల్లాసేటుగారివలన విని పరిచితులయిన ప్రఖ్యాతులగు ఇరువురు తెల్లవారికడ యోగ్యతాపత్రికలను పుచ్చుకొంటిని. ఒక వకీలుద్వారా అర్జీని దాఖలుచేయుట కోర్టు విధి. సామాన్యముగా ఈఅర్జీలను అటర్నీజనరలు ఫీజు పుచ్చుకొనకయే దాఖలుచేసికొనును. అబ్దుల్లా సేటుగారి కంపెనీకి సలహాలిచ్చు ఎస్కాంబిగారే అటర్నీ జనరలు. నేను వారి దర్శనము చేసికొంటిని. ఆయన సంతోషపూర్వకముగా నా దరఖాస్తును మంజూరుచేసెను.

ఇంతలోనే మాటా పలుకూ లేక వకీలుసభవారు నాకు నోటీసు ఇచ్చిరి. నాదరఖాస్తులో ఇంగ్లీషు సర్టిఫికెట్టు జతపఱుపక పోవుట ఒకలోపమని వ్రాసిరి. "అడ్వొకేటులను చేర్చుకొనుటకు నియమము లేర్పాటు చేసినప్పుడు 'నల్ల వారిని చేర్చుకొనవచ్చునా, కూడదా?' అని వారు విచారింపలేదు" అనువిషయము వారి విరోధమునకు ప్రధాన కారణము. నేటాలుదేశముయొక్క అభివృద్ధికి అంతటికి తెల్లవారే ముఖ్యకారణము కావున వకీళ్లలో తెల్లవారి యాధిక్యము సంరక్షించుట తప్పనిసరి యని వారెంచిరి. నల్లవారిని అడ్వొకేట్లుగా చేర్చుకొనుట మొదలిడినచో నల్లవారిసంఖ్య క్రమముగా తెల్లవారి సంఖ్యను మించిపోవును. దాన తెల్లవారు కట్టుకొనిన గోడ కూలిపోవును.

నా అర్జీ మంజూరు కాకుండ చేయుటకు వారు ప్రసిద్ధుడైన ఒక వకీలును పెట్టిరి. అతనికి అబ్దుల్లాసేటువారి కంపెనీతో సంబంధము కలదు. కావున అతడు నన్ను ఒక తూరి తనను కానిపింపవలసినదని వార్త పంపెను. నేనాయన దర్శనమునకు పోగా అతడు నిష్కపటముగ సంభాషించెను. నాపూర్వచరిత్రమునుగూర్చి నన్నడిగి తెలిసికొనెను. పిదప అతడిటు లనెను:—'మీకు ప్రతికూలముగ నే నేమియు చెప్పలేను. మీరు కాలనీలో పుట్టిన ధూర్తులేమోయని నా భీతి. అర్జీతో మీ మొదటి సర్టిఫికెట్టు లేకపోవుట నా అనుమతికి మఱికొంచెము బలమాయెను. మఱియొకరి సర్టిఫికెట్టులను చూపువారును ఉందురు. ఇప్పటి తెల్లవర్తకులవద్ద మీరు పుచ్చుకొన్న యోగ్యతాపత్రములు నాలుక గీచికొనను కొఱగావు. మీయోగ్యత వారేమెఱుగుదురు? వారు మిమ్మెఱుగుట ఎంతకాలమునుండి?'

'అటులగుచో ఇక్కడివారందఱు నాకు క్రొత్తవారే. ఇచటికి రాకముందు అబ్దుల్లాసేటుగారును నన్నెఱుగరు.'

౧౭ వర్ణద్వేషము

'అబ్దుల్లాసేటు గారికికూడ మీరు క్రొత్తవారే అంటిరే. మీతండ్రిగారు దివానైనయెడల సేటుగారు మీకుటుంబమును తప్పక ఎఱిగియుందురు. ఆయనవద్దనుండి అఫిడవిట్టును తెచ్చినచో ఇంక విమర్శించుట జరుగవలసిన పనిలేదు. "మీ దరఖాస్తును నామంజూరు చేయలేను" అని వకీలుసభవారికి చెప్పెదను.'

ఈమాటలు విన్నంత నాకు కోపము వచ్చెను. కాని అణచుకొంటిని. నేను మొదలనే సేటుగారికడనుండి యోగ్యతాపత్రికను తీసికొని దాఖలు చేసినయెడల దానిని త్రిప్పివైచి తెల్లవారికడనుండి యోగ్యతాపత్రికలు కావలయునని చెప్పియుండెడివారు. అయితే నన్ను అడ్వకేటుగ అంగీకరించుటకు నా పుట్టుపూర్వోత్తరములతో నేటి పొత్తు? నాతలిదండ్రులు చెడుగులగుదురుగాక, మంచివారగుదురు గాక! ఆచెడుగుమంచులతో ప్రకృతమున కేమి ప్రయోజనము? నే నిట్టులు తలంచి నిగ్రహించుకొని మెల్లగా నిట్టులంటిని: 'ఈ విషయముల నన్నిటిని అడుగుటకు ఈవకీలుసభవారి కిట్టి యధికారమును నేను మన్నింపకున్నను మీరు కోరిన అఫిడవిట్టును బంప సంసిద్ధుడను.'

అబ్దుల్లాసేటుగారికడనుండి అఫిడవిట్టును తీసికొని వకీలుకు ఇచ్చితిని. ఆయన తాను సంతుష్టిపడితి నని చెప్పెను. కాని వకీలు సభవారు తృప్తులు కాలేదు. వారు నా దరఖాస్తున కెదురాడిరి. కాని కోర్టువారు అటర్నీ జనరలుతో పని లేకయే వకీలుసభ వారి యాక్షేపమును నిరాకరించిరి. ప్రధాన న్యాయాధీశుడిట్టు లనెను: 'అర్జీదారు ఇంగ్లీషు సర్టిఫికెటులు చూపలేదు అను ఆక్షేపము సయుక్తికము కాదు. అతడు కల్ల సర్టిఫికెట్టును బంపెనా, అతనిపై నేరమే మోపవచ్చును. ఆ నేరము నిక్కమాయెనా, అతని పేరు వకీలు పట్టిక

నుండి పాటా కొట్టినను. శాసనములకు నలుపు, తెలుపు అను భేదములు లేవు. కావున గాంధిగారిని చేర్చుకొనకుండుటకు కోర్టునకు హక్కు లేదు. అతని దరఖాస్తును మేము మంజూరు చేయుచున్నాము. గాంధిగారూ! మీరు ప్రమాణము చేసి అడ్వోకేటుగా జేరుడు!'

నేను లేచి రిజిస్ట్రారుకడ ప్రమాణము చేసితిని.

నేను ప్రమాణము చేయగనే ప్రధానన్యాయాధిపుడు నన్నిట్లు సంబోధించెను:

'గాంధిగారూ! మీ రిపుడు పాగను దీసివేయవలయును. ప్రాక్టీసు చేయు బారిస్టరులకు కోర్టువారు విధించు వేష నియమమును మీరు పాలింపవలయును. కోర్టు నియమములకు మీరు లోబడవలయును.'

నాకు నా మర్యాద తెలిసెను. జిల్లా మేజిస్ట్రీటు కోర్టులో పాగ తీయ నిరాకరించితిని. ఇపుడు సుప్రీముకోర్టువారి యానతికి లోబడి తీసివైచితిని. నే నీ ఆజ్ఞను నిరాకరింపవచ్చును. అటులు చేయుటకు సమ్మతమును కాకపోను. కాని నేను పోరవలసిన పోరాటములు ముం దెన్నియో కలవు. వానికొఱకు నాశక్తిని అడంచి యుంచితిని. తలపాగ పట్టుదల మాత్రముచే నా యుద్ధకళ సమాప్తము కాదు. దాని కింతకంటె దొడ్డ ప్రయోజనము కలదు.

నే నిటులు లోబడుటకు (ఇది లోపమా?) అబ్దుల్లా సేటుగారును, తదితర మిత్రులును ఆక్షేపించిరి. కోర్టులో ప్రాక్టీసు చేయునపుడు 'తలపాగ తాల్పు' ధీరత వహింపవలసినదని వారి యభిప్రాయము. నేను వాదించువారికి నచ్చునటులు చేయజూచితిని. 'యస్మిన్

దేశీయ ఆచారము అనుదాని యర్థమును వారికి తెలుపఁజూచితిని. 'హిందూదేశమున తెల్ల యధికారి పాగను దీసివేయుమని ఆజ్ఞాపించినచో అప్పుడు నేను దానికి లోఁబడుట ఎగ్గు. కాని నేటాలుకోర్టులో ఆ కోర్టు ఆచారములను, నియమములను నిరాకరింపరాదు' అని అంటిని.

నా చెప్పిన కారణములు వారికి నచ్చకున్నను వారు కొంతవట్టు శాంతించిరి. ఒక్క-విషయమును వివిధసందర్భములఁబట్టి వివిధవిధములుగ చూడవలసివచ్చునను తత్త్వమును వారిచే ఒప్పింపలేకపోతిని. నా జీవితమునం దంతటను సత్యమునకై పట్టుదలయే సంధి సౌందర్యము నా కందింపఁ జేయఁగలిగెను. ఈ పద్ధతి సత్యాగ్రహమునం దనివార్యమగు భాగమనియు నా యుత్తర జీవితమున పరికింపఁగలిగితిని. ఇది తఱచు నా ప్రాణములమీఁదికి తెచ్చిపెట్టుకొనునట్టు లయ్యెడిది. మఱియు నా మిత్రుల అసంతోషమును గూడ తలఁదాల్పవలసి వచ్చెడిది. సత్యము వజ్రమువలె నెంత కఠినమో కుసుమమువలె అంత కోమలము.

నేటాలు వకీలుసభవారి ప్రతిఘటనముచే దక్షిణఆఫ్రికాలో మఱియొకమాఱు నా పేరు మారుమోఁగెను. పెక్కు- వార్తాపత్రికలు ఆసంఘమువారి యెదురుకోలును తెగడెను. వారి యెదురుమతము ఈసుచేఁ బుట్టినదనియు వ్రాసెను. ఈప్రసిద్ధివలన నాపనిలో కొన్ని అంశములు సరళము లాయెను.

౧౯

నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెసు

న్యాయవాదిత్వము నాకప్పుడు అప్రధాన మాయెను. కూడ ఇంకను అప్రధానముగనే అయిపోయెను. నేటాలురాష్ట్రమున నా యునికిని సార్థకము చేయుటకు ప్రజాసేవలో నేను తన్మయుండ నయి తీరవలెను. విన్నపము లంపుకొనినంత ఫ్రాంచైజుపని పూర్తికాదు. ఇల్లలుకఁగనే పండుగాక ఎప్పుడును ఆలజడి జరుగుచుండిన నే వలసరాజ్యముల కార్యదర్శికి ఈ విషయము తెలియుచుండును. దీనికై ఒకశాశ్వతసభ వలయునని తోఁచెను. దాన నేను దాదా అబ్దుల్లాగారితోడను, ఇతరమిత్రులతోడను సంప్రతించి స్థిరమగు ఒక ప్రజాసంస్థను స్థాపింపఁ దలపెట్టితిని.

ఈ సభకు పేరు పెట్టుటలో నాకు చాల ధర్మసందేహము కలిగెను. అది ఏపక్షముదెసకును మొగ్గరాదు. కాంగ్రెస్ అను పేరు ఇంగ్లండులోని కన్సర్వేటివ్ పక్షమునకు రుచింపదని నాకుఁ దెలియును. కాని భారతదేశమునకు కాంగ్రెస్ జీవగఱ్ఱ. నేటాలునందు దానిశక్తిని వృద్ధిచేయఁ దలఁచితిని. ఆపేరునకు భయపడుట పిఱికితనమని తోఁచెను. ఈకారణములు తెలిపి ఈ సంస్థకు 'నేటాల్ ఇండియన్ కాంగ్రెస్' అని పేరిడితిని. ౧౮౯౪ సంవత్సరము మే ౨౨ తేదీని 'నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెస్' జన్మించెను.

ఆనాఁడు విశాలమగు అబ్దుల్లాగారి గది క్రిక్కిఱిసిపోయెను. సభ్యులందఱును కాంగ్రెసుకు స్వాగతమిచ్చిరి. కాంగ్రెసునియమ

ములు తక్కున్న, చందామాత్ర మెక్కువ. నెల కయిదు షిల్లింగులు చెల్లించినచే సభ్యులు కాఁగలరు. శక్తికొలఁది యెక్కువ చందాల నిమ్మని ధనికులు ప్రోత్సహింపఁబడిరి. అబ్దుల్లాగారు తొలుదొల్త రెండుపౌనులు పద్దు వేసిరి. పిదప ఇరువురు మిత్రులు అటులే పద్దు వేసిరి. 'నేను సంకోచింపవలయునా?' అని కొంచె మాలోచించితిని. ఆలోచించి నేనును ఒక పౌను పద్దువేసితిని. ఇది నా శక్తికి మించిన యీవి. కాని నాకు సంపాదనమే పొసఁగినచో ఇది నా తలమీఁదనది కాదని తలఁచితిని. దైవ మిందులకు తోడాయెను. ఈ తీరున నెలకు పౌను ఇచ్చు సభ్యులు పలువురు కలిసిరి. నెలకు పది షిల్లింగు లిచ్చువారిసంఖ్య ఇంత కెక్కువ. ఇవి గాక కృతజ్ఞతతో సందికొనిన గొడ్డ యీవులు చాలఁ గలవు.

అడిగినంత నెవరును చందా లీయరని అనుభవమునఁ దెలిసెను. దర్బానునకు ఆవలనున్న సభ్యులను మాటిమాటికి అడుగు టసంభవము. ఆరంభశూరత్వదోష మనుభవమాయెను. దర్బానువారుకూడ ఎన్నిసారులు తిరిగినను చందా లిచ్చువారు కారు.

నేను కార్యదర్శిని. కావున చందాలు వసూలుచేయు పని నాది. వసూళ్లకై నా గుమాస్తాను రోజెల్ల త్రిప్పవలసిన గతి పట్టెను. అతని కీపనిపై విరక్తి దోఁచెను. నెలచందాలు కాక ఏఁడాది చందాలు—అదియు ముందుగనే యీవలెనని—పెట్టినచో ఈ స్థితి బాగుపడునని తోఁచెను. అందులకు సభ నేర్పాటుచేసితిని. నెలకు బదు లేఁడాదికి మార్చుటయు, మూఁడుపౌనులు కనీసపు పద్దుగాఁ జేయుటయు అందఱకును నచ్చెను. ఈవిధముగా చందాలవసూలుపని సులభమాయెను.

అప్పు తెచ్చి సార్వజనికకార్యములు చేయరాదని నాకు మొదటినుండియు తెలియును. ధనముతక్క మిగిలిన విషయములందయి

నను వాగ్దానములఁ బాటింపనగును. వాగ్దానముచేసినవారు వరల దాని నట్లే చెల్లించుకొనుట చే నెన్నఁడును ఎఱుఁగను. నేటాలు భారతీయులుగూడ దీనికి భిన్నులు కారు. ముందు డబ్బు చూచికొనక ఏపనియు మొదలు పెట్టకపోవుటచే కాంగ్రె సెన్నఁడును ఋణగ్రస్తము కాలేదు.

నా సహచరులు నూతనసభ్యులను చేర్చ నమితోత్సాహమును జూపిరి. ఆపని వారి కెంతో చేతకయాయెను. దానితోఁగూడ వారికి అనుభవమును కలిగెను. అనేకులు సంతోషముతో ధనసాహాయ్యకము చేయఁ దొడఁగిరి. దూరప్రదేశములలో గ్రామములందు ఉద్యమమును వ్యాపింపఁజేయుట కష్టతర మాయెను. ప్రజాసేవయన నేమియో ప్రజకు తెలియదు. అయినను చాల దవ్వుల నుండు గొప్పగొప్ప వర్తకులుగూడ ఉదారతతో మమ్ముఁ బిలిచి ధన మిచ్చుచుండిరి.

ఈయాత్రలో నొకసారి ఒక సంకటము పొందనాయెను. ఒక దాత ఆఱుపౌను లిచ్చునని మే మనుకొంటిమి. కాని అతఁడు మూఁడు పౌనులకు పైని చిల్లిగవ్వయేని యెక్కుడీయనని పట్టుపట్టెను. మే మా స్వల్పధనమునే అతనికడ కొనినచో మిగిలినవారును అంతియ యిత్తురు. కాఁగా ఎక్కువ వసూలు కాదు. నాఁడు రేయి చాలఁ గడచిపోయెను. మా కందఱకు చాల నాఁకలిగా నుండెను. కాని మే మనుకొనిన మొత్తము రానిదే అన్న మెట్లు తిందుము? ఎంత బతిమాలినను ఫలము కలుగలేదు. దాత పట్టినపట్టు విడువలేదు. పట్టనమునందలి వర్తకు లందఱు చెప్పిచూచిరి. మే మందఱమును రాత్రియంతయు వానితో వేఁగితిమి. అతఁడును, మేమును ఒకరి కొకర మొక్కింతయైన లొంగకుండుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. నా సహచరులలో చాలమంది మిక్కిలి కినిసిరి గాని సౌజన్యమును కొంచెమేనియు విడువలేదు. తుదకు తూర్పు

లేక లుదయించునప్పుడు అప్పుడు మాకు ఆయువుపాను శిక్ష్యను; ఏందు చేసెను. ఇది టోంగాటు పట్టణమున జరిగెను. అయినను ఉత్తరప్ర దెల్లన స్టేంగర్ పట్టణముమొదలు దేశమధ్యమునందున్న చార్లెస్ టౌను వఱకును ఇది ప్రతిధ్వనించెను. దీనివలన నాకు చందావసూళ్లపని తేలిక యాయెను.

కాని మా కర్తవ్య మొక్క ధనసంగ్రహణమే కాదు. కావలసిన దానికంటె ఎక్కువ డబ్బును దగ్గఱ బెట్టుకొనరాదను తత్త్వమును నేను మున్నే నేర్చియుంటిని.

సభలు అక్కఱబట్టి ప్రతివారమును, ప్రతినెలయు జరిగెడివి. ప్రతిసభయందును వెనుక జరిగిన సభాకార్యక్రమ మెల్ల వినిపింపఁబడుచుండెడిది; చర్చలు జరిగెడివి. ఇట్టి చర్చలలో క్లుప్తముగ శాఖాచంక్రమణము చేయక మాటలాడురీతి ప్రజకు తెలియదు. ప్రసంగించుటకు అందఱును వెనుకాడుచుండిరి. సభలలో జరుగవలసిన రీతిని వారికిఁ దెలిపితిని. వారు దానిని పాటించుచుండిరి. వారు ఉపన్యసించు టొకవిద్య యని గ్రహించిరి. ఉపన్యాసమన నేమియో యెఱుఁగనివారుగూడ ఆలోచించి ఉపన్యసింపఁగడఁగిరి.

సార్వజనికకార్యములందు సాదరుఖర్చులు గూడ మితిమీఱి పోవుట నే నెఱిఁగి మొదట రసీదుపుస్తకములఁగూడ అచ్చొత్తింప వలదనుకొంటిని. నాకడ సైక్లోస్టయిలు కలదు. దానిమీఁద రసీదులకు, రిపోర్టులకు ప్రతులు తీయించుచుంటిని. కాంగ్రెసు-కోశము సంపూర్ణముగ నుండి, సభ్యుల సంఖ్య యెక్కుడై పని మిక్కుటముగా నున్నప్పుడు మాత్రమే యిట్టివాని నచ్చొత్తించుచుంటిని. ఇట్టిసంఘము లన్నిటికిని పొదుపు అత్యావశ్యకము. అయినను చాల చోటుల ఇటులా

జరుగుట లేదని నాకు తెలియును. కావున చిన్నదయినను ముందు అభివృద్ధికి రావలసిన యీసంస్థను గురించిన విశేషము లన్నియు వ్రాయవలె నని తలంచితిని.

ప్రజలు తాము చెల్లించిన మొత్తములకు రసీదులు పుచ్చుకొనఁ గోరువారు కారు. అయినను మేము తప్పక రసీదు లిచ్చుచుండువారము. ఈరీతిగా పైసకును లెక్క వ్రాయఁబడుచుండెను. అటులగుట ఈనాఁడు పరీక్షించినను ౧౮౯౪ సంవత్సరమున నేటాలు ఇండియన్ కాంగ్రెసు లెక్కలు బరాబరుగ నుండునని ధైర్యముతో చెప్పఁగలను. ఏ సంఘమునకైనను తప్పులేని లెక్కలే జీవము. లెక్కలు సరిగా లేనిచో సంఘమున కపకీర్తి. లెక్కలను శుద్ధముగా నుంచనిచో సత్యమును శుద్ధముగా నుంచుట అసంభవము.

ఆదేశముననే పుట్టి పెరిఁగి విద్యావంతులయిన భారతీయులకు సేవ చేయుట ఈ కాంగ్రెసుయొక్క రెండవ పని. ఇందులకు 'కలోనియల్ బార్న్ ఇండియన్ ఎడ్యుకేషనల్ అసోసియేషన్' అను ఒక సంఘము స్థాపింపఁబడెను. ఇందలి సభ్యు లందఱును విద్యావంతులయిన చిన్నవారు. వారు కొలఁదిగా చందాలు చెల్లించుచుండిరి. వీరి కష్టముల ప్రజకు తెలుపుట, వీరి తెలివిని పైకిఁ దీయుట, వీరికిని హిందూదేశపు వర్తకులకును నెయ్యము కలవఱుచుట, వీరిని వీరి శాఖకు సేవచేయఁ దెలుపుట—ఇవి ఈ సంఘము పని. ఇది యొకవిధమగు వాదవివాదసమితి. అందలి సభ్యులు నియతకాలముల తప్పక పలువిషయములపై చర్చలు చేయుచుండిరి. ఈ సంఘమునకు ఒక చిన్న గ్రంథాలయము గూడ ఏర్పాటుచేయఁబడెను.

ప్రచార మొనరించుట కాంగ్రెసుయొక్క మఱియొకపని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందును, ఇంగ్లాండునందును ఉన్న ఆంగ్లేయులకును, భారతీయులకును నేటాలులోని వాస్తవము తెలుపవలయును. ఈ యుద్దేశము లోపల బెట్టుకొని రెండు కరపత్రములు వ్రాసితిని. 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ప్రతిబ్రిటిషువానికిని ఒకవిన్నపము'* అనున దొకటి. ఇందు నేటాలు భారతీయుల స్థితిగతులు సోదాహరణముగ వివరింపబడినవి. 'భారతీయుల వోటుహక్కును గుఱించి ఒకవిన్నపము'† అనునది రెండవది. ఇందు భారతీయుల వోట్లహక్కును గుఱించి అణా పైసలతో సమస్తము వ్రాయబడెను. నే నీరెంటిని వ్రాయుటకు కడు శ్రమపడితిని. శ్రమపడినందులకు ఫల మబ్బెను. అవి విరివిగా ప్రచుర మైపోయెను.

ఈ యలజడివలన దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులు చాల మంది మిత్రు లయిరి. ఇంగ్లాండునందును, హిందూదేశమునందును గల అన్నిపక్షముల యొక్కయు ఆదరము చేకూరెను. ముందు చేయవలసిన పనికి నీతియు రీతియు కానవచ్చెను.

* An appeal to every Briton in South-Africa.
† The Indian Franchise—An Appeal.

౧౦

బాలాసుందరము

'యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ'* అనునది అనేక విషయములలో నా కనుభవమాయెను. పేదలకు సాయపడుట నాకు ప్రబలాభిలాష. ఆ యభిలాష నన్ను పేదలలోఁ గలిపివైచి నాకు వారితోడి సంబంధము ననాయాసముగా బంధించి వైచెను.

నేటాలుకాంగ్రెసునందు అచటఁ బుట్టినభారతీయులును, ఉద్యోగులును సభ్యులుగాఁ జేరినను గిరిమిటియా లందు చేరకుండిరి. కాంగ్రెసు ఇంకను వారి పరము కాలేదు. వారు చందా లిచ్చి సభ్యులుగాఁ జేరఁజాలరు. ఎపుడు కాంగ్రెసు వారికి సాయముచేయునో అపుడు వీరును సన్నిహితులు కాఁగలరు. ఇట్టి దొకటి తలఁపని తలఁపుగా సంఘటించెను. అది ఈసమయముననే పొసఁగునని కాంగ్రెసువారుగాని, నేనుగాని సిద్ధపడియుండలేదు. నేను ప్లీడరీ మొదలుపెట్టి నాఁటికి మూఁడో నాలుగో నెలలు. ఇంకను కాంగ్రెసునకు శైశవము పోలేదు. ఈరోజులలో ఒకరోజున ఒక అఱవయతఁడు తలగుడ్డ దీసి చేతఁ బట్టుకొని, ఏడ్చుచు నాముందు నిలువఁబడెను. ఇతఁడు కట్టుకొన్నవి చినుఁగు పాఁతలు. ఒడలున వడఁకు. ముందటి రెండుపండ్లు ఊడిపోయెను. ఆ నదుళ్లనుండి నెత్తురు కాఱుచుండెను. యజమాని ఇతనిని చావ బాఁదెను. నా గుమాస్తా అఱవ. అతనివలన ఇతనికథ తెలిసెను.

* ఎవనికి ఎటువంటి తలఁపు కలుగునో వానికి అటువంటి ఫలము కలుగును.

౩౦ బాలాసుందరము

వాని పేరు బాలాసుందరము. దర్బానులో ప్రసిద్ధుఁడైన ఒక తెల్లవాని కడ ఇతఁడు ఇండెంచర్డు కూలి. యజమానికి ఏదోమాటమీఁద కోపము పెరిఁగెను. ఒడలు తెలియక పట్టుకొని బాఁదెను. బాలాసుందరము ముందరిపండ్లు రెం డెగిరిపోయెను.

బాలాసుందరమును డాక్టరుకడకుఁ బంపితిని. అప్పుడపటి తెల్ల డాక్టరులే కలరు. బాలాసుందరము దెబ్బలను గురించి డాక్టరుసర్టిఫికెట్టు తీసికొని మేస్ట్రేటువద్ద అతనిచే అఫిడవిట్టు దాఖలు చేయించితిని. మేస్ట్రేటు అఫిడవిట్టు చదువుకొని కోపముగొని వెంటనే అతనియజమానికి సమనులు పంపెను.

యజమానికి శిక్ష వేయించుట సుతరాము నా ఉద్దేశము కాదు. ఎటులయినను ఆ యజమానికడనుండి బాలాసుందరమును విడుదలచేయించుట నా ఉద్దేశము. ఇండెంచెర్డు కూలితనమును గురించిన చట్టమును చదివితిని. ఎవఁడేని కూలివాఁడు ఏమియు తెలుపకుండ లేచిపోవుచో యజమాని సివిల్ కోర్టులో దావా వేసికొనవలెను. ఇండెంచర్డు కూలివాఁ డటులు లేచిపోవుచో యజమాని చేయవలసినది పూర్తిగ వేఱు. వానిపై క్రిమినల్ కేసు పెట్టవలెను. నేరముగనుక నిక్కమైనచో శిక్షయు వేయింపవచ్చును. కావుననే 'ఈ యిండెంచర్డు కూలితనమును బానిసతనమును ఒక్కటే' అని సర్ విలియమ్ హంటరుగారని యున్నారు. యజమానికి బానిసుఁ డెట్టి యాస్తియో ఇండెంచర్డు కూలియు అట్టి యాస్తియే.

బాలాసుందరము విడుదలకు రెండే దారులు. ఇండెంచర్డుకూలివారికి ప్రొటెక్టరు అని ఒకఁ డుండును. అనఁగా వారి రక్షకుఁడు. ఆతనితో చెప్పి కట్టడి తప్పింపవలయును, లేదా మఱొక యజమాని

కడకు బదిలీ చేయింపఁబడెను. ఒప్పందముమీఁద బాలాసుందరముయొక్క యజమానిచేతనే విడుదల పెట్టించుటకు రెండవవారి. ఇటు లాలోచించి ముందు ఆ యజమానితో నిటు లంటిని:

'మీమీఁద నేరమును బలపఱచి యెటులేని మిమ్ము శిక్షింపఁజేయుట నాయుద్దేశము కాదు. అతని నతిక్రూరముగ బాదుట మీకును ఇప్పటికి తెలిసివచ్చియుండును. మీరు మీ కరారునామా నెవరికేని మార్పించిచో నాకుఁ జాలును.' దీని కతఁడు తత్క్షణ మంగీకరించెను. అటుపిమ్మట నేను రక్షకుని జూచితిని. ఆయనయు ఒప్పుకొనెను. కాని ఒక క్రొత్తయజమాని కావలయును.

ఒక తెల్లయజమానికి వెదకులాడితిని. నాఁడు భారతీయు లెవరును ఇండెంచర్డుకూలీల భరింపఁజాలకుండిరి. నా కప్పటికి కొలఁది నుండి తెల్లవారితోడనే పరిచయము. ఒకరికి ఈ సంగతి తెలిపితిని. అతఁడు దయతో ఒప్పుకొనెను. నే నాతనికి కృతజ్ఞుఁడ నైతిని. మేస్ట్రిటు బాలాసుందరము యజమానిపై నేరము మోపి తన కరారునామాను మఱొకనికి బదిలీచేయుట కనుమతించెనని రికార్డు చేసెను.

బాలాసుందరము కేసు కూలీలలోఁ బ్రాఁకిపోయెను. 'నాకు గిరిమిటీయాబంధు'వని పేరు వచ్చెను. నా కీసంబంధమువలన పరమసంతోషము కలిగెను. ఇఁక ప్రతిదినము మా ఆఫీసుకు గిరిమిటియాలు ప్రవాహముగా రాఁదొడఁగుటచే వారి కష్టసుఖము లెఱుఁగుటకు నా కవకాశము కలిగెను.

ఈ కేసు విషయము దూరముననున్న మదరాసునఁగూడ ప్రతిధ్వనించెను. ఆరాష్ట్రమునందలి వివిధప్రదేశములనుండి నేటాలునకువచ్చిన గిరిమిటియాలు తమగిరిమిటియాసోదరులవలన యీవార్తను తెలిసికొనిరి.

ఈ కేసు మహా-గొప్పది కాదు. కాని నేటాలులో తమకు న్యాయము సాధింపఁగలవాఁడొకఁడు బయలుదేరె ననువార్తయే గిరిమిటియాల కెల్ల తృప్తిని, ఉత్సాహమును కలిగించెను.

బాలాసుందరము నాకడకు వచ్చినపుడు తలపాగ తీసి చేతఁ బట్టుకొని యుండెనని చెప్పియుంటిని. ఈ దృశ్యమున ఒక విచిత్రమును కరుణరసముతో మన దైన్య మంటుకొనియున్నది. నా పాగను తీసివేయు మనినప్పటి సంఘటనమును వ్రాసియుంటిని. తెల్లవానిఁ జూడఁబోవునపుడు గిరిమిటియాగాని, క్రొత్త భారతీయుఁడుగాని తన తలపైని టోపీనిగాని, పగిడీనిగాని, పాగనుగాని తీసి చేతఁ బట్టుకొనవలయును. రెండు చేతులు జోడించి నమస్కరించినను అది అత్యల్పము. బాలాసుందరము నాకడఁ గూడ నిటులు చేయవలయు ననుకొనెను. ఇట్టి చేఁతను చూచుట కిదే నాకు తొలిసారి. ఇది నాకు చిన్నతనముగా నుండెను. నేను బాలాసుందరముతో పాగను జుట్టుకొమ్మంటిని. అతఁడు చాల సంకోచముతో పాగను చుట్టుకొనియెను. కాని అపు డతని మోమున సంతోష కళ కానిపించెను.

తమ తోడి మానవులను నీచపఱచుటచే తమకు గౌరవము వచ్చునని కొనువారి యుద్దేశము నా కెన్నఁటికిని అగోచరము.

౨౧

మూఁడు పౌనుల పన్ను

బాలాసుందరము కేసుతో నాకు గిరిమిటియాలతో సంబంధ
మెక్కువ ఆయెను. అది యటుండె. ఎక్కువ ... లు వేసి
సర్కారువారు వీరి నలజడి పెట్టుటవలననే వీరి స్థితిని ...అంగీకరించెను.
...ఒప్పుకొనెను.
తుగా వచ్చుట ఆవశ్యక మాయెను.

౧౮౯౪ వ సంవత్సరమున నేటాలు సర్కారువారు గిరిమిటియాలకు సాలుకు తలకు ౨౫ పౌనులు అనఁగా ౩౭౫ రూకల పన్ను కట్టుటకు బిల్లు తయారు చేసిరి. దీనిని చూచి నేను దిగ్భ్రాంతుఁడ నైతిని. ఈ విషయమును కాంగ్రెసులో చర్చకు తెచ్చితిని. అందు ఈ బిల్లును ప్రతిఘటించుటకు ప్రబలప్రయత్నములు చేయుట ఏకగ్రీవముగా నిశ్చయింపఁబడెను.

ఈపన్నునకు మూలకారణము లఘువుగా ముందు తెలియఁజెప్పెదను. ౧౮౬౦ సంవత్సర ప్రాంతములలో నేటాలునందలి తెల్లవారు అచటి భూములు చెఱకుఁదోఁటల కనుకూలము లని గ్రహించిరి. అపుడు వారా దేశమున కూలీలకు చిక్కుపడిరి. ఆ దేశమునందలి జూలూ జాతివారీకూలికిఁ దగరు. ఇతర దేశములనుండి పని బాగులవారు రానిచో బెల్లము, పంచదారయు తయారుచేయుట అశక్యము. దానిచే నేటాలుసర్కారువారు ఇండియాసర్కారువారితో సంప్రతించి భారత దేశమునుండి కూలివారిని వలసగొనిపోవుటకు (రిక్రూటు) అనుమతి పొందిరి. ఈ కూలిజనము నేటాలులో అయిదేండ్లు పనిచేయు

నటాలు నిర్మితులమీఁద [క్రొత్తవారి] సంతతికము చేయుచుండెను. గడువు దాఁటుపిదప వారి యిష్టము. అనఁగా అక్కడనే నివసింపఁదలఁచినచో నివసింపవచ్చును. శక్తి యున్నచో భూమి మాన్యము కొనవచ్చును. ఇవి తెల్లవారు అప్పుడు గిరిమిటివాండ్రకు పెట్టిన ఆశలు. వారి ఉద్దేశ మేమనఁగా: ఈ అయిదేండ్లు దాఁటిన పిదపఁగూడ భారతీయుల ఒడలి కష్టమువలన తమ పంటలను వృద్ధి చేసికొనవచ్చును.

అయితే భారతీయులు తెల్లవారనుకొన్నంతకంటె ఎక్కువ లాభకారులైరి. వారు రకరకముల కూరగాయల నధికముగ పండింపఁ దొడఁగిరి. ఇండియానుండి చాలరకముల విత్తనములు తీసికొనిపోయి అచట పెనిచి పండించి అచటికూరగాయలను చౌకగా నిల్వనటులు చేసిరి; మామిడితోఁటలుఁ బెంచిరి. వీరింతటితో ఆఁగలేదు. వీరితోపాటు వర్తకముగూడ చేయసాగిరి. ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు స్థలములు కొనఁబోడఁగిరి. కొందఱు కూలివాండ్రు భూస్వాములైరి. భారతదేశమునుండి వర్తకులు కొందఱు వీరితోపాటు వెళ్లి అచట పాదుకొనిపోయిరి. ఇట్టి వారిలో కీ. శే. సేట్ అబూబకర్ ఆమద్ గారు ప్రప్రథములు. వారు కొలఁదికాలములో తమ వ్యాపారమును బాగుగా సాగించిరి.

ఇదియంతయు చూచి తెల్లవర్తకులు కలవరపడిరి. నల్లవారిని పిలుచుకొని వెళ్లినపుడు వీరికిఁ గల వర్తకప్రతిభను తెల్లవారెఱుఁగరు. భారతీయులు స్వతంత్ర వ్యవసాయికులయినచో ఎటులో ఓర్వవచ్చును గాని వర్తకములో పోటీపడినచో ఓర్వవచ్చునా?

భారతీయులయెడ అసూయ కలుగుట కిది మూలకారణము. దీనికి మఱికొన్ని కారణములును చేరెను. నల్లవారి జీవితమునందలి నానా పద్ధతులు, కొంచెము వ్యయముతో తృప్తితముగా మనఁగలుగుట, అల్ప

లాభసంతోషము, ఆరోగ్యనియమ విషయములందలి ఉదాసీనత, చుట్టుపట్టులను శుచిగ నుంచుకొనుటలో అశ్రద్ధ, ఇండ్లను మరమ్మతు చేయించి బాగుచేసుకొనుటను పిసినిగొట్టుతనము, ఈమొదలగునవన్నియు మతభేదముతో కలిసి జాతివైషమ్యమను అగ్నిహోత్రమును ప్రజ్వలింపఁజేసెను. ఇది మొట్టముందు ఓటుహక్కు తొలఁగించు బిల్లు-రూపముగను, పిదప గిరిమిటియాలకు తలపన్నుకట్టు శాసనరూపముగను ప్రత్యక్షమాయెను. ఈ శాసనములే కాక పెక్కు-చిక్కు లిదివఱకే మొలకెత్తియున్నవి. గిరిమిటియాలను గిరిమిటికాలము అయిదేండ్లు ముగియక మునుపే—అనఁగా ఇండియా చేరినతర్వాతనే ముగియునట్లు, బలాత్కారముగ పంపివేయుట,—ఈ శాసనముల మొదటి సూచన యిది. ఇండియా సర్కారువారు దీని కంగీకరించునట్లు లేదు. పిదప ఈక్రింది రీతిగా కొన్ని షరతులు ఉద్దేశింపఁబడెను:—

౧. గిరిమిటియాలు తమ నియమితకాలము చెల్లిపోయినంత ఇండియాకు లేచిపోవలయును. కానిచో,—

౨. రెండేండ్లకొకతూరి క్రొత్తఒడంబడిక వ్రాయుచుండవలయును. ఒడంబడిక వ్రాసినపుడెల్ల జీతము కొంచెము కొంచెము వృద్ధి చేయఁబడుచుండును.

౩. మఱి క్రొత్త ఒడంబడిక వ్రాయక, ఇండియాకును తిరిగిపోక నేటాలులోనే ఉండినచో, సాలుకు ౨౫ పౌనులు, అనఁగా ౩౭౫ రూకల పన్ను చెల్లించు చుండవలయును.

ఈ ఫైసలాను ఇండియా సర్కారువారిచే మంజూరు చేయించుటకు సర్ హెన్రీ బిన్సు, మేసన్ అనువారు ఇండియాకు వచ్చిరి. అపుడు ఎల్గిన్ ప్రభువు ఇండియా వైస్రాయి. అతఁడు ౨౫ పౌనులు తల

౨౧ మూఁడు పౌనుల పన్ను

పన్నును మంజూరుచేయక మూఁడుపౌనులు పన్ను మంజూరు చేసెను. ఇది వైస్రాయిగారి పెద్ద లోటు. నేను నాఁడును నేఁడును అటులే తలఁతును. ఇటులు అతఁడు మంజూరు చేసి ఇండియా మే లేమాత్రము చూపలేదు. నేటాలు తెల్లవారి కట్టి లాభము కూర్చుట యతనికి ధర్మము కాదు. మూఁడునాలుగేండ్లలో ప్రతి గిరిమిటీయాఁడును, వాని యాలును, పదునాఱేండ్ల బాలకుఁడును, పదుమూఁడేండ్ల కూఁతురును ఈ తలపన్నును చెల్లింపవలసినవా రగుదురు. నెలకు ౧౪ షిల్లింగులకంటె ఎన్నఁడును ఎక్కువ సంపాదించి యెఱుఁగని భార్యాభర్తలు, ఇద్దఱు పిల్లలు గలకుటుంబమునకు సాలుకు ౧౨ పౌనులు (౧౮౧ రూకలు) పన్ను వేయుట ఏ దేశమునను, ఎవ్వరును కనని వినని అత్యాచారము.

ఈ పన్నును ప్రతిఘటించుటకై మేము ఘోరయుద్ధ మారంభించితిమి. ఈ విషయమున నేటాలు ఇండియను కాంగ్రెసువారు పోరకుండినచో ఇండియా వైస్రాయి ౨౫ పౌనుల పన్నును మంజూరు చేసియుండును. ఇది ౨౫ పౌనులనుండి ౩ పౌనులకు తగ్గుటకు 'బహుశా' నేటాలు కాంగ్రెసువారి ఆందోళనమే కారణము కావచ్చును. లేక నా తలఁపే పొరపాటు కావచ్చును. కాంగ్రెసువారు ఆందోళనము జరిపినను జరుపకున్నను ఇండియా సర్కారువారు తమంతట తామే మూఁడుపౌనుల పన్నును మంజూరుచేసియుందు రనినను అనవచ్చును. ఎటు లేని యగుఁగాక, ఈపని భారతీయుల హితమునకు భంగకరము, భారతదేశ యోగక్షేమముల రక్షింపవలసిన వైస్రాయి అమానుషమగు నిట్టి పన్నును మంజూరుచేసియుండఁగూడదు.

ఈ పన్ను ౨౫ పౌనులనుండి అనఁగా ౩౭౫ రూకలనుండి ౩ పౌనులకు అనఁగా ౪౫ రూకలకు తగ్గుట మాత్రము కాంగ్రెసువారి కే

మంత శ్రేయస్సు? గిరిమిటీయాలకు సంపూర్ణముగా మేలు కలుగ లేద
ను వంత అవట నుండనే యుండెను. ఈ పన్ను రద్దుపఱపించి ముదరా
యిప్పించవలయు నను నిశ్చయమును, కాంగ్రెసువా రెవ్వఁడును విడనా
డలేదు. కాని యీ నిశ్చయము ఇరువది సంవత్సరములకు నెఱవేఱెను.
అదియు నేటాలు భారతీయులేకాక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయు
లెల్లరును ఏకీభవించి ప్రయత్నించినఁగాని కాలేదు. గోఖలేగారికి
మాటయిచ్చి కడకు చెల్లింపకపోవుట తుదిపోరునకు నిమిత్తమాయెను.
ఆపోరునకు గిరిమిటీయాలు పూర్తిగా పూనుకొనిరి. సర్కారువారు
తుపాకులు కాల్చుటచే కొందఱు చచ్చిరి. పదివేలమందికి పైగా
బందీ లయిరి.

కాని తుదకు సత్యమే జయించెను. భారతీయుల బాధలరూప
మున సత్యము ప్రత్యక్షముగా ప్రకటమాయెను. కాని అచలమగు నమ్మి
క, గొప్పఓర్పు, విసువు విరామము లేని పూనిక, యివి లేకున్నచో
ఆ యుద్యమము జయము పొందియుండదు. వారు ఆ పోరాటమునే
మానివైచి, కాంగ్రెసువారును ఆ లడాయిని మఱచిపోయినచో తల
పన్ను తప్పక తలపైఁబడుట అనివార్య మయ్యెడిది. అది యీనాఁ
టివఱకును గిరిమిటియాల తలపై అట్లే యుండెడిది. మఱియు దీని
అపయశస్సు దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులకును, అఖిలభారతీయులకును
చుట్టుకొని సనాతన మయ్యెడిది.

౨౨

ధర్మ నిరీక్షణము

ఈరీతిగా నేను ప్రజాసేవలో తన్మయుండ నయిపోవుటకు కారణము ఆత్మసాక్షాత్కారాభిలాషయే. ప్రజాసేవవలననే ఈశ్వర సాక్షాత్కారము కలుగునని నేను నే నాధర్మమును స్వీకరించితిని. భారత సేవ నాకు సహజముగా లభించెను. నాకిది ప్రియము. కోరుకొనకయే యిది నాకు సంప్రాప్తమాయెను. నేను పర్యటనకును, కాఠియావాడు కుట్రలను తప్పించుకొనుటకును, జీవికకొఱకును దక్షిణ-ఆఫ్రికా పట్టితిని. కాని నే నీశ్వరాన్వేషణమున, ఆత్మదర్శనమున మునిఁగిపోయితిని.

ఏసు మిత్రులు నా ధర్మజిజ్ఞాసను తీవ్రముచేసిరి. అది యే ప్రకారమునను శాంతము కాలేదు. నేను దానిని శాంతము చేయఁజూచినను ఏసుమిత్రులు పడనీయలేదు. ఎట్టులనఁగా: దర్బనులో దక్షిణ-ఆఫ్రికా జనరల్ మిషనునకు అధ్యక్షులు స్పెన్సర్ వాల్టనుగారు నన్ను పసిపట్టిరి. దాదాపు నేను వారి కుటుంబములో నొకఁడ నైపోతిని. ఈ సంబంధమునకు కారణము ప్రిటోరియా పరిచయము. వాల్టనుగారి స్వభావము విచిత్రమైనది. ఆయన న న్నెన్నఁడును ఏసుమతమున కలియుమని చెప్పినటులు గుర్తులేదు. కాని అతఁడు తన జీవితమును సమస్తము విప్పి నా ముందిడియెను. తన మంచి చెడుగు లెల్ల నిరీక్షింప నా కవకాశ మిచ్చెను. ఇతని ధర్మపత్ని కడు వినయవతి; వివేకవతి.

ఆ దంపతుల ప్రవర్తనము నాకు సంతోషము కలిగించెను. మా యిరువుర అభిప్రాయభేదములను మేమెఱుఁగుదుము. ఎటువంటి తీవ్రచర్చయు వాని నేకము చేయుట అసంభవము. అయినను ఎచట ఉదారత, సహిష్ణుత, సత్యమును ఉండునో అచట భేదములును లాభదాయకములే. ఆదంపతుల నమ్రత, ఉద్యమశీలము, కార్యపరాయణతయు నాకు మోదము కలిగించెను. ఇందుల మేము తఱుచు ఒకచో కూడుచుంటిమి.

ఈసంబంధము మతమునెడల నన్ను జాగరూకునిగా నుంచెను. మత చింతనమునకు ప్రిటోరియాలో నా కెట్టి యవకాశ ముండెనో అది యిచట లేకపోయెను. అయినను సమకూరిన స్వల్పకాలమును చదువునకు వినియోగించుచుంటిని. ఈవిషయమున మరల ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు మొదలాయెను. రాయచందుభాయి నాకు త్రోవ చూపుచుండెను. నర్మదాశంకరుని* 'ధర్మవిచార' మను గ్రంథ మొకమిత్రుఁ డంపెను. దాని పీఠిక నాకు చాల నుపకరించెను. నర్మదాశంకరుని విశృంఖల జీవితమును నేను వినియుంటిని. ఈ పీఠికలో అతఁడు తన శీలమును దిద్దుకొనిన తెఱఁగు కలదు. అది నాకాశ్చర్యము కలిగించెను. దానితో నా కాగ్రంథముపై ఆదరము పెరిఁగెను. దాని నతిశ్రద్ధతో చదివితిని. మాక్సుముల్లరుగారి 'India, What can it teach us?' అను గ్రంథమును, దివ్యజ్ఞానసమాజము ప్రకటించిన ఉపనిషత్తుల యనువాదమును శ్రద్ధతో చదివితిని. వీని యన్నిటివలన నాకు హిందూమతముపై ఆదర మధికమై నానాఁటికి దాని గొప్పతన మెక్కుడుగా కానిపింపఁ జొచ్చెను. కాని దీనిచే నితరమతములయెడ వైముఖ్యము కలుగలేదు.

* గుజరాతులో ఒక ప్రసిద్ధ కవి.

వాషింగ్టన్ ఇర్వింగ్ గారి ‘Life of Mahomet and His Successors’ అను గ్రంథమును, కార్లయిలుగారి మహమ్మదు స్తుతిని చదివితిని. దీనిచే నా కామతప్రవక్తపై ఆదర మెక్కువాయెను. ‘The Sayings of Zarthustra’ అను గ్రంథమునుగూడ చదివితిని.

ఇటులు వివిధమతములను కొలఁదిగాను, గొప్పగాను తెలిసికొంటిని. దీన ఆత్మనిరీక్షణము హెచ్చెను. చదివినదానిలో ఏది మంచి దని తోఁచునో దాని ననుభవమున పెట్టఁగడఁగితిని. ఈ రీతిగా యోగ గ్రంథములఁ జదివి నాకుఁ దెలిసినంత సాధన నారంభించితిని. కాని అం దెంతో దవ్వేఁగఁజాలకపోతిని. భారత దేశమునకు పోవుపిదప ఏ గురువునొద్ద నేని అభ్యసింపఁ దలఁచితిని గాని ఆ కోరిక నేఁటికిని తీఱలేదు.

టాల్‌స్టాయి పుస్తకములు లెస్స చదివితిని. ఇతని ‘The Gospels in Brief, What to do?’ మొదలగు గ్రంథములు నా హృదయమున అంటుకొనిపోయెను. విశ్వప్రేమ మనుష్యుని ఎంతవఱకుఁ దీసికొనిపోవఁగలదో నే నంతకంత కెక్కువగా తెలిసికొనఁగలిగితిని.

ఇత్తఱినే నాకు మఱొక ఏసుకుటుంబముతో పరిచితి కలిగెను. వారి మాటచే ప్రతి ఆదివారము వెస్లియన్ చర్చికి పోఁ దొడఁగితిని. అచటికిఁ బోయినపుడెల్ల వారియింటనే విందని వా రొకసారియే చెప్పిరి. ఆచర్చిలో ప్రవచనము నిస్సారముగా నుండెడిది. అచటి మండలి భక్తమండలి కాదు. వా రందఱు ఐహిక చింతకులు. లోకాచారమునకును, విశ్రాంతికిని వారు చర్చికి వెళ్లువారు. ఉండి ఉండి నాకు అచట కునికిపాటులు వచ్చెడివి. నాకు చాల చిన్నతన మాయెను. కాని నాతోపాటు కొందఱు మిత్రు లుండుటవలన నా చిన్నతనము

ఛిన్నమయిపోయెను. ఈ స్థితి నాకు బాగుండలేదు. తుదకు అచటికిఁ బోవ మానుకొంటిని.

నడచుచు నడచుచున్న ఈ కుటుంబము తోడి పొత్తు ఇట్టే ఆఁగిపోయెను. 'ఇఁక రావలదు' అని వారు ముపలకించిరని చెప్పఁజెల్లదు. అది యిట్లు: ఆ యిల్లాలు చాలమంచిది; ఋజువయినది; కాని సంకుచితస్వభావ. మా పని యెప్పుడును మతచర్చ. నేనపుడు ఆర్నాల్డుగారి 'Light of Asia'ను చదువుచుంటిని. అపుడు బుద్ధునకును ఏసునకును గల తారతమ్యమును గురించి చర్చ వచ్చెను. నేనిట్లంటిని:

'అమ్మా, చూడు బుద్ధుని దయ! అది మనుష్యజాతితో ఆఁగక సకల భూతములదాఁక వ్యాపించెను. అతని భుజము మీఁద సంతసముతో కూరుచున్న మేకపిల్ల చిత్తరువు కనులయెదుట పొడఁగట్టినచో ఎవనిహృదయము ప్రేమచే పొంగిపోవదు? ఏసులో సర్వభూతవ్యాప్తమగు నీదయ కానఁబడదు.'

ఆమెకు మనస్సు నొచ్చెను. నేను ఇది గ్రహించితిని. ప్రసంగము నంతటితో కట్టిపెట్టితిని. భోజనమునకు లేచితిమి. ఆమె కుమారుఁడు అయిదేండ్లవాఁడు హాసమ్ముఖుఁ డొకఁడు మాతోఁ గలఁడు. పిల్లలున్నచో నాకు మఱొకరితో మాటాడ నేమి పని? మే మిరువురము చిరకాల మిత్రులము. కుఱ్ఱనిపళ్లెరమున మాంసపుముక్క కలదు. చూచి నేను గేలిచేసి నాచేత నున్న రేఁగుఁబండు చూపి, 'చూడు మిది దానికన్న నెంత బాగున్నదో' అని యంటిని. అమాయికుఁ డాకుఱ్ఱఁడు నాతోఁ గలిసిపోయెను. నీపండే బాగుండెనని కొండాడఁ దొడఁగెను.

కాని ఆపసివాని తల్లి యేమో? ఇక చెప్పెదను. నేను కొంచెము హెచ్చు రేకపడితిని. వెంటనే ప్రసంగము మార్చివేసితిని. మఱునటి యాదివారముకూడ వారింటికి వెళ్ళితిఁ గాని జంకుతోడనే. నేనటుకు పోవ మాన కొనఁ దలఁపలేదు; అది మంచిదనియు ననుకొనలేదు. కాని యామె నా పని చులకన చేసెను. ఆమె యిట్లు లనెను: 'గాంధీ! నే నొకటి చెప్పెదను మఱొక విధముగా తలఁపకుము. నీ చెలిమి మాపిల్లవానికిఁ దగదు. ఇప్పుడు వీఁడు ప్రతిదినము మాంసము తినుటకు మారాము చేయుచున్నాఁడు. నీ వాదమును స్మరణకు తెచ్చి పండ్లు తెమ్మను చున్నాఁడు. దీనిని నేను సైఁపఁజాలను. మాంసము మానినచో మఱేమి జబ్బు చేయదు కాని వీఁడు చిక్కి సన్నమయిపోవును. నా కిది చూడ శక్యమా? నీ వింక నిట్టి చర్చలు పెద్దవారమైన మాతోడనే చేయ వలయుఁ గాని పిల్లలకడఁ గాదు. వీనితో పిల్లలు పాడయి పోదురు.'

'అమ్మా, నేను చాల వగచుచున్నాను. నాకును పిల్లలు కలరు. తలిదండ్రుల భావములు నే నెఱుఁగుదును. ఇఁక నిట్టి కష్టము కలుగ కుండఁ జేయుట కడు సులభము. నేను చెప్పుటకంటె నేను తినున వియు, పరిత్యజించునవియు సాక్షాత్తు పిల్లవాని మనస్సునకు ఎక్కువగా పట్టిపోవును. ఆకారణమున నేఁటినుండి నే నిచటికి వచ్చుట మానుకొనుటయే దీనికిఁ దగు చికిత్స; కాని దాన మన మైత్రి కేమాత్ర మును భంగము రాదు.'

'తమ మాట బాగుగా నున్న'దని ఆయిల్లాలు సంతోషముగా ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

౨౩

గృహవ్యవస్థ

గృహభారము వహించుట నాకు క్రొత్త గాదు. కాని బొంబాయి, లండనులలోని నా కాఁపురమునకును, నేటాలులోని కాఁపురమునకును వార కలదు. ఇచట గృహవ్యయమునందలి కొంత భాగము ప్రతిష్ఠకొఱకు. ఇండియన్ బారిస్టరు ప్రతిష్ఠకు తగినట్టులును, మఱియు భారతీయుల ప్రతినిధియొక్క ప్రతిష్ఠకు తగినట్టులును నేను నేటాలులో గృహవ్యయము చేయఁదలఁచితిని. అందులకు పట్టణములో మంచిచోట ఒక సొగసైన చిన్నయింటిని అద్దెకుఁ గొంటిని. కావలయు ఉపకరణము లన్నియు అందుఁ గలవు. భోజనవ్యయము మితము. అయినను అపుడపు డాంగ్లేయమిత్రులను, నాతో పనిచేయు భారతీయులను విందులకుపిలుచుచుండుటవలన కొంచె మధికముగనే యగుచుండెను.

ప్రతిసంసారమునందును ఒక మంచిసేవకుని ఉంచుకొనక తప్పదు. కాని యెవనినైనను సేవకునివలె నెట్లు లుంచుకొనవలయునో నాకు నేఁటికిని తెలియదు.

నాతో నొకమిత్రుఁ డుండువాఁడు. మఱియొక వంటవాఁడును ఇంటివానివలె నుండెడువాఁడు. ఆఫీసులోని గుమాస్తాలును మాయింటనే భుజించి నివసించుచుండెడివారు.

ఈసంసార మిట్టులు సఫలముగా సాగినదనియే నాతలఁపు. కాని యీ సంసారమున కొన్ని కటువులగు అనుభవములు తగులకపోలేదు.

౨౩ గృహావ్యవస్థ

నా మిత్రుఁడు మంచి తెలివిగలవాఁడు. నాయెడ విశ్వాసియని నమ్మితిని. కాని నేనే మోసపోతిని. ఆఫీసుగుమాస్తా యొకఁడు మా యింట నుండెను. నామిత్రున కితనిపై అసూయ పుట్టెను. నా కా గుమాస్తామీఁద అనుమానము కలుగునటులు నామిత్రుఁ డొక పన్నాగము పన్నెను. ఆ గుమాస్తా స్వభావము విచిత్రమైనది. తనను నేన నుమానించు చుంటినని వెంటనే పసిగొనెను. వెంటనే పని మానుటయు కాక మా యింటినిగూడ పరిత్యజించెను. నేను చాల వగచితిని. నే నతని కన్యాయము తలఁచితి నేమో యని లోలోపల మిగుల దుఃఖించితిని.

ఈ నడుమ మా వంటవాఁడు ఏకారణమునో సెలవు పుచ్చుకొనెను. మిత్రుని సేవాశుశ్రూషలకు నేను పొంగుచుంటిని. కావున ఇతనికి బదులు మఱొకని నుంచవలసివచ్చెను. ఈ క్రొత్తవాఁడు తుంటరియని తుదకు తెలిసెను. కాని నాకు మాత్ర మతఁ డీశ్వరుఁడు పంపిన మాత్ర.

నా యింట నా యెఱుక లేక జరుగుచున్న కొన్ని దుష్కార్యములను వచ్చిన రెండుమూణ్ణాళ్లలోనే కనిపట్టి ఇతఁడు నన్ను ముదలకింప నిర్ధారించుకొనెను. 'మంచివాఁ'డనియు, 'ఎవ రేమి చెప్పినను దాని నమ్మువాఁడ'ననియు నాకు పేరు. నా యింటనే లోకవ్యాప్తమగు దుర్గంధము బయలుదేఱుట ఈ వంటవాని కాశ్చర్య మాయెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము ఒంటిగంట నా భోజనవేళ. ఆఫీసునుండి ఆ సమయమున కింటికిఁ బోవుట మామూలు. ఒకనాఁడు పండ్రెండు గంటలవేళ ఆ వంటవాఁడు ఆఫీసుకు రోఁజుకొనుచు వచ్చి 'ఒక తొందరపని యున్నది. మీరు వెంటనే యింటికి రావలయును' అనెను.

'ఇప్పు డెటులు? ఆపని యేమో చెప్పు. ఆఫీసు నుండి యింటికి రాఁదగినంత పని యేమి? అసలు నేమి పని?'

'మీ రిపుడు రానియెడల నిటుపిదప 'ఏల వెళ్లకపోతి'వని విచారింతురు. నా చెప్పఁదగిన దింతియ.'

ఇతఁ డింత దృఢముగా చెప్పుటవలన వెళ్లవలసి వచ్చెను. నే నొక గుమాస్తాను వెంటఁ బెట్టుకొని యింటికి బయలుదేఱితిని. వంటవాఁడు ముందు నడిచెను. నన్ను మేడమీఁదికిఁ దీసికొనిపోయెను. నా మిత్రుని గదివంకకుఁ జూపి, 'యీతలుపు తీసి మీరే చూడుఁడు,' అనెను.

నాకు అంతయు తెలిసిపోయెను తలుపు తట్టితిని ప్రత్యుత్తరము వచ్చునా? నా బలముకొలఁది తలుపు తట్టితిని. గోడలు గజగజలాడిపోయెను. తలుపు తెఱవఁబడెను. లోపల నొక వేశ్య. 'పో తమ్మా; మరల నీ యిమ్మను తొక్కవలదు' అని దానిఁ బంపివైచితిని.

'ఈక్షణమునుండి నీతో నా కేసంబంధమును లేదు. నేను బుద్ధిమాంద్యముచే నిలువెల్ల మోసపోతిని. నావిశ్వాస మింతకుఁ దెచ్చితివి.'

ఈ నా మాటలతో తెలివి తెచ్చికొనుటకు బదులు అతఁడు 'చూడు! నీరహస్యము లన్నియును బయటఁ బెట్టెదను' అని బెదరించెను.

'నాకు రహస్యమని లేదు నాసంగతి యంతయు చాటిచెప్పుము. కాని నీ విపుడే యింటినుండి లేచిపోవలయును.'

అతఁడు మఱి కొంచెము బెదిరించెను. ఇఁక నతని సంబాళింప వీలు లేకపోయెను. అంతట కిందనున్న గుమాస్తాను బిలిచితిని. 'మీరు వెంటనే సూపరింటెండెంటుగారికడకుఁ బోయి నా నమస్కారమును

చెప్పిన పిదప—నా యింట నివసించుచున్న ఒకతఁడు విశ్వాసఘాతము చేసెను. అతఁడు నా యింట నుండుట నా కిష్టము కాదు. కాని అతఁడు ఇచటనుండి కదలుటలేదు. తమ మద్దతు కోరుచున్నాను—అని నా విన్నపములు చెప్పుఁడు.'

అపరాధి ఇంతవఱకు లొంగలేదు. నే నిఁక పోలీసుల కప్పగింతు ననుకొనెను. తప్పు అతనిని భయపెట్టెను. పిదప నతఁడు శరణు జొచ్చెను. పోలీసులకు తెలుపవలదని బతిమాలెను. వెంటనే యింటిని వదలెద ననెను; వదలెను.

ఈఘటన యథాసమయమున నన్ను మేలుకొలిపెను. ఈదుష్ట పక్షముచే నేను పూర్తిగా మోసగింపఁబడినటు లప్పటికిఁగాని తెలియలేదు. ఈమిత్రుని దగ్గఱకు చేర్చుట మంచి చేయఁబోయి చెట్ట చేయుట యైనది. తుమ్మకొమ్మున గులాబిపూలు కోయఁదలఁచితిని. అతని నడవడి మంచిది కాదని నాకుఁ దెలియును. అయినను నాయెడ తప్పఁదలఁపఁడని నమ్మితిని. అతని నడవడిని బాగుచేయఁదలఁచి నేనే చెడుగునఁ బడితిని. ఇయ్యెడ నాహితైషులమాట చెవిఁబెట్టనైతిని. మోహమునఁ బడి అంధుఁడనైతిని.

ఈ దుర్ఘటనచే నాకనులు తెఱపింపఁబడని యెడల నాకు సత్యమిసుమంతయు తెలియకయ్యెడిని. నే నతనివలలోఁ బడి యిప్పుడు నే నుద్యమించిన యీ యేకాంతజీవనము తలపెట్టియుండను. నాసమయ మంతయు వానికి వమ్ముచేసెడి వాఁడను. నన్ను అంధకారమున నుంచి కుమార్గముఁ బట్టింపఁగల శక్తి అతని కున్నది.

కాని ఈశ్వరరక్షితుని ఎవఁ డేమి చేయఁగలఁడు? నామనస్సు శుద్ధము. కాన తప్పు తొడరినను రక్షితుఁడ నయితిని. ముమ్మొదటనే

సంభవించిన యీ యనుభూతి భవిష్యద్విషయములలో నన్ను జాగరూకునిగాఁ జేసెను.

ఈశ్వరుఁడీవంటవాని ప్రేరింపలేదని యెవ రెఱుఁగుదురు? అతఁడు వంట చేయలేఁడు. ఆ పనిమీఁద అతఁడు నాయింట నెంతో కాలము ఉండలేఁడు. ఇతఁడు తక్క కొండొకరు నాకనులు విప్పలేరు. ఆమె యిటకు వచ్చుట యిదే మొదలు కాదు. ఇంత ధైర్యమీవంటవానికిఁ దక్క మఱొకరికి లేదు. ఏలన, ఆ మిత్రునిపై నాకుఁ గల విశ్వాసము హద్దు దాఁటిపోయినదని అందఱకుఁ దెలియును. వంటవాఁడు ఈవిషయము నాకు తెలుపుటకే వచ్చెఁ గాఁబోలు—'అయ్యా, నేను మీ యింట నుండలేను. మీరు సులభముగా మోసపోవుదురు. ఇది నాకుఁ దగినచోటు గాదు' అని యాక్షణమే నా సెలవడిగెను.

నేనును ఉండుమని పట్టు పట్టలేదు.

వెనుక వెళ్లిపోయిన గుమాస్తాపై నామతి విఱిచినవాఁడీమిత్రుఁడే యని నా కపుడు తెలిసెను. ఆగుమాస్తాకు నా కావించిన అన్యాయమును పోఁగొట్టుటకు నేనెంతయో ప్రయత్నించితిని. నా కీ వార్తగుఱించి యెన్నఁటికిని విచారమే. ఏలన, అతని నెన్నఁటికిని సంతృప్తి చేయఁజాలకపోతిని. ఎంత బాగు చేసినను అతుకతుకే.

౨౪

ఇంటికి

నేఁటికి నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా ప్రవేశించి మూఁడేండ్లు. నా కచటి లోకుల సంగతి తెలిసెను; వారికిని నా సంగతి తెలిసెను. ౧౮౯౬వ సంవత్సరమున ఆఱునెలలు సెలవియుమని అడిగితిని. ఏలన, నే నచట ఇంకను చాలకాల ముండవలసినవాఁడను. నా కచట మంచి ప్రాక్టీసు ఏర్పడెను. అచటివారికి నాతో చాల పని యుండు నని తెలిసెను. అందుచే నే నింటికిఁ బోయి ఆఁడుబిడ్డలతో మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికా నివాసమునకు రా నిశ్చయించితిని. ఇంతియకాక నే నింటి యాకఁ బోవుచో అచట ప్రచారము చేసి దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులయెడల ఎక్కువ అభిమానము కలిగింప వీలుండును. మూఁడు పౌనుల పన్ను మహావ్రణము. అది మానువఱకు శాంతి యెట్లు? కాని ఇచట నేను లేనికాలమున కాంగ్రెసుపనియు, విద్యా సంఘము పనియు నెవరు చూతురు? నా చూపులో నిరువురే కలరు. ఆదంజీ మియా ఖాన్ ఒకఁడు; పార్సీ రుస్తుంజీ మఱియొకఁడు. అప్పటికి వర్తకులలో పలువురు ప్రచారకులుగా తయారయిరి. కాని కార్యదర్శిభారము నియమపూర్వకముగా వహించువారును, దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయుల అభిమానమునకు పాత్రము లయినవారును వీరిరువురే. కార్యదర్శికి ఆంగ్లభాషాజ్ఞాన మావశ్యకము గదా! నేను ఆదంజీ మియాఖానుగారి పేరు కాంగ్రెసువారికి సూచించితిని. వా రతని కార్యదర్శిగ నామోదించిరి. అతని నెన్నుకొనుట అత్యుత్తమ మని

అనుభవమువలనఁ దెలిసెను. ఆదంజీ మియాఖానుగారి ఉద్యోగశీలము, వారి యుదారత, వారి మంచితనము, వారి వివేకము కార్యదర్శిత్వము నకు యుక్తునిగాఁ జేసెను. మఱియు ఆపనికి ఏబారిష్టరో, ఇంగ్లీషు వచ్చిన ఏగొప్పవాఁడో కాని పనికిరాఁ డనునూహను పాఱఁదోలెను.

౧౮౯౬ వ సంవత్సరము నడుమ నేను కలకత్తాకు బయలుదేఱి 'పోన్‌గోలా' స్టీమరు నెక్కి ఇండియాకు బయలుదేఱితిని.

ఆస్టీమరులో పలువురు యాత్రికులు లేరు. అందు ఇద్దఱు ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులు కలరు. వారితో నాకు మైత్రి కలిసెను. ఒకనితో నేను ప్రతిదినము ఒకగంట చదరంగ మాడుచుంటిని. ఆస్టీమరులోని డాక్టరు 'తమిళభాషాశిక్ష' యిచ్చెను. దానిఁ జదువఁ దొడఁగితిని.

నేటాలులో నుండఁగా మహమ్మదీయులతో పరిచయముకలుగఁ జేసికొన ఉరుదుభాషను, మదరాసు వారితో పరిచయము కలుగఁ జేసికొనుటకు అఱవభాషను చదువఁదలఁచితిని.

ఉరుదు నేర్పఁదలఁచిన యాంగ్లమిత్రుని మాటమీఁద డెక్కుమీఁద నున్న యాత్రికులలో 'ఎవరేని మున్షీ దొరకునా' యని అన్వేషించితిని; దొరకెను. అప్పటినుండియు మాచదువు బాగుగా సాగెను. ఆ తెల్ల ఉద్యోగి ధారణ దొడ్డది. ఉరుదు అక్షరములు గుర్తింప నాకు చాలఁ గష్టమాయెను. మఱి యతఁడో, అక్షర మొకసారి చూచిన చాలు నిఁక మఱవఁజాలఁడు. నేను చాల కష్టించితిని గాని అతని నతిక్రమింపఁజాలకపోతిని.

అఱవము నాకు కొంచెము బాగుగనే వచ్చెను. గురువు లేఁడు, అయినను గురు వక్కఱలేనంత చక్కఁగా ఆతమిళశిక్ష వ్రాయఁబడెను.

ఇండియాకు వచ్చి పిమ్మట అఱవము నేర్వ ప్రయత్నించితిఁగాని అశక్యమాయెను. ౧౮౯౩ సంవత్సరమున కిటీవలి కాలమున నేనేమి వ్యాసంగముచేసినను చెఱసాలలందే. అఱవము దక్షిణ-ఆఫ్రికా చెఱసాలలోను, ఉరుదు యరవాడ చెఱలోను అభ్యసించితిని. అయినను అఱవము మాటలాడుటమాత్రము నా కభ్యాసము కాలేదు. చదువనేర్చిన కొంచెము నాటుకలేమి తుప్పుపట్టిపోవుచున్నది. ఇందుకు వగచుచున్నాను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందలి మదరాసుసోదరులకు నేననిన ప్రాణము. నాకు మీ రెల్లప్పుడు గుర్తువత్తురు. ఎప్పుడు నేను అఱవవాఁడుగాని, తెలుఁగువాఁడుగాని కానిపించినచో వారి ప్రామాణిక, శ్రద్ధ, స్వార్థత్యాగము గుర్తురాకమానవు. వారందఱు నిరక్షరులు. వారి స్త్రీలును అట్టివారే. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో పోరు నిరక్షరులది. అక్షరము తెలియని యోధులే అందు పోరాడిరి. ఆపోరు బీదలకొఱకు. పోరినవారును పూర్తిగా బీదవారే.

అమాయికులును, యోగ్యులును అగు ఆ భారతీయుల చిత్తము చూఱగొన నాకు భాషాభేదము బాధకము కాలేదు. వారికి హిందూస్తానియు, ఇంగ్లీషును తప్పులు తప్పులుగా వచ్చును. కావున మాపని జరుగుటకు అడ్డు లేకపోయెను. కాని వారి ప్రేమకు బదులుగా నే నఱవము అభ్యసింపఁ దలఁచితిని. అఱవము కొంత కొంత గ్రహించితిని. ఇండియాలో తెలుఁగు నేర్వఁ బ్రయత్నించితిని. కాని అందు అక్షరాలు దాఁటి పైకి పోలేదు.

ఈరీతిగా అఱవము, ఆంధ్రము చక్కఁగా వచ్చు భాగ్యము లేకపోయెను. 'బహుశా' ఇఁక నేర్వఁజాలను. కావున ద్రావిడులు హిందూస్తాని అభ్యసింతురని నే నాశపెట్టుకొనియున్నాను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని మదరాసు ద్రావిడులు కొలఁదియో, గొప్పయో, అవశ్యము

హిందీ మాటలాడుచుందురు. దేశభాషాపతనముచే తమ ఆంగ్లభాషాజ్ఞానమునకు బాధక మేమో యని ఇంగ్లీషు వచ్చినవారు మాత్రమే దేశభాషల నాదరింపకున్నారు.

శాఖాసంక్రమణము చేసితిని. సింహావలోకనముచేసి ప్రయాణగాథను పూరింతును. పాంగోలాస్టీమరు కెప్టెనును గురించి చెప్పుట తరవాయి. మేము నెచ్చెలుల మైతిమి. అతఁడు ప్లీమత్ సోదర సంప్రదాయములోనివాఁడు. సముద్రయాన ప్రసంగముకంటె ఆధ్యాత్మిక ప్రసంగమే మా కెక్కువ. అతఁడు నీతికిని, జ్ఞానమునకు (ధర్మమునకు)ను భేదము కల్పించును. ఇతనిదృష్టిలో బైబిలుబోధ శిశుక్రీడ. భాషాసారళ్యమునుబట్టి దానికి గొప్పఁదనము. బాలకులు గాని, స్త్రీలుగాని, పురుషులుగాని జీససునందును, ఆతని బలిదానమునందును విశ్వాసముంచుచో వారి పాపము నశించిపోవును. ఇతని పరిచయము ప్రిటోరియాలోని ప్లీమత్ సోదరుని గుర్తు తెచ్చెను. నీతియెడ విధినిషేధములు గల యే మతమైనను అతనికి పనికిమాలినమతము. ఇంత చర్చకును కారణము నా శాకాహారము. మాంసమును, విశేషించి గోమాంసమును నే నేల తినరాదు? భగవంతుఁడు శాకములవలెనే పశుపక్షులనుగూడ మనుష్యుని ఆనందమునకును, ఆహారమునకును సృజింపలేదా? ఇట్టి ప్రశ్నలతో మాకు ఆధ్యాత్మిక ప్రసంగములలోనికి దిగక తప్పకపోయెను.

మే మొకరి నొకరము ఒప్పింపఁజాలక పోతిమి. నీతిజ్ఞాన(ధర్మ)ములు రెండును ఒకటియే యని నా దృఢవాదము. ఇందులకు భిన్నముగ అతని దృఢవాదము.

ఇటులు ఇరువదినాలుగు నాళ్లకు ఈ ఆనందయాత్ర పూర్తి యాయెను. హుగ్లీనది సౌందర్య మాలోకించుచు కలకత్తారేవున ఓడ దిగితిని. నాఁడే బొంబాయికి రై లెక్కితిని.

౨౫

హిందూ దేశమున

కలకత్తానుండి బొంబాయికి పోవుదారిలో నడుమ ప్రయాగ కలదు. అట రైలు ౪౫ నిమిషములు ఆఁగును. ఇంతలో పట్నము చూచివచ్చుకోరిక పొడమెను. మఱియు మం దొకటి కావలసియుండెను. మందులు అమ్ము 'కెమిస్టు' అర్ధనిద్రామగ్నుఁడయి యుండెను. మందీయఁ జాల నాలస్యమాయెను. నేను మరల స్టేషనుచేరుకొనునప్పటికి బండి బయలుదేఱుచుండెను. ఉత్తముఁడగు ఆస్టేషన్‌మాస్టరు నాకై రైలును ఒకనిమిష మాఁపెను. కాని నా రాకమి చూచి నా సామాను బండినుండి దింపి యుంచెను.

కెల్నరు హోటలులో ఒకగదిని గొని ఆపట్నమున వెంటనే నా పనిని మొదలిడఁ బూనితిని. ప్రయాగలోని 'పయొనీరు' పత్రికా ఖ్యాతి నేను వినియుంటిని. భారతీయుల కోరికలకు వికటముగా నది వ్రాయుచుండుననియు నా కెఱుక. అపుడు 'డాక్టర్ చేజనీగారు' దానికి ఉపసంపాదకులని నా గుర్తు. అన్నిపక్షములవారి సాయమును నా కభిప్రేతమగుటచే ఆయన కొక చీటి వ్రాసితిని. అందు రైలు తప్పిపోవుట వివరించి మఱునాఁటి బండికి నేను పోవలయుననియు, ఇంతలో తమ దర్శనమున కవకాశము చేయవలయుననియు వ్రాసితిని. మంచిదని వెంటనే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను; నాకు సంతసము హెచ్చెను. ఆ యాంగ్లేయుఁడు నామాటలు వినెను; ఇటు లనెను: 'మీరు వ్రాయున దెల్లను గమనించి నేను నాపత్రికలో టిప్పణి వ్రాయుదును. కాని

మీవిధానసంతతియు నే స్వీకరింపఁజాల. ఏలనఁగా, నేటాలులోని తెల్లవారి ఉద్దేశములను, భారతీయుల కోరికలను సాంగముగా నే నెఱుఁగవలదా?'

'మీరు సంగతుల నన్నిటిని చక్కఁగా చదివి మీపత్రికలో చర్చించినఁ జాలును. న్యాయముతక్క నాకు మఱియొకటి వలదు' అని నే నంటిని.

మిగిలిన సమయము త్రివేణీసంగమ సౌందర్యము చూచుటతోడను, కార్యవిచారముతోడను గడచెను.

పయొనీరు పత్రికాధిపతితోడి యీ యాకస్మిక ప్రసంగమే నేటాలురాష్ట్రమున నాపడిన యాతనలకు బీజారోపణ మాయెను.

అటనుండి బొంబాయిలో దిగకయే రాజకోటకుఁ బోయితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని స్థితిగతులను గుఱించి ఒక చిన్న పుస్తకము వ్రాయఁబూనితిని. వ్రాయను, ప్రచురింపను నెల పట్టెను. దానిపయిని పచ్చఅట్ట ఉండుటచే అది 'పచ్చపుస్తక' మని వాడుక పడెను. అందు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని స్థితిగతులనెల్ల చిత్రించితిని. ఉద్దేశపూర్వకముగా తగ్గించి వ్రాసితిని. లోఁగడ వ్రాసిన రెండు కరపత్రముల భాషకంటె నిందు సరళమగుభాష నుపయోగించితిని. ఏలయనఁగా, కష్టము కొలఁదిదైనను దవ్వులనుండి చూచువానికి కొండంతగాఁ గానిపించును.

దీనికి పదివేల ప్రతులు తీయించితిని. హిందూదేశములోని అన్నిపత్రికలకును, సకలపక్షముల నాయకులకును బంపితిని. అందఱికంటె మునుముందు పయొనీరు పత్రికాధిపతి సంపాదకవ్యాసములో దీనిఁగూర్చి చర్చించెను. ఆవ్యాససారాంశము 'రూటరు' మారిఫత్తున సీమకు వెళ్లెను. మఱియు అటనుండి ఈసారాంశముయొక్క సారాంశము

నేటాలు వెళ్లెను. ఈతంతి అచ్చులో మూఁడు బంతులకన్న నెక్కువ కాదు. నేటాలులోని హైందవుల బాధలగుఱించి నా వ్రాసిన వ్యాసమున కది కొలఁది సంస్కరణము. అందలివి నా శబ్దములు కావు. ఈవార్త నేటాలులో ఎంతపని చేసెనో తరువాత గ్రహింపఁగలరు. వేరుపడిన పత్రికలలో నెల్ల మెల్ల మెల్లగా దీనిమీఁద టీకలు, టిప్పణులు బయలుదేఱెను.

ఈ పుస్తకముల కన్నిటికి కాకితములు చుట్టి తపాలుకు పంప దుస్సాధ్యము; పైఁగా అమిత ధనవ్యయకరము. దాన నొకటి కనిపట్టితిని. చుట్టుప్రక్కల పిల్లలఁ బిలిచితిని. బడిలేని ప్రొద్దుటిపూఁటలు నాకు సాయము చేయ వేఁడితిని. వారు కులాసాగా అంగీకరించిరి. వారిసాయమునకు బదులు ముద్రకొట్టిన పోస్టుబిళ్లలును, ఆశీర్వాదములును నేనిత్తునంటిని. పిల్లలాడుకొనుచు నాడుకొనుచు అపని ముగించిరి. చిన్న చిన్న పిల్లలను స్వయంసేవకులుగా చేయుట నాకిది ప్రథమానుభవము. ఈ నా బాలమిత్రులలో ఇరువురు నేఁడు నాతోపాటు పనిచేయుచున్నారు.

ఈరోజులలో బొంబాయిలో విపరీతముగా ప్లేగు వ్యాపించెను. ఎటు చూచినను గగ్గోలు. రాజకోటలోఁగూడ నిది ప్రవేశించునని భయము పుట్టెను. ఆరోగ్యశాఖలో నేను మంచి పనివాఁడనని నా తలఁపు. నేను స్వచ్ఛందసేవ చేయుదునని సర్కారుకు విన్నవించుకొంటిని. వారియ్యకొని నన్ను వ్యాధిపరీక్షాసంఘములో ఒక సభ్యుని జేసిరి. పాకీదొడ్లు పరిశుభ్రముగా నుంపవలయునని నేను నొక్కి చెప్పితిని. సంఘము ప్రతివీథిలోని పాకీదొడ్లను పరీక్షింప నిశ్చయించెను. బీదవారు తమ పాకీదొడ్లు పరీక్షించుటకు ప్రతికూలముగా లేరు. ఇంతియకాక మేము సూచించిన సంస్కరణముల నన్నిటిని జేసిరి. మఱి భాగ్యశాలురమాట? మేము వారిదొడ్లు పరీక్షింప

వెళ్ళఁగా వా రొప్పుకొనలేదు. ఇఁక సంస్కరణము మాట యెటులు సాగును? ధనికుల పాకీదొడ్లు 'పాడు పాడు' అని అనుభూతమైనది. చీఁకటి కోణము; తేమ యగాటు; పాడుకంపు; కూర్చుండుచోట లుకలుకలాడు పురుగులు. ఆరోజు జీవిత మంతటిలో నరక మనిపించెను. మేము చెప్పిన సంస్కరణములు కడు తేలిక. మలము నేల పయి పడకుండ బొక్కెన లుంచుటయు, నేలపైఁబడి తేమ పుట్టింప కుండుటకు మూత్రమును బొక్కెనలలోనే విసర్జించుటయు, పాకీదొడ్లకును బయటిగోడలకును నడుమనుండు కట్టడములను కూల్పించి, గాలి వెలుఁగులు తగులునట్లు చేసి పాకీవాండ్రు సరిగా శుభ్రపఱచుటకు వీలు కలుఁగఁజేయుటయు. భాగ్యవంతు లీచివరి సంస్కారమునకు అనేక బాధకములు చెప్పిరి. పలువురు దీనిని కొనసాగింప లేదు.

సంఘము చండాలవాటికనుగూడఁ జూడవలయును. కాని ఒక సభ్యుఁడుమాత్రమే నాతో వచ్చుటకు సిద్ధుఁడాయెను. మాలవాడకు వెళ్లుటయును, అందును అచటి పాకీదొడ్లు పరీక్షించుటయును వారికి అభూతపూర్వముగను, అత్యాశ్చర్యముగను ఉండెను. మాలవాడకు వెళ్లుట నా కదియు మొదటిసారి. వారియిండ్లు చూచి నే నాశ్చర్యపడితిని. వారు మమ్ముఁ జూచి ఆశ్చర్యచకితు లయిరి. 'మీ పాకీదొడ్లు చూడ వచ్చితిమి' అని నే నంటిని.

'మా కేమిటి, పాకీదొడ్లేమిటి? మేము బయళ్లకు పోదుము. మీవంటి గొప్పవారికి పాకీదొడ్లు.'

'మేము మీయిండ్లు చూడవచ్చునా?'

'అయ్యా, అవశ్యము చూడవచ్చును. మీ కేటి యడ్డు? మీ యిష్టవచ్చిన చోటెల్లఁ జూడుఁడు. అయ్యా, మావియు ఒక యిండ్లేనా? కలుఁగులు!'

నేను లోనికిఁ జని ఇండ్లు, ముంగిళ్లు అంతయుఁ జూచి ఆనందించితిని. ఇండ్లెల్ల గోమయ లిప్తములు; ముంగిళ్లు శుద్ధములు; ఉన్న కుండలు, చట్లు క్షాళితములై నిగనిగలాడుచుండెను.

ఈప్రదేశములలో ప్లేగుభయము లేదు.

ఒకపాకీదొడ్డిని వర్ణింపక విడువఁజాలను. అది యొక భాగ్యశాలిది. ప్రతిగదికిని తూములు ఉన్నవి. నీరద్వారములు, మూత్రద్వారములు నవియే. కావున ఇల్లంతయు చెడుగవులుకంపు. మఱియొక యింట మేడమీఁద పడకగది. దాని కొకతూము. మలమూత్రములకు అదియే ద్వారము. ఆతూమునుండి నేలకు ఒకగొట్టము. అక్కడ నిల్చుచో ముక్కు పగిలిపోవును. ఆయింటివా రచట నెటులు నిద్రించుచున్నారో పాఠకులే యూహించుకొందురుగాక!

సంఘము వైష్ణవాలయముకూడఁ జూపఁ జనెను. అందలి పెద్ద పూజారికిని, గాంధికుటుంబమునకును చాలనెయ్యము. అతఁడు కోవెల యెల్లఁ జూపను, సంస్కారములు చేసికొనను అంగీకరించెను. ఆదేవళమున అతఁడుకూడ ఎన్నఁడుఁ జూచి యెఱుఁగని ఒక ప్రదేశము కలదు. పుల్లాకులు ఊడ్చిన పెంట యంతయు నచట నిలువ; కాకులకు, గ్రద్దలకు నది యునికి. పాకీదొడ్లు పాడుగానున్నవని చెప్ప నక్కఱలేదు. రాజకోటలో నే నెంతోకాలము ఉండకపోవుటవలన అతఁ డెంత బాగుచేయించెనో నా కెఱుకలేదు.

దేవళపు దుర్గంధముఁ జూచి దుఃఖితుఁడ నయితిని. మనము దేవళము పవిత్రమని భావింతుము. అచట ఆరోగ్య నియమములను పరిపాలింపవలయునని ఆసింతుము. స్మృతికర్తలు బాహ్యాభ్యంతర శౌచము అత్యావశ్యకమని రాపాడుట ఆసమయమున నా యెఱుక కావలేదు.

౧౬

రాజభక్తి, శుశ్రూష

శుద్ధమయిన రాజభక్తి-అనుభవము నాకెంత కలదో మఱియొకనికి అంత కల దనుకొనను. సత్యమునెడ నాకుఁగల స్వాభావికమగు ప్రేమయే ఈ రాజభక్తికి మూలమని యిపు డనుకొనుచున్నాను. ఇట్టిరాజభక్తి గాని, మఱి యేసుగుణము గాని నటించుట ఇంతవఱకు నాకు చేతఁగాదు. నేటాలులో నేఁ జను ప్రతిసభయందును 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అనుపాట పాడుకొని పోవుచుందురు. వారితో కలిసి పాడుట విధియని నాయూహ. బ్రిటిష్ పరిపాలనమునందు దోషములు నాకు తెలియక పోలేదు. అయినను మొత్తముమీఁద ఈపాట పాడుట మంచిదని నాయూహ. ఆరోజులలో బ్రిటిష్ రాజ్యము యొక్కయు, బ్రిటిష్ పరిపాలకుల యొక్కయు నీతి మొత్తముమీఁద సుఖకరమని అనుకొంటిని.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందలి వర్ణద్వేషము బ్రిటిషువారి అసలు సంప్రదాయము కా దనుకొంటిని. అది కాలికము, స్థానికము అని అనుకొంటిని. దాన రాజభక్తిలో తెల్లవారిని మించితిని. 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అను పాటకు లయ నేర్చితిని. అందఱును లేచి పాడునపుడు నేనును కలిపి పాడుచుండువాఁడను.

రాజభక్తి కావశ్యకమగు ప్రతిసమయమునను నేను నిరాడంబరముగా రాజభక్తిని ప్రకటించుచుంటిని.

౨౩. రాజభక్తి, శుశ్రూష

నా జీవితములో రాజభక్తి నెన్నఁడును అమ్ముకొనలేదు. దానిచే నెన్నఁడును స్వప్రయోజనము సాధింపఁ దలఁపలేదు. రాజభక్తి ఒకవిధి యని నా భావము. దానివలన ప్రతిఫల మెన్నఁడును నే తలపెట్టలేదు.

నే నిండియాకు వచ్చినరోజులలో విక్టోరియారాణి 'డయమండ్ జూబిలీ' మహోత్సవమునకు ఆరంభము. అందులకు రాజకోటలో నియతమైన ఒకసంఘమునఁ జేర నాకు పిలుపు వచ్చెను. నే నియ్యకొంటిని. ఆయుత్సవము చూడ పై బొబ్బారము; చాల మోసము. దీనితో వ్యథ కలిగెను. 'ఈ సంఘములో ఉండవలెనా, మానవలెనా?' అని శంక కలిగెను. తుదకు ఇటులు తోఁచెను: 'నీపని నీవు చేసికొని తృప్తి సనుము.'

ఆవేడుకలో చెట్లు నాటుట యొకపని. పలువురు డంబమునకును, ఉద్యోగుల మెప్పునకును నాటుచుండిరని తెలిసికొంటిని. 'చెట్లు నాటు టొకవిధి కాదు. ఆపనికి బదులు మఱొండేదేని చేయనగును' అని వారికి నచ్చఁజెప్పఁ బోయితిని. 'మనస్సు నాటి చెట్లు నాటవలయు; లేదా, నాటనే వలదు.' నా యీమాటలకు వారు నవ్వుకొని రనుకొంటిని. నా పాలఁబడిన మొక్కను మనస్సుతో నాటి. నీరు పోసి మెలఁకువతో పెంచినటులు గుర్తు.

మా యింటి పిల్లలకుఁగూడ 'గాడ్ సేవ్ ది కింగ్' అను పాట చెప్పితిని. రాజకోటలోని ట్రెయినింగు కళాశాలా విద్యార్థులకుఁ గూడ ఈపాటను జెప్పినటులు గుర్తుకలదు కాని అది జూబిలీలోనో, ఎడ్వర్డు పట్టాభిషేక సమయముననో సరిగా చెప్పఁజాలను. పిదపపిదప నీపాట నాకు విరోధమాయెను. నా మనస్సున అహింసావిమర్శ మధికమయినకొలఁది నేను నా వాఙ్మనసములపై కడుజాగరూకతవహించితిని

'రాజశత్రువులఁ జంపుము; ఆ మోసగాండ్ర మోసములఁ ద్రుంపుము' (ఆపాటలో ముఖ్యము) అను ఈ వాక్యములు నాకు గిట్ట లేదు. నామిత్రుఁడు డాక్టరు బూథుగారికి నా యీ సంశయమును మనవిచేసితిని. ఆయనయు ఇయ్యకొని అహింసావాదియైన యెవ్వానికిని ఈపాట పాడుట కష్టమనెను. ఈపాటలో శత్రువులని ఊహింపఁబడినవారు మోసగాండ్రని యెట్లు లనఁగలుగుదుము? శత్రువు లయినంత మాత్ర తప్పంతయు వారిదేనా? పరమేశ్వరునికడ న్యాయమును మనకు భిక్షింప నొప్పు. డాక్టరు బూథుగారు నాపూర్వపక్షము సిద్ధాంతించిరి. వారి సమాజమున దీనికి బదులు మఱియొకపాట నల్లిరి. వారినిగుఱించి ముందు విచారింతును.

రాజభక్తితోపాటు రోగుల నుపచారము చేయుట నా కలవాటై పోయెను. నెయ్యురైనను, క్రొత్తలైనను వారి నుపరించుట నా కెంతయో ప్రీతి.

రాజకోటలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాను గుఱించి కరపత్రము వ్రాయుచుండుకాలమున ఒకసారి బొంబాయికి పోవలసివచ్చెను. పెద్ద పెద్ద నగరములలో సభ లేర్పాటుచేసి యీ విషయమున ప్రజాభిప్రాయమును పెంపొందింపవలయునని నా యభీప్సితము. అందులకు ముందు బొంబాయి నిశ్చితము. మునిముందు జడ్జి రేనడేగారిని సందర్శించితిని. వారు నా చెప్పినదెల్ల వినిరి. విని ఫిరోజిషా మెహతాగారిని జూడుమనిరి. పిదప జడ్జి బదురుద్దీన్ తైయబ్జిగారిని జూచితిని. వారు అట్లే చెప్పి మఱియు నిటు లనిరి: 'రేనడేగారును, నేనును ఏమియు చేయఁజాలము. మాస్థితి నీకు తెలియును. ప్రజావ్యవహారములలో మేము చొరరాదు. కాని నీపనికి మే మనుకూలురము. ఇందు నీకు సాయము చేయఁగలవారు ఫిరోజిషా మెహతాగారు ఒక్కరే.'

౨౮. రాజభక్తి, శుశ్రూష

నేను తప్పక ఫిరోజిషా మెహతాగారి దర్శనము చేయఁ దలఁచి యుంటిని. ఈ పెద్దలు ఆయనసాయము పొందు మనుటవలన మెహతా గారికి ప్రజలలో ఎట్టిపలుకుబడి యున్నదియో నాకు లెస్స తెలియ నాయెను.

పిదప నేను వారికడ కేఁగితిని. నే నాయనను గాంచి మిఱు మిట్లుగొన సంసిద్ధుఁడ నయితిని. ఈయన పేరునకు అంటింపఁబడిన పెద్దపెద్ద విశేషణములను వినియుంటిని. 'బొంబాయి సింగమును', 'కిరీటములేని బొంబాయి పాదుషాను' చూడవలయునని తెలియును. కాని ఆపాదుషా నాకు భయంకరుఁడుగా లేఁడు; వత్సలుఁడగు తండ్రి ఎదిగినకుమారుని ఆదరించునటులు నన్నాదరించెను. మేమిరువురము వారిగదిలో కూర్చుంటిమి. మిత్రులును, అనుయాయులును ఆయన చుట్టును బలిసియుండిరి. వారిలో డి. ఇ. వాచాగా రొకరు; కామాగా రొకరు. అయ్యిరువురకు నే నెఱుఁగింపఁబడితిని. లోఁగడ నాకు వాచా గారినిగూర్చి తెలియును. అతఁడు మెహతాగారికి కుడిభుజము. అతఁడు మంచి లెక్కలగాఁడని వీరచందు గాంధి నాకుఁ జెప్పియుండెను. 'మన మిద్దఱము కలిసికొని మాటలాడవలయును' అని వాచాగా రనిరి.

ఇదియంతయు రెండు నిమిషములు. మెహతాగారు నామాట లన్నియు శ్రద్ధగా వినిరి. నేను రేనడే తైయబ్జీలను చూచితినని చెప్పి తిని. మెహతాగారు 'గాంధీ! నీపనికి ముం దొకసభ జరుగవలయును. నీపనికి నేను తప్పక మద్దతు చేయఁగలను.' అని తనకార్యదర్శి మున్షీ గారిని జూచి సభాదినము నిర్ణయింపుమనెను. సభాదినము నిర్ణీతమాయెను. 'సభ రేపు జరుగుననఁగా నా కొకసారి కానిపింపు' మని మెహతా గారు నన్ను వీడుకొలిపిరి. ఈసంభాషణముతో నాభయము పోయెను. సంతసముతో ఇంటి కేఁగితిని.

మా బావ బొంబాయిలో నుండెను. అతనిఁ జూడఁబోతిని. అతఁడు మంచముపట్టి యుండెను. అతఁడు కలవాఁడు కాఁడు. నా సోదరివలన ఉపచారము జరుగుట కష్టముగా నుండెను. నాతో రాజకోటకు రమ్మంటిని. అతఁ డియ్యకొనెను. మా సోదరిని, అతనిని దీసికొని రాజకోట కేఁగితిని. వ్యాధి ఎక్కువాయెను. అతని నాగదిలో నుంచికొంటిని. రేయుంబవలు ఉపచరించుచుంటిని. రేలు మేలుకొనియుండనాయెను. నే నిటు లతని కుపచరించుచునే దక్షిణ ఆఫ్రికాను గుఱించి వ్రాసికొనుచుంటిని. తుదకు మా బావ స్వర్గస్థుఁడాయెను. అయినను అంత్యకాలమున అతనికి ఉపచారము చేయు నవకాశము దొరకుటవలన నాకు మనస్తాపము కొంచెము తగ్గెను.

ఈవిధముగా రోగుల కుపచరించు కోరిక పోను పోను ఎక్కువాయెను. దానిచే నొకొక్కతఱి నా పనికిఁగూడ ప్రాలుమాలెడివాఁడను. మఱియు ఒకొక్కపుడు నా భార్యనే కాక యింటివారందఱను అందులకు ఏర్పాటు చేయుచుంటిని.

ఈవృత్తిని నేను కోరికయని యందును. ఏలనఁగా, ఏమంచిపనియైనను సమకాలమున ఉపయోగకరమగునేని తత్క్షణము ఆనందదాయకమని నాయనుభవము. దంభముచేఁ గాని, పరభీతిచేఁ గాని చేయుచో అది వాని నడఁచును. అట్టివారు మాసిపోవుదురు. ఏ సేవ చిత్తానందము కలుగఁజేయదో అది సేవకునకు ప్రయోజనకారి గాదు: సేవ్యునిఁగూడ సుఖపెట్టదు. ఏ సేవచే చిత్తమానందితమగునో దానిముందు ఈ భోగములు, ధనోపార్జనములు మొదలగున విన్నియు తుచ్ఛములని తోఁచును.

౨౭

బొంబాయి సభ

మా బావ శరీరము విడిచిన మఱునాఁడే నేను బొంబాయి సభకు పోవలసివచ్చెను. ఉపన్యాసవిషయమును సిద్ధము చేయఁదగినంత వ్యవధి లేదు. రేయుంబవలు నిదుర లేమి నాకు క్లేశ మధికముగ నుండెను; గొంతు బొంగురుపోయెను. ఎట్టులో ఒకటులు ఈశ్వరుఁడే నిర్వహించుకొని పోవునని నేను బొంబాయి కరిగితిని. ఉపన్యాసము వ్రాసికొని పోవలయునని కలలోనేని తలపోయలేదు.

సర్ ఫిరోజిషా మెహతాగారి యాజ్ఞానుసారము సభాపూర్వ దివసమున సాయంకాల మైదుగంటలకు ఆఫీసులో వారి దర్శనము చేసితిని.

‘గాంధీ! నీ యుపన్యాసము వ్రాసి సిద్ధముచేసితివా?’

‘లేదు. ఆశువుగా ఉపన్యసింపఁ దలఁచితి’నని బెదరుచు బెదరుచు బదులు పలికితిని.

‘బొంబాయిలో ఇది చెల్లదు. పత్రికలకును, దేశాంతరములకును ఉపన్యాస విషయములు పంపువారు వారి యిష్టానుసారము మార్చి, మార్చి పంపుచుందురు. మన సభ కేమేని ప్రయోజనము సిద్ధింపవలయు ననిన ఉపన్యాసము ‘లిఖితపూర్వకముగా’ ఉండవలయును. మఱియు దానిని తెల్లవాఱులోపల అచ్చొత్తింపవలయును. అయితే ఉపన్యాస మీరాత్రికి రాత్రి సిద్ధము కాదా?’

నేను కంగారు పడితిని. పిదప 'చిత్ర' మంటిని.

'వ్రాఁత ప్రతికొఱకు మున్షీ గారిని మీకడ కెన్ని గంటలకుఁ బంప మందురు?' అని జొంశాయిపించూ మనెను.

'రాత్రి పదొకొండు గంటల' కని నే నంటిని.

మెహతాగారు మున్షీ గారితో ఆవేళకు నావద్దకు వచ్చి వ్రాఁత ప్రతిని పుచ్చుకొని రాత్రియే ముద్రింపుమని చెప్పి నాకు అనుజ్ఞ నిచ్చిరి.

మఱునాఁటి సభకేఁగితిని. సర్ ఫిరోజిషాగారు 'ఉపన్యాసము వ్రాసి చదువు' మని సలహా ఇచ్చుటలో ఎంత దూరాలోచనము కలదో అపుడు తెలిసికొంటిని. ఫ్రాంజీ కావస్‌జీ ఇన్‌స్టిట్యూట్ హాలులో సభ. ఫిరోజిషా మెహతాగారి ఉపన్యాస మయినచో నిలుచుటకేని తావు దొరకదని వినియుంటిని. వీరి యుపన్యాసమనినచో విద్యార్థులు చెవులు కోసికొందురు.

అంత నిండోలగము చూచుట నా కదియే తొలిమాటు. నాధ్వని యెవరికిని వినిపించుట లేదు. వడఁకుచు వడఁకుచు గాత్రము పెద్దచేసితిని. ఫిరోజిషాగారు మాటిమాటికి 'బిగ్గఱగా', 'ఇంకను బిగ్గఱగా' అని ప్రోత్సహించుచుండిరి. వారు నన్నంతెంత ప్రోత్సహించుచుండిరో నాధ్వని యంతంత క్రుంగి కూలారుచుండెను.

ఇంతలో నా ప్రాఁత చెలికాఁడు కేశవరావు దేశపాండేగారు వచ్చి అడ్డుపడిరి. నా యుపన్యాసము వారిచేతఁ బెట్టితిని. అతని కంఠమంత సభకుఁ దగినది కాని, సభ్యులెవరు విందురు? 'వాచా, వాచా' యను కేకలు సభలో గింగురుమనెను. పిదప వాచాగారు లేచిరి. దేశపాండ్యగారిచేతినుండి కాకితము లందుకొని వారు నాపని పూరించిరి.

సభ నిశ్శబ్దమాయెను. సభ్యు లతిశ్రద్ధగ వినిరి. ప్రసంగము నను సరించి 'సిగ్గుసిగ్గను' మాటలును, కరతాళధ్వనులును ఉప్పతిల్లెను. నాకు సంతస మెసఁగెను.

సర్ ఫిరోజిషాగారు నాయుపన్యాసమును ప్రశంసించిరి. నాకు గంగాస్నానము చేసినటు లుండెను.

దీనిచే దేశపాండేగారును, మఱియొక పారసీక గృహస్థును నాకు నిండుసాయముచేయఁ బూనిరి. ఆపారసీకమిత్రుఁడు నేఁడు సర్కారువారి పెద్ద ఉద్యోగి. కావున వారిపేరు నుడువఁ గొంకుచు న్నాను. ఈయిరువురును 'దక్షిణ–ఆఫ్రికాకు వత్తు'మని మాట యిచ్చిరి. కాని అపుడు స్మాల్ కాజ్ కోర్టు జడ్జియగు సి. యం. ఖుర సేట్ జీగారు వీరిమాటను బూటకముచేసిరి. దీనికి కారణ మొకపార సీకసతి. అతఁ డామెను పెండ్లాడునా, దక్షిణ–ఆఫ్రికాకే బయలు దేఱునా? తుదకు పెండ్లాడుటయే మంచిదని అతనికిఁ దోఁచెను. ఈమిత్రుని వాగ్దానభంగమునకు నేటాలులోని పారసీరుస్తుంజీ గారు ప్రాయశ్చిత్తము కావించుకొనిరి. నేఁడు పలువురు పారసీకసతులు ఖద్దరు ప్రచారమున పాలుగొని నాఁటి వాగ్దానభంగమునకు తోడయిన ఆయమ దోసఁగునకు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనుచున్నారు. కనుక నే నాదంపతుల సంతోషపూర్వకముగా మన్నించితిని. ఇఁక దేశ పాండేగారికి పెండ్లియాశ లేదు. కాని యతఁడును రాఁజాలకపోయెను. నేఁ డతఁడును అందులకు ప్రాయశ్చిత్తి చేసికొనుచున్నాఁడు. నేను దక్షిణ–ఆఫ్రికాకు మరలు తఱి జాంజిబారులో ఒక త్యైయబ్జీ వంశ్యుఁడు కానిపించెను. అతఁడును నాకు సాయపడెద ననెను. కాని అటులు చేయలేదు. అందులకు నేఁడు అబ్బాస్ త్యైయబ్జీగారు ప్రాయశ్చిత్తము నందుచున్నారు. ఈ రీతిగా బారిష్టరు మిత్రులను దక్షిణ–ఆఫ్రికాకు

తీసికొని పోవలయునని నా యొనరించిన మూఁడు యత్నములును ముక్కా చెక్కా లాయెను.

ఈ సందర్భమున పెస్తనజీ పాదుషాగారు నాకు బాగుగ గుర్తు తగులుచున్నారు. నేను సీమలో నున్నది మొదలు మా యిరువురకు మంచి మైత్రి. మొదట మేము లండనులో ఒక శాకాహారాగారమున కలిసికొంటిమి. ఇతని తమ్ముఁడు బరజోరజీ పాదుషాగారిని నే నెఱుఁగుదును. పిచ్చివాఁడని అతనికి పేరు పడిపోయెను. మే మెన్నఁడు నొక్కలో కూడలేము. మిత్రమండలి ఇతనికి *వక్రమని పే రొసఁగెను.

[illegible]ముల మొగ [illegible]రు చూతురని జాలిగొని ఇతఁడు ట్రాము బండి నెక్కుట మానెను. శతావధాని స్మరణాపటిమ యున్నను ఏడిగ్రీకిని చదువలేదు. అతఁడు స్వయంకృషిచే బుద్ధిలో ఒకవిధమైన స్వాతంత్ర్యము కలుగఁజేసికొనెను. పుట్టినది పారసీకకుల మయ్యును తినునది శాకాహారము. పెస్తనజీకి పెద్దపెద్ద డిగ్రీ లున్నను ఇట్టి పేరు లేదు. కాని ఇతని బుద్ధివైభవము ప్రఖ్యాతము. సీమలోఁగూడ పెద్ద ప్రఖ్యాతి. మా యిరువురి మైత్రికి మూలము శాకాహారము. బుద్ధివైభవమున వంతు పెట్టుకొనుట నాతరము గాదు.

ఈతని క్రమ్మఱ బొంబాయిలో వెదకి కనుఁగొంటిని. పెస్తనజీ గారు హైకోర్టులో ప్రోథోనోటరీ యుద్యోగమున నుండెను. అప్పుడతఁడు ఒకగొప్ప గుజరాతీ నిఘంటువు పని చేయుచుండెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ఉద్యమమునకు సాయపడుటకు నేను వేఁడని మిత్రుఁడు లేఁడు. పెస్తనజీపాదుషా తా నెట్టిసాయమును చేయఁజాలనని చెప్పుటయే కాక నీవైనను మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లవలదని సలహా ఇచ్చెను. అతఁడు

*వక్రము రివ్వున తిరుగును. ఏది తలపెట్టినను ఇతఁడును అంతియ కాఁగా ఇతఁడొక వింత మానిసి. ఇతని ఉద్దేశము లన్నియు వింత కలిగించునవే. —అనువాదకుఁడు.

మఱియు నిటు లనెను: "నేను నీకు సాయము చేయఁజాలను. నీ వైనను మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవుట మంచిది కానందును. మనదేశమున మనము చేయఁదగిన పని యేమంత కలదై పోయెనా? మనము మాతృభూమికు చేయవలసినపని కొంచెమా? నే నిపుడు విజ్ఞానశాస్త్రమునకు పరిభాషలను వెదకుచున్నాను. మనము చేయవలసిన క్షేత్రమున నిది యెంత? లోడి తేఁడు. దేశదారిద్ర్యము చూడుము! దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో భారతీయులు చిక్కులపాలై యున్నారనుట నిక్కమే. కాని నీవంటి వాఁడట్టిదానికి బలియగుట నే నొల్ల. మనము ముందుస్వరాజ్యము సంపాదింతముగాక; పిదప దక్షిణ-ఆఫ్రికాసోదరులకు అలవోకగా మేలు కలుగును. నేను నిన్ను మరలింపఁజాలనని నాకు తెలియును కాని నీవంటివారి నెవ్వరిని నీతోపాటు తీసికొనిపోవుట నాకు సమ్మతము కాదు."

నా కీయుపదేశము రుచింపలేదు. అయినను ఈ సంభాషణమున అతనిపై నా కాదర మినుమడించెను. అతని దేశప్రేమను, భాషాప్రేమను చూచి ముగ్ధుఁడనయితిని. ఈప్రసంగమువలన మామైత్రి మఱింత దృఢపడెను. ఆయన ఉద్దేశ్యమును నేను తెలిసికొంటిని. కాని నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని ఉద్యమమును మానుకొనుటకు బదులు మఱికొంచె మెక్కువగా వూనుకొంటిని. ఏ దేశభక్తుఁడును దేశసేవలో ఏ యేకదేశమును మఱవఁజాలఁడు. కనుక నే నాముం దీగీతాశ్లోకము కానిపించెడిని:

* శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్,
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః.

పరధర్మమును అనుష్ఠించుటకంటె గుణములేనిదైనను స్వధర్మమునే అనుష్ఠింప లగు. స్వధర్మమున చచ్చినను మేలు. పరధర్మము భయావహము.

* గీత 3 అధ్యా. 3౫.

౨౫

పూనాలో

సర్ ఫిరోజిషాగారు నా పనిని తేలిక చేసిరి. నేను బొంబాయి నుండి పూనా వెళ్లితిని. పూనాలో రెండుపక్షము లున్నవని నే నెఱుఁగుదును. నాకు అన్నిపక్షములవారి సాయమును ఆవశ్యకము. లోకమాన్యుని సందర్శించితిని. వా రిటు లనిరి:

'అన్ని పక్షముల సాయము పలయు నను నీ తలఁపు మేలైనది. ప్రకృతవిషయమున ఎవరికిని మతభేద ముండదు. కాని ఇందులకు సభాపతి తటస్థుఁడు కావలయును. తాము ప్రొఫెసర్ భండార్కరుగారి దర్శనము చేయుఁడు. వా రిపు డేసభలలోనికిని వచ్చుట మానుకొనిరి. కాని ఇందులకు సమ్మతింతు రనుకొందును. వీరి దర్శనానంతరము పర్యవసాన మే మైనదో నాకు తెలుపుఁడు. నేను తమకు సంపూర్ణముగా సాయముచేయఁ గోరుచున్నాను. తాము ప్రొఫెసర్ గోఖలేగారి దర్శనము చేయుఁడు. నన్నుఁ జూడఁ బని పట్టునేని తమకు వీలయినపు డెల్ల తప్పక నన్నుఁ జూడనగును.'

లోకమాన్యుని జూచుట నా కదియ మొదలు. వీరు లోకప్రియు లెటు లైరో వెంటనే తెలిసెను.

అటనుండి గోఖలేగారికడకు వెళ్లితిని. వారు ఫెర్గుసన్ కాలేజిలో నుండిరి. నన్ను కడుఁ బేర్మితో చూచి ఆత్మీయునిగాఁ జేసికొనిరి. వీరితోడుతను నాకు ప్రథమపరిచయమే. కాని నా కది ప్రథమ పరిచయము కాని యట్లే యుండెను. ఫిరోజిషాగారు హిమాలయము.

లోకమాన్యుఁడు సముద్రము. గోఖలే గంగ. ఇందు స్నానము శక్యము. హిమాలయముపై నెక్కుట చిక్కు. సముద్రమున దిగుట భయము. కాని గంగయొడిని ఆడుకొన నగును. దీనిలో నావ వేసికొని పోవచ్చును. బడిలో చేర్చుకొనునపుడు పిల్ల వానిని పరీక్షించునటులు గోఖలేగారు నన్ను పట్టిపట్టి పరీక్షించిరి. ఎవరెవరి దర్శనము చేయవలయునో, ఎటులు చేయవలయునో ఆప్తైనమంత్రయుఁ దెలిపిరి. నాయుపన్యాస మొకసారి చూడఁగోరిరి; కాశేశీఘ్రంతరము చూపిరి. 'క్రమయిన్చు వచ్చినపుడు నన్ను చూడవచ్చును.' డాక్టర్ భండార్కర్ గారి ప్రత్యుత్తరము నాకు తెలుపుఁడని సెల వొసఁగిరి. గోఖలేగారు బ్రతికియున్నంత వట్టు రాజనీతి విషయములలో నా హృదయక్షేత్రము నెంత యాక్రమించిరో దేహపాతము తరువాతఁగూడ అంత ఆక్రమించియుంచిరి. మఱెవ్వరును అటు లాక్రమింప లేదు.

కొడుకును దండ్రివోలె రామకృష్ణభండార్కరుగారు న న్నాదరించిరి. రెండుజాములవేళ నేను వారికడ కేఁగితిని. శాస్త్రములలో పరిశ్రమచేసిన ఆపండితునకు నే నట్టివేళఁగూడ పనిచేయుట ప్రియమాయెను. తటస్థుఁడైన సభాధ్యక్షుఁడు కావలయునను నా పట్టుదలను విని 'That's it,' 'That's it' 'అది మంచిది'—'అదిమంచిది' యనుమాటలు ఆయననోట సహజమునా ప్రవహించెను.

మాటయు మంతియు అయిన పిదప ఆయన యిటు లనెను: 'నేను రాజకీయములలో అడుగిడుటలేదని యెవరి నడిగినను జెప్పుదురు. కాని మిమ్ము విముఖులఁ జేయలేను. మీ వాదము న్యాయ్యము; మీ ఉద్యమము స్తుత్యము. మీసభకు నేను రా ననఁజాలను. శ్రీయుతులు తిలకుగారిని, గోఖలేగారిని దర్శించితి రది మంచిపని. ఈయిరువాఁగులవారును నన్ను ఆహ్వానించుచో రాఁగలను. సమయనిర్ణయము

నను న న్నడుగఁ బని లేదు. వారి కెపు డనుకూలమో నాకును అపుడనుకూలమే.' అని నాకు ధన్యవాదములును, ఆశీర్వాదములును బలికి సెలవిచ్చిరి.

నడిసప్పుడు గాకుండ, ఆడంబరము లేకుండ, ఈ విద్వాంసులు, ఈత్యాగులు సభ చేయించి నాకు ప్రోత్సాహ మిచ్చి సెల విచ్చిరి.

నే నటనుండి మదరా సేఁగితిని. మదరాసు సంతోషమ త్త మాయెను. బాలసుందరముకథ సభ నాక ట్టెను. నా ఉపన్యాసము దీర్ఘము; అంతయును ముద్రితము. సభ ఒక్కొక్క శబ్దమునే మనస్సునకు పట్టించుకొని వినెను. సభాంతమున జనులు 'పచ్చపుస్తకము' కొఱకు విఱుచుకొని పడిరి. మదరాసులో కాఁబట్టునని 'పచ్చపుస్తకము' సంస్కరించి రెండవతూరి పదివేలప్రతులు తీయించితిని. ఇందు చాలవట్టు వేఁడి వేఁడి రొట్టెలవలె ఖర్చు పడెను. కాని పదివేల ప్రతు లక్కఱలేదు. లోకుల ఉత్సాహమునూఁడనే నే నెక్కువ కన్నించితిని. నాయుపన్యాస మింగ్లీషు వచ్చినవారికేఁగదా! వారి కిన్ని ప్రతు లక్కఱలేదు.

మదరాసు స్టాండర్డు పత్రికా సంపాదకులును, స్వర్గీయులు నగు పరమేశ్వరణ్ పిళ్ల గారు నా కిచట కడు సాయము చేసిరి. వారీవిషయమును చక్కఁగ చదివిరి. వారు పలుమాఱులు నన్ను తమ ఆఫీసుకు తీసికొని చనిరి; సలహాలు చెప్పిరి. హిందూ పత్రికాధిపతులు జి. సుబ్రహ్మణ్యముగారి దర్శనము చేసితిని. మఱియు డాక్టర్ సుబ్రహ్మణ్యముగారి దర్శనమును చేసితిని. వారి సానుభూతిఁ బడసితిని. మఱి పరమేశ్వరణ్పిళ్ల గారు తమ పత్రికలో నీవిషయమునుగూర్చి నా యిష్టము చొప్పున వ్రాయుట కంగీకరించిరి. నేనును వారు చేసిన వీలును ఉపయోగించుకొంటిని. సభ పచ్చయప్ప హాలులో జరిగినటులును, డాక్టర్ సుబ్రహ్మణ్యముగారు అధ్యక్షు లయినటులును గుర్తు.

నాసంభావణ మెక్కువ పా లింగ్లీషులోనై నను ఇంటిలో నున్నంతప్రేమ, అంత ఉత్సాహము మదరాసులో కానవాయెను. ప్రేమ భేదింపని బంధన మేది?

౨౮

'వెంటనే మఱలి రమ్ము'

మదరాసునుండి కలకత్తాకు వెళ్ళితిని. కలకత్తాలో నాకష్టములకు మేరలేకుండెను. అచట గ్రేట్ ఈస్టరన్ హోటలులో దిగితిని. నే నచట నెవరిని ఎఱుఁగను. హోటలులో డెయిలీ టెలిగ్రాఫ్ పత్రికా ప్రతినిధి మిస్టర్ ఎల్లర్ థార్ప్‌తో పరిచితి కలిగెను. వారి బస బెంగాల్ క్లబ్బులో. వారు నన్నచటికి రమ్మనిరి. అచటి డ్రాయింగ్ రూములో భారతీయులకు ప్రవేశము లేదను సంగతి అపుడు వా రెఱుఁగరు. అప్పుడే వారి కా ప్రతినిషేధస్థితి తెలిసెను. నన్ను వారు తమ గదిలోనికి తీసికొని చనిరి. అచటి తెల్లవారికి నల్లవారిపైఁ గల యీసునకు వారు వగచిరి. నన్ను లోనికిఁ గొంపోవఁ జాలనందులకు క్షమాపణ వేఁడిరి.

వంగదైవము సురేంద్రనాథ బెనర్జీగారిని దర్శింపవలయును. వారి దర్శనమునకు వెళ్ళితిని. అపుడు వారిని పలువురు పరివేష్టించి యుండిరి. వారిటు లనిరి: 'మీమాట ఇచట నెవరును వినరని నాభయము. మా పాట్లన్నియు మీరు చూచుచునే యున్నారు. అయినను శక్తికొలఁది అలఁతియో వలఁతియో ప్రయత్నించి చూడవలయును. ఇందులకు మీకు మహారాజుల మద్దతు జరూరు. బ్రిటిష్ ఇండియా అసోసియేషన్ ప్రతినిధిని చూడుఁడు. రాజా సర్ ప్యారీమోహన్ ముకర్జీగారిని, మహారాజా టాగోరుగారిని చూడుఁడు. వీ రిరువురును ఉదారులు. సార్వజనికకార్యములలో ఎక్కువ పాలు గొందురు.'

నేనీ సజ్జన సందర్శన మొనరించితిని. కాని అచటను నా పప్పుడుక లేదు. ఇరువురు నిటు లనిరి. కలకత్తాలో సభచేయుట సులభసాధ్యము కాదనియు, ఏదేని చేయఁగలుగుచో సురేంద్రనాథబెనర్జీగారే చేయవల యు ననియు చెప్పిరి.

నాపని కష్టతర మగుచుండెను. అమృతబాజార్ పత్రిక ఆఫీసుకు వెళ్ళితిని. అచట నా చూచిన సజ్జనులందఱును నన్నొక దేశ దిమ్మరినిగా తలపోసిరి. వంగవాసిపత్రికాధిపతి ఇంకొక మెట్టెక్కెను. ఒక గంటవఱకు వేచియుండవలసి వచ్చెను. ఆయనతో మాటలాడ వచ్చినవారు పలువురు. వారిని పంపినపిదపఁగూడ కన్నెత్తి యేని నన్ను జూడలేదు. ఒక గంట అటులు వేచివేచి తుదకు నామాట వెళ్ళఁబోసికొన నెంచితిని. అప్పుడు వా రిటు లనిరి: 'నా కెన్ని పను లున్నవో మీకు కానిపించుటలేదా? మీవంటివా రిచట వేనవేలు. తామిటనుండి వెళ్ళిపోవుచో చాల మంచిది. మీ మాట నే వినఁగోరను.' నాకు కొంచెము కినుక వొడమెను గాని సంపాదకుని యవస్థ అర్థము చేసికొంటిని. వంగవాసి ఖ్యాతినిగూడ వినియుంటిని. అక్కడికి వచ్చి పోవు జనప్రవాహమును చూడనే చూచితిని. ఆ వచ్చిపోవు వారందఱు వీరికి పరిచితులు. వారి పత్రికలకు విషయమును తక్కువ గాదు. ఆదినములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికా పేరు తెలిసీ తెలియని స్థితిలో నుండెను. ప్రతిరోజు అందఱు వచ్చి తమతమ కష్టములను వీరికి వినిపింతురు. ఎవరికష్టము వారి కెక్కువ కదా! ఆపన్ను లందఱు సంపాదకున కడ్డముగా కూరుచుందురు. ఈ యాపన్నుల నందఱను ఎటు లూఱడించుట? మఱియు ఈ యాపన్నులు పత్రికాసంపాదకుని మాటలో నేమో శక్తి కల దనుకొందురు. అయితే ఆఫీసు-గడప దాఁటుచో తనమాట చలామణి కాదని పత్రికాసంపాదకునకే తెలియును.

౨౯ 'వెంటనే మరలిరమ్ము'

నేను అధైర్యమును చెందలేదు. ఇతర పత్రికాసంపాదకుల గాంచితిని. నా యలవాటు చొప్పున ఆంగ్లో ఇండియన్ పత్రికాసంపాదకులఁ గూడఁ జూచితిని. స్టేట్స్మన్, ఇంగ్లీషుమన్ పత్రికలు రెండును దక్షిణ-ఆఫ్రికా సమాచారము గొప్పదని తెలిసికొనినవి. నేను వారితో చాల ముచ్చటించితిని. నా ముచ్చటించిన విషయమునంతయు వారు ప్రకటించుచుండిరి. ఇంగ్లీషుమన్ పత్రికా సంపాదకుఁడగు సాండర్సు గారు నన్ను తనవానిగా జూచుకొనెను. తన ఆఫీసును, పత్రికను నా వశ మొనరించెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుగూర్చి ప్రధానవ్యాసములలో నా యిష్టము చొప్పున మార్పుటకును అంగీకరించిరి. వీరికిని నాకును గట్టి స్నేహముకలిసిన దనినచో అత్యుక్తి కాదు. వీరు తమ శక్తికొలఁది నాకు సాయపడెదమని మాట యిచ్చిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికా వెళ్లినపిదపఁగూడ ఉత్తరము వ్రాయుమనిరి. నాకుచేఁతనయిన దంతయు చేయుదు ననిరి. వీరు తమ మాటను తూచాలు తప్పకుండ పరిపాలించిరి. ఆరోగ్యముచెడి పోవనంతవఱకును నాతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుచుండిరి. నా జీవితమున అనుకొనకుండ చేకూరిన ఇట్టి తియ్యని నెయ్యము లనేకములు. నాలో అత్యుక్తి లేకపోవుటయు, సత్యపరాయణతయుం డుటయు సాండర్సుగారి ప్రేమకు హేతువు. వీరు నన్ను శల్యపరీక్ష చేసిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని తెల్లవారిదోషములు ఖండించుటలోను, గుణములు చెప్పుటలోఁగూడ నేను వెనుకాడలేదని వారి కనుభవ మాయెను.

ప్రతిపక్షికి న్యాయముచేయుటవలన మనము వడిగా న్యాయము పొందగలమని నా యనుభవము చెప్పుచున్నది.

ఇటులు తలఁపని తలంపుగా సాయముచేకూఱఁగా కలకత్తాయందును సభ కావింప నాళెపెట్టుకొని యున్నంతలో దర్బానునుండి తంతి

వచ్చెను: ‘జనవరిలో పార్లమెంటు సమావేశము; వెంటనే మరలి రమ్ము.’

ఈ కారణమున దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వడిగా వెళ్లవలసియున్నదని పత్రికలో ప్రకటించి కలకత్తా విడిచితిని. మఱియు ‘మొదటి స్టీమరులో నాకు ప్రయాణసౌకర్యము చేయుడు’మని దాదాఅబ్దుల్లాగారి యేజెంటుకు బొంబాయికి తంతి నిచ్చితిని. దాదాఅబ్దుల్లాగారు ‘కుర్ లేండ్’ అను స్టీమరును కొనిరి. దీనిలో కిరాయి లేకుండ నన్నును, నాసంసారమును దీసికొనిపోవ పట్టుపట్టిరి. నేను ధన్యవాదములతో అంగీకరించి డిసెంబరు మొదట కుర్ లేండులో నాధర్మపత్నిని, నా యిరువురు పిల్లలను, స్వర్గీయుడగు మా బావగారియొక్క కుమారునిని తీసికొని రెండవ తూరి దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు బయలుదేఱితిని. ఈ స్టీమరుతో పాటు ‘నాదరీ’యను మఱియొక స్టీమరును దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు బయలుదేఱెను. దీనికి యేజెంటు దాదాఅబ్దుల్లాగారు. ఈరెండు స్టీమరులలో మొత్తము ఎనమన్నూఱుగురు యాత్రికు లుండిరి. అందు సాఁబాలు పైగా ట్రాన్సువాలు పోవువారు.

రెండవ భాగము

ఆత్మకథ

మూడవ భాగము

౧

తుపాను చిహ్నములు

కుటుంబముతో జలయాత్ర చేయుట నాకిదే మొదలు. నడుమ రకపు హిందూకుటుంబములలో బాల్యవివాహములు జరుగుకతన భర్త చదివికొన్న వాఁడుగను భార్య నిరక్షరకుక్షిగను ఉండునని ఈకథలో పలుమాఱులు చెప్పియుంటిని. భార్యాభర్తల జీవనమున సముద్రమంత అంతర ముండును. భర్తభార్యకు ఉపాధ్యాయుఁడు కావలసి వచ్చును. నేను నాభార్యాపుత్రుల వేషభాషలమీఁద, భోజన భాజనములమీఁద ధ్యాన ముంపవలసినవాఁడనైతిని. నేను వీరి కునికిని మనికిని, రీతిని నీతిని బోధింపవలసినవాఁడ నైతిని. నాఁటి సంగతులు కొన్ని గుర్తుతెచ్చుకొన్నచో నాకిపుడు నవ్వు వచ్చుచున్నది. హిందూపత్ని పతిభక్తియే తనధర్మమునకు పరాకాష్ఠ యనుకొనును. హిందూపతిపత్నికీశ్వరుఁడ ననుకొనును. ఈ కారణమున భర్త యెటు లాడించిన భార్య అటు లాడవలసివచ్చును.

మనము నాగరకుల మనిపించుకొనవలయు ననినచో తెల్లవారి ననుకరింపవలసి యుండుననియు, అటు లనుకరించిన యెడలనే మనకు పరువుబడి యుండుననియు, అది లేనిది దేశారాధనమునకు వీలుండ దనియు నే ననుకొనుచుండెడువాఁడను.

ఈ కారణమున నాభార్యకును, పిల్లలకును వేషభాషలు నేనే నిర్ణయించితిని. పిల్లలు మొదలనువారిని చూచి లోకులు కారియా

వారు కోమటులనినచో ఓర్వనగునా? పారసీకు లందఱికంటె నాగరకులని వాడుక. ఈ కారణమున తెల్లవారివేష మనుకరించుట బాగు కాదని తోఁచఁగనే పారసీవేషము వేసితిమి. నా భార్యకు పారసీపద్ధతి చీర, పిల్లలకు పారసీలకోటు, పంట్లము. అందఱకును బూటులు మేజోళ్లు తప్పవు. నా భార్యకును పిల్లలకును ఈ రెంటిలో నేదియు కొంత కాలమువఱకు ఇష్టము కాలేదు. బూటులు కాళ్లు కఱచును. మేజోళ్లవలన చెమటఁబోటన వ్రేళ్లు బిగఁదీసికొనిపోవును. ఈ యడ్డంకులకు నాకడ కావలసినన్ని జవాబులు. నా ప్రత్యుత్తరముల ఔచిత్యము కంటె అధికారబల మధికమాయెను. కావున చేయునది లేక నా భార్యయు, పిల్లలును ఈ క్రొత్తవేషములు వేసిరి. అట్టి భావము తోడనే, అట్టి అనిష్టముతోడనే వారు భోజనసమయమున కత్తులను, ఫోర్కులను వాడఁదొడఁగిరి. నా కీవ్యామోహము పోయినవెంటనే వారు బూటులు, మేజోళ్లు, కత్తులు, ఫోర్కులు విడనాడిరి. మొదట నీ క్రొత్తపద్ధతి నవలంబించు టెంత కష్టమాయెనో అది అలవా టయిన పిదప దానిని విడనాడుటయును అంత కష్టమాయెను. ఈ నాగరకతయను కుబుసమును విడిచివైచిన పిదప 'ఎంత తేలిక యైనదిరా' యని అనిపించుచున్నది.

ఈ యోడలో బంధువులును, పరిచితులును గలరు. నాకు వీరి తోడను, డెక్కుమీఁద పయనించు యాత్రికులతోడను బాగుగా పరిచితి కలిగెను. ఈ యోడ కామందు నాకు ఒకవంక క్లయింటు, ఒక వంక మిత్రుఁడు. కావున ఆ యోడలో స్వగృహములో నున్న చందముగనే యుండెను. ఆ యోడలో ఎక్కడికి వెళ్లుటకు నా కిచ్చ వొడమునో అక్కడికి వెళ్లుటకే యిబ్బందియు లేదు.

౧ తుపాను చిహ్నములు

ఓడ యేరేవునను ఆఁగక సరాసరి నేటాలు పోవును. కావున ౧౫ దినములే ప్రయాణము. మేమింక మూఁడు నాలుగు రోజులకు రేవు పట్టనుండఁగా మఱియొక గొప్పతుపానును సూచించుచు సముద్రమున ఒక గొప్పతుపాను వీచఁ దొడఁగెను. ఈ దక్షిణప్రదేశమున డిసెంబరు వేసఁగి; మఱియు వానలకును తఱి. ఈ కారణమున దక్షిణసముద్రమునందు ఈ రోజులలో చిన్న పెద్ద తుపానులును, వానలును పొడముచును. ఈ తుపాను ఇంత ఎక్కువగను, ఇన్ని నాళ్లును ఉండుటవలన యాత్రికులు బెగ్గడిల్లిరి.

ఆ దృశ్యము భవ్యము. ఆపదలో నందఱును ఐక్యమయిరి. భేద బుద్ధి నశించెను. ఒక్క సర్వేశ్వరునే హృదయపూర్వకముగా స్మరింపఁగడఁగిరి హిందువులు, ముసల్మానులు అందఱునుకలసి ఈశ్వరుని గుర్తు తెచ్చుకొనఁదొడఁగిరి. కొందఱు ముడుపులు కట్టుకొనిరి. కెప్టెను యాత్రికుల నడుమకు వచ్చి, 'ఈ తుపాను పెద్దదైనను ఫరవాలేదు. నేను ఇంతకంటె పెద్దపెద్ద తుపానులు చూచితిని. ఓడగనుక గట్టిదాయెనా బుడింగిమని మునిఁగిపోదు' అని యీరీతిగా ఊరడించెనుగాని దీనివలన ఎవరికిని ఊఱట కలుగలేదు. ఇప్పుడో ఇఁక కొంచెముసేపటికో యెక్కడికక్కడికి ఓడ విడివడిపోవు నన్నంతయు, ఇపుడే ఎక్కడో పఱియలయి పోవుచున్నదని యనిపించునంతయు విపరీతధ్వనులు వినఁబట్టుచుండెను. ఓడ బోరగిలఁబడి పోవునంతగా అల లూఁగుచుండెను. డెక్కుమీఁద ఉండుమాట చెప్పనక్కఱలేదు. అందఱి నాలుకలపైని 'ఈశ్వరాధీనము' అనుమాట తక్క మఱొకమాట లేదు.

ఇట్టిస్థితి ఇరువదినాలుగు గంటలున్నవనిగుర్తు. తుదకు మబ్బులు విడెను. సూర్యదర్శన మాయెను. 'ఇప్రుడు తుపాను తొలఁగిపోయె' నని కెప్టెను చెప్పెను.

ఆ త్మ క థ

అందఱిమోములు వికసించెను. అపాయముతో పాటు ఈశ్వర స్మరణము దూరమైపోయెను. మృత్యుభయము తొలఁగెను. దానితో పాటు మరల మాయ ఆవరించెను. నమాజులు జరుగుచుండెను. భజనలు చేయఁబడుచుండెను. కాని తుపానుతఱి నున్న ఏకాగ్రత యేది ?

ఈ తుపానుయొక్క భాగ్యమున యాత్రికు లందఱితో నాకు చెలిమి యాయెను. నాకు తుపాను భయము లేదు. ఉన్నను తక్కువలో తక్కువ. నేనిట్టి తుపానులు లోఁగడ చూచియుంటిని. నాకు సముద్ర రోగమును రాదు. కావున నేను యాత్రికులలో నిబ్బరముగా తిరుగుచు వారి నోదార్పఁగలిగితిని. మఱియు కెప్టెను చెప్పు సందేశముల వారి కందించుచుంటిని. ఈ స్నేహబంధము నాకు చాల నుపయోగించెనని తెలియఁగలదు.

ఓడ డిసెంబరు పదునెనిమిదవ తారీఖుననో, పందొమ్మిదవ తారీఖుననో డర్బను రేవున లంగరు వైచెను. నాదరీ యోడయును నాఁడే చేరుకొనెను. కాని నిజమగు తుపానులో చిక్కుకొనుట ముందున్నది.

౨

తుపాను

పదునెనిమిదవ డిసెంబరు కొకనాఁ డటో యిటో రెం డోడలును లంగరు వేసెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికా రేవులలో డాక్టరువచ్చి ప్రతి యాత్రికుని పట్టిపట్టి పరీక్షచేయును. దారిలో నెవరికేని ఏదేని అంటు రోగ మంటుకొనినచో కొంతకాలముఓడ క్వారంటీను(సంసర్గనిషేధము)లో నుంచఁబడును. మేము బొంబాయినుండి బయలుదేఱునాఁడు అచట ప్లేగుండెను. దీన మాకును క్వారంటీను బాధ కలుగునని కొంచెము భయపడితిమి. రేవున లంగరు వయిచినతరువాత ఓడ ప్రప్రథమమున పచ్చజెండా ఎత్తవలెను. డాక్టరు పరీక్షించి చీటి యిచ్చువఱకు పచ్చజెండా ఎగురుచునే యుండవలయును. మఱియు పచ్చజెండాను దింపిన పిదపనే యాత్రికులను గలిసికొనుట కొడమీఁదికి ఇతరులను రానిత్తురు.

ఈనియమముల ననుసరించి మా యోడపయిఁగూడ పచ్చజెండా ఆడుచుండెను. డాక్టరు వచ్చెను. పరీక్షించి అయిదు దినములు క్వారంటీను అని ఆజ్ఞయిచ్చెను. ఏలనఁగా ప్లేగు క్రిములు ఇరువది మూఁడు దినములవఱకు ఉండునని వారి యుద్దేశము. మేము బొంబాయినుండి బయలుదేఱి పదునెనిమిది దినములాయెఁగాన ఈ యయిదురోజులున్నచో నిరువదిమూఁడు దినములును ముగియును.

కాని మమ్ము క్వారంటీనులో నుంచుటకు హేతువు కేవల మారోగ్యము కాదు. డర్బనులోని తెల్లవారు మమ్ము త్రిప్పి పంపి

వేయుటకు కొన్నాళ్ల నుండి పాతాళహోమము చేయుచున్నారు. ఈ యాజ్ఞ నడచియుండు నొక కారణము.

దాదాఅబ్దుల్లా కంపెనీవారు పట్టణములోని సంగతులను మాకు ఏనాటికి ఆనాఁడె తెలియఁజేయుచుండిరి. తెల్లవా రొకనాటికంటె మఱియొకనాఁడు పెద్దపెద్దసభలు జరుపుచుండిరి. దాదాఅబ్దుల్లాగారి కొక వంక భయమును, ఒకవంక లాలనమును చూపుచుండిరి. ఈ రెండోడలను మరల త్రిప్పిపంపివేయుచో దాదా అబ్దుల్లాగారికి నష్టపరిహార మిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. దాదా అబ్దుల్లాగారు బెదురుపలుకులకు బెదురువారు కారు. అపుడు భాగస్వాములయిన సేట్ అబ్దుల్ కరీంహాజీఆదంగారు కంపెనీతరఫున వ్యవహర్తలు. ఎంతనష్టము సంభవించినను ఓడలను రేవు పట్టించి యాత్రికులను దింపి తీఱుదునని ఆయన ప్రతిన. ఏనాఁటి వార్త లానాఁడు పూసగ్రుచ్చినటు లాయన నాకు తెలియఁజేయుచుండెను. స్వర్గీయులగు మనసుఖలాల్ హీరాలాల్ నాజరుగారు నాఁడు నన్ను జూచుటకు భాగ్యవశమున డర్బను వచ్చియుండిరి. వారు చాల చతురులు, ధీరులును. లోకులు వీరిసలహాను గైకొనుచుందురు. వీరి వకీలు మిస్టర్ లాటన్. వీరును అంతటివారు. వీరు తెల్లవారి చేఁతలు దూఱిరి. నడచుకొనవలసిన రీతి లోకులకు తెలిపిరి. కేవలము డబ్బు పుచ్చుకొను వకీలువలెఁగాక నిక్కమైన మిత్రునివలె వీరికి సాయపడుచుండిరి.

ఈ రీతిగా డర్బనులో ద్వంద్వయుద్ధ మారంభ మాయెను. ఒక వంక కూటికిలేని నల్లవారును, వీరికి మిత్రులయిన కొలఁదిమంది తెల్లవారును; మఱియొకవంక ధనబలము, బాహుబలము, అక్షరబలము, సంఖ్యాబలమునుకల తెల్లవారును. మఱియు ఇట్టిబలశాలులైన తెల్లవారికి రాజ

బలముకూడ తోడు. ఎట్లనఁగా, నేటాలు సర్కారువారు బహిరంగముగా వీరికితోడుపడిరి. మంత్రివర్గమున ప్రధానులును, కర్తలును, హర్తలును నగు హారీ ఎస్కాంబీగారు సభలో బహిరంగముగా భాగస్వాము లయిరి.

కావున మా క్వారంటీను కేవలము ఆరోగ్యనియమానుసారము కాదు. యాత్రికులనుగాని, ఏజెంటునుగాని ఏదోరీతిని భయపెట్టి మమ్ము వెనుకకు త్రిప్పివయిచుటయే ముఖ్యోద్దేశము. ఏజెంటును బెదిరించుట ఆయెను. ఇఁక మమ్ము? 'మీరు తిరిగి వెళ్లని యెడల సముద్రమున ముంచివేయుదుము. తిరిగి వెళ్లినయెడల మీ ఖర్చులన్నియు ఇచ్చి వైచెదము' అని.

నేను యాత్రికులలో తిరిగి వారికి ధైర్యము చెప్పుచుంటిని. నాదరీలోని యాత్రికులకుఁ గూడ 'ధీరులై యుండుఁ' డని వార్తపంపితిని. యాత్రికులు శాంతులయి యుండి ధైర్యము చూపిరి.

యాత్రికుల మనోవినోదమునకు ఓడలో రకరకములయిన ఆటల నేర్పఱిచితిమి. కిసిమిసి పండువు వచ్చెను. నాఁడు క్యాప్టెను సెలూను యాత్రికులకు విందు చేసెను. అందు నేనును, నాపిల్లలును ముఖ్యులు. భోజనమైన పిదప ఉపన్యాసావసరము వచ్చెను. నేను పాశ్చాత్య నాగరకతనుగుఱించి ముచ్చటించితిని. అది గంభీరభాషణమున కనుకూల సమయము కాదని నాకు తెలియును. కాని నాకు వేఱువిధముగా మాటాడుట శక్యము కాదు. నేను వినోదముగను, ప్రమోదముగను మాటలాడుచుంటిని గాని నా మనస్సంతయు డర్బనులో జరుగు సంగ్రామమునం దుండెను.

ఏలనఁగా, నేనే ఈ పోరాటమునకు మధ్యబిందువను. నాపై రెండు నేరములు ఉండెను:

౧. నేను భారతదేశములో నేటాలు తెల్లవారి ననుచితముగా నిందించితిని.

మఱియు,

౨. నేను నేటాలును భారతీయులతో నింపఁజూచుచున్నాను. ఇందులకు కురలేండ్, నాదరీ యోడలనిండ ఇంతమందిని తీసికొని వచ్చుచున్నాను.

నాకు నా పూర్తీ తెలియును. నావలన దాదాఅబ్దుల్లాగారికి గొప్ప అపాయమున్నది. యాత్రికుల ప్రాణములపాయమున నున్నవి. మఱియు నేను నాపిల్లలను జెల్లలను దెచ్చి అపాయమున నుంచితిని.

నేను నిక్కముగా నిర్దోషిని. నే నెవరిని నేటాలు రమ్మని బుఱిపింపలేదు. నాదరీలోని యాత్రికుల నంతవఱ కెఱుఁగనే యెఱుఁగను. కురలేండులో ఇద్దఱు ముగ్గురు తక్క మిగిలినవారిలో నూటికొకని పేరును, ఊరును ఎఱుఁగను. లోఁగడ నేను నేటాలులో చెప్పియుండని అక్షర మొకటేని భారతదేశములో నేటాలు తెల్లవారిని గుఱించి చెప్పియుండలేదు. మఱియు నేను చెప్పిన ప్రతివిషయము నకు నాకడ ఐలసినంత సాక్ష్యము కలదు.

ఏసంస్కారమువలన నేటాలు తెల్లవారు పరిణమించిరో, యే సంస్కారమునకు వారు ప్రతినిధులును, పూఁటకాఁపులయిరో ఆసంస్కారమునుగుఱించి నామనస్సున ఖేదము కలిగెను. నేను దానిని విచారించుచు కూరుచుంటిని. ఈకారణమున దీనినిగుఱించి ఈచిన్నిసభలో మాటాడితిని; శ్రోతలును సహించిరి. నే నేయుద్దేశముతో చెప్పితినో క్యాప్టెన్ మొదలగువా రాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహించిరి. దీనివల్ల వారి జీవితమున నేదేని పరివర్తనము కలిగెనో లేదో నే నెఱుఁగ.

ఈసంభాషణానంతరమున కప్టైను మొదలగు అధికారులతో పాశ్చాత్య సంస్కారమునుగుఱించి నాకు చాల ప్రసంగము జరిగెను. నేను పాశ్చాత్య సంస్కారము ప్రధానముగా హింసకమంటిని. ప్రాచ్యసంస్కారమహింసక మంటిని. ప్రశ్నకులు నాసిద్ధాంతములపైనిని నాపైనిని కవిసికొనిరి. కప్టైను కాఁబోలు అడిగెను:

‘తెల్లవారు బెదరింపులు కార్యరూపమున సాగించునెడల మీరు మీ అహింసాసిద్ధాంతము నెటులు పరిపాలింతురు?’

నే నిట్లు లుత్తర మిచ్చితిని:

‘వీరిని క్షమింపను, వీరిపై చర్య జరపకుండను ఉండఁగలధైర్యమును, బుద్ధిని ఈశ్వరుఁడు ప్రసాదించునని నా కాశ గలదు. ఇప్పటికిని వీరిపై నాకు రోషము లేదు. వీరి యజ్ఞానము చూచినను, వీరి సంకుచితదృష్టి చూచినను నాకు విచారము కలుగుచున్నది. వారు చేయునదంతయు శుద్ధమనియే వా రెంచుచున్నారని నాతలఁపు. కావున కోపమునకు కారణము లేదు.’

ప్రశ్నకులు నగిరి. వారికి నామాటలపై నమ్మిక లేకుండెఁ బోలు!

ఈతెఱఁగున దినములు కష్టముగఁ గడచెను. క్వారంటీను ఎపుడు తీసివేయుదురో చెప్పినదాఁక తెలియదు. ఆఫీసరు నడుగఁగా నిట్లనెను: ‘ఈ విషయము నాచేతులనుండి జాఱినది. సరకారు హుకుమీయఁగనే మిమ్ము దింపనగును.’

‘మీరు ప్రాణములు దక్కించుకొనఁ దలఁతురేని మాకు లొంగుఁడు’ అని తుట్టతుదకు యాత్రికులకును, నాకును కడపటిమాటగా చెప్పి

పంపిరి. యాత్రికులును, నేనును ఇటులు వ్రాసితిమి: 'నేటాలు రేవులో దిగుటకు మాకు హక్కు ఉన్నది. ఎన్ని అపాయములు వచ్చినను మా హక్కు కాపాడుకొని తీఱుదుము.'

తుదకు ఇరువదిమూఁడుదినములు గడచినపిదప ౧3 జనవరి నాఁడు ఓడలు రేవులోనికి వచ్చుటకు అనుజ్ఞ యీయఁబడెను. మఱియు యాత్రికులు దిగవచ్చునని ఆజ్ఞ ప్రకటింపఁబడెను.

3

ఒరగల్లు

ఓడలు రేవులోనికి వచ్చెను. యాత్రికులు దిగిరి. కాని 'గాంధిగారు వారి సంసారమును చీఁకటిపడినతరువాత దిగవలసిన'దని ఎస్కాంబి గారు కప్తైనుకు కబురుచేసిరి: 'తెల్లవారు గాంధి యనిన మండిపడు చున్నారు; వారికి ప్రాణభయము సమీపించియున్నది. రేవు సూపరిం టెండెంటు టేటమ్‌గారు వారిని రాత్రి యింటికి భద్రముగా తీసికొని వెళ్ళఁగలరు.'

కప్తైను నా కీసందేశమును వినిపించెను. నేనందుల కంగీకరిం చితిని. కాని యీ సందేశమంది యరగంట యాయెనో లేదో లాటను గారు వచ్చి కప్తైనుతో నిటు లనిరి: 'గాంధిగారు నాతో రాఁదలఁచుకొ నునెడల నాజబాబుదారిమీఁద వారిని తీసికొని వెళ్ళఁగలను. గాంధి గారినిగూర్చి ఎస్కాంబిగారు పంపిన సందేశమును నిర్వర్తింప మీకుఁ బనిలేదని నేను ఈ యోడల ఏజెంటుగారి వకీలు-ధర్మముతో చెప్పు చున్నాను.' ఇటు లాయన కప్తైనుతో మాటలాడి నాకడకు వచ్చి, "మీకు ప్రాణము లనిన భీతిలేనిచో మీ భార్యను పిల్లలను బండిమీఁద రుస్తుంజీగారి యింటికిఁ బంపుదము; మనము వెనువెంట నడచిపోదము. చీఁకటిపడినపయి చాటుమాఁటుగా ఊరఁజొచ్చుట నాకిష్టముకానిపని. మీమీఁద ఈఁగయేని వాలదని నా యూహ. ఇప్పుడు నలుప్రక్క లను శాంతి కలదు. తెల్లవారంద ఱెవరిదారిని వా రేఁగిరి. తాము దొంగలవలె చాటుగా పోవుట నా కింపితముకాదు" అని చెప్పెను.

నేను సమ్మతించితిని. నా భార్యయు పిల్లలును ఒకఁదొడుకు లేకుండ రుస్తుంజీసేటుగారి యిల్లు చేరిరి. నేను క్లైపుకడ సెలవుఁ బంది లాటనుగారితో ఓడ దిగితిని. రుస్తుంజీసేటుగారియిల్లించుమించు రెండుమైళ్లు.

మేము ఓడనుండి దిగఁగనే కొందఱు దొరపిల్లలు 'గాంధి గాంధి' యని కేక లిడుచు చప్పటులు చఱచఁదొడఁగిరి. అయిదాఱుగురు మూఁగి 'గాంధి గాంధి' యని బిగ్గఱగా అఱవఁ దొడఁగిరి. లాటనుగారు గుంపు హెచ్చునుగదా యని అనుకొని ఒక రిక్షావానిని ఎలుఁగెత్తి పిలిచిరి. రిక్షా యెక్కుట నా కిష్టముకాదు. రిక్షా నెక్కుచో ఇదియ మొదలు. కాని పిల్ల లెక్కనిత్తురా? వారు చంపుదుమని రిక్షావానిని బెదరింపఁగా వాఁడు పాఱిపోయెను.

మేము ముందుకు నడచుచుండ గుంపు పెరుఁగుచుండెను. మఱి నడవ సందులేదు. మునిముందు నన్నును, లాటనుగారిని విడఁదీసిరి. పిదప నాపైని రాలను, కుళ్లిన గ్రుడ్లను వర్షింపఁదొడఁగిరి. ఎవఁడో నాతలపాగ పెకురఁగొట్టెను. నన్ను ఎడపెడఁగొట్టిరి. క్రిందఁ బడఁద్రోసిరి.

నాకు స్మృతి తప్పెను. దాపుననున్న యింటిచువ్వలఁ బట్టుకొని ఆనుకొని నిలువఁబడితిని. అటులు నిలుచఁబడుటకును అసంభవమాయెను. ఇంకను దెబ్బలు తగులుచునే యుండెను.

ఇంతలో అచటికి పోలీసు సూపరింటెండెంటుగారి భార్య హాఠాత్తుగా వచ్చెను. ఆమె నన్నెఱుఁగును. ఆధైర్యవతి నన్నుఁ జూచి నా కడ నిలుచఁబడెను. అపు డెండ లేకున్నను గొడుగు విప్పి నా పయిఁ బట్టెను. దీన గుంపు కొంచె మాఁగెను. ఇటుమీఁద నన్ను గొట్టఁదలఁచిన యెడల ఆ మిసెస్ అలెగ్జాండరును తగులక వీలు లేదు.

3 ఒరగల్లు

ఈ నడుమ ఎవఁడో యొక భారతీయుఁడు పోలీసు ఠాణాకు పరుగెత్తెను. పోలీసు సూపరింటెండెంటు నా సంరక్షణమునకు కొందరు పోలీసులను బంపెను. వారు తటిలో దిగిరి. మా దారిలోనే పోలీసుఠాణా కలదు. నన్ను ఠాణాలో ఆశ్రయముపొందుమని సూపరింటెండెంటనెను. నేనియ్యకొనక 'వారి తప్పు వారికి తెలిసినంతనే వారే యూరకుండుదురు. వారికి న్యాయబుద్ధి కలుగఁగలదని నాకు విశ్వాసమున్న' దని కృతజ్ఞతతో బదులాడితిని.

పోలీసువారి కాపుదారివలన మఱి హాని కలుగక రుస్తుంజీగారి యింట క్షేమముగా విడిసితిని. నాకు పృష్ఠమున పెద్ద దెబ్బలు తగిలెను. ఒకచోట మాత్రమే పెద్దగాయమాయెను. ఓడవైద్యులు దాదీ బర్జోరుగారు అచట నుండిరి. వారు నాకు ఓపికతో లెస్సగా పరిచర్య చేసిరి.

లోపల శాంతిగనే యుండెను. కాని యింటి వెలుపల తెల్లవారు గిఱివైచిరి. చీఁకటులతో రాత్రి వచ్చెను. 'గాంధిని మా కప్పగింపుఁ'డని గోల బయలుదేఱెను. పోలీసు సూపరింటెండెంటు అలెగ్జాండరుగారు సమయము కనిపట్టి అచటికి వచ్చి గుంపులో నెవ్వరిని భయపెట్టక వారి నందఱను తలా యొకమాటతో చక్కిలిగిలి పెట్టుచు ఆఁపుచుండెను.

అయినను అతఁడు చింతాముక్తుఁడు కాలేదు. అతఁడు ఇటులు కబురంపెను: 'నీవు నీ మిత్రుని ధనప్రాణములను, గృహమును, మఱి నీ పెండ్లాము పిల్లలను దక్కించుకొనఁ దలఁతువేని మాఱువేసముతో ఈ యిల్లు విడిచి పోఁగోరెదను'. ఒకనాఁడే పరస్పర విరుద్ధములయిన రెండు స్థితులు నాకు తటస్థించెను. ప్రాణభయము కేవల కల్పిత మను

కొని లాటనుగారు నన్ను బహిరంగముగా రమ్మనిరి; దానికి నే నియ్యకొంటిని. ఇఁక ప్రాణభయము కనుల యెదుట కానిపించుచుండఁగా మఱియొక మిత్రుఁడు దానికి వ్యతిరేకముగ సలహా యిచ్చెను, దీనికిని నే నియ్యకొంటిని. నా ప్రాణము లపాయమున నున్నవను భయముచేఁగాని, మిత్రుని కపాయ మను భయమునఁగాని, నా యాలు బిడ్డలకు హాని యను భయమునఁగాని నే నిట్టు లొనర్చితినని ఎవరు చెప్పఁగలరు? మొదట నేను ధైర్యముతో ఓడ దిగి గుంపు నెదుర్కొనుటయు, పిదప మాఱు వేషముతో దాఁటుటయు నీ రెండును ఒప్పిదములే యని యెవరు నిశ్చయింపఁగలరు? అయితే గత విషయముల యోగ్యతలు నిర్ణయించుట పనిలేనిపని. ఈ విషయము లవగతము చేసికొని వీనిలో నేర్చుకొనవలసిన దేమేని యున్న నేర్చుకొనుటమాత్రమే వీని ప్రయోజనము. ఒకానొకఁడు ఒకానొక సమయమున ఎటులు ప్రవర్తించునో చెప్ప దుశ్శకము. ఈ రీతిగా మనుష్యుని బాహ్యాచారమువలన మాత్రము గుణమును నిగమనము చేయుట అసమగ్రమును, అవ్యాప్తికమును అగు నని మనము తెలియఁగలము.

అది యటుండె. పలాయన త్వరలో బాధ మఱచితిని. నల్ల పోలీసు వేషము వేసితిని. తలపై నెచటను దెబ్బలు తగులకుండునని యూహించి ఇత్తడిసిబ్బి నిడుకొని దానిపై మదరాసు ఉత్తరీయమును పాగగా చుట్టి బయలుదేఱితిని. నాతోఁగూడ నిరువురు గూఢచారులు కలరు. అందొకఁడు భారతీయవర్తకుని వేషమువేసెను. లేక భారతీయునివలె నుండుటకు మోమున రంగు పూసికొనె నందము. రెండవ యతఁ డేవేసము వేసెనో గుర్తుచాలదు. ప్రక్కసందునఁబడి ఒక దుకాణము చేరుకొంటిమి. అందలి గిడ్డంగిలో పేర్వఁబడిన బస్తాలనుండి దారిచేసికొని వెళ్లి దుకాణపు ద్వారము దాఁటి గుంపులకు బయటఁ

బడిపోతిమి. పిక్షితుడ నా కోఱకు బండి పేచియుండెను. అంతెక్కి అలెగ్జాండెరుగారు కొంచెము కాలము వెనుక నా కాళ్ళనుము చూపిన పోలీసు స్టేషనుకే బండిని పట్టించితిమి. నేను సూపరింటెండెంటుకును, గూఢచారులకును వందనము లర్పించితిని.

ఒకవంక నే నిటులు తప్పించుకొని పోవుచుండగా మరియొక వంక అలెగ్జాండెరుగారు

'పదపద గాంధీని పట్టూక వద్దాం
పెద చింతకొమ్మకు వేలాడ దీద్దాం'

అని పాటపాడుచు మూకనంతయు నవ్వులచే నిలువబెట్టియుంచిరి.

నేను పోలీసు స్టేషనుకు సురక్షితముగ చేరితినని విన్నంతనే సూపరింటెండెంటు గుంపులో ఈసంగతి బయటపెట్టి, 'గాంధీ ప్రక్కదుకాణమునుండి పారిపోయినది. మీ రంద ఱింక నిండ్లకు బోవుట మంచిది' అనెను. గుంపునం గొందఱు కోపించిరి; కొందఱు నవ్విరి; చాలమంది యీ మాట నమ్మలేదు.

'అటులనుచో మీలో కొందఱు లోనికి వెళ్లి చూచికొనుడు. లోపల గాంధి ఉన్నయెడల మీ కప్పగింతును. లేనిచో మీ రంద ఱెవరి వారిని వారు మీ మీ యిండ్లకు బొండు! రుస్తుంజీగారి యిల్లు పాడుచేయవలయు ననిగాని, గాంధిగారి పెండ్లాము బిడ్డలకు హాని చేయవలయు ననిగాని మీ కుద్దేశము లేదని నాకు నమ్మక'మని సూపరింటెండెం టనెను.

మూక తమ ప్రతినిధులను లోనికిం బంపెను. ప్రతినిధులు మూకకు ఆశ లుడుగు సమాచారము వినిపించిరి. చాలమంది సూపరిం

టెండెంటు అలెగ్జాండరుగారి సమయజ్ఞతకును, చాతుర్యమునకును మెచ్చుకొనిరి. మఱికొందఱు లోలోపల కోపించుచు కుందుచుఁ జనిరి.

స్వకీయులగు చేంబర్లేనుగారు గాంధిని కొట్టినవారిని శిక్షింప వలసినదని నేటాలు గవర్నమెంటువారికి తంతి నిచ్చిరి. ఎస్కాంబిగారు నన్ను పిలువఁబంపిరి; నాకు తగిలిన దెబ్బలకు వగచిరి. 'నా మాట నమ్ముఁడు! మీ కించుకకేని హాని కలుగుచో నేను సహింపఁజాలను. లాటనుగారు చెప్పిన చొప్పునఁ జేయుటకు మీకు స్వాతంత్ర్యము కలదు కాని నా సందేశము ననుసరించినచో ఈ దుఃఖఘటన పొసఁగెడిది కాదు. ఘాతకులను మీరు గుర్తించునెడల వారిని ముందు పట్టుకొని శిక్షించు నేర్పాటు చేయుదును. చేంబర్లేనుగారు గూడ ఇటులే తంతి నిచ్చిరి' అని పలికిరి.

'ఎవరిమీఁదను కేసు పెట్టుట నాకు గిట్టదు. ఆ గుంపులో ఒకరి నిద్దఱను గుర్తు పట్టఁగలను కాని వారిని శిక్షించినచో నాకేమి మేలు? ఇంతియకాక వారిని నేను దోషు లనను. నేటాలు తెల్లవారినిగుఱించి హిందూదేశమున నేను గోరంతలు కొండంతలుచేసి నోటికి వచ్చినటు లెల్ల తెగడితినని వారి కెవరో నమ్మఁ జెప్పిరి. ఆ నమ్మికచే వారు కినుకఁ బూనుటలో తప్పేమి? మీ నాయకులును, - కోపింపకుఁడు! - మీరును నింద్యులు. లోకులను యథాన్యాయము ప్రవర్తింపఁజేయ వలయువారు మీరు. అట్టి మీరో, రూటరు మాట పాటించితిరి. నేను కల్పించియుందునని మీ రనుకొంటిరి. నే నెవరిని శిక్షింపఁజేయ నెంచను. సత్యము లోకమున కెపుడు ప్రకటమగునో అపుడే వారు తమ దుష్కృతికి వగతురు.' అని నే నంటిని.

‘అటులే ఆమాటలే వ్రాసి యీఁగలరా?’ యని ఎస్పాంబిగా రడిగిరి. ‘ఆమాటలే నేను చేంబర్లేను గారికి తంతినీయవలసియున్నాను. తొందరపడి యేమాటయు వ్రాసి యీఁగోరను. లాటనుగారితోడను, తదితర మిత్రులతోడను సంప్రతించి యేది యుచితమో దానిని చేయుఁడు. మీరు ఘాతకులపై కేసు పెట్టకున్నచో అందఱు ఉపశాంతులఁ జేయుటలో నాకు బలము చేకూఱుటయే కాక మీ ప్రతిష్ఠయు సుప్రతిష్ఠితమగునని నే నంగీకరింతును.’

‘ఈ సంబంధమున నే నన్నమాటయే నిశ్చయము. మీకడకు రాకముందే ఇది సునిశ్చితము. నన్ను గొట్టినవారిపై కేసుపెట్టుట నా మతము కాదు. ఈ క్షణము నేను వ్రాసియిత్తును.’ అని నేను ఆవశ్యకమైన పత్రమును వ్రాసి యిచ్చితిని.

౪

శాంతి

ఈ ముట్టడి జరిగిన రెణ్ణాళ్ల పిదప నేను ఎస్కాంబిగారిని కలియుటకు పోలీసు స్టేషనులో నే నుంటిని. నా రక్షణమునకుఁగాను నాతో ఇద్దఱు పోలీసు లుండిరి. కాని నేను ఎస్కాంబిగారి కడకుఁ బోవునాఁటికి పోలీసు కాఁపలాతో పని లేకుండఁ బోయెను.

నే నోడ దిగిననాఁడు, అనఁగా పచ్చజెండా దించిననాఁడు నేటాల్ అడ్వర్‌టైజరు పత్రికా ప్రతినిధి వచ్చిచూచి నన్ను గలిసికొనెను. ఇతఁడు నన్నొనేక ప్రశ్నలడిగెను. అడిగిన ప్రతి ప్రశ్నకు సంపూర్ణముగా నేను సమాధానములు చెప్పితిని. సర్ ఫిరోజిషాహాగారి మేలి సలహావలన హిందూదేశమున ఆలోచింపక యేయుపన్యాసమును నేను చదువలేదు. ఈ యుపన్యాసములును, ఇతర సంభాషణముల సంగ్రహమును నా కడఁ గలవు. వానినన్నిటిని నే నితని కొసఁగి, 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఇదివఱకు తేజము కల మాటలలో నా చెప్పియుండని మాట యొక్కటియు హిందూదేశమున చెప్పియుండలేదని ఋజువు చేసితిని. కురలేండ్ నాదరీ యోడలలో యాత్రికులను రావించుటలో నా చేయి యేమియు లేదనియు స్పష్టపఱచితిని. ఇందు పలువురు నేటాలుకు ప్రాఁతకాఁపులు. మిగిలినవారు నేటాలులో ఆఁగరు, మఱి ట్రాన్సువాలు పోవుదురు. ఆసమయమున నేటాలున పని తక్కువ. ట్రాన్సువాలులో పనిపాట లెక్కువగా సాగుచుండెను. ఆయము బాగుగా దొరకు

చుండెను. ఈ కారణమున భారతీయులలో పలువురు అచటికి వెళ్ల టకే ఇష్టపడుచుండిరి.

పత్రికాప్రతినిధితో నా కావించిన ప్రసంగము యొక్కయు, నన్ను కొట్టినవారిపై నేను కేసు పెట్టకుండుట యొక్కయు ప్రభావము వలన తెల్లవారందఱు తలలు వంచికొనిరి. పత్రికలు నన్ను నిర్దోషినిగా సమర్థించి గుంపుల అల్లరిని నిందించెను. తుదకీరీతిగా ఈ ఘటన వలన నాకు లాభమే కలిగెను. నాకు లాభమనఁగా ప్రకృతికార్యమునకు లాభము. దీనివలన భారతీయుల ప్రతిష్ఠ హెచ్చెను. నా మార్గము సుగమ మాయెను.

మూణ్ణాలుగు నాళ్లకు నేనింటికిఁ జనితిని. కొలఁది నాళ్లలోనే నా పనిపాటులు చూచుకొనఁ దొడఁగితిని. ఈఘటనవలన నా వకాలతు పనియుఁ బెరిఁగెను.

కాని ఒకదెస భారతీయుల ప్రతిష్ఠ పెరిఁగినటులే ఒకదెస వీరిని గురించి ద్వేషమును పెరిఁగెను. భారతీయుఁడు సాహసశాలి అని తెల్లవారికి తెలిసివచ్చెను కావున భారతీయుఁడనిన భయమును ప్రబలెను. నేటాలు లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో రెండు చట్టములు ప్యాసు ఆయెను. ఇవి భారతీయులకు కష్టము కలిగించునవి. ఒకటి వర్తకుల వ్యాపారములకు హాని కలిగించును. రెండవది వలసవచ్చువారికి హాని కలిగించును. వోట్లకొఱకు మే మొనర్చిన ఆందోళనము దైవవశమున ఇటులు ఫలించెను: 'భారతీయులకు వ్యతిరేకముగా, అనఁగా భారతీయుఁడయినంతమాత్రమున వానిపై ఏ లాయును సృజింప వలను పడదు!' అని. దీని అర్థ మేమనఁగా, 'లాలో జాతిభేదమని, వర్ణభేదమని యుండరాదు' అని. ఈ కారణములచే పూర్వోక్తములగు రెండు

లేదు. ఏదేని సంస్థయొక్క లోకప్రియత్వమునకును, దాని ధర్మకర్తల యోగ్యతకును దాని వార్షికచందాపట్టికయే ఒరగల్లు. ప్రతి సంస్థయు తన నీయొఱపిడిరాత గీచి చూచికొనుఁగాక!

దీని కెవరును మరర్థము చెప్పకుందురుగాక! శాశ్వత భవనములు లేనిచో నడుపుటకు వీలు లేని సంస్థలఁగూర్చి నేఁ జెప్పుట లేదు. నేఁ జెప్పఁదలఁచిన దేమనఁగా, ప్రతివత్సరము ఇచ్ఛాపూర్వకముగా వచ్చు చందాలతో వార్షిక వ్యయమును గడపవలయును.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని సత్యాగ్రహసమయమున ఈ నా పయి ఉద్దేశములు దృఢపడినవి.. లక్షల తరబడి వ్యయ మవసరమైయుండినను మూలధనమను మాట లేకయే ఆఱుసంవత్సరములు ఆ మహాసమరము జరిగెను. చందాలు రానిచో రేపటి గతి యేమగునో అనుకొనిన రోజులు నాకు గుర్తున్నవి కాని భవిష్యద్విషయములను ఇచటఁ జెప్పను. ఈ పై అభిప్రాయము ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా ముందు విశదము కాఁగలదు.

ఇటులు కాలము గడపుదమనియు నే ననుకొంటిని. నెలకు ఏడు పౌనుల జీతముమీఁద ఒక తెల్లయామె కుదిరెను. ఈరీతిగా ఎటులో ఒక టులు పని జరుగుచుండెను.

నేను బాలురతో గుజరాతీనే వ్యవహరించుచుంటిని. దీన వారికి కొంచెము గుజరాతీ జ్ఞాన మలవడెను. వారిని క్రమముగ నిండి యాకు పంపుట నా కిష్టములేదు. ఏలన, చిన్నపిల్లలను తలిదండ్రులకు దూరముగా నుంచరాదని నాఁటికే నేను తెలిసికొంటిని.

మంచి యేర్పాటుగల విద్యాసంస్థల యిండ్లలో పిల్లలకు విద్య అప్రయత్నముగా అబ్బినటులు ఛాత్రాలయములలో (హాస్టలు) అబ్బదు. కావుననే వారు చాలకాలము నాకడనే యుండిరి. నా మేనల్లుని, పెద్దకుమారుని కొన్ని నెలలపాటు హిందూదేశమున వసతి గృహములుగల బళ్లకు పంపితిని గాని మరల వారిని వెంటనే తీసికొని వచ్చితిని. పిదప నా జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు వయసు వచ్చినతరువాత తనంతట నన్ను విడనాడి అహమ్మదాబాదు హైస్కూలులో చదువఁదలఁచి దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి నిర్గమించెను. నా మేనల్లుఁడు నా చెప్పఁగల దానితో మాత్రమే తృప్తిపడి యున్నటులు గుఱుతు. దౌర్భాగ్య వశమున, అతఁడు కొన్నాళ్లు జబ్బుపడి నవయౌవనముననే ఈ లోక ము విడిచిపెట్టెను. మిగిలిన నా మూవురు పిల్లలును ఎన్నఁడు బడికి పో లేదు. సత్యాగ్రహసమయమున నేను స్థాపించిన పాఠశాలయందు మాత్రమే వారు నియమముగా కొంచెము చదువుకొనిరి.

నా యీ ప్రయోగములన్నియు అపూర్ణములు. వారికి బోధిం పవలసినంత సమయము నా స్వాధీనమున నుండెడిదికాదు. ఈ కార ణమువలనను, మఱి అనివార్యమైన యితరాతంకములవలనను నేను వారికి

భాషాజ్ఞానము బాగుగా కలిగింపలేకపోతిని. ఈ విషయమున వారి యెడ నేను కొంచెమో గొప్పో గుతియగుచున్నాను. ఎట్లనఁగా, ఎప్పుడేని వారి కొక బి. యే. గాని, యమ్. యే. గాని, తుదకు ఒక మెట్రిక్యులేటుగాని కానిపించుచో నపుడు వారు 'అయ్యో! మేము కూడ ఇటులు కాకపోతిమే' అని అనుకొనుచున్నట్లుందురు.

ఇటులు నా ననుకొనినను తలిదండ్రుల సహవాసబలమునఁగలుగు అనుభవజ్ఞానము వీరికిఁ గలిగెను. స్వతంత్రతాపదార్థపాఠము వీరి కభ్యస్తమాయెనని నా యభిప్రాయము. వీరి యభిరుచి ననుసరించి స్కూలులనకే పంపించియుండు నేని ఇదియంతయు వారికి లభించెడిది కాదు. మఱియు నేను వీరిని సీమకుఁ బంపిగాని, లేక దక్షిణా-ఆఫ్రికాలో ఉంచిగాని కృత్రిమ శిక్షను బడయఁజేయుదు నేని వీరియెడల నేనిపు డున్నంత నిశ్చింతుఁడనై యుండియుండను. మఱియు వారును నేఁటి ఋజుజీవితమును, త్యాగమును నేర్వఁజాలకపోయి యుందురు. ఇంతియ కాక తెచ్చిపెట్టుకొనిన వారి యునికిమనుకులు నా దేశారాధనమునకును బాధకము లయ్యెడివి.

ఈ కారణమున నే ననుకొన్నంతియు, వా రనుకొన్నంతియు భాషాజ్ఞానమును నేను వారి కలవఱుపకున్నను, గతకాలమును విచారించి చూచినచో నేను వీరియెడల నాధర్మమును నాశక్తికొలఁది పాలింపలేదని అనుకొనను. మఱియు ఆవిషయమున నాకు పశ్చాత్తాపమును లేదు. ఇంతియకాక నేఁడు నా జ్యేష్ఠ కుమారునిలో చింత్యములగు ఏదోషములు నేను చూచుచున్నానో అవి అశిక్షితములును, అమూర్తములును అగు నా ప్రథమజీవితాంశముల ప్రతిధ్వనులని మాటికి మాటికి నేను గ్రహించుచున్నాను. ఆ నా ప్రథమ జీవితకాల మొకమాదిరి మూర్ఛాకాలము, మఱియు వైభవకాలము నయియుండెను. అప్పటి

యతని వయసు ననుసరించి అది అట్టివంటిది కాదని అతని యూహ. ప్రత్యుత అదియే నాజీవితమున రాజమార్గమనియు, తరువాత నాకు కలిగిన మార్పులన్నియూ వివేక మను పేరిట నొప్పు వ్యామోహమువలనఁ గలిగినవనియు నతని విశ్వాసము. నా ప్రస్తుతజీవితమే రాజమార్గ మనియు, అదియే సురక్షితమనియు, తరువాత కలిగిన పరివర్తనము స్వాత్మాభిమానకృత్యము, అజ్ఞానచిహ్నమననియు అతఁ డేల అనుకొన రాదు? 'నీ కుమారులు బారిస్టరు మొదలగుపదవి నందుచో నేమి ప్రమాదము? వారి రెక్కలు విఱుగఁగొట్టుట యేటి అధికారము? వారిని వారి యిష్టానుసారము పోనీయక ఇటులు అడ్డువచ్చుట యేటి పని?' అని యిటులు కొందఱు మిత్రులు నాతో వాదించిరి.

కాని యీ ప్రశ్నలలో విశేష మేమియు నాకగపడుటలేదు. నా కనేకవిద్యార్థుల సంగతి తెలియును. ఇతర బాలకుల విషయమునఁ గూడ నాపద్ధతిని ప్రయోగించి చూచితిని, లేక అందులకు సాయపడితిని. దాని ఫలమును గ్రహించితిని. ఆ బాలురును, నా బాలురును నేఁ డొక యీడులోనే యున్నారు. వారు మానవత్వమున నా కొడుకుల కెక్కువ కారు. ఇంతియ కాక వారికడ నా కుమారులు అభ్యసింప వలసిన దేమియు నుండదనుకొందును.

అయితే యీ నాప్రయోగముల పరమ ప్రయోజనమును గురించి భవిష్యత్కాలమున నిర్ణయింప వీలగును. మనుష్యజాతి యభివృద్ధిని పరిశీలించు శోధకుఁడు గృహశిక్షకును స్కూలుశిక్షకును గల భేదమును, తలిదండ్రులజీవితమునఁ గలుగు పరివర్తనము బాలురపై నెట్టి పని చేయునో ఆవిషయమును కొంచెము కొంచెము గమనించుటకే ఈసంగతి నిచట చర్చింప నుద్దేశించితిని.

ఇదియుంగాక ఈ ప్రకరణమునకు మఱియొక యుద్దేశము గలదు. సత్యారాధకుం డెట్లు పలుకు సత్యారాధనము చేయంగలుగునో అనున దొకటి. స్వతంత్రతా దేవి నుపాసించువానికి ఆ దేవి యెంత బలి కోరునో దానిం దెలుపుట యొకటి. నే నాత్మగౌరవమును పీటిఁబుచ్చి యితర బాలుర కలభ్యమయిన విద్యను నా బాలురకు చెప్పించి తృప్తిపడి యుండుదునేని వారికి వాఙ్మయ జ్ఞానము తప్పక కలుగఁజేసి యుందును గాని దానికి బదులు స్వాతంత్ర్యమునను, ఆత్మగౌరవమునందును వారికి నేఁడు కలిగిన యీ ప్రవేశ మప్పుడు కలిగియుండెడిది కాదు. స్వాతంత్ర్య పాండిత్యములలో నేది గొప్ప? అని అరా వచ్చినప్పుడు పాండిత్యము కన్న స్వాతంత్ర్యము వేయిరెట్లు మిన్నయని యెవరనరు?

౧౯౨౦ సంవత్సరమున నేను స్వతంత్రతా ఘాతకములగు స్కూళ్లను కాలేజీలను విడిచిపెట్టుఁడని బాలుర నుద్బోధించితిని. మఱియు అక్షరజ్ఞానముకొఱకు బంధములతో గులాములై పడియుండుటకన్న స్వాతంత్ర్యముకొఱకు నిరక్షరులై యుండి దారిలోని రాళ్లను బగులఁగొట్టి బ్రతుకుటయే మేలని చెప్పియుంటిని. వారి కిప్పుడు నా యుద్దేశ మించుమించు తెలియనగును.

౬

సేవా భావము

నా ఉద్యోగము బాగుగనే గిట్టుచున్నది. కాని దాన నాకు సంతసము లేదు. జీవిక నింకను ఋజువు చేయవలయు ననియు నా మానసమున మథన జరుగుచుండెను.

ఆ సమయమున మా యింటి కొక కుష్ఠురోగి వచ్చెను. అన్నము పెట్టి పంపివేయ నిష్టము కాలేదు. అతని నొకగదిలో నుంచి పుండ్లు కడిగి కట్టుకట్టి శుశ్రూషించితిని.

కాని యిటు లెన్నో దినములు సాగ వీలు కాలేదు. ఎల్లప్పుడితని నింట నుంచుకొను శక్తి లేదు; ఇచ్ఛాబలమును లేదు. కావున గిర్మిటియాలకు సర్కారువారు పెట్టిన ఆసుపత్రికి ఇతనిని పంపితిని.

కాని దీనిచే నాకు తృప్తి కలుగలేదు. ఎల్లప్పుడును చేయదగిన శుశ్రూషాకార్యమేదయిన దొరకుచో నెంత బాగుండును అని ఆశపడుచుండువాడను. డాక్టరు బూత్ గారు సెయింటు ఏయిడాన్స్ మిషన్ కు అధికారులు. ఎవరు వచ్చినను ఎల్లప్పుడును వీరు ఊరక మందు లిచ్చుచుందురు. వీరు కడు మంచివారు. వీరి హృదయము స్నేహపూర్ణము. డాక్టరు బూత్ గారి యాధిపత్యమున పారసీ రుస్తుంజీగారి ధర్మమున ఒక ఆసుపత్రి పెట్టబడెను. ఇందు 'నర్సు' పని చేయుటకు నాకు ప్రబలమగు నిచ్ఛ కలిగెను. ఇందు ఒకగంట మొదలు రెండుగంటల వరకు మందు లిచ్చు పని కలదు. ఇందులకు డబ్బు పుచ్చుకొనకుండ

పనిచేయఁగల స్వచ్ఛందసేవకుఁడు కావలసి వచ్చెను. నే నీపని చేయుటకును, ఇంత సమయము నాపనిలోనుండి ఎటులో అవకాశము కలుఁగఁ జేసికొనుటకును నిశ్చయించితిని. ఆఫీసులోకూరుచుండి సలహాలిచ్చుట, దస్తావేజులకు ముసాయిదా చెప్పుట, జగడములుపరిష్కరించుట—ఇవి నాఁటి నావకాలతు పనులు. నాకు మేజిస్ట్రేటుకోర్టులోఁ గూడ పనులుండెడివి కాని అవి యంత వివాదాస్పదములు కావు. ఈ కేసులలో నాకు ఖానుగారు సాయము చేయుచుండువారు. వీరు నాతో దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చిరి. మా యింటనే యుండిరి. వీరి యీ సాయమున ఈ చిన్ని ఆసుపత్రిలో నాకు పనిచేయ సమయము చిక్కెను.

అచట దైనందినము ప్రొద్దుటిపూఁటలందు పని. రాక పోకలకును, అచట పని చేయుటకును ఇంచు మించు రెండు గంటలు పట్టెడిది. ఈ పనివలన నా మనస్సునకు కొంచెము శాంతి కలిగెను. రోగుల రోగములును, బాధలును అడిగి డాక్టరుకు తెలుపుట, డాక్టరు చెప్పిన మందును తయారు చేసి రోగుల కిచ్చుట—ఇది నా పని. దీని వలన రోగపీడితులయిన హిందూస్థానీయులతో మంచి పరిచయము కలిగెను. వీరిలో నెక్కువమంది అఱవవారు, తెలుఁగువారు, ఔత్తరాహులును అగు గిరిమిటియాలు.

ఈ వైద్య ప్రవేశము నాకు తరువాత చాల నుపయోగించెను. బోయరు యుద్ధసమయమున దెబ్బలు తినినవారికిని, రోగులకును ఉపచరింప నీసేవ చాల నుపకరించెను.

పిల్లలను పెంచి పెద్దచేయు పెట్టను సమస్య యెల్లపుడు నా యెదుటనుండెడిది. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా కిరువురుకుమారులు కలిగిరి. వారిని సాఁకుటకు నాకాసుపత్రిలో కలిగినఅనుభవ ముపయోగించెను. నా స్వతంత్రస్వభావము నాకపుడును కష్టము కలిగించెడిది; ఇప్పటికిని

కలిగించుచున్నది. ప్రసవము శాస్త్రీయముగా జరుగవలయునని మా దంపతుల మనుకొంటిమి. ఇందులకు డాక్టరుగాని, నర్సుగాని యుండవలయును. కాని డాక్టరుగాని, దాయిగాని సరియగు వేళకు వచ్చుట పడనిచో మా పని యేమి కావలయును? దాయి మనదేశమునది కావలయును. చదువుకొనిన మంత్రసాని హిందూదేశమునందే దొరకనపు-డిక దక్షిణ-ఆఫ్రికా మాట చెప్పవలెనా? ఇందులకని నేను సుఖప్రసవమును గురించి చదువుకొంటిని. డాక్టరు త్రిభువన దాసుగారు రచించిన 'మానే శిఖామణ'* అను పుస్తకము పఠించితిని. దీని ననుసరించియు నా కితరత్ర కలిగిన అనుభవము తోడను ఇరువురు పిల్లలకు లాలన పాలనములు నేనే చేసితిని. రెండుమాఱులును మంత్రసానుల సాయము పడసితిని గాని యొక్కొకపరి రెండుమాసములకన్న నెక్కువ కాదు. వారి సాయమును కేవలము నా భార్యకే. పిల్లలకు తలంటుటనుండి సమస్తము నేనే చూచికొంటిని.

మా చివరవాని పుట్టుక నన్నతికఠినపరీక్షలో పెట్టెను. ప్రసవవేదన హఠాత్తుగా వచ్చెను. డాక్టరు సమయమునకు దొరకలేదు. మంత్రసానిని పిలువవలెను. మంత్రసాని అపుడు దాపున నున్నను ప్రసూతి సౌలభ్యము చేయజాలక పోయెడిదే. కావున నేనే పురుడు పోయవలసి వచ్చెను. భాగ్యవశమున త్రిభువన దాస గ్రంథము పఠించితిని గాన నిందులకు భయ మందనయితిని. అది నా కత్యంతముగ నుపయోగించెను.

తమ పిల్లలను చక్కగ సాకుటకు తలిదండ్రులకు శిశుపోషణము గురించి సామాన్యజ్ఞానమేని యుండవలయును. ఈ విషయమున నేనెంతెంత గ్రహించితినో అంతంత లాభము కానిపించెను.

* తల్లులకు ఉపదేశము.

౬. సేవాభావము

పిల్లలను సాకు విషయమున ఆవశ్యకజ్ఞానమును నేను సంపాదింపకయు, దాని నుపయోగింపకయు నున్నయెడల నాపిల్లలు నేటి యారోగ్యము పొందియుండువారు కారు. మొదటి అయిదేండ్ల వఱకు పిల్లలు నేర్చుకొనున దేమియు నుండదని జనులు వెఱ్ఱిగా నమ్మెదరు. కాని సత్యమేమనఁగా, బిడ్డ మొదటి అయిదేండ్లలో గ్రహించునది పిమ్మట నెన్నఁడును గ్రహింపలేదు. శిశువునకు విద్యారంభము తల్లి గర్భములోనే ఆరంభమగును. గర్భధారణ సమయమున తలిదండ్రుల శారీరక మానసిక ప్రవృత్తుల ప్రభావము శిశువున ప్రసరించును. తల్లి గర్భము మోయుతటి నుండు ప్రకృతియు, ఆహారవిహారములును, గుణదోషములును స్వీకరించి శిశువు జనించును. జనించిన పిదప తలిదండ్రుల ననుకరింపఁ దొడఁగును. పదపడి కొన్ని యేండ్లవఱకు తనవికాసమునకు సంపూర్ణముగా తలిదండ్రుల నపేక్షించును.

ఈసంగతుల నెఱిఁగిన దంపతులు కేవలము కామతృప్తి నోసర్పరు. సంతానముకై యే వారు గృహమేధు లగుదురు. సంయోగము నిద్రవలె, ఆహారమువలె ఆవశ్యకమైన యొక పని యని యనుకొను టొక ఘోరమగు అజ్ఞానముగా నాకు కానిపించెడిని. లోకాస్తిత్వము జననక్రియను అవలంబించి యున్నది. లోక మీశ్వరునకు లీలాభూమి అతని మహిమకు ప్రతిబింబము. స్త్రీపుంస సంయోగము ప్రజాతంతువుయొక్క సక్రమాభివృద్ధి కొఱకు నిర్మితమని యెవఁ డెఱుఁగునో అతఁడు భగీరథప్రయత్నము చేసియైనను తన లాలసతను పోఁగొట్టుకొనుఁగాక! మఱియు సంయోగ ఫలస్వరూపముగ నేసంతతిని వడయఁగలఁడో ఆ సంతతియొక్క శారీరక మానసి కాధ్యాత్మిక రక్షణము చేయుట కావశ్యకమగు జ్ఞానము పొందుఁగాక! మఱియు దానివలన దన సంతతిని లాభాన్వితముఁ జేయుఁగాక!

౭

బ్రహ్మచర్యము—౧

ఇది నా బ్రహ్మచర్యవ్రతమునుగూర్చి వక్కాణింపఁదగినతఱి. పెండ్లి నాఁడే ఏకపత్నీవ్రత మనునది నా హృదయమున తావుకొనెను. అది నా సత్యవ్రతమున కొకయంగము. గార్హస్థ్యమునందును బ్రహ్మచర్యముయొక్క ఆవశ్యకత నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కానిపించెను. ఏ ప్రసంగప్రభావమున, మఱి యేపుస్తకప్రభావమున ఈ బ్రహ్మచర్యావశ్యకత కానిపించెనో అది నేఁడు సరిగా గుర్తు చాలదు. రాయచందుభాయి ప్రధానకారణ మయియుండునని మాత్రము గర్తు.

మా యిరువుర సంభాషణ మొకటి యింకను గుర్తుగలదు. ఒకతూరి నేను గ్లాడ్‌స్టన్‌గారియెడ వారి భార్యకుఁ గల ప్రేమను ప్రస్తావించుచుంటిని. హౌస్ ఆఫ్ కామన్సులో నుండునపుడుకూడ నా మెభర్తకు తేనీరు కాచి యిచ్చుచుండెడిదని యెచటనో చదివియుంటిని. నియమనిష్ఠులయిన ఆ దంపతుల జీవితమున కిది నియమమైపోయెను. ఈవిషయమును ఆ కవికిఁ జెప్పి ప్రసక్తిననుసరించి దంపతిప్రేమను స్తుతించితిని. రాయచందుభాయి యిటు లనెను: "గ్లాడ్‌స్టన్‌గారి భార్య గ్లాడ్‌స్టన్‌గారికి పరిచర్య చేసె నను విషయము దొడ్డదని కదా మీ రనుచున్నారు. ఆమె గ్లాడ్‌స్టన్‌గారి సోదరి యగు ననుకొనుఁడు. లేక విశ్వాసము కల ఒక బంటనుకొనుఁడు. మీ రిరువురను అట్టి ప్రేమతోడనే తేనీరు కాచి యిత్తు రనుకొనుఁడు. ఈ విషయమున భార్యా పరిచర్య దొడ్డదా? లేక సోదరియొక్కగాని, బంటుయొక్కగాని పరి

చర్య దొడ్డదా? ఇట్టి సోదరియొక్కగాని, బంటుయొక్కగాని ఉదాహరణములు మనకు లేవా? ఈ ప్రేమ స్త్రీజాతిలోఁ గాక పురుషజాతిలో కానిపించినచో అప్పుడు మీ కానందాశ్చర్యములు కలుగునా? ఈ విషయము కొంచెమాలోచించి చూడుఁడు."

రాయచందుభాయి పెండ్లి అయినవాఁడే. ఆసమయమున వీరి మాటలు నాకు కఠోరముగా నుండెను. కాని యీ మాటలు నూదంటు రాతివలె నన్నాకర్షించెను. భార్యకుఁగల స్వామిభక్తియొక్క విలువకంటె పరిచారకుని స్వామిభక్తియొక్క విలువ వేయిమడుఁగు లెక్కుడు కాదా? భార్యాభర్తలకు ప్రేమ యుండుటలో ఆశ్చర్యమేమున్నది? స్వామి సేవకులకు ఇట్టి ప్రేమ అభిప్రాయము. రాయచందుగారి వచనబలము క్రమముగా నన్ను వశపఱచికొనఁజొచ్చెను.

'నేను నాభార్యతో ఎట్టిసంబంధ మంచుకొనవలయును?' అని నాలో నాకు తోఁపఁదొడఁగెను. భార్యను భోగసాధనముగాఁ జేసికొనుట ఏకపత్నీవ్రత మనఁజెల్లునా? ఎంతవఱకు నేను లంపటతకు అధీనుఁడనయి యుందునో అంతవఱకు ఏకపత్నీవ్రతమునకు విలువ లేదు. ఈ విషయము చెప్పఁదగియున్నది. నాభార్య నన్నెన్నఁడును మోహవశుని జేసి లోఁగొనలేదు. ఈదృష్టితో నే నీదినములలో బ్రహ్మచర్యమును సులభముగా పాలింపఁగల ననుకొంటిని. అశక్తియే లేక కామాసక్తియే నాకు అడ్డు.

జాగ్రత్తగా నున్న పిదపఁగూడ రెండుతూరులు పొరపడితిని. ప్రయత్నము చేయుచుంటినిగాని పడుచుంటిని. ఈ ప్రయత్నమునకు ముఖ్యమగు హేతువు దొడ్డదికాదు. కేవలము సంతానము కలుగకుండుటకు, సంతానము కలుగకుండఁ జేసికొనుటకు బాహ్యోపకరణములు

గుఱించి కొలఁది గొప్ప సీమలో చదివితిని. ఆహారప్రకరణమందు డాక్టరు అలిన్సనుగారి ఈ యుపాయములగుఱించి తెలిపియుంటిని. కొంత కాల మది మంచి దనుకొంటిని. కాని డాక్టరు హిల్సుగారు దీనిని ఖండించి సంయోగమే యుక్తమనిరి. ఆ విషయము నా మనస్సులో పడి అనుభవముచే నిలిచిపోయెను. దీనిచే ఇఁక నాకు సంతు వలదనుకొంటిని. దానితో ఈ యింద్రియనిగ్రహోద్యమ మారంభమాయెను.

ఇందులకు నా పడిన పాట్లులకు హద్దు లేదు. మా శయ్యలు దూరమాయెను. లెస్సగా అలసిన తరువాత నిద్రింపఁ బూనితిని. ఇంత ప్రయత్నమునకును విశేషఫల మీసమయమున కానరాలేదు. కాని భూతకాలముపైన నొకసారి తేఱిపాఱఁ జూచినచో ఇన్ని విఫలప్రయత్నములే కడసారి బల మొసఁగెనని నాకు తెలియుచున్నది.

చివరనిశ్చయము సరిగా ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమునఁగాని చేయఁ బొసఁగలేదు. ఈ సమయమున నింకను సత్యాగ్రహమునకు గణేశపూజ కాలేదు. ఇంతవట్టు దానిని కలలోనైన ననుకొనలేదు. బోయరుయుద్ధమయిన పిదప నేటాలులో జులూ తిరుగుబాటాయెను. అప్పుడు నేను జోహాన్సుబర్గులో వకాలతు చేయుచుంటిని. ఆ తిరుగుబాటున నేటాలు సర్కారువారికి సేవ చేయవలెనని నాకు తోఁచెను. నే నటులు విన్నవించుకొనఁగా వా రంగీకరించిరి. ఆ విషయము ముందు రాఁగలదు. అయితే ఈ సేవకు ఫలముగా నా మనస్సులో తీవ్రాలోచన కలిగెను. నా స్వభావము ననుసరించి నా నెయ్యురతో ఆలోచించితిని. బిడ్డలను గనుట, వారిని పోషించుకొనుట—ఈ రెంటికిని, లోకసేవకును పొత్తు లేదని నా తలఁపు. ఈ తిరుగుబాటులో పని చేయుటకు జోహాన్సుబర్గునుండి మకాము ఎత్తివేయవలసివచ్చెను. అలంకరించుకొనిన యింటిని, అమర్చుకొనిన వివిధసామగ్రిని ఒకనెల కాకమునుపే విడిచివేయవలసి వచ్చెను.

ఆలుబిడ్డలను ఫీనిక్సులో నుంచితిని. పిదప నేను దెబ్బలు తినినవారికి శుశ్రూష చేయు సైన్యమును నడపింపఁ గడఁగితిని. ఆ యుద్ధమునందు అసిధారా సంచారములు చేయుచున్న ప్రతి లోకసేవాపరాయణుఁడు చేయవలసినదని పుత్రైషణను, విత్తైషణను ఒక నమస్కారము చేసి వానప్రస్థాశ్రమము తీసికొనవలయు ననుకొంటిని.

తిరుగుబాటులో మాసము సరకంటె నెక్కువ పని పట్ట లేదు. ఆయాఱు వారములు నా జీవితమున అమూల్యకాలము. అది వఱకంటె నపుడు శపథముయొక్క గొప్పతనము నాకు గోచరించెను. శపథము తీసికొనుట స్వాతంత్ర్యమునకు ద్వారము కానుకొంటిని. ఇంతవఱకు నా చేసిన ప్రయత్నములకు కలుగవలసిన ఫలము కలుగ లేదు. ఏలన నాకు నిశ్చలత కుదుర లేదు. ఇందులకు నిలుపఁ జాలఁగలనను విశ్వాసము లేదు. ఈశ్వరుఁడు కరుణించునను విశ్వాసము లేదు. కావున నా మనస్సు అనేకతరంగములకు, అనేకవికారములకు లోనగుచుండెను. శపథముచే తనను బంధించుకొనక విడిగా నుండు మనుష్యుఁడు మోహమునఁ బడునని నే నెఱింగితిని. శపథముచేఁ దనను బంధించుకొనినచో నది వ్యభిచారమునుండి తొలఁగించి ఏకపత్నీవ్రతమున నిలిపియుంచును. 'ప్రయత్నమునందు నాకు విశ్వాసము; కాని శపథబంధనము మంచిది కాదు' అను నభిప్రాయము దౌర్బల్యసూచకము. ఇందు కొలఁది కొలఁదిగా భోగేచ్ఛ కలదు. ఏపని చేయరానిదో దానిని విడనాడుచో నేమి చేటు వాటిల్లును? పాము కాటుకొను నని తెలియుచో నిశ్చయపూర్వకముగా పరుగెత్తుదుము: పరుగెత్తుటకు యత్నము మాత్రమే చేయము. ఏలనఁగా, కేవలము యత్నమే చేయుచు కూరుచుంటిమేని చావు సిద్ధమని మన మెఱుఁగుదుము. కేవలము ప్రయత్నము చేయుచు కూరుచుండుట యనఁగా సర్పమువలన మృత్యువు కలుగునని

స్పష్టముగా తెలియదన్న మాట. కాఁగా, దేనిని మనము విడనాడుటకు ప్రయత్నముమాత్రము చేయుదుమో దాని విడనాడు నావశ్యకతను విస్పష్టముగా మనము గ్రహింపలేదని తేలుచున్నది. 'ముందీయూహాలు మాఱిపోవునో?' అను శంకచే పలుమాఱులు మనము శపథము తీసికొనుటకు భయపడుదుము. ఇది యంతయూ స్పష్టదృష్టి లేకుండుట వలన కలుగును. దీనిగుఱించి నిష్కుళానందుఁ డిటు లనెను:

"త్యాగనటకే రే వైరాగ వినా."*

ఎప్పుడు దేనియెడల పూర్ణముగా వైరాగ్యము కలుగునో అప్పుడే శపథము పూనుట తనంతఁ దా ననివార్య మయిపోవును.

* ౧ భాగ. ౩. ప్రక. ౧౩. పుట చూ.

౮

బ్రహ్మచర్యము — ౨

మిగుల చర్చించి కడు నాలోచించి ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమున నేను బ్రహ్మచర్య వ్రత ధారణ మొనరించితిని. వ్రతము పూనువఱకు ఈ విషయమున నాభార్యయుద్దేశము కైకొనలేదు. వ్రతసమయమున ననుమతిఁ గైకొంటిని. ఇందులకు ఆమె యెట్టి ఆతంకమును పెట్టలేదు.

ఈ వ్రతము తీసికొనుటకు నాకు కడు కష్టమయిపోయెను. నాకు శక్తి కొలఁది. వికారముల నడఁప నెటులు? భార్యయెడఁ కూడ వికారముల కంటక యుండుట అర్థములేని మాటగా కానిపించెను. అయినను అది నా కవశ్యకర్తవ్య మని తెలియుచుంటిని. నాలక్ష్యము శుద్ధము. కరుణించి ఈశ్వరుఁడు నాకు శక్తిని,సాయమును ప్రసాదించుఁగాక యని ఇందు దుమికితిని.

నేఁడు ఇరువదియేండ్ల పిదప ఈ వ్రతమును తలపోయుచుండఁగా నాకు ఆనందాశ్చర్యములు కలుగుచున్నవి. నిగ్రహమును గుఱించిన తలఁపును, తత్పరిపాలనమును ౧౯౧౧ వ సంవత్సరము మొదలు ప్రబలముగా నుండెను. కాని యిపుడు నాకుఁగల స్వతంత్రతయు, ఆనందమును ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమునకు వెనుక నున్నటులు గుర్తులేదు. ఏలన, ఆ సమయమున వాసన లింకను నా కింక లేదు. ఏసమయమునకైనను చ్యుతి కలుగునని భయ ముండెను. ఇపుడు ఆవాసన నామీఁద సవారు చేయఁ జాలదు.

మఱియు బ్రహ్మచర్య మహిమ ఒకనాఁటికన్న మఱియొకనాఁడెక్కువగా అనుభవము కాఁదొడఁగెను. ఫీనిక్సునందు బ్రహ్మచర్యము కైకొంటిని. నేనందుండి సెలవుగొని ఫీనిక్సు వెళ్లితిని. అటనుండి వెంటనే జోహాన్సుబర్గు వెళ్లవలసియుండెను. అటకు వెళ్లితిని. పిదప నెలలోపుగా సత్యాగ్రహ సంగ్రామమునకు ప్రతిష్ఠ జరిగెను. ఈ బ్రహ్మచర్యధారణము నన్ను సత్యాగ్రహ ప్రతిష్ఠాపనకు సిద్ధపఱచెను గాఁబోలు. ముందు ఆలోచించుకొని నేను సత్యాగ్రహమును కల్పింపలేదు. అది అనాయాసముగ కోరకుండ తనంతట ప్రభవించెను. కాని దీని ముందు నే నేవే పనులు చేసియుంటినో, అనఁగా ఫీనిక్సు వెళ్లుట, జోహాన్సుబర్గులో గృహవ్యయము తగ్గించియుండుట, తుదకు బ్రహ్మచర్య వ్రతమును పూనుట, యివన్నియు దీనికి సూచకములవలె నుండెను.

బ్రహ్మచర్యమును సరిగా పాలించుట యనఁగా బ్రహ్మదర్శన మొనరించుట. ఈ జ్ఞానము నాకు శాస్త్రములవలనఁ గలుగలేదు. నాకీయర్థము మెల్ల మెల్లగా అనుభవసిద్ధమగుచువచ్చెను. శాస్త్రవచనములు పిదపఁ జదివితిని. బ్రహ్మచర్యమువలన శరీరరక్షణము, బుద్ధిరక్షణము, ఆత్మరక్షణము సమస్తము కలుగునను సంగతి బ్రహ్మచర్యము తాల్చిన పిదప దినదినమధికాధికముగా అనుభవము కాఁదొడఁగెను. ఏలయనఁగా, బ్రహ్మచర్య మనిన ఘోరమగు తపశ్చర్య యనిపించుటకు బదులు నాకిపుడు రసమయ మనిపించుచున్నది; దీని బలమువలననే పనులు జరుగుచున్నవి. దీని సౌందర్యము దైనందిన మెక్కువగా కానిపించుచున్నది.

అయితే నేనిటు లీ రసనిష్యందములను గ్రోలుచున్నాను, దీని కాఁకగూడ నాకుఁ దగులుట లేదని యెవ్వరును అనుకొనకుందురుగాక!

నేఁటితో నా కేఁబదియేఁడేండ్లు నిండినవి; అయినను దీనికాఠిన్యము నాకు గోచర మగుచునేయుండెను. ఇది యసిధారావ్రత మని నానాఁటి కెక్కువగా తోఁచుచున్నది. ఎల్లపుడును దీనియెడ మెలఁకువగా నుండుటావశ్యకమని గ్రహించుచున్నాను.

బ్రహ్మచర్య వ్రతపాలనమునకు నాలుకను కట్టుకొనవలయునని నా తలఁపు. నాలుకను జయించుచో బ్రహ్మచర్యము మిగుల తేలిక యయిపోవునని నేను కేవల మనుభవమువలన కనిపట్టితిని. ఈకారణమున నిటుపిమ్మట నాభోజన ప్రయోగము శాకాహారదృష్టితోఁగాక బ్రహ్మచర్యదృష్టితో కాఁదొడఁగెను. మితమును, కేవలమును కారము పోపులు లేనిదియు, వీలయినంతవట్టు వండకయున్నదియు, అనఁగా స్వాభావికమగు నాహారము మంచిదని అనుభవమువలన కనుఁగొంటిని. బ్రహ్మచారికి వనపక్వములగు పండ్లు సరియగు నాహారమని ఆరేండ్లు తరిచి తరిచి కనిపట్టితిని. కేవలము పండ్లు తిని యుండునపు డేసుఖమును, ఏ నిర్వికారతయు నాకు కలదో ఆసుఖమును, ఆనిర్వికారతయు పండ్లను మార్చి మఱియొక యాహారమును కైకొనునపుడు లేకపోయెను. పండ్లఁ దిను దినములలో బ్రహ్మచర్యము సులభమాయెను. పాలు పుచ్చుకొను దినములలో కష్టసాధ్యమాయెను. పండ్లు విడిచి పాలేల పుచ్చుకొనవలసి వచ్చెనో యది యథాసమయమున తెలుపఁగలను. బ్రహ్మచారికి పాలు విఘ్నకారకములనుటలో నాకు తిలమాత్రమును సందియము లేదని మాత్రము చెప్పినచో నిటఁ జాలును. కాని బ్రహ్మచారికి పాలు నిషేధమని యెవరును అర్థముచేసికొన కుందురుగాక! బ్రహ్మచర్యమున కాహార ప్రాముఖ్య మెట్టిది? ఎంత? అను విషయ మింకను తరిచి తరిచి చూడవలసియున్నది. పాలంత స్నాయువర్ధకమును, జీర్ణకరమును నగు ఫలాహారము నా కింతవఱకును తెలియలేదు. ఏ వైద్యుఁడును, ఏహకీమును,

ఏ డాక్టరును తెలుపఁజాలకపోయిరి. పాలు వికారము కలిగించునని తెలిసినను ఈ పయికారణమున పాలు త్యాజ్యమని చెప్పఁజాలను.

ఆహారప్రకారము, ఆహారనియమములవలెనుపవాసముగూడ నొక బాహ్యోపచారము. ఇంద్రియగ్రామమునకు రాక్షసబలము కలదు. నలు ప్రక్కలు, పదిదిక్కులు, క్రింద మీఁదులు కాఁపలా యుంచినఁ గాని అది లొంగదు. కడుపు మాఁడ్చినయెడల నింద్రియములు దుర్బలము లగునని అందఱకుఁ దెలియును. ఇచ్ఛాపూర్వకముగా చేయఁబడు నుపవాసము ఇంద్రియదమమునకు తప్పక తోడుపడఁ గలదనుటలో నా కించుకయు సందియము లేదు. అయితే ఉపవసించువారిలో పలువురు సఫలురగుట లేదు. కేవల ముపవాసమువలననే సమస్తమును సిద్ధించునని వారనుకొందురు. బాహ్యోపవాసము మాత్రము చేయుదురు కాని మనస్సులో భోగముల నన్నిటిని భోగించుచునే యుందురు. ఉపవాసానంతర మేమేమి తిందము? అని ఆలోచించుచు ఆ తినఁబోవువానిరుచు లుపవాసదినములలోనే మనస్సునం దాస్వాదించుచుందురు. మరల రసనేంద్రియసంయమము లేకపోయెను, జననేంద్రియసంయమము లేకపోయెనని నిరసించుచుందురు. మనస్సుకూడ నెపుడు ఇంద్రియనిగ్రహమునకు బాసట యగునో అపుడే ఉపవాసమునకు ఫలము కలుగును. అనఁగా మనస్సునందు విషయభోగముల యెడల వైరాగ్యము పుట్టవలయును. విషయములకు మూలము మనస్సు. మనస్సు వశ మగునెడల నుపవాసాది సాధనములు ఎక్కువ ఉపకరించును. కానినాఁడు అంతగా నుపకరింపవు. అయితే ఉపవసించినను మనుష్యుఁడు విషయాసక్తుఁడు కాకపోఁడనవచ్చును గాని ఉపవాసము వినా విషయాసక్తి సమూలము నశింప దనవచ్చును. కావున ఉపవాసము బ్రహ్మచర్యమున కనివార్యమగు నుపకరణము.

బ్రహ్మచర్యము చరించువా రనేకవిధముల విఫలత్వము పొందుచున్నారు. ఏలనఁగా వా రాహార విహారములందు అబ్రహ్మచారుల వలె వర్తించుచున్నారు. ఇటులు వర్తించియు బ్రహ్మచర్యమును రక్షించుకొనఁ దలఁచుచున్నారు. ఇది గ్రీష్మమున హేమంతమును గోరుట. స్వచ్ఛందవర్తనుని జీవనముకంటె సంయమము కలవాని జీవనమునందు భేద ముండవలయును. భోగిజీవనముకంటె త్యాగిజీవనమునందు భేద ముండవలయును. ఇరువురికిని పైపైని సామ్యమే కాని లోలోపల భేదమే. ఇరువురును చూచుచుందురు గాని బ్రహ్మచారి పరమేశ్వరుని జూచును; భోగి నాటకములను, సినీమాలను జూచును. ఇరువురును విందురు: బ్రహ్మచారి యీశ్వరభజన వినును; భోగి విలాస గీతములు వినును. ఇరువురును జాగరణము చేయుదురు: ఒకఁడు హృదయ మందిరమున రాముని ఆరాధించును; మఱియొకఁడు నాట్యరంగములలో మైమఱచును. ఇరువురును భుజింతురు: ఒకఁడు శరీరరూపమయిన తీర్థక్షేత్రముల రక్షామాత్రమునకు ఆరగించును; మఱియొకఁడు రుచులకు అనేకపదార్థములతో పొట్ట నింపి దుర్గంధము చేసివైచును. ఇటు లిరువురును ఆచారవిచారములలో భేద ముంచుకొనుచునే యుందురు. ఇది ప్రతిదిన మెక్కునే కాని తగ్గదు.

బ్రహ్మచర్య మనఁగా మనోవాక్కాయములచే సర్వేంద్రియములను నిగ్రహించుట. ఇందులకు పూర్వోక్తముల నన్నిటిని విసర్జింపవలయునని దైనందినము నాకు విశదమగుచున్నది. నేఁటికిని అటులే విశదమగుచున్నది. త్యాగక్షేత్రమున కెల్ల లేనటులే బ్రహ్మచర్య మహిమకును ఎల్ల లేదు. ఇట్టి బ్రహ్మచర్య మల్పప్రయత్నసాధ్యము కాదు. పలువురి కిది యెల్లప్పుడు నాదర్శమాత్రముగనే యుండును. ప్రయత్నశీలుఁడగు బ్రహ్మచారి యెల్లప్పుడును తనలోటులను కని

పట్టుకొను చుండును. తన హృదయకుహరమున గూఢముగా దాగియున్న వికారములను పోగొట్టుకొను చుండును. ఎంత వఱకు వృత్తులను నిరోధింపలేఁడో అంతవఱకును అది సంపూర్ణబ్రహ్మచర్యము కాదు. వృత్తు లెన్నివిధములేని యగుఁగాక, అవన్నియు వికారమే. వీనిని వశపఱచికొనుట యనిన మనస్సును వశపఱచికొనుట. ఇఁక మనోనిగ్రహము వాయునిగ్రహముకంటె సుదుష్కరము. ఇటులయినను మనస్సునం దీశ్వరుఁ డున్నచో నదియును సులభము కాఁగలదు. దారిలో కష్టముఁ జిక్కులు కలుగును. కావున నది యసాధ్యమని యెవ్వరు ననుకొన కుందురు గాక! అది పరమార్థము. అట్టి పరమార్థమునకు పరమప్రయత్న మావశ్యక మగుటలో ఆశ్చర్యమేమి?

అయితే ఇట్టి బ్రహ్మచర్యము కేవలప్రయత్నసాధ్యము కాదని దేశమునకు తిరిగివచ్చిన తరువాత తెలిసికొంటిని. అంతవఱకు ఫలాహారమువలన వికారములు సమూలము నశించిపోవు ననియు, తావన్మాత్రమున మఱియేమియు చేయఁబనిలేదనియు మోహమునఁ బడియుంటినని చెప్పవలెను.

అయితే ఇందులకు నాచేసిన ప్రయత్నములను దెలుపుటకు విలంబము వలయును. ఈనడుమ ఈ విషయము తెలుపుటావశ్యకము. ఈశ్వరసాక్షాత్కారముకొఱకు నేను చెప్పియున్న బ్రహ్మచర్యమును చరింపఁ గోరువారు తమ ప్రయత్నముతో పాటు ఈశ్వరునిపై శ్రద్ధ వహింపఁగలవా రగుదురేని యీ విషయమున నిరాశులగుట కిసుమంతయు కారణము లేదు.

విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే *
—గీత, ౨. అధ్యా-౫౯.

కావున ఆత్మదర్శనము కావలసినవానికి రామనామము, రామకృపయు అంతిమసాధనములు. నేను భారతదేశమునకు వచ్చిన తరువాతనే యీ విషయము ననుభవము చేసికొంటిని.

*ఆహారము మానివేసినవానికి విషయములు శాంతించును, కాని రసము శాంతించదు. ఈశ్వరదర్శనము వలన రసమును శమించును.

౬

మితవ్యయము

నేను భోగములను అనుభవింపసాగితిని గాని అది యెంతో కాలము సాగలేదు. గృహాలంకారమునకు వలయు సాధనసామగ్రిని నింపితిని. కాని యీ వ్యామోహము నిలువలేదు. కావున వ్యయము తగ్గించుకొనిరా మొదలిడితిని. చాకలిఖర్చుకూడ ఎక్కు వనిపించెను. ఇంతియకాక వాఁడు బట్టలు సరిగా తీసికొనిరాఁడు. ఇందువలన రెండుమూఁడు డజనుల కమీజులును, అన్నికాలర్లును ఉన్నను చాలెడివి కావు. ఒకొక్క కాలరు ఒకొక్కనాఁటితో సరి. రోజూ కాకపోయినను కమీజు మూణ్ణాళ్లకొకతూరి మార్పవలసి యుండెడిది. ఈ రీతిగా వ్యయ మమితి మాయెను. ఇది వ్యర్థమని తోఁచెను. ఇందువలన నేనే ఇంట ఉతుకుకొనఁ దలఁచితిని. బట్టలుతుకుటను గూర్చి వ్రాయఁబడిన పుస్తకములు చదివి ఆ విద్య గ్రహించితిని. నా భార్యకును నేర్పితిని. ఇందువలన పని బరువాయెను గాని యిది యొక క్రొత్తపని యగుట వలన మనోవినోదముగాను ఉండెను.

నేను మున్మొదట బాగుచేసిన కాల రెన్నఁటికిని మఱువచ్చుటకు వీలులేదు. పిండి యెక్కు డాయెను. ఇస్త్రీపెట్టె సరియగు వేఁడికి రాలేదు. మఱియు కాలరు కాలిపోవునను భయమున ఇస్త్రీపెట్టెను అడఁచితోమలేదు. ఇందువల్ల కాలరు గట్టిపడెనుగాని దీనినుండి పిండి వర్షించుచుండెను.

ఇట్టి కాలరుతో కోర్టుకు పోయి తోడి బారిస్టరుల హాస్యమునకు సాధనమును కల్పించితిని. అయితే ఈ హాస్యమును సహింపఁగల పాండిత్యము నా కాసమయమునఁ గూడ కొఱఁతకాదు.

'కాలరు నాయంతనే నిస్త్రీచేసికొనుట కిది ప్రప్రథమము. కావున దీనినుండి పిండి రాలుచున్నది. రాలిన రాలుఁగాక. మఱియు మీయందఱకు నిది వినోదకారణమగుట చాల గొప్పమాట' అని నా సంగతి యంతయు స్పష్టముగా చెప్పితిని. 'ఇచట చాకళ్లకు కఱవు కాదుగద?' అని యొక మిత్రుఁ డడిగెను.

'చాకలిఖర్చు రెట్టికి రెట్టిగా నున్నది. కాలరు వెల యెంతో దాని నుతుకు ఖర్చును అంతే. ఇంతియకాక, చాకలవానికొఱకు పడిగాపులు కాయవలయును. ఈకష్టములచే నాయంత నేనే యుతుకుకొనుట మంచిదనుకొంటిని.'

ఎవరిపని వారు చేసికొనుటలోఁగల యందము వారికి నచ్చఁజూపఁజాలక పోతిని.

తుదకు చెప్పవలసిన దిది: నా పని నాకు వెళ్లఁబాఱిపోవునటు లీవిద్యలో కౌశల్యము గడించితిని. మఱియు నాయిస్త్రీ చాకలి యిస్త్రీ కెంతమాత్రమును తీసిపోలేదు. చాకలి యిస్త్రీచేసిన కాలరు కంటె నా చేసిన కాలరులో జిగితనమును, నిగనిగయు నిసుమంతయు కొఱలేదు. స్వర్గీయులగు మహాదేవ గోవింద రానడే గారు గోఖలే గారి కొక నేలువను ప్రసాదించిరి. గోఖలేగారు దానిని ప్రాణపదముగా చూచుకొనుచు సమయవిశేషములందే దానిని దాల్చుచుండిరి. జోహాన్సుబర్గులో గోఖలేగారికి చేసిన విందు చాల దొడ్డది. ఆసమయము మిగుల గొప్పది. అపుడు వా రిచ్చిన యుపన్యాసము దక్షిణ–

ఆఫ్రికాలో వారిచ్చిన ఉపన్యాసము లన్నిటికంటె గొప్పది. కాఁబట్టి వారి కాసమయమున ఆ సేలువ తాల్ప మనసాయెను. ఆ సేలువ మడఁతలు పడియుండెను. దాని నిస్త్రీ చేయింపవలయును. అంతలో దానిని చాకలికి వేసి యుతికించి తెప్పించు టసంభవము. 'నా విద్యను గూడ కొంచె మిపుడు పరీక్షింపుఁ' డంటిని.

'నీ లాయరు విద్యను విశ్వసింపఁజెల్లును గాని మఱి చాకలి విద్యనా? నీవు దీనిమీఁద మఱకలు పడవైచుదో? దీనివెల యెంతయో నీకు తెలియునా?' ఇటులని గోఖలేగారు అది తన కెటులు ప్రసన్నమైనదో ఆ సంగతి అతిసంతోషముతో తెలిపిరి.

మఱకలు పడవేయకుండుటకు పూఁచీపడెదనని గోఖలేగారిని ప్రార్థించితిని. దీనికి ఫలముగా ఇస్త్రీచేయు గౌరవము నాకు దక్కెను. వారు నాకు 'మంచి చాకలి' యని బిరుదు నిచ్చిరి. చాలు. ఇఁక లోక మంతయు నీయకున్న నేమి?

చాకలిదాస్యము నుండి విడిపించికొనిన చందముగనే మంగలి దాస్యము కూడ విడిపించుకొనవలసిన అక్కఱ కలిగెను. సీమకు వెళ్లువా రందఱును తుదకు గడ్డము మాత్రమైనను క్షౌరము చేసికొన నేర్తురు కాని తలవెండ్రుకలు కత్తిరించుకొనుట యెవరును నేర్చికొని యుండ రనుకొందును. ప్రిటోరియాలో నే నొకతూరి మంగలిదుకాణమున కేఁగితిని. అచట నా మంగలి 'నీకు క్షౌరముచేయను పొ'మ్మనెను. ఇంతియకాక తిరస్కారము చేయు టొకటి అధికము. నాకు చాలకష్టము కలిగెను. నేనే సూటిగా బజారుకు పోతిని. కత్తెర యొకటి కొంటిని. అద్దము నెదుట నిలువఁబడి కత్తిరించుకొంటిని. ముందటి వెండ్రుక లెట్లో ఒకట్లు కత్తెరపడినవి. కాని వెనుక వెండ్రుకలు కత్తి

రించుకొనుట చాల కష్టమాయెను. మఱియు నా కోరచేతి కత్తెర పడలేదు. కోర్టులో దీనినిగుఱించి కోలాహల మాయెను.

‘నీతలమీఁద ఎలుక లేమేని తిరుగుచున్నవా?’

‘లేదు. నా నల్లతలను తెల్లమంగలి యెట్లు ఱంటుకొనును? అందులకని నేనే యెట్లో ఒకట్లు కత్తిరించుకొంటిని. ఇదియు నా కధిక ప్రియము.’

ఈ ప్రత్యుత్తరమువలన వారి కాశ్చర్యము కలుగలేదు. సత్యమునకు ఇందు మంగలి యపరాధ మేమియు లేదు. నల్లవానికి క్షౌరము చేయుచో వీనికూడు పడిపోవును. మనము మాత్రము మన మంగళ్లచే మాలలకు క్షౌరము చేయనిత్తుమా? దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో దీనికి ప్రతిఫల మొకమాఱు కాదు; పలుమాఱులు నాకు కానిపించెను. ఇది మన పాపఫలమే యను నుద్దేశము ధ్రువ మాయెను. దానివలన నెన్నఁడును నాకు రోషము కలుగలేదు.

నా పనులన్నియు నేనే చేసికొనుట, వ్యయము తగ్గించుట అను నీ కోరికలు జనించి యెట్లు తీవ్రరూపములు ధరించెనో దానిని యథాప్రసంగమున వక్కాణింతును; కాని దీనికి మూలము బహుపురాతనమైనది. ఇది పూచుటకును కాచుటకును నీరు వల్లుటయే యావశ్యకము. మఱియు ఆ కాలము అనాయాసముగా సంభవించెను.

౧౦

బోయరు యుద్ధము

౧౮౯౭ మొదలు ౯౯ వఱకును నా జీవితమునందలి యితరానుభవముల వదలివైచి బోయరు యుద్ధమును గూర్చి చెప్పెదను. యుద్ధము సాఁగినపుడు నా మనోభావములు సంపూర్ణముగా బోయరులపక్షమున నుండెను. ఇటువంటి విషయములలో వ్యక్తిగతమైన అభిప్రాయముల ననుసరించి పనిచేయుట కధికార మింకను నాకు కలుగలేదని అప్పుడు నే ననుకొంటిని. దీనిగుఱించి నా హృదయమున నెంత మథన జరిగెనో దాని సూక్ష్మవిచారము దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాసమందు వివరించితిని గాన దాని నిటఁ దడవను. వలయువారట నరయుదురుగాక! ఇచట నీవిషయము వ్రాసినఁ జాలును: తెల్లదొరతనమందలి విశ్వాసము ఈ యుద్ధమున సాయపడుమని నన్ను ముందులకు త్రోసెను. మేము తెల్లదొరతనమువారి ప్రజలమను యోగ్యతచే మన కుండవలసిన హక్కులను మనము నిర్బంధించి పుచ్చుకొనుచో తెల్లదొరతనమువారి ప్రజలమను యోగ్యతచేతనే బ్రిటిష్ రాజ్యమును రక్షింప సాయపడుట మనకు ధర్మమయి యున్నదని నే నెంచితిని. భారతీయుల కన్నివిధముల సున్నతి రావలయుచో బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమువలననే రావలయునని నాఁడు నే ననుకొనుచుండెడివాఁడను.

ఈకారణమున చేరినంతమంది మిత్రులను కూడఁదీసికొని యుద్ధమున దెబ్బలు తినినవారి రక్షణకు మిగుల కష్టించి ఒకదళమును పోగు

చేసితిని. అప్పటికి ఆంగ్లేయులు నల్లవారనఁగా పిఱికివారనియు, అపాయముల నెదురుకొనఁ జాలనివారనియు, వారికిఁ గావలసిన పని వారు చూచుకొనుట తక్క నితర మక్కఱలేని స్వార్థపరులనియు ననుకొనుచుండువారు. ఇందువలన నా ఆంగ్ల మిత్రులు పలువురు నా ప్రయత్నమును చప్పరించిరి. ఒక్క డాక్టరు బూత్ గారు లెస్సగా ప్రోత్సహించిరి. రణాభిహతులకు ఏ మేమి చేయవలయునో దానినంతయు నేర్పిరి. మేము మీ పనికి తగినవారమని డాక్టరుకడనుండి సర్టిఫికెట్టులు పుట్టెను. లాటనుగారును, ఎస్కాంబిగారును ఈ మా యుద్దేశమును మెచ్చుకొనిరి. యుద్ధమున నా సేవ ననుమతింపవలసినదని తుదకు సరకారును వేఁడితిమి. సరకారువారు మమ్మభినందించిరి. కాని ఇపుడు మీ పనితో జరూరు లేదనిరి.

అయితే నేనీ 'జరూరు లేదు'తో నూరకుండలేదు. డాక్టరు బూత్ గారి మద్దతుతో నేటాలు బిషప్పుగారిని దర్శించితిని. మా దళమున చాలమంది భారతీయ క్రైస్తవులు కలరు. బిషప్పునకు మా యుద్యమ మానందము కలిగించెను. ఆయన 'నేను మీకు సాయము చేయఁగల'ననెను.

ఇంతలో ఘటనాచక్రము తన పని చేసికొనుచుఁ బోవుచుండెను. బోయరుల సన్నాహము, దార్ఢ్యము, పరాక్రమము మొదలగునవి అనుకొనినంతకంటె చాల నెక్కువగా కానిపింపఁదొడఁగెను. సరకారువారికి కూటువమూఁకను (రిక్రూటు) పోగుచేసికొనవలసి వచ్చెను. తుదకు మా ప్రార్థనయు నంగీకరింపఁబడెను.

మా దళమున సుమారు ౧,౧౦౦ మంది కలరు. ఇందు నాయకులు సుమారు నలుబండ్రు. సుమారు మున్నూఱుగురు స్వతంత్రులగు భార

తీయులు, మిగిలినవారు గిరిమిటీయులు. డాక్టరు బూత్ గారును మాతో నుండిరి. దళము చక్కగా పనిచేసెను. దీని పని సేవ కీర్తుల మరియు దీనికి రెడ్‌క్రాస్* గుర్తు రక్షణమునకుఁగాను అంటింపఁబడెను. మరియు నొకసమయమున యుద్ధక్షేత్రములోనికిఁగూడ నీదళము పోవలసివచ్చెను. లోఁగడ సర్కారువారు నా యిష్టము చొప్పుననే అపాయస్థలములోనికి మమ్ము ప్రవేశింపఁ జెప్పలేదు. కాని స్పియాంకోపు జారిపోయినపిదప స్థితిగతులు మారెను. అపుడు జనరల్ బులరుగారు 'సాధారణముగా యుద్ధక్షేత్రమునందు పనిచేయవలయునను నిర్బంధము మీకు లేదు. అయినను అపాయమునకు సిద్ధపడి, పడిపోయిన సిపాయీలను గాని, ఆఫీసర్లను గాని రణక్షేత్రమునుండి ఎత్తి డోలీలలో తీసికొని వచ్చుటకు ఇష్టకొందురేని సర్కారువారు మీ యుపకారమును మన్నింతురని వార్త నంపిరి. మే మందుకుఁ బూనుటకు సిద్ధముగ నుంటిమి. కావుననే స్పియాంకోప్ యుద్ధమయినపిమ్మట మేము ఫిరంగిగుండ్లు, తుపాకిగుండ్లు పడుచోట్ల పనిచేయఁ గడఁగితిమి.

ఈదినములలో అందఱము నొక్కొక్కమాఱు ౨౦, ౨౫ మైళ్ల వఱకు తిరిగి పనిచేయవలసి యుండెడిది. ఒక్కొక్కతూరి దెబ్బలు తిని పడిపోయినవారిని డోలీలలో నింతదూరమును మోసికొని రావలసి యుండెడిది. ఇట్టివారలలో జనరల్ వుడ్‌గేటువంటి యోధులను జేరవైచు భాగ్యము మాకు కలిగెను.

* రెడ్‌క్రాస్ అనఁగా లోహితస్వస్తికము. యుద్ధమున పడిపోయినవారి కుపచారము చేయువారు ఎడమచేతిమీఁద పెట్టుకొను ఎఱ్ఱగుర్తు. ఈ గుర్తు కలవారిని శత్రువులు కొట్టరు. అధికము తెలియఁగోరువారు ద. ఆఫ్రికా-సత్యా, ౧-౯. అరయుదురుగాక!

౧౦ బోయరు యుద్ధము

ఆఱువారముల పిదప మాదళమునకు విడుదల యాయెను. స్పియాంకోపును, వాల్ క్రాంజును చేతులనుండి జారిపోయినపిమ్మట లేడీస్మిత్ మొదలగు తావులను బోయరుల ముట్టడినుండి వడిగా విడిపించు నుద్దేశమును మానుకొని బ్రిటిషు సేనాపతి ఇంగ్లండునుండియు, ఇండియానుండియు సేనలను రావించుటకును, అంతవఱకు మెల్ల మెల్లగా పనిచేయుచుండుటకును నిశ్చయించుకొనెను.

మా యొనర్చిన యీస్వల్పకార్యమున కాసమయమున చాల మెచ్చొదవెను. దీనివలన భారతీయుల ప్రతిష్ఠ హెచ్చెను. 'ఆ.... ఇంతకు భారతీయులన నెవ్వరు? రాజ్యపువారసుల్ గదా!' అను మకుటముతో పద్యములను పత్రికలు ప్రకటించెను. జనరల్ బులరు మా సేవను ప్రశంసించెను. మాదళపు నాయకులకు మెడల్సుకూడ లభించెను.

దీనివలన భారతీయులలో ఐక్య మెక్కువాయెను. నాకు గిరిమిటియాలతో సంపర్కము వృద్ధియాయెను. వీరిలో మిక్కిలి వివేక ముదయించెను. హిందువు, తురక, క్రైస్తవుండు, మదరాసి, గుజరాతి, సింధీ, అందఱును హైందవులే యను భావన మిక్కిలి దృఢపడెను. ఇంక భారతీయుల కష్టములు గట్టెక్కునని అందఱనుకొనిరి. ఇటుపిమ్మట తెల్లవారి నడతయందును విస్పష్టముగా భేదము కానవచ్చెను.

యుద్ధసమయమున తెల్లవారికిని మాకును కలిగిన సంబంధము మధురమైనది. వేలకొలంది తెల్లసోల్జరుల పొత్తు మాకు కలిగెను. వారు మాతో మైత్రి పాటించిరి. తమకు మే మొనరించిన సేవకు వారు కృతజ్ఞతాబద్ధులైరి.

దుఃఖసమయములందు మనుష్యస్వభావ మెటులు ద్రవించునో యిందులకు అప్పుడు జరిగిన యొకసంగతిని చెప్పక తప్పదు. మేము

చీవలీశిబిరప్రాంతమున సంచరించుచుంటిమి. రాబర్ట్సు ప్రభువు పుత్రుఁడు లెఫ్టినెంటు రాబర్ట్సుగారికి మర్మావిధమగు గుండు తగిలెను. వారు ప్రాణములఁ బాసిరి. వారిని మోచికొనిపోవు భాగ్యము మా దళమున కబ్బెను. మరలి వచ్చునపుడు ఎండ ఉడికిపోవుచుండెను. అందఱకును నాలుకలు పెడ లాగుచుండెను. దారిలో నొక చిన్న సెలయే ఉండెను. 'ముందెవరు త్రాగవలెను?' అను ప్రశ్న. 'తెల్ల సోల్జరులు త్రావుపయి మేము త్రావెద' మంటిమి. ఆ తెల్ల సోల్జర్లు మమ్ము చూచి వెంటనే, 'ముందు మీరందఱును త్రావుఁ' డనిరి. 'కాదు. ముందు మీరు త్రావుఁ'డని మే మంటిమి. ఇటులు చాల ప్రొద్దువఱకు 'మీరు త్రావుఁ' డనిన 'మీరు త్రావుఁ'డని ప్రేమగౌరవముతో పోటీలు పడితిమి.

౧౧

నగరసంస్కరణము—క్షామనిధి

సంఘశరీరమునం దే యవయవమేని పనికి రాకపోవుట యెప్పుడును నా కిష్టము కాదు. లోకులదోషముల కప్పిపుచ్చి వానిని చూచీ చూడనటు లూరకుండుటగాని, లేక వానిని పోఁజేయకుండగాని మాహక్కులను మా కిడుఁడని కోరుట నా కరుచికరము. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులమీఁద నొక ఆక్షేపము కలదు. అది యేమనఁగా: 'భారతీయులు ఎడ్డెమృగములు; వీరి యిండ్లు, వాకిండ్లు చెత్తచెదారములమైలతో నిండియుండును' అని. మాటిమాటి కీమాటయే. ఇందు కొంచెము సత్యము లేకపోలేదు. నే నచట నుండఁదొడఁగిన నాఁటి దీనిని దూరగింపఁ దలపోయుచుంటిని. ఈదోషమును అడఁపివేయ సమకట్టినది మొదలుకొని పేరుపడియున్న పెద్దలయిండ్లన్నియు పరిశుభ్రపడినవి కాని దర్భ్యములో ప్లేగు ప్రవేశించి ప్రకోపించునను భయము పుట్టనంతవఱకు ఇల్లిల్లు తిరిగి ప్రచారము చేయ వలనుపడలేదు. ఇందు మునిసిపాలిటీవారి సమ్మతి కావలయును. అదియు నాయెను. మేము పనిచేయఁబూనుటవలన వారికిని తేలికయాయెను. మఱియు భారతీయుల కష్టములును తగ్గెను. ఎట్టులనఁగా: ప్లేగు మొదలగునవి ప్రకోపించి యున్నపుడు అధికారులు లోకులమీఁద విఱుచుకొని పడుచుండువారు. ఇందుల కుపాయములు సీమాతిగము లయ్యెడివి. వీరి కిష్టులు కానివారి కోపలేనంత యొత్తిడి కలుగుచుండెడిది. భారతీయులు

శుచిగా నుండుట మొదలిడినపిదప అట్టి కష్టములుగాని, బాధలుగాని లేకపోయెను.

ఈసంబంధమున నేనును కష్టములు చవి చూచితిని. హక్కుల కొఱకు నేటాలుసరకారుతో పోరుటకు వీరివలన నెంత సాయము పడయఁగలిగితినో వీరి విధిని వీరిచేతఁ జేయించుటలో నంతసాయము పడయఁజాలకపోతిని. కొందఱు నన్నవమానించిరి. కొందఱు వినయపూర్వకముగా ఫరవాలేదు ఫరవాలేదని యోసరిల్లిరి. తమ ముఱికి తాము తీసివైచుకొనుట వారికి ఒక ఆపదవలె నుండెను. ఇందులకు డబ్బు ఖర్చు పెట్టుట యనఁగా నింకను కష్టము. దీనివలన నేను ఇదివఱకుకంటె లెస్సగా నేర్చికొనిన దేమనఁగా— 'లోకులచే నేపనియేని చేయింపఁబూనుదుమేని మనకు శాశ్వతమైన ఓర్పుండవలయును.' సంస్కర్తకు కావలయునది కేవలము సంస్కరణము. ఏసంఘమున నతఁడు సంస్కారమును చేయఁగోరునో ఆసంఘమువలన విరోధమును, తిరస్కారమును, ప్రాణాపాయముఁ గూడ వచ్చునని కనిపట్టి యుండవలయును. సంస్కర్త దేనిని సంస్కారమని తెలుపునో సంఘము దానిని 'వికార' మని యేల అనుకొనఁగూడదు? మఱియు వికార మనుకొనకున్న మానె; ఈ విషయమున నుదాసీనముగా నేల యుండఁగూడదు?

ఈయాందోళనమునకు ఫల మిది: భారతీయుల సంఘమునకు ఇండ్లు వాకిండ్లు శుభ్రముగా నుంచుకొనవలసిన యావశ్యకత కొలఁదిగానో గొప్పగానో తెలిసెను. అధికారులలో నాకు కొంచెము గౌరవ మినుమడించెను. నేను ఎల్లపుడు మొఱపెట్టుకొనుచుండెడువాఁడను, లేక హక్కులను వెతకుచుండెడువాఁడను అనియే కాక, ఈవిషయము

లలో నే నెంత దిట్టరినో నా వారిని సంస్కరించుటలోఁ గూడ నంత దిట్టరి నని వారికి బోధపడెను.

కాని సంఘపు మనోవికాసమున కింకను ఒకటి బాకీ కలదు. అది భారతవర్షము నెడ తన ధర్మము నెఱుఁగుట, దానిని పాలించుట. భరతవర్షము నిలుపేద. అచటివారు ధనమునకు విశేషము శ్రేష్ఠి. భారతవర్షమునకు ఆపత్సమయములందు వారు తాము సంపాదించిన ధనమున కొంచెము కొంచె మీయవలెను. ౧౮౯౭ సంవత్సరమున క్షామము వచ్చెను. ౧౮౯౯ సంవత్సరమున దానికంటె పెద్దక్షామము. ఈ రెండు సమయములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి పెద్దసాయము చేయఁబడెను. మొదటితూరి యెన్నియో మొత్తములు వచ్చెను. రెండవతూరి యింత కెంతయో యెక్కువ సొమ్ము చేకూరెను. మేము తెల్లవారిని గూడ చందా లడిగితిమి. వారును కడు సాయపడిరి గిరిమిటియాలు కూడ చాల నిచ్చిరి.

ఈరీతిగా ఈ రెండు క్షామములందును వారికిఁ గలిగిన అలవాటు అటులే నిలిచిపోయెను. హిందూదేశమున నిట్టి సంకటములు కలిగినప్పుడెల్ల వారు ధనము పంపుచుండుట మన మెఱుఁగుదుము.

అటులు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికా భారతీయులకు సేవచేయుచు నొకటితరువాత నొకటిగా అనేకవిషయములను నేర్చికొనుచుంటిని. సత్యమనునది మహావృక్షము. దానిని మన మెంత యధికముగ పోషింతుమో యంత యధికముగ నది ఫలముల నొసఁగును. దానికి అంతమనుచు లేదు. నీవు దీని గనిలోనికి దిగినకొలఁది సేవారూపములయిన రత్నములు నీచేతికి దొరకుచుండును.

౧౨

స్వదేశాగమనము

యుద్ధకార్యము ముగిసినపిదప ఇఁక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాపని తీరినదనియు, మఱి స్వదేశమునసే కలదనియు గ్రహించితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నే యుండుచో ఏదో కొంచెము సేవ కావశ్యకత చిక్కకపోదు కాని అక్కడనే యుండుచో నాకు డబ్బు సంపాదించుటే ముఖ్యకార్యమయిపోవునని శంకించితిని.

దేశమునందలి మిత్రులు దేశములోనికి రమ్మని బలాత్కరించుచుండిరి. దేశమునకు మరలుచో నా కెక్కుడు ఉపయోగ ముండునని నేనును అనుకొంటిని. నేటాలులో మి. ఖానుగారు, మనసుఖలాలు నాజరుగారును ఉండనేయుండిరి.

నా కిఁక సెల వొసఁగుఁడని నామిత్రుల ననురోధించితిని. అతి కష్టముమీఁద ఒకషరతుపెట్టి నా సెలవు మంజూరుచేసిరి. ఆషరతిది: ఒక సంవత్సరములోఁగా ఇక్కడివారికి మీతో పనిపట్టునేని దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు మరలి రావలయును. నా కాషరతు విషమ-షరతుగా నుండెను గాని ప్రేమపాశముచే బద్ధుఁడనయితిని.

కాచరే తాంతణే మనే హరజీ ఏ బాంధీ
జేమ తాణే తేమ తేమ నీరే
మనే లాగీ కటారీ ప్రేమ నీ. *

* ఆ. నాదు మెడకు నాదినారాయణుఁడు సన్న
ప్రేమతంతు వొంటు వేసినాఁడు
దానిఁ బూని యతఁడు తా లాగుకొలఁదిని
నహహా, యతనిదాన నగుచునుంటి.

౧౨ స్వదేశాగమనము

మీరాబాయి చెప్పిన యీయుపాయము యించుమించుగా నాకు నను సరిపడెను. పదునరిలో పరమేశ్వరుఁ డున్నాఁడుకదా! మిత్రుల మాటను త్రోసివేయలేకపోతిని. మాట యిచ్చి సెలవు గొంటిని.

నా కీర్తికి నెక్కుడు సంబంధము నేటాలుతోనే. నేటాలులోని భారతీయులు నామీఁద ప్రేమామృతము కురిపించిరి. ఊరూర అభినందన పత్రములు, ఊరూర వెలగల కానుకలు.

నేను ౧౮౯౬ సంవత్సరమున దేశమునకు వచ్చినప్పుడును కానుకలు దొరకెను. ఈతూరి ఆకానుకలు, ఆసభలు మాచి బెదరిపోయితిని. బంగారు వెండియేఁ గాక వజ్రములుకూడ.

నే నీకానుకల నన్నిటిని స్వీకరింపఁ జెల్లునా? నేను వీనిని దీసికొనుచో వబ్బుతీసికొని లోకసేవ చేయలేదని అనుకొనఁదగునా? నాక్లయంటిచ్చినవి కొన్నిమాత్రము కాక కడమవన్నియు లోకసేవ కొఱకీఁబడినవే అయినను, నాచిత్తమున అవి క్లయంట్లిచ్చిన వనియు, ఇవి యితరు లిచ్చినవనియు భేదము లేదు. పెద్దపెద్ద క్లయంట్లందఱును ఈసార్వజనిక కార్యములకు సాయపడినవారే.

ఈకానుకలలో ఏఁబదిగినీల బంగారుహార మొకటి కస్తురిబాయికి ఉద్దేశింపఁబడినది. అయినను అది నాచేసిన సేవకు ప్రతిఫలముగనే యీయఁబడియుండును. కాన దీనిని విడిపెట్టరాదు.

ఒకనాఁడు రెండు గొప్పకానుకలు వచ్చెను. నాఁటి రేయి నేను పిచ్చివానివలె జాగరము చేసితిని. గదిలో నటునిటు ఊరక తిరుగుచుంటిని. ఏమి చేయను పాలుపోదు. వేలకొలఁది రూపాయలు తీసికొనకుండుటా కష్టముగ నుండెను; పోనీ, తీసికొనుటా అది యంత కన్న కష్టముగనే యుండెను.

ఈకానుకలను నేను జీర్ణముచేసికొనవచ్చును గాని నా యాలు బిడ్డలు? వీరు ప్రజాసేవ కలవాటుపడిరి. సేవకు వెలయుండదని వీరికి ఎల్లప్పుడును నూరిపోయుచుంటిని. నే నింటిలో విలువగల నగలు మొదలగు వాని నుంచుట మానుకొంటిని. ఇంటిలో మితజీవిక నానాఁటి కేర్పాటగుచుండెను. ఇట్టి స్థితిలో బంగారు గడియారములు, బంగారుగొలుసులు పెట్టుకొను టెట్లు? వజ్రాలయుంగరములు తాల్చు టెట్లు? అప్పటికే నగల వ్యామోహము కూడదని నేను చాటి చెప్పుచుంటిని. కావున ఈనగలు, ఈజవాహరీ తీసికొని నే నేమి చేయుదును?

ఇంక వీని నుంచుకొనరాదని తుదకు నిశ్చయించితిని. పారసీ రుస్తుంజీ మొదలగువారిని ధర్మకర్తలుఁగా నేర్పఱచి పత్రము వ్రాసి పెట్టుకొని ప్రొద్దున నే ఆలుబిడ్డలతో సంప్రతించి యీబరువు దింపుకొన నిశ్చయించితిని.

నాభార్య నొప్పించుట కష్టమని తెలియును. మఱి పిల్లల నొప్పించుటలో నేమియు కష్టము కలుగఁబోదని నాకు నమ్మకమే. కావున నే నాపక్షమున వాదింప వీరిని వకీళ్లఁగా నేర్పఱచుకొంటిని.

పిల్లలు వెంటనే ఒప్పుకొనిరి. 'మా కీనగలతో నేమియు ఉపయోగము లేదు. ఎవరివి వారి కిచ్చివేయవలయునని మాయుద్దేశము. మఱి మనకు కావలసియున్నచో మనము చేయించుకొనలేమా?' అని వారనిరి.

నాకు సంతోషము కలిగెను. 'అటులయినచో మీరు మీ అమ్మను ఒప్పింపఁగల రనుకొందు' నంటిని.

'తప్పక, తప్పక. అది మాపని. ఈనగల అవసరము ఆమె కెందుకు? ఆమెకు కావలయునన్నచో మాకొఱకేకదా! మా కక్కఱలేదని మేమే యన్నచో నిఁక నామె యెటులు పట్టుపట్టఁగలదు?'

కాని యీపని మొత్తము మీఁద మిగుల కష్టమని తెలియ నాయెను.

“ఇవి మీకును అక్కఱలేకపోవచ్చును, మీపిల్లలకును అక్కఱలేకపోవచ్చును. పిల్లలా? ఎట్టు లాలించిన నట్టు లాడుదురు. అయితే నాకు పెట్టుకొనవలయునని యుండదనుకొందురేమో? లేదు. కాని రేపు నాకోడండ్రకక్కఱలేదా? మఱియు రేపటిమాట ఎవరి కెఱుక? లోకు లింత ప్రేమతో నిచ్చిన వస్తువులను తిరిగి వారి కిచ్చి వేయుట అప్రశస్తము.” ఈకేలిగాథాగ్ర ఆరంభమయి దీనితో అశ్రుధారయు వచ్చికలిసెను. పిల్లలే చలింపకుండిరి; ఇఁక నేనా చలింపువాడను?

మెల్ల మెల్లగా నే నిట్టు లంటించితిని: “మొదట కట్టుటకు పెండ్లియే తరవాయి. పసితనమున వీరికి పెండ్లిండ్లు చేయుముకదా! ఇఁక పెద్దవా రయిన పిదప వారి పెండ్లిండ్లు వారే చేసికొందురు. అయినను నగనట్రు కావలయునను కోడండ్రను మనము వెదకవలయునా? ఒకవేళ కావలసి యేవచ్చి నంతను; నే నెక్కడికి పాఱిపోవుదును?”

“ఆ, మీసంగతి తెలియదా? నానగలనుగూడ ఒలిచి తీసికొన్న వారు కాదా మీరు! నన్నే పెట్టుకొననీయనివారు నిఁక కోడండ్రకు తప్పక పెట్టెదరు! కట్టువాండ్ర నిప్పటినుండియే పైకానుకలను చేసిపెట్టు చున్నారుకదా! ఈనగలను నేను మరల నీయను. ఇంతియ కాక నాహారమున మీకేమి హక్కు?”

“ఆహారము నీవు చేసిన పనిఁజూచి యిచ్చిరా? నాచేసిన పనిఁ జూచి యిచ్చిరా? ఒకమాట చెప్పు!”

“పోనిండు! అట్టులే. మీరు చేయుచో నేను చేసినట్టులు కాదా? మిమ్ము రాత్రిందివములు నేను సేవించుటలేదా? అది సేవ కాదోటు?

ఇంటికి తీసికొనివచ్చిన అడ్డమైనవారికిని ఎముకలు విఱుగ పనిచేయుట-ఏమి యిది? ఇది యేమియు కాదా?"

ఆ బాణములన్నియు వాఁడియైనవి. ఎన్నియో గ్రుచ్చుకొనుచునే యుండెను. కాని నగలు తిరుగ ఇప్పించుటకు నిశ్చితుఁడనై యుంటిని. తుదకు పెక్కుమాటలు జరిగిన తరువాత నెటులో ఒకటులు సమ్మతి పడసితిని. ౧౮౯౬ మఱియు ౧౯౦౧ సంవత్సరములందు వచ్చిన కానుకల నన్నిటిని త్రిప్పి యిచ్చివయిచితిమి. దీనికి దానపత్రము వ్రాసితిని. నా అనుమతితోఁ గాని, ధర్మకర్తల అనుమతితోఁ గాని ప్రజాసేవ కిది యుపయోగింపఁబడ వలయునను షరతుతో నీసొమ్మంతయు బాంకులో వేయఁబడెను.

ప్రజాకార్యములకు ధనము వలసినవుడు తఱుచు ఈధర్మమునుండి ధనము తీయవలయు ననుకొంటిని గాని దీనిని ముట్టకయే వలయుధనమును సమకూర్పఁ గలిగితిని. నేఁటికిని అది ఆపత్కాలరూపముగా నున్నది. అది యిటులు క్రమముగా వృద్ధియగుచున్నది.

ఈ చేఁతకు నా కెన్నఁడును పశ్చాత్తాపము కలుగ లేదు. కాలము గడచిన కొలఁది కస్తురిబాయియు దీని యౌచిత్యము నెఱిఁగికొనఁ దొడఁగెను. ఈ రీతిగా నేను పలు తెగల ప్రలోభనములనుండి తప్పుకొని పోయితిని.

లోకసేవకున కెట్టి కానుక లేని వచ్చుఁ గాక: అవి యతని నిజవస్తువులు కాఁజాలవని నా నిశ్చితాభిప్రాయము.

౧౩

మరల భారతదేశములో

ఈ రీతిగా నేను దేశమునకు మరలితిని. దారిలో మారిషస్ రేవు తగిలెను. అచట నోడ చాలకాల మాఁగును. నే నచట దిగి చుట్టు ప్రక్కలవారి స్థితిగతులు తెలిసికొంటిని. అచట నొకరేయి గవర్నరుగా రయిన చార్లెసు బ్రూసుగారికి అతిథి నయితిని.

దేశమునకు క్రమ్మఱిన పిదప కొంచెముకాల మటునిటు తిరిగి గడపితిని. ఇది ౧౯౦౧ సంవత్సరమునాఁటి ముచ్చట. కలకత్తాలో ఆయేఁడు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులు దిన్షా ఎడుల్జీ వాచా గారు. నేనును దానికి పోవలయు ననుకొనుచుంటిని. కాంగ్రెసు చూచుట నా కదే తొలిసారి.

బొంబాయినుండి సర్ ఫిరోజిషా గా రెక్కినరైలులోనే నేనును వెళ్ళితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికా విషయములు వీరితో ముచ్చటింప వలసియుండెను. వీరి పెట్టెలో ఒకస్టేషనుదాఁక అనుగమించుటకు నాకు సెలవాయెను. వారు ఒక పెట్టెను పుచ్చుకొనిరి. వారిరాజ వైభవము, ఖర్చు కరామతు నాకు వాకపే. ఏర్పాటయిన స్టేషనులో వీరిపెట్టెలోనికి పోతిని. అప్పుడా పెట్టెలో దిన్షావాచాగారును, చిమన్లాల్ సెతల్వాడుగారును ఉండిరి. వీ రందఱు రాజనీతినిగూర్చి ముచ్చటించుకొనుచుండిరి. నన్నుఁ జూచి ఫిరోజిషాగారు "గాంధీ! నీపని అనుకూలముగా లేదు. నీ కిష్టమైన మాదిరి జరుపఁబడు ననుకొనుము. అయితే మొదట మనకు మనదేశములో నేమి హక్కు లున్నవి గనుక?

మన దేశమున మనకు సత్తా లేనంతవఱకు ఈ పరివేశములలో మనస్థితి బాగు పడవలె నన్న నెటులు బాగుపడును?"

నేను స్తంభితుఁడ నయిపోతిని. చిమన్‌లాల్ గారు గూడ వారితో నేకీభవించిరి. కాని జిన్నాగారు నాకేసి దయాదృష్టిఁ జూపిరి.

ఫిరోజిషాగారిచే నొప్పింపఁ బ్రయత్నించితిని. వారు బొంబాయి కిరీటము లేని పాదుషా. అట్టివారిని నాబోఁటివాఁడా ఒప్పించుటం! అంతటితో కాంగ్రెసులో ఈతీర్మానమా మోదింపఁబడును గదా యని సంతసించితిని.

నా కుత్సాహము కలిగించుటకు వాచాగారు 'తీర్మానము తయారుచేసి నాకు చూపుట మంచిది' అనిరి.

నేను ధన్యవాదములు చెప్పితిని. రెండవస్టేషనుకడ బండి యాఁగఁగనే దిగి నాపెట్టెలోనికి వచ్చి కూరుచుంటిని.

కలకత్తా చేరితిమి. నగరవాసులు, అధ్యక్షుఁడు మొదలగు నాయకులను మహావైభవముతో తీసికొని పోయిరి.. నేనొక స్వచ్ఛంద సేవకుని పిలిచి, 'బస లెక్కడ?' అని అడిగితిని.

అతఁడు నన్ను రిప్పన్ కాలేజికి తీసికొనిపోయెను. అచట పలుతెఱఁగుల ప్రతినిధులు కలరు. భాగ్యవశమున నేనున్న విభాగమునకే లోకమాన్యులను వేంచేసిరి. వా రొకదిన మాలస్యముగా దయచేసిరని నాకు గుర్తు. లోకమాన్యులెచట నుందురో అచట నొక చిన్న దర్బారు జరుగుచునే యుండును. నేను చిత్రకారుఁడ నైతినేని శయ్యపై కూర్చున్న వారిని కూర్చున్నటులు లోకమాన్యుని చిత్రించియుందును. ఆచోటు, వారి యునికి మొదలగున వన్నియు అంతస్పష్టముగా గుర్తు

న్నవి. వీరి దర్శనమునకు వచ్చు కొల్లలకొలది జనులలో ఒకరిద్దఱి పేరు చెప్ప కలను. అమృతబజారు పత్రికాధిపతి—మోతీబాబు. వీరి యిరువుర పెద్ద నవ్వును, పరిపాలకుల అన్యాయముల గుఱించి వారు చెప్పుకొనిన మాటలును మఱపు రాఁజాలవు.

ఇఁక నచటి కాంగ్రెసువారి నివాసములలో పరిస్థితిని విచారింతము.

స్వచ్ఛందసేవకులలో ఒకరి కొకరికి పడదు. ఎవరికేని ఒకపని అప్పగింతుమా అది అతనివలనఁ గాదు. అతఁడు వెంటనే మఱియొక నితోఁ జెప్పును. అల్లతఁ డింకొకనితోఁ జెప్పును. ఇఁక అభాగ్యులగు ప్రతినిధుల పని రెంటికిఁ జెడిన రేవడ.

కొంతమంది స్వచ్ఛందసేవకులతో నేను మాటమంతి కలిపితిని. వీరికి కొంచెము దక్షిణ-ఆఫ్రికా భోగట్టా చెప్పఁగా వారు కొంచెము సిగ్గిలిరి. వీరికి నేను సేవాధర్మము తెలుప యత్నించితిని. వారికి కొంచెము కొంచెము బోధపడెను. కాని సేవాప్రేమ ఎక్కడఁ బట్టిన నక్కడ పుట్టగొడుగులవలె పుట్టుకొని వచ్చునది కాదు. ఇది లోపలనుండి పుట్టుకొని రావలయును. అటుపిమ్మట అభ్యాస ముండవలయును. అమాయికులును, సరళులును అగు ఈస్వచ్ఛందసేవకులకు మనస్సులో ఇచ్ఛ మాత్రము కావలసినంత; కాని నేర్పు, పిదప అలవాటు ఎటు లబ్బును? ఏమందురా? కాంగ్రెసు సంవత్సరమునకు మూన్నాళ్లు మాత్రము గదా! అయిన పిమ్మటనే అది నిద్రకుఁ బోవును. ఏఁటాదికి మూఁడునాళ్ళ సేవవలన వీరి కందు యోగ్యత యెటులు కలుగును?

మఱియు ప్రతినిధులును స్వచ్ఛందసేవకులవంటివారే. వీరికిని మూఁడునాళ్ల అభ్యాసమే. వీరు తమపనిని తాము చేసికొనరు. హుకుము

లిచ్చి పనులు చేయించుకొందురు. 'ఓయ్! వలంటీర్! అది తే, ఇది తే' అని ఊరక హుకుములు జారీచేయుదురు.

అంటరానితన మిచట మిక్కుటముగాఁ గానిపించెను. ఆవల వంటయిల్లు విడిగా ఏర్పాటు చేయఁబడెను. భుజించుచుండఁగా నెవరును చూడరాదు. అందులఁ జేసి కాలేజి-ఆవరణమున వారికి విడిగా వంటయిల్లు ఏర్పాటయినది. దృష్టిదోషము తగులకుండ చుట్టును దడులు, దానినిండ ఊఁపిరి సలుపనంత పొగ. పాకశాల అదే; పానశాల అదే; భోజనశాలయు నదే. అది వంటిల్లు కాదు, చందుకా పెట్టె. అన్నివైపులను మూఁత!

ఇది వర్ణధర్మమునకు విరుద్ధముగాఁ గానిపించును. కాంగ్రెసు-ప్రతినిధులలోనే యింత అంటరానితన మున్నచో నిఁక నిట్టివారిని ప్రతినిధులనుగాఁ బంపు లోకులలో ఎంత యుండును? ఇంతకు మూఁడింతలు. ఈ ప్రత్యుత్తరముతో నా ముఖమునుండి ఉహ్హాని నిట్టూరుపు వెలువడెను.

ఇఁక నచటి కంపునకు మితిలేదు. నలుదిక్కుల నీరు నీరు నీరు. మఱి మఱుఁగు దొడ్లు తక్కువ. ఆ కంపు తలఁచుకొన్నచో డోఁకు వచ్చుచున్నది. ఒక స్వచ్ఛందసేవకుని దృష్టి దాని దెస మరల్చితిని. 'అది పాకీవాని పని' యని అతఁడు నిర్భయముగా ననెను. 'నా కొక చీఁపురుకట్ట తెచ్చి పెట్టు' మంటిని. అతఁడు తెల్లఁబోయి నా మోము చూడ మొదలిడెను. తుదకు వెతికి చీఁపురుకట్ట నేనే తెచ్చుకొంటిని. మఱుఁగు దొడ్డి బాగుచేసితిని. కాని అది నా యుపయోగమునకే. ఎక్కడి లోకము? ఎక్కడి మఱుఁగు దొడ్లు? ఎన్ని మాఱులు బాగుచేసినను చాలదు. కాని అంత పని నాకు మించినది. కావున నా

పనినే నేను చేసికొని సంతోషపడ నాయెను. నలుగురికిని ఈ కంపు కొట్టినటులు లేదు.

ఇది యింతటితో నాగలేదు. కొందఱు రాత్రిపూట తమగది వసారాలోనే మలవిసర్జనము, మూత్రవిసర్జనము చేయఁగడంగిరి. స్వచ్ఛందసేవకులకు ప్రొద్దుననే చూపితిని. ఎవరును బాగుచేయ నొల్లరైరి. తుదకా గౌరవము నాకే దక్కెను.

ఈ కాలమున వెనుకటికంటె కొంచెము మాఱెను గాని నేటికిని ఈమాట మనసునకు పట్టని ప్రతినిధులు నివాసములలోనే మలవిసర్జనమునకు వెనుదీయరును; స్వచ్ఛంద సేవకులు బాగు చేతకు సిద్ధపడరును.

కాంగ్రెసు మఱికొన్ని దినములు జరుగునో అంటు రోగములను బసచేయు ననుకొంటిని.

౧౪

గుమాస్తా-బేరా*

కాంగ్రెసు-ప్రారంభమున కింకను రెణ్ణాళ్ల వ్యవధి యున్నది. కాంగ్రెసు-ఆఫీసులో నాకేమేనిపని దొరకునేని కొంచె మనుభవము సంపాదింపవచ్చునని తోఁచెను.

కలకత్తాలో దిగిననాఁడే కాల్యకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని కాంగ్రెసు-ఆఫీసుకు వెళ్లితిని. శ్రీ భూపేంద్రనాథ బసు గారును, శ్రీ ఘోషాలు గారును కార్యదర్శులు. భూపేంద్రబాబు కడకుఁ బోయి యేదేని పని చెప్పుఁ డంటిని. వారు నన్నుఁ జూచి యిట్టు లనిరి:

'నాకడ నేమియు పని లేదు. కాని బహుశా ఘోషాలు గారేమేనియు చెప్పఁగలరు. వారిని చూడు.'

ఘోషాల్ బాబుగారికడ కేఁగితిని. వారు నన్ను క్రిందినుండి మీఁదిదాఁకఁ జూచిరి. కొంచెము చిఱు నవ్వి యిట్టు లనిరి:

'నాకడ గుమాస్తాపని కలదు. చేయుదువా?'

'తప్పక చేయుదును. నాకు చేఁతనయినంతపని చేయుటకే తమ సన్నిధికి వచ్చితిని.' అని నే నంటిని.

'కుఱ్ఱఁడా! నిక్కముగ సేవాభావ మిదియే.'

వీరికి దాపున కొందఱు స్వచ్ఛంద సేవకు లుండిరి. వారికేసి తిరిగి వీ రిట్టు లనిరి:

* 'బేరర్' అను ఇంగ్లీషుమాట కిది యపభ్రంశము. ఇంటి పనిదాగులవాడని యర్థము. కలకత్తాలో ఇంటినౌకరును 'బేరా' అనుట రివాజయిపోయినది.

౧౮ గుమాస్తా-బేరా

'మానితిరా! ఈ క్షుద్రపుం జే పనికో!'

మరల నాకేసి తిరిగి యిట్లు లనిరి: 'అదిగో! ఆ యుత్తరముల కట్ట ఒక్కటే తీసికో! ఇదిగో! ఈ కుర్చీమీదఁ గూర్చుండి మొదలు పెట్టు! చూడు! నాకొఱకు వందలకొలఁది వచ్చుచుందురు. వీరితో నైనే మాటలాడనా, మఱి యీయుత్తరములకు జవాబులు వ్రాయుచునే కూరు చుండెనా! ఈపని చూచుటకు నాకు గుమాస్తా లేఁడు. ఈ యుత్తరము లలో చాలవఱకు పనికిమాలినవి. కాని నీవన్నిటిని చదివిచూడు. ఆవశ్యకములగు వానికి ప్రత్యుత్తరము లిమ్ము. నాతో సంప్రతింపవలసి యున్న సంప్రతింపుము.'

నన్నింతగా నమ్మినందులకు సంతసించితిని.

ఘోషాలుగారు నన్నెఱుఁగరు. పిదప నా నామధేయము తెలిసెఁగాని. నా కొసఁగిన యీపని కడు తేలిక. ఈపని నంతయు వడిగా ముగించితిని. ఘోషాల్ బాబుగారు సంతసించిరి. ఈయన మాటల ప్రోవు. మాటలతో చాలకాలము గడపఁగలరు. నా సంగతి తెలిసికొన్న తరువాత నా కీగుమాస్తాపని నిచ్చినందులకు నొచ్చుకొనిరి. నేను వారి నిట్లని నిశ్చింతులఁ గావించితిని:

'అయ్యా, నే నెక్కడ? మీ రెక్కడ? కాంగ్రెసు సేవలో మీ తలవెండ్రుకలు నెరసినవి. నాకంటె తామ వృద్ధులు. నే ననుభవము లేని కుర్రవాఁడను. మీ రీపని నిచ్చినందులకు కృతజ్ఞుఁడను. ఏలనఁగా ముందు ముందు నాకు కాంగ్రెసులో పని చేయవలయునని యున్నది. ఆపని తెలిసికొనుటకు దుర్లభమైన యవకాశము మీ రొసఁగితిరి.'

'నిజముగా నీపంథము మంచిది. కాని ఈకాలపు కుఱ్ఱవాండ్రు ఇటు లుండరు. కాంగ్రెసు పుట్టినకడ నుండియు నే నెఱుఁగుదును.

దీనిని స్థాపించుటలో హ్యూముగారితో పాటు నాకును పాలు కలదని ఘోషాలు బాబుగా రనిరి.

మా కిటులు బాగుగా పరిచయము కలిగెను. మధ్యాహ్నభోజనము మేమిరువురము కలిసి. ఘోషాల్ బాబు గారి చొక్కాకు గుండీ 'బేరా' తగిలించెడి వాఁడు. అది చూచి 'నేనే ఆపని చేయుదు' నంటిని. నా కది మంచిదని తోఁచెను. పెద్ద లన్న నాకు కడు నాదరము. వారికి నామనస్సు లెస్సగా తెలిసిపోయిన తరువాత తమ నిజకార్యముల నన్నిటిని నాచేఁ జేయించుకొను చుండెడివారు. గుండీలు పెట్టించుకొనుచు మూతి బిగించి నాతో నిటు లనెడివారు: 'చూచితివా? కాంగ్రెసు సెక్రటరీకి బొత్తములు పెట్టుకొనుటకుఁ గూడ తీరిక లేదు. ఏలనఁగా అప్పుడును అతనికి చేయవలసిన పను లున్నవి.' ఈ యమాయికతకు నాకు లోలో నవ్వు వచ్చెను గాని వారికిఁ జేయు శుశ్రూషను గురించి అప్రీతి యిసుమంతయు కలుగ లేదు. దీని వలన నాకుఁ గలిగిన లాభ మమూల్యము.

కొలఁదినాళ్లలోనే కాంగ్రెసు తంతు అంతయు తెలిసికొంటిని. పెద్దల పరిచయము లభించెను. గోఖలే, సురేంద్రనాథ బెనర్జీ మొదలగు యోధులు వచ్చుచు పోవుచు నుండిరి. వీరి వైఖరి తెలిసికొననాయెను. కాంగ్రెసులో కాల మెంత వృథాయగునో తెలిసెను. ఇంగ్లీషుభాషయొక్క యధికారము చూచితిని. దానిని చూడఁగా నాకపుడే దుఃఖము వచ్చెను. ఒకని పని పదిమంది చేయుటయు, ఆవశ్యకమైనపని కెవరును రాకుండుటయు చూచితిని.

వీని యన్నింటి యెడలను నామనస్సు పని చేయు చుండెను. కాని చిత్తము ఇటులు ఉత్తర మిచ్చెను. 'ఇంతకన్న నెక్కువ సంస్కరణము జరుగుట అసంభవమేమో!' కావున దేనిని గురించి మనస్సులో దుర్భావము పొడమ లేదు.

౧౭

కాంగ్రెసులో

మహాసభ మొదలాయెను. ఆ మంటపము యొక్క భవ్యత, ఆస్వయంసేవకుల పరంపర, మంచాసీనులయిన ఆ పెద్దపెద్దల సముదాయము చూచి నిర్ఘాంతపోతిని. ఈసభలో నాకు తా వెచ్చట నని తికమకపడితిని.

అధ్యక్షుని ఉపన్యాస మొక గ్రంథము! దీని నంతయూ చదువుట అసంభవము. కొన్నికొన్ని అంశములే చదువఁబడెను.

పిమ్మట విషయనిర్ణయసభ కెన్నికలు. గోఖలేగారు నన్నటకుఁ గొంపోయిరి.

సర్ ఫిరోజిషాగారు నా ప్రస్తావము నిజమునకే అంగీకరింతు ననిరి. కాని అందలివా రెవ రెప్పుడు దీనిని ప్రతిపాదింతురో యని (ఈ మొదలగు విషయముల) అరయుచుంటిని. ప్రతితీర్మానమునకు దీర్ఘదీర్ఘములగు నుపన్యాసములు జరుగుచుండెను. అవన్నియూ ఇంగ్లీషులోనే. తీర్మానమును సమర్థించువారలందఱు అతిసమర్థులే. ఈనగారాఖానాలో నాతూతూ వినువా రెవ్వరు? రాత్రి ప్రొద్దుపోయినకొలఁది నాగుండియలు దడదడలాడఁ దొడఁగెను. చివరచివరకు మిగిలియున్న తీర్మానములు వాయుయానముల పరుగునఁ బోవుచుండెను. అందఱును ఇంటికిఁ బోవ నుఱుకులమీఁద, పరుగులమీఁద నుండిరి. రాత్రి పదకొండు దాఁటెను. నాకు మాటలాడఁగల సాహసము లేదు. గోఖలేగారికి లోఁగడనే తీర్మానము చూపియుంటిని. వారి కురిచీకడకు వెళ్ళి మెల్లగా నిటు లంటిని:

‘నా మాట మఱవకుఁడు!’

వా రిటు లనిరి: ‘నాకు గుర్తులోనే యున్నది. వారి వేగమును మీరు చూచుచునే యుంటిరిగదా! కాని దానిని తప్పిపోనీయను.’

‘ఏమి? అంతయు ముగిసినదికదా!’ అని సర్ ఫిరోజిషా గారనిరి.

‘ఇంకను దక్షిణ-ఆఫ్రికాను గుఱించిన ప్రస్తావము మిగిలి లేదా? గాంధిగారు చాలసేపటినుండి వేచియున్నారు’ అని గోఖలేగారు ఎలుఁగెత్తి చెప్పిరి.

‘మీ రా తీర్మానమును జూచియుంటిరా?’ అని సర్ ఫిరోజిషాగా రడిగిరి.

‘చూచితిని.’

‘మీకు బాగుగా నున్నదా?’

‘ఆ. అంతయు బాగుగా నున్నది.’

‘అయితే గాంధీ! చదువు!’

నేను వడఁకుచు దానిని జదివి వినిపించితిని.

గోఖలేగారు దానిని సమర్థించిరి.

‘ఏకగ్రీవముగా తీర్మానింపఁబడిన దని అంద ఱఱచిరి.’

‘గాంధీ! నీ వయిదు నిమిషములు మాటాడు’మని వాచాగారనిరి.

‘నా కా తెఱఁ గేమియు బాగుండలేదు. ఆ ప్రస్తావము నర్థము చేసికొను కష్ట మెవ్వరును పూనుకొనలేదు. అందఱును ఎప్పుడు పోవుదమా అని కనిపట్టుకొనియుండిరి. గోఖలేగారు లోఁగడ చూచియున్నందులఁజేసి మఱియెవరికిని చూడను వినను ఆవశ్యకత తోఁపలేదు.

చూపియు నుంచెను.

ఉపన్యాస మెట్లో యని ఆలోచింప సాగితిని. అయిదు నిమిషములలో నేమి చెప్పను? నేను చెప్పవలసిన విషయమును సిద్ధము చేసికొంటిని. కాని ఆవశ్యకములగు పదములు గోచరింపవు. ఏమైనను యనుకొంటిని! ఇంటికడ వ్రాసికొనిన ఉపన్యాసమును చదువరాదని నిశ్చయించుకొంటిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఉపన్యాసము లిచ్చుటలోఁ గల నిస్సంకోచత యిప్పుడు మాయ మయి పోయి నట్లు తోఁచెను.

నా ప్రస్తావనసమయము రాఁగనే సర్ దిన్‌షాగారు నాపేరు చెప్పఁగా నేను నిలువఁబడితిని. తల తిరుగఁ బోసాగెను. తీర్మాన మెట్లో చదివితిని. ఎవరో ఒకకవి తన కవిత్వమును ప్రతినిధు లందఱకు పంచి పెట్టుచుండెను. అందు విదేశగమనమును స్తుతించి, సముద్రయాత్రను స్తుతించి ప్రశంస కలదు. నేను వానిఁ జదివి వినిపించి దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని కష్టములు కొంచెము వెల్లడి చేసితిని. ఇంతలో దిన్‌షాగారు గంట బజాయించిరి. అప్పటికి అయిదు నిముషములు పూర్తి కాలేదని నాకు తెలియును. అయితే ఇంక రెండు నిమిషముల అవకాశ మున్నదని సూచింప నాగంట కొట్టుదు రని నాకు తెలియదు. అనేకు లఱగంటలవఱకు మాటలాడుచుండుట నేను వింటిని కాని అప్పు డిట్టులు గంట మ్రోఁగలేదు. దానఁజేసి నాకు కష్ట మనిపించెను. గంట మ్రోఁగఁగనే కూరుచుంటిని. కాని నేఁ జదివిన పద్యములు సర్ ఫిరోజిషాగారికి సరియగు ప్రత్యుత్తర మగు నని బాల్యచాపలముచే అప్పు డనుకొంటిని.

తీర్మాన మామోదింపఁబడెనా లేదా యని అడుగ నక్కఱయె లేదు. ఆరోజులలో ప్రతినిధులకును ప్రేక్షకులకును భేదము లేదు. ఏప్రస్తావమునకును విరోధ మనునది లేదు. అందఱు చేతు లెత్తుదురు.

ఏతీర్మానమయినను ఏకగ్రీవముగా నా మోదింపఁబడుచుండెను. నా తీర్మానమునకును అదియే స్థితి. ఇందువలన నాతీర్మానము నెడల నాకు అంతగా ప్రయోజనము కానిపింపలేదు. కాని కాంగ్రెసులో దీని ప్రస్తావము జరిగెను; చాలు, నా కానందము. దీని మీఁద కాంగ్రెసు మొహరు పడెను. ఇదియే సమస్త భారతవర్షము యొక్కయు మొహరు—ఈజ్ఞానము, ఈసంతోషము, ఎవరి కైనను తృప్తికరము కాదా?

౧౬

లార్డు కర్జన్ దర్బారు

కాంగ్రెసు ముగిసెను కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికావనులను గురించి ఛేంబర్ ఆఫ్ కామర్స్ మొదలగువారితో పని యుండుట వలన కలకత్తాలోనే యుంటిని. ఇంచుమించు ఒక నెల పట్టెను. ఈ తూరి హోటలులో నుండుటకు బదులు పరిచయము సంపాదించి ఇండియన్ క్లబ్బులో నుండు నేర్పాటు చేసికొంటిని. అచట గొప్పగొప్ప భారతీయులు బసచేయుదురు. కావున వారి పరిచయము లభించును. అప్పుడు దక్షిణ-ఆఫ్రికా విషయములలో వారికి ఉత్సాహము కలిగింపవచ్చునని నాయాశ. ఎల్లప్పుడు కాకున్నను అప్పుడప్పుడు గోఖలేగారు క్లబ్బునకు బిలియార్డ్సు ఆడుటకు వచ్చెడివారు. నేను కలకత్తాలోనే యుండునన్నభోగట్టా ఆయనకు తెలిసి తనకడనే నన్నుండుమనెను. నేనును సాదరముగా ఇయ్యకొంటిని. కాని నాయంతట నేనే యచటికేగుట యుక్తమనిపింపలేదు. ఇట్టులు రెండుమూడు దినములు చూచి గోఖలేగారు స్వయముగా నన్ను తీసికొనిపోయిరి. వారు నా ముభావమును చూచి యిటు లనిరి:

'గాంధీ! నీ వీ దేశమునందే యుండవలయును గాన ఈ బిడియముచే పనులు సాగవు. నీ వెంతమందితో పరిచితి చేసికొన్న నంత మేలు. మరి నీచేత కాంగ్రెసు పనులు చేయింపవలయును.'

గోఖలేగారికడకు వెళ్లకముందు ఇండియన్ క్లబ్బులో నేనుండగా జరిగిన ముచ్చటలను కొన్ని చెప్పవలయును.

ఈ దినములలో లార్డ్ కర్జను దర్బారు తీర్చెను. అచటికి ఆహూతులయిన రాజులును, మహారాజులును కొంత అచటనే యుండిరి. వారిచట నెప్పుడును బంగాళీదోవతులను గట్టి కురతా తొడిగి ఉత్తరీయములు వేసికొనుచుండువారు. నాఁడు కాసాలకు తగు పంట్లములు తొడిగిరి. గౌనులు వేసిరి. తళతళలాడు బూట్లు తొడిగిరి. నాకిది చింతాజనకమాయెను. ఈ క్రొత్తవేషమునకు కారణమేమని యడిగితిని.

'మా దుఃఖములు మాకే తెలియును, మా ధనసంపత్తి, మా బిరుదములు ఖాయముగా నుంచుకొనుటకు నేయే యవమానములు భరింపవలసి వచ్చునో మీ కెటులు తెలియఁగలదు?' అని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

'పోనిండు, అయితే ఈ కాసాతలపాగ లేమి? ఈ కాసా బూట్లేమి?'

'మాలోను కాసాలలోను మీ కేమి భేదము కానిపించుచున్నది? వాండ్రు మా కాసా లగుచో మేము కర్జనకు కాసాలము కామా? మేము దర్బారుకు గైరుహాజరగుచో దాని ఫల మనుభవింపవలసివచ్చును. మా సహజవేషముతో దర్బారుకు పోవుదుమా అది యపరాధముగా పరిగణింపఁబడును. ఇది యటుండె. అచ్చటికి వెళ్లుదుము: కర్జనుతో మాటలాడఁ దరమా? రామరామ! ఒక్కమాట!'

ఈ శుద్ధహృదయునిపై నాకు జాలి కలిగెను.

ఇటువంటి దర్బారు మఱియొకటి నాకు గుర్తువచ్చుచున్నది. లార్డు హార్డింజి హిందూ విశ్వవిద్యాలయమునకు శంకుస్థాపనము కావించిననాఁట నొక దర్బారాయెను. ఇందు రాజులును, మహారా

జాలును గలరు. భారతభూషణము మాలవ్యాగారు నన్నచ్చటకు రావ లసినదని పట్టుపట్టిరి. నేనట కేగితిని. కేవలము స్త్రీలకే శోభ తేద గిన వారి వస్త్రభూషణములను జూచి మిక్కిలి సంతాపము చెందితిని. పట్టు పాజామాలు, పట్టు అంగరఖాలు, మెడలలో వజ్రములతోను ముత్తె ములతోను మాలలు, బాహువుల బాజుబంధులు, తలపాగలపై వజ్రములు, ముత్తెములు పొదిగిన తురాయిలు — వీని యన్నిటితో పాటు నడు ములందు బంగారు పిడిగల కరవాలములు! ఇవి రాజచిహ్నములా, దాస్యచిహ్నములా? ఈ నామర్దా నగలను తమ యిష్టము చొప్పుననే వీరు ధరించుచుండిరని నేననుకొంటిని. కాని యిట్టిదర్బారులకు ఇట్టి వస్త్రభూషణములతో వచ్చుట వీరికి విధి యని తెలిసెను. కొందరు రాజుల కిట్టి వస్త్రభూషణము లింపితము కావనియు, ఇట్టి దర్బారు లందుతక్క మరియెన్నడును వీనిని తాకరనియు తెలిసెను. ఈమాట యెంతవరకు సత్యమో నేనెఱుంగ. ఇతరావసరముల యందు వారు ధరింతురో ధరింపరో. వైస్రాయి దర్బారునందు సరేగాక, ఇతరస్థలము నందు సరేగాక, ఆడువారికి వలె నగలను వీరు తొడ్తురని తెలియుట మిక్కిలి దుఃఖదాయకము. ధనము, బలము, మానము, ఇవి మనుష్యులచే నెట్టి యెట్టి పాపములను, అనర్థకములను చేయింపవు!

౧౨

గోఖలేగారితో నొకనెల—౧

మొదటి నాఁటనే గోఖలేగారు నాక్రొత్తఁ బాపిరి. నన్ను తమ్ముని చందమునఁ జూచుకొనిరి. నాయావశ్యకముల నన్నిటి నెఱిఁగి కొని వాని నేర్పాటుచేసిరి. అదృష్టవశమున నాకుఁ గావలసినవి కడుఁ గొలఁది. నాపనులన్నియు నేనే చేసికొనుట నాకలవాటు గాన నాకుఁ జేయఁదగినది కడుఁ గొలఁది యాయెను. నాపనులు నేనే చేసికొనుట, మడిశేవము, పూనిక, నియమము—ఇవన్నియు వీరి మనస్సున ముద్రితములగుటఁ జేసి నేను నివ్వెఱపడు నంతగా నన్ను నుతించెడువారు.

వారు నాకడ నేమియు దాఁచినటులు నాకు గుఱుతు చాలదు. తమను జూడవచ్చిన గొప్పవారందఱితో నాకు పరిచయము గలిగించెడు వారు. ఈపరిచితులందఱిలో డాక్టరు ప్రఫుల్లచంద్రరాయలు ప్రధానులు. వారు పొరుగుననే ఉండెడివారు. మఱి యెల్లపుడును వచ్చుచుండెడివారు.

‘ఈప్రొఫెసరు రాయిగారికి నెల కెనిమిది వందల రూకలు జీతము. అందు నలుబది రూకలు మాత్రము తమ కుంచుకొని మిగిలిన దంతయు ప్రజాసేవ కిచ్చివేయుదురు. వీ రింతవట్టు పెండ్లాడలేదు, ఇఁక ముందు పెండ్లాడను దలఁపలేదు.’ అని చెప్పి గోఖలేగారు నాకు వీరితో పరిచయము కలిగించిరి.

నేఁటి రాయిగారికిని నాఁటి రాయిగారికిని నాకు అట్టే భేదము కానరాదు. ఇపు డెట్టి వస్త్రములు తాల్చుచుండిరో అపుడును ఇంచు

మిం పట్టిరే. ఇప్పుడు ఖాదీ వచ్చిపడెను. అప్పటికింకను అది లేదు. స్వదేశీపు మిల్లుబట్ట లుండెడివి. వీరి యిరువురి సంభాషణము వినుచుండగా నాకు వినుకున్నమాట ఉండెడిదికాదు. వీరి సంభాషణమంతయు దేశ హితపూర్ణము, లేక జ్ఞానపూర్ణము. వీరు మాటలాడు కొన్ని మాటలవలన కష్టము కూడ కలిగెడిది; ఏలనగా వీరు కొందఱ నాయకులను గూడ విమర్శించు చుండెడివారు. నేను పవిత్రము లనుకొన్న వా రెందఱును పరమాణువు లైరి.

గోఖలేగారు పనిచేయు రీతి ఎంతయానందజనకమో అంత జ్ఞానజనకము. నా కొక నిమిషము వృథగా పోనిచ్చెడువారుకారు. వీరి ప్రతికార్యమును దేశముకొఱకే; మాటలాడుటయు దేశముకొఱకే. వారి మాటలలో మాలిన్యముకాని, సంకోచముకాని, అసత్యముకాని లేదు. భారత దేశ దారిద్ర్యము, పారతంత్ర్యము—ఈ రెండును వీరిమనస్సును నొప్పించు చుండెడివి. పలువురు వీరిని పలువిధములుగా ఆకర్షించుటకు వచ్చు చుండెడువారు. వీ రందఱకును ఒకటే జవాబు—'మీరు మీపని చేయుడు, నన్ను నా పని చేసికొననిండు. నాకు గావలసినది దేశ స్వాతంత్ర్యము. అది కలిగిన పిమ్మటనే మఱియొకటి. ఇప్పటికి నాకీ పనితో ఒకక్షణమును తీరిక లేదు.

వీరి ప్రతిమాటలోను రానడేగారి యెడ గౌరవము వ్యక్తమై యుండెడిది. 'రానడేగా రిట్లు చెప్పెడువారు' అనుమాట వీరికి 'సూత ఉవాచ' వంటిది. నే నట నుండగా రానడేగారి జయంత్యుత్సవమో, వార్షికోత్సవమో (సరిగా నేఁడు జ్ఞప్తిలేదు) వచ్చెను. గోఖలేగారు ప్రతియేఁడును జరుపుచువచ్చుచున్నట్టులు తెలిసెను. అప్పుడు నేను గాక వీరిమిత్రులు ప్రొఫెసర్ కాథవటేగారు, *మఱియొక సజ్జనుడు

* ఇంగ్లీషుప్రతిలో సబ్‌జడ్జి అని కలదు.

నుండిరి. అందులకు వీరిని గూడ సాహ్వానించిరి. అప్పుడు వీరు మాకు రానడేగారిని గురించి తమకు గురుతు గల విషయములు కొన్ని వివరించిరి. రానడే, తైలంగ, మాండలికులను పోల్చిరి. తైలంగుగారు భాషా పండితులు; మాండలికుగారు గొప్ప సంస్కర్తలు. మాండలికుగారికి క్లయంట్లపని యెడ కడు శ్రద్ధ. ఒకతూరి వారికి రైలు తప్పిపోఁగా స్పెషల్ రైలు చేయించుకొని వెళ్లిరి. ఇఁక రానడేగారి శక్తి సర్వాంగీణము. నాఁటికాలమున నున్న గొప్పవారందఱిలో ఆయన గొప్పవారు. ఆయన కేవలము న్యాయమూర్తి కాదు: చరిత్రకారుఁడు; అర్థశాస్త్రవేత్త; గొప్ప సంస్కర్త. సరకారువారి జడ్జియయ్యును నిర్భయముగా కాంగ్రెసుకు ప్రేక్షకుఁడుగా వచ్చెడివాఁడు. లోకులకు వీరి నిర్ణయము ప్రమాణము. ఇటులు రానడేగారిని వర్ణించు నెడ వారికిఁగల ఆనందము నకు మేర లేకుండెడిది.

గోఖలేగారొక గుఱ్ఱపుబండి పెట్టుకొనిరి. నేను దీని గురించి ప్రశ్నించితిని; దాని యావశ్యకము నాకు తెలియరాదాయెను: 'మీరు ట్రాముబండిమీఁద వెళ్లరాదా? అది నాయకుల ప్రతిష్ఠకు భంగమా?'

కొంచెము నగచి ఆయన యిటు లనిరయెను: 'ఏమి? నీవును నాసంగతి తెలిసికొనఁజాలక పోయితివా? నాకు కౌన్సిలులో వచ్చు సొమ్మును నాసొంతమున కుపయోగించుకొనను. మీరందఱు ట్రాము బండ్లలో పోవుట నాకీసుగా నుండును. కాని నేనటులు చేయఁజాలను. ఎంతమందితో నాకు పరిచయము కలదో అంతమందితో నీకును పరిచయముకలుగుసేని అపుడు ట్రాములో పోవుట అసంభవము కాకున్నను తప్పక దుష్కరమగును. నాయకులు చేయున దంతయు సౌఖ్యము

కోరరాదే యని యనుకొనుట కేవలము కారణము లేదు. నీవిచటికి నాకు ప్రీతికరము. వీలుకలిగినప్పుడు నేనును అట్టివాడనే. కాని నావంటి వారికి కొంచెము వ్యాయామ మనివార్య మనుట నిశ్చయము.'

నా ఆక్షేప మొకటి తృప్తిగా సద్దయిపోయెను. కాని ఇంకొ కటి కలదు. దానికి మాత్రము నాకు సంతుష్టి చేయుంగల ప్రత్యుత్తర మీయలేక పోయిరి.

'అయితే మీరు షికారుకైన పోవరుకదా! ఇంక ఎప్పుడు అస్వ స్థులై యుండుట వింత అగునా? దేశకార్యములలో వ్యాయామమున కవకాశము దొరకదా?' అని నే నంటిని.

'షికారుపోవుట కవకాశ మెన్నడేని కనిపట్టితివా?' అని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

వారియందలి ఆదరమువలన ఇంతకంటె నేను సమాధాన మొసంగ లేను. ఆ ప్రత్యుత్తరమువలన నాకు సంతోష మొదవలేదు. కాని మారు పలుక కూరకుంటిని. భోజనమునకు మనకు సమయము దొరకుటు లేదా? ఆరీతిగనే వ్యాయామమునకును దొరకునని నాటికిని నేటికిని నాయాశయము. దీనివలన దేశసేవ తక్కువకాదు. మరి యెక్కువ అగు నని నా సవినయాభిప్రాయము.

౧౮

గోఖలేగారితో నొకనెల—౨

గోఖలేగారి గొడుగు నీడలలోఁ గూర్చుండి నేను కాల మతివాహితము చేయలేదు.

హిందూదేశమునందలి దేశ్యక్రైస్తవులపరిచయముఁ బడసి వారి స్థితిగతులఁ దెలిసికొని యెత్తునని నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని క్రైస్తవ మిత్రులకుఁ జెప్పియుంటిని. కాళీచరణ బెనర్జిగారి పేరు వినియుంటిని. వారు కాంగ్రెసునందు లెస్స పనిచేసియుండిరి. దీన నాకు వారియెడ ఆదరము కలిగిపోయెను. ఏలనఁగా—సాధారణముగా దేశ్యక్రైస్తవులు కాంగ్రెసుసభలో, హిందువులలో, ముసల్మానులలోను కలియరు. కావున ఈ క్రైస్తవులయెడఁ గలిగిన అవిశ్వాసము కాళీచరణ బెనర్జీగారియెడ కలుగలేదు. 'నేను వీరి దర్శన మాశింతు' నని గోఖలేగారితో ననఁగా, 'వారిని జూచి నీ వేమి చేయఁగలవు? వారు చాల యోగ్యులే; కాని వారిని దర్శించినందుల నీకు సంతుష్టి కలుగఁబో దని నే నను కొందును. నేను వారిని బాగుగా నెఱుఁగుదును. నీవు చూడఁదలఁతు వేని తప్పక చూడవలసినదే.' అని వా రనిరి.

నేను కాళీబాబును దర్శనమున కర్థించితిని. వారు వెంటనే అనుమతి నిచ్చిరి. దర్శన మొనర్చితిని. ఇంటిలో వారి ధర్మపత్ని మృత్యుశయ్యమీఁద నుండెను. ఇల్లంతయు నిరాడంబరము. కాంగ్రెసు నందు వారు కోటు పంట్లములలోనే యుండిరి గాని యింట బంగాళీ దోవతి కట్టుకొని కుడితినీ తొడుగుకొని యుండిరి. నే నపుడు పారసీ

కోటు, పంట్లాము ధరించియుంటిని గాని వారి యీ నిరాడంబర వేషమునకు ప్రీతుఁడ నయితిని. వారి సమయము వ్యయ మొనర్పక నా గొడవ నేను చెప్పుకొంటిని.

వీ రిటు లనిరి: 'పాపములతో పాటు మనకు పునర్జన్మము కలదను సిద్ధాంతమును మీరు విశ్వసింతురా, విశ్వసింపరా?'

'తప్పక విశ్వసింతును.'

'అయితే ఈ మూలపాప నివారణోపాయము హిందూశాస్త్రములో నెచటను లేదు. కాని క్రైస్తవధర్మమందు కలదు.' అని యీమాట చెప్పి వీరు మరల నిటు లనిరి: 'పాపమునకుఁ ఫలము మృత్యువు. ఈమృత్యువును తప్పించుకొనుటకు ఏసే శరణము.'

నేను వీరికి గీతోపదిష్టమగు భక్తియోగమును ఉపస్థితికిఁ దెచ్చితిని గాని నాయీప్రయత్నము వృథాయయ్యెను. నేను వీరి సౌజన్యమునకు ధన్యవాదము లర్పించితిని. ఈసంభాషణమువలన నాకు తృప్తి కలుగలేదు. కాని లాభము కలిగెను.

ఈసమయమున నేను కలకత్తాలో వీథి వీథివెంటగా తిరిగితిని. తఱుచు నడచి ఇపుడే న్యాయమూర్తి మిత్రగారిని, సర్ గురుదాస బెనర్జీగారిని దర్శించితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికా కార్యముల కీసజ్జనుల సాయమావశ్యకము. ఇపుడే రాజా సర్ ప్యారీ మోహన ముకర్జీ గారి దర్శనము ను పొసఁగెను.

కాళీచరణ బెనర్జీగారు కాళికాలయమునుగూర్చి నాకుఁ జెప్పిరి. ఒక పుస్తకమున దాని వర్ణన చదివియుంటిని. న్యాయమూర్తి మిత్రగారి గృహ మాప్రాంతముననే. వారి దర్శన మొనరించి యాదారినే

కాళీకాలయ మేఁగితిని. కాళికి బలిగాఁ బోవుచున్న గొఱియలమందను దారిలోఁ జూచితిని. ఆలయపుసందులో బిచ్చగాండ్ర దండు. వైరాగీబాబులు సరేసరి. సంతలు, బజాఱులు మొదలగుచోటుల భిక్షుకుల కేమియు నీయరాదని నాఁటికే నాకు నియమ ముండెను; పలువురు భిక్షుకులు నావెంటఁ బడిరి.

బాబాజీ యొకఁడు యెత్తగు నలుచదరపు రాతికట్టడముపై కూర్చుండియుండెను. అతఁడు నన్నుఁ బిలిచి, 'నాయనా! ఎక్కడికిఁ బోవుచున్నావు?' అనెను. నేను యథోచితముగ బదులాడితిని. అతఁడు నన్నును, నామిత్రుని గూర్చుండు మనెను. మేము కూర్చుంటిమి.

నే నిటు లడిగితిని: 'అయ్యా! ఇన్ని గొఱియలను బలియిచ్చుట ధర్మమని మీరు తలఁతురా?'

ఆయన ఇటు లనెను: 'జీవహత్య ధర్మమని యెవఁ డనును?'

'మీ రిచటఁ గూర్చుండి లోకుల కేల యుపదేశింపరు?'

'అది నాపని గాదు. భగవత్సేవయే నాపని.'

'తమ కందుల కీచోటే దొరకెనా? వేఱుచోటులు లేవా?'

'ఎక్కడఁబట్టిన నక్కడనే కూర్చుందును. నా కన్ని తావులు నొక్కటియే. లోకులగోల యేల? వా రొక గొఱ్ఱెలమంద. ఎక్కడికి పిలిచిన అక్కడికి పోవుదురు. మాకు వారితో నేమి పని?'

నే నిఁక సంవాదమును పెరుఁగనీయలేదు. పిమ్మట నే నాలయములోనికిఁ జనితిని. ఎదురుగా రక్తనది చూచినపిదప నిలువ బుద్ధి పుట్టలేదు. నామదిలో పెద్ద క్షోభ కలిగెను. తలక్రిందు లైపోతిని. అది నేఁటికిని మఱపురాదు.

౧౫ గోఖలేగారితో నొకనెల-౩

ఆసమయమున ఒక వంగసంస్థానమువారు వచ్చి భోజనమునకు పిలిచిరి. అచట నే నొకసజ్జనునితో ఘాతకమగు ఈపూజనుగూర్చి ముచ్చటించితిని. వా రిటులనిరి: 'అచట బలిదానవేళలో డప్పులు ఢంకులు నగారాలు మ్రోగును. ఈగందరగోళములో గొఱియలు మృత్యుబాధ నెఱుంగవు.'

ఈమాట నాకు రుచింపలేదు. నే నిటు లంటిని: 'ఆగొఱియలకు నో రుండినచో నిటు లనవు. ఈఘోరాచారమును ఆపవలెను.' నాకు బుద్ధదేవుని కథ గుఱుతువచ్చెను. కాని ఆపనిమాత్రము నాశక్తికి మించిన పని గోచరించెను.

ఈవిషయమున నాకు నాఁటి కే యభిప్రాయమో నేఁటికిని అదియే యభిప్రాయము. గొఱియప్రాణము వెల మనుష్యప్రాణము వెలకంటె తగ్గదు. మనుష్యశరీరమును పోషించుటకు గొఱియను హానీ చేయ నే నెన్నఁటికి సంసిద్ధుఁడఁ గాను. జంతు వెంత నిస్సహాయమో మనుష్యహింసనుండి తప్పించుకొన మనుష్యుని సాయముఁ బడయుటకు అది అంత అధికారి. కాని యెంతో యోగ్యత, యెంతో యధికారము లేక మనుజుఁ డిట్టి యాశ్రయదానము చేయఁజాలఁడు. గొఱియల నీక్రూరహోమమునుండి తప్పింప ఇంకను నాకు చాల నాత్మశుద్ధియు, త్యాగమును ఆవశ్యకము. ఇంకను ఈశుద్ధిని, త్యాగమునుగూర్చి ఘోషించుచు ఘోషించుచునే ఈ దేహమును విడువనయ్యెడి నేమో యని తోఁచెడిని. మనుష్యుల నీమహాపాతకమునుండి తొలఁగించుటకు, నిర్దోషములగు నీజీవముల రక్షించుటకు, మఱి యీయాలయమును పవిత్రము చేయుట కెన్నఁడు పరమేశ్వరుఁ డేమహాపురుషుని, లేక యేమహాసతిని సృష్టించునో! నేను సదా అందులకు ప్రార్థించుచున్నాను. జ్ఞానవంతులు, బుద్ధిమంతులు, త్యాగులు, మఱి భావనాప్రధానులు నగు వంగవాసులు ఎటు లీవధను సహించి యూరకుండుచున్నారు?

౧౬

గోఖలేగారితో నొకనెల—౩

కాళీమాత నుద్దేశించి చేయఁబడుచున్న భయంకర మగు నీయజ్ఞము గాంచిన తరువాత నాకు బంగాళీ జీవితమును తెలిసికొను నిచ్ఛ యినుమడించెను. ఇందులకు బ్రహ్మసమాజ మతగ్రంథములు బాగుగా చదివితిని. ప్రతాపచంద్ర మజుమదారుగారి జీవితమును కొలఁది గొప్ప చదివితిని. వారి యుపన్యాసములు వింటిని. వీరు వ్రాసిన కేశవచంద్రసేనుగారి చరిత్రమును కడు నాసక్తితోఁ జదివితిని. మఱియు సాధారణ బ్రహ్మసమాజమునకును, ఆదిబ్రహ్మసమాజమునకును భేదము తెలిసికొంటిని. పండిత శివనాథశాస్త్రిగారిని దర్శించితిని. ప్రొఫెసర్ కాథవటేగారితో మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరుగారిని దర్శింపఁ జనితిని. కాని ఆసమయమున వా రెవరికిని దర్శనమిచ్చుటలేదు. కాన వారి దర్శన మబ్బలేదు. కాని వారి యింట బ్రహ్మసమాజోత్సవమునకు మే మాహ్వానితులమైతిమి. అపుడచట శ్రేష్ఠమగు వంగగానము వింటిని. నాఁటనుండి వంగగాన మనిన చెవులు కోసికొందును.

బ్రహ్మసమాజమునుగూర్చి యింత తెలిసికొనిన తరువాత శ్రీ వివేకానందస్వామివారి దర్శన మొనరింపకుండ నుండు టెటులు? అత్యుత్సాహముతో బేలూరుమఠమువఱకు చాలవఱకు నడచియే వెళ్లితిని. ఎంతవఱకు నడిచితినో నేఁడు సరిగ గుర్తు లేదు. అట్టి యేకాంతస్థలమున నుండుటవలన ఆమఠమును నేను చాలఁ గొనియాడితిని. అచటికి వెళ్లఁగా స్వాములవారు జబ్బుపడి కలకత్తాగృహమునం దుండి రని తెలియ

వచ్చెను. ఈ సమాచారము వినఁగా నా కాశ లుడిగెను. పిదప సోదరి నివేదిత నివాస మెఱిఁగికొంటిని. ఆమె యొక ఫ్యాంగీ మహాలునం దుండెను. అచట నామెను దర్శించితిని. ఆమె వైభవమును జూచి నిలువున నీరయితిని. మాటయందును పలుకునందుఁ గూడ మాయిరువురికి పలుక కుదురలేదు. నే నీ విషయమును గోఖలేగారికిఁ జెప్పితిని. 'ఆమె మిగుల తేజు గలది. మీ కిరువురికి నేకవాక్యత కలుగుట కష్ట'మని గోఖలేగా రనిరి.

మఱియొకతూరి పెస్తన్‌జీ పాదుషాగారి యింట మాయిరువురకు సమావేశము కలిగెను. ఆమె యచట నుండఁగా నే నేఁగితిని; ఆమె పెస్తన్‌జీగారి వృద్ధమాతకు పదేశ మిచ్చుచుండెను. ఇందు నేనవారా సముగా దుబాసి నయితిని. సోదరి నివేదితకును నాకును భావైక్యము లేకున్నను, నే నామెకుఁగల హిందూమతమునందలి అగాధప్రేమను గమనించితిని. ఆమె రచించిన గ్రంథములను నేను పిదపఁ జదివితిని.

అర్థదినము దక్షిణ-ఆఫ్రికా కార్యములకు, కలకత్తాలోని నాయకులను దర్శించుటకును, మిగిలిన అర్థదినము కలకత్తాలోని ధార్మిక సంస్థలను, ఇతరసార్వజనిక సంస్థలను దర్శించుటకును నేను నా దైనిక కార్యక్రమమును ద్విధా విభజించుకొంటిని. నే నొకనాఁడు డాక్టరు మల్లికుగారి అధ్యక్షతక్రింద బోయరు యుద్ధమునందు భారతీయపరిచారకసమూహము చేసిన పనినిగుఱించి యుపన్యసించితిని. 'ఇంగ్లిష్‌మన్' పత్రికాధిపతి పరిచితి యిప్పుడును నా కుపయుక్త మాయెను. సాండర్సుగారి కిన్నాళ్లును సుస్తీగానే యుండెను గాని ౧౮౯౬ సంవత్సరమునందు ఎట్లుల నాకు సాయము చేసిరో యిప్పుడును అట్లే సాయముచేసిరి. నా యీ యుపన్యాసమునకు గోఖలేగారు సంత

సించిరి. మఱియు నది డాక్టరు రాయిగారి మెప్పు పడయుఁగా మిగుల సంతసించిరి.

నే నిటులు గోఖలేగారి ఛత్రచ్ఛాయమునం దుండుటవలన బంగాళమునందు నా పని చాల తేలికయాయెను. బంగాళమునందలి గొప్పగొప్ప కుటుంబములతోడి పరిచితి సులభముగాఁ గలిగెను. మఱియు నాకు బంగాళముతో సన్నిహిత సంబంధ మేర్పడెను. చిర స్మరణీయమగు ఈకాలమునందలి విషయములు పెక్కు లున్నవి గాని వానిని విడనాడవలసి వచ్చుచున్నది. ఈసమయమున నే బ్రహ్మదేశ (బర్మా) మరిగితిని. ఇచటి ఫూంగీలఁ (సన్యాసులు) గనుఁగొంటిని. వారి సోమరితనమునకు వగపు కలిగెను. బంగారు పెగోడాలు (గోపుర ములు) చూచితిని. దేవళమునందు లెక్కపెట్టలేనన్ని చిన్నచిన్న క్రొవ్వత్తులు వెలుఁగుచుండెను. అవి నా కింపితము కాలేదు. గర్భాల యమున పరువులెత్తు సెలుకలను జూడఁగా మోర్విలో దయానంద స్వామివారి యనుభవము గుఱుతువచ్చెను. బ్రహ్మదేశమునందలి స్త్రీల స్వాతంత్ర్యమును, ఉత్సాహమును జూచి సంతసించితిని గాని పురుషుల మాంద్యమును గాంచి దుఃఖించితిని. బొంబాయి ఎటులు హిందూదే శము కాదో రంగూను కూడ అటులే బ్రహ్మదేశము కాదని చూచి తెలిసి కొంటిని. మఱియు హిందూదేశమునందు మనము ఇంగ్లీషువర్తకులకు కమిషన్ ఏజెంట్ల మయినట్లే ఇంగ్లీషువర్తకులతో కలిసి బ్రహ్మదేశము వారిని మనకు కమిషన్ ఏజెంట్లుగాఁ జేసికొంటి మనియుఁ దెలిసికొంటిని.

బ్రహ్మదేశమునుండి మరలివచ్చిన పిదప గోఖలేగారికడ సెలవు గొంటిని. వీరిని విడిచిపెట్టుట దుస్సహ మాయెను. అయితే నాకు వంగదేశముతో లేక కలకత్తాతో పని అయిపోయెను.

అన్ని పనులకంటె ముందు, హిందూదేశమున మూడవతరగతి రైలుబండ్లలో ప్రయాణము చేసి ఆతరగతిలో ప్రయాణించువారి కష్టములను తెలిసికొనవలయునని తలంచితిని. ఇట్లు గోఖలేగారికి విన్నవించితిని. విని వినుటతోనే వారు పరిహసించిరి. కాని నా యభిప్రాయములను నేను తెలుపుకొనంగా సంతసించిరి. మరొక్కసారి కాశీకి వెళ్లి అనిబిసెంటుగారి దర్శన మొనరించుకొనవలయునని నిశ్చయించితిని. ఆమె యప్పుడు మంచ మెక్కియుండెను.

మూడవ తరగతి రైలుబండి ప్రయాణమునకు తగిన సరంజామా సిద్ధపరచుకొనవలసి వచ్చెను. లడ్డువులు, పూరీలు నించిన టిఫిన్ బాక్సు ఒకటి గోఖలేగారు బహుమతి చేసిరి. పండ్రెండు అణాలకు ఒక రైలు సంచి కొంటిని. ఒకపాయ ఉన్ని (పోరుబందరు ప్రాంతము వారు నేయునది) కోటు, ఒకతువ్వాలు, ఒకధోవతి, ఒకకుడితిని వీని నందుంచితిని. కప్పుకొన నొక కంబళి నుంచుకొంటిని. ఇది గాక ఒక లోటా. ఈ సామానును తీసికొని రవానా అయితిని.

గోఖలేగారును, డాక్టరు రాయిగారును నను సాగనంప స్టేషనుకు వచ్చిరి. రావలదని వీరిని నేను కడు వేడుకొంటిని గాని వీరు నామాట విన్నవారు కారు. 'నీవు ఒకటవ తరగతి బండిలో ప్రయాణించుచో నేను రాను గాని యిప్పుడు రాకతప్పదు' అని గోఖలేగారనిరి.

ప్లాటు ఫారమ్ మీదికి వెళ్లుచుండగా గోఖలేగారి నెవరును అవరోధింప లేదు. వీరు పట్టుపాగ చుట్టుకొనిరి, ధోవతి కట్టుకొనిరి, కోటు తొడుగుకొనిరి. డాక్టరు రాయిగారు బంగాళీ వేషములో నుండిరి. ఈకారణమున టిక్కెట్ కలెక్టరుబాబు మొదట వీరి నాపెను గాని గోఖలేగారు 'నామిత్రులని' చెప్పిన పిదప రానిచ్చెను. ఈరీతిగా వా రిరువురును నాకు సెల వొసంగిరి.

౨౦

కాశిలో

ఈ ప్రయాణము కలకత్తానుండి రాజకోటకు. నడుమ కాశీ, ఆగ్రా, జయపురము, పాలనపురములు చూచుకొని రాజకోట పోఁదలఁచితిని. వీనిని చూచుటకుమాత్ర మవకాశ ముండెను. అన్ని స్థలములందును ఒక్కొక్కనాఁడే ఉంటిని. పాలనపురమునందక్క మిగిలిన స్థలములందు సత్రములందును, పండాల యిండ్లయందును ఉంటిని. ఈ ప్రయాణమున కయిన వ్యయ మంతయు రైలు ఖర్చులతో కలిసి ముప్పదియొక్క రూపాయ లని గుఱుతు. మూఁడవ తరగతి బండ్లలో వెళ్లుచున్నను మెయిలులలో నెక్కలేదు. ఏలన, అందు జనము క్రిక్కిఱిసియుండు నని తెలిసియుండెను. మిగిలిన బండ్లకంటె మెయిలుబండిలో మూఁడవతరగతి టికెట్టు కన్న వెల యెక్కువ. నా కిది కష్ట మనిపించెను.

మూఁడవ తరగతి బండ్లలో చెత్తయు, మఱుఁగుదొడ్ల కంపును నేఁ డెట్టు లుండెనో నాఁడును అట్లే యుండెను. ఇప్పాళ్లకు కొంచెము సంస్కరణము జరిగియుండును గాని మూఁడవ తరగతికిని మొదటి తరగతికిని గల కిరాయిలోనుండు అంతరముకంటె ఆ రెండు తరగతులకును గల సౌకర్యములో నుండు అంతర మెక్కువ. మూఁడవ తరగతి బాటసారులకును, గొఱియలకును భేదము లేదు. ఈబండ్లు గూడ గొఱియలకే తగినవి. యూరపులో మూఁడవ తరగతిలో పయనించుటయే నా కలవాటు. ఎట్టు లుండునో చూతమని ఒకసారి మొదటి తరగతి పెట్టె యెక్కితిని. మూఁడవ తరగతికిని మొదటి తరగతికిని అంతర

మంతగా నాకుఁ గానరాలేదు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలో మూఁడవతరగతి బాటసారులు తెలుపు నీగ్రోలు. అక్కడ మూఁడవతరగతి బాటసారులకు సౌకర్యము చక్కగా నుండును. కొన్ని కొన్ని చోట్ల మూఁడవ తరగతి బండ్లలో పడుకొనుటకును ఏర్పాటు లుండును. కూరుచుండుటకు దిండు లుండును. పెట్టెలలో నియతి నతిక్రమించి యెక్కువమంది యెక్కరు. ఈ మర్యాదాపాలనము మన దేశములో నెక్కడను గానరాదు.

రైల్వేవారి చెడు ఏర్పాటు లటుండ, బాటసారుల అశుచిత్వమును జూచినచో శుచిగా నుండువారందఱు సంకోచింతురు. సంకోచించి యేమిఫలము? ఆ పయనము వారి కొక శిక్షగఁ గాన్పించును. పలువు రక్కడక్కడనే ఉమియుదురు. మురికి చేయుదురు. బీడీల పొగ పెట్టుదురు. తమలపు పాకులు, పొగాకును నమలి పిచకారి కొట్టుదురు. బిగ్గఱగా మాటలాడుదురు. ప్రక్కవారి బాధ నరయక దుర్భాషలాడుదురు. ఇట్టి మూఁడవతరగతి రైలు పయనపు పాట్లు అంతట ననుభవించితిని.

నేను ౧౯౦౨ సంవత్సరము మూఁడవతరగతి బండిలో పయనించితిని. ౧౯౧౫ నుండి ౪ సంవత్సరము వఱకును ఎడతెగక మూఁడవతరగతిలోనే పయనించితిని. అప్పటికిని ఇప్పటికిని ఎక్కువ భేద మేమియు కానిపించ లేదు. ఈ మహావ్యాధి కొకటే మందు. చదువు కొనినవా రందఱును మూఁడవ తరగతిలోనే పయనించి బాటసారుల దురభ్యాసములను మార్పఁ జూడవలయును. ఇంతియ కాక అక్కఱకల వానిగుఱించి అర్జీలు పంపి రైలు అధికారులను నిదుర పోనీయఁగూడదు. తమతమ సౌఖ్యమునకు లంచము లీయరాదు; మఱి యేయితరములగు నన్యాయమార్గములను బట్టరాదు. మఱియు రైలు నియమముల నతిక్రమింపరాదు. ఇటు లాచరించినచో కొలఁది గొప్ప సంస్కారము

జరుగునని అనుభవమువలనఁ జెప్పుచున్నాను. నేను జబ్బువాఁడనై పోవుటవలన ౧౯.౨౦ సంవత్సరమునుండి మూఁడవతరగతి ప్రయాణమునకు స్వస్తి చెప్పవలసివచ్చెను. ఇందులకు నాకు సిగ్గును, వగపును గలిగెడిని. మూఁడవతరగతి బాటసారుల కష్టములను దూరము చేయు ప్రయత్నము కొంచెము దారికి వచ్చుచున్న కాలముననే నా కిట్టి యదృష్టము తప్పిపోయెను. రైలునందును, పొగయోడలందును ప్రయాణించు పేదవారల చిక్కులను, అసౌకర్యములను, దురభ్యాసములను తొలఁగించుటయు, విదేశవర్తకులకు సర్కారువారు చేయు అనుచితసౌకర్యములను దొలఁగించుటయు ఇవి అందులకు సంబంధించిన ఒక స్వతంత్రవిషయము. ఇందులకు సమర్థు లొకరిద్దఱు పూనుకొనినచో మేలు కలుగును.

ఇఁక నీమాట కట్టిపెట్టి కాశీకథ వినిపింతును. ప్రాతఃకాలమున కాశిలో కాలుపెట్టితిని. పండాయింట దిగఁ దలఁచితిని. పలువురఁ బాపనయ్యలు నాచుట్టుముట్టిరి. వీరి అందఱిలో శుచిగానున్న పండాయింటికి వెళ్లుద మనుకొంటిని. నేను వెళ్లినట్టే ఆయిల్లు శుచిగా నుండెను. ముంగిలిలో గోవు కట్టఁబడియుండెను. ఇల్లు శుద్ధముగా నుండెను. మేడమీఁద నా బస. యథావిధిగా గంగాస్నానము చేయఁ దలఁచితిని. అంతకట్టు అన్నము తినకుండ నుండ నెంచితిని. చేయవలసిన ప్రయత్న మంతయు పండా చేసెను. రు. ౧-౪-౦ కంటె నెక్కువ దక్షిణ యీయఁజాలనని మొదటనే పండాకుఁ జెప్పితిని. దానికిఁ దగినట్టులే చేయుదుమంటిని. అతఁ డించుకయు జగడమాడక, 'ఫకీరుల కైనను షాదుషాల కైనను పూజ ఒకరీతినే చేయింతుము. యాత్రికులు వారి శక్తిని, ఇచ్ఛను అనుసరించి యిత్తురు, దానికేమి?' అనెను. పూజాసమయమున మంత్రము లేమియు మ్రింగినటులు తోఁప లేదు. పండ్రెండు గంటలకు పూజాస్నానాదుల నెఱవేర్చుకొని కాశీ

విశ్వనాథుని దర్శింపఁ జనితిని. అచట నేఁ జూచిన విషయములు దుఃఖ జనకము లాయెను.

౧౮౯౧ సంవత్సరమున నేను బొంబాయిలో డాక్టరీ చేయుచుండఁగా ప్రార్థనాసమాజమందిరమునందు కాశీయాత్రను గూర్చి ఒక యుపన్యాసమును వింటిని. దానఁజేసి నిరాశుఁడ నయియే వెళ్లితిని గాని ప్రత్యక్షదర్శనమున అనుకొనినంతకన్న నెక్కుడు నిరాశుఁడ నైతిని.

జారుడుగా నున్న ఒక యిఱుకుసందులోనుండి ఆలయము లోని కేఁగవలయును. అచట శాంతి యను మాటయేని లేదు. నలు దెసల ఈఁగలు 'ఝుంయి' మనుచుండెను. యాత్రికులయు, దుకాణ ములవారలయు గోల పడరాదు.

ధ్యానమునకు, భగవచ్చింతనమునకు తావైన అచట వాని యూసు పేరులు లేవు. కాని తమ చుట్టుప్రక్కల నేమి జరుగుచున్నదో తెలియక ధ్యానమునందు మునిఁగియున్న స్త్రీలను కొందఱను నేను జూడక పోలేదు. కాని యిందుల కాలయాధికారులను ప్రశంసింపవలసిన పని యేమియు లేదు. ఆలయ ప్రాంతములు శాంతముగ, నిర్మలముగ, సుగంధితముగ, వెలుపటి శాంతి లోపల ప్రతిబింబించునటులు చేయుట ఆలయాధికారుల విధి. నే నచట మోసపు వర్తకులు రెండవ రకపు మిఠాయి అమ్ముచుండుటఁ జూచితిని.

ఆలయము ప్రవేశింపఁగనే గుమ్మముముందు క్రుళ్ళిన పూలు కానిపించెను. వీనినుండి దుర్గంధము ప్రసరించుచుండెను. లోపల నేల యంతయు చలువరాలచే పఱుపఁబడియుండెను. ఆ చలువరాలమీఁద అంధభక్తుఁ డొకఁడు రూపాయలు తాపటము చేయించెను. దానిలో నిక ముఱికి మాటి నివాస మేర్పఱచికొనెను.

'జ్ఞానవాపికడ కేఁగితిని. అచట నీశ్వరు నన్వేషించితిని గాని వృథా. దాన నామనస్సు బాగుండలేదు. జ్ఞానవాపికడఁ గూడ చెడుగవులే. దక్షిణ నర్పింప నాకు ఆట్టే బుద్ధిపుట్టలేదు. కావున నొకదమ్మిడి అచట నయిచితిని. పండా ఎగిరిపడి దమ్మిడిని త్రోసివైచి కొన్ని తిట్లుతిట్టి, 'నీవిట్టి యవమానము చేయుదువేని నరకమున కూలఁగలవు' అనెను.

'అయ్యా! నా కేకర్మము కానున్నదో యది యగుఁగాక! కాని తను రీసురాణ్ముఖులను వాకునకుఁ దెచ్చుటు చిత్రము కాదు. ఈదమ్మిడిని తీసికొన్నచో తీసికొనుఁడు, లేదా యిడియు మీకు దక్కదు' అని నేనంటిని. 'పో! నీదమ్మిడి నాకుఁ గావలయు నను కొంటివిగాఁబోలు!' అని పండా మఱినాలుగు తిట్లు వడ్డించెను. నేను దమ్మిడిని దీసికొని దారిని బడితిని. 'పండామహాశయునికి దమ్మిడి నష్టము; నాకు దమ్మిడి లాభ' మని నే ననుకొంటిని. కాని ఆయన దమ్మిడి పోనిచ్చువాఁడు కాఁడు. అతఁడు నన్ను వెనుకకు రాఁబిలిచి,'మంచిది. అక్కడ ఉంచు. నేను నీవలెఁ జేయరాదు. నేను తీసికొనకున్నచో నీ కమంగళము కలుగును' అనెను.

నేను మెదలక ఆదమ్మిడి నట నుంచి ఒక గాఢపు నిట్టూర్పు విడిచి నిర్గమించితిని.

ఇటు పిదప ఒకటి రెండు మాఱులు కాశీవిశ్వనాథునికడ కేఁగితిని గాని నా కప్పటికి మహాత్మబిరుదము లభించియుండెను. కావున గ్గాంవి సంవత్సరపు అనుభవము లెటులు కలుగును? నేనే దర్శన పాత్రము నయిపోవఁగా నిఁక నాకు దర్శనభాగ్య మెటులు? మహాత్ముల కష్టములు మహాత్ములకే యెఱుక. అది యటుండె. ఆలయమున గవులు కంపులు,అల్లరియు మున్నెటు లుండెనో అపుడును అటులే యుండెను.

ఎవరికేని పరమేశ్వరుని దయయెడల శంక యుండునేని వారిటువంటి తీర్థక్షేత్రములను జూతురుగాక! ఆమహాత్ముని తనచేరిక జరుగు నెంత మోసమును, ఎంత అధర్మమును, ఎంత పాషండత్వము సహించుచున్నాఁడో కదా! ఆయన యిటులు చెప్పి యుంచినాఁడు:—

యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్.*

కర్మనెవఁడు మిథ్య చేయఁగలఁడు? మఱియు నిఁక భగవానుఁడు నమ్ముకు తానేల చేయి చేసికొనవలయును? ఆయన ధర్మము నిటులు నిర్ణయించి అంతర్హితుఁ డాయెను.

నే నీయనుభవములు వెంటఁబెట్టుకొని మిసెస్ బిసెంటు దర్శనమున కేఁగితిని. ఆమె యప్పుడే జబ్బుపడి లేచెను. నారాకను లోనికిఁ దెలిపినంతటనే యామె నను జూడవచ్చెను. నేను కేవలము దర్శనకాంక్షిని కావున నిటు లంటిని:—

'తమకు శరీరము తిన్నగా లే దని వింటిని. అందులకు మిమ్ముఁ జూచిపోవుటయే నాకోరిక. తమకు జబ్బుగా నున్నను దర్శన మిచ్చితిరి. చాలును; సంతుష్టుఁడను. ఇఁక నింతకంటె నెక్కువ కష్టము మీ కీయఁ గోరను.'

ఇటు లామెకడ సెలవు గొంటిని.

* 'ఎవ రెటులు నను గొలిచిన వారి కట్టిఫల మొసఁగుదును'.

౨౧

బొంబాయిలో

నేను బొంబాయిలో ఉండి బారిష్టరీ చేయుచు దానితోపాటు లోకసేవలో పాలుగొనవలెనని గోఖలేగారి కోరిక. ఆ కాలమున లోకసేవ యనఁగా కాంగ్రెసు సేవ. అపుడు గోఖలేగారొక సంస్థను స్థాపించియుండిరి. దానిపని కేవలము కాంగ్రెసు పనులను నడపుట.

నాకును అదియే కోరిక గాని బారిష్టరీలో ఆత్మవిశ్వాసము తక్కువ. పూర్వానుభవములు మఱపుతగులలేదు. మఱి కేసులకొఱకు వారిని వీరిని కొనియాడుట నాకు విషప్రాయము.

ఈ కారణమున మొదట నేను రాజకోటయందే మకాము పెట్టితిని. అచట నా పురాణహితైషులును, నన్ను సీమ కంపినవారును అగు 'కేవలరాం మావజీ దవేగారు' మూఁడు కేసులు తెచ్చియిచ్చిరి. అందు రెండు అప్పీళ్లు. కాఠియావాడు జూడిషియల్ అసిస్టెంటుకడ వానివిచారణ. మిగిలినది అసలుదావా. అది జామనగరమునందు. ఇది పెద్దదావా. ఈదావా గెలిపింప నేను పూచీ యీయలే నంటిని. 'ఓడిపోవుచో మేముగదా? నీవు శక్తికొలఁది పనిచేయుము. నేనును నీతో నుందును గాదా!' అని కేవలరాముగారనిరి.

ప్రతిపక్షుల వకీలు స్వర్గీయులగు 'సమర్థగారు.' నేను కేసు బాగుగా చదివి సంసిద్ధుఁడ నైతిని. నాకు ఇండియన్ లా బాగుగా వచ్చునని కాదు. మఱి కేవలరామ దవేగారు నాకు నూఱిపోసిరి. 'ఎవిడెన్స్-ఆక్టు—సాక్షివిధాన మంత్రము ఫిరోజిషా గారికి జిహ్వా

గ్రమున నుండును. ఆయన గొప్పవాఁడగుటకు హేతు వది' యని నామిత్రులు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు పోవకముందు చెప్పుచుండెడి వారు. ఈసంగతి నేను స్మరించుకొని దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్లునప్పుడు టీకలతోఁగూడ దీనిఁ జదివి పెట్టుకొంటిని. ఇంతియ కాక నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికా యనుభవమును గలదు.

నేనీ దావా గెలిచితిని. దీనివలన నా విశ్వాసము దృఢపడెను. అపీళ్ల యెడ నాకు భయము లేదు. అదియు గెలిచెను. ఇఁక బొంబాయి వెళ్లినను భయము లే దని ధైర్యము కలిగెను.

ఈ విషయ మెక్కువ చెప్పక ముందు తెల్ల యధికారుల యవిచారమును, అజ్ఞానమును గురించి కలిగిన అనుభవము చెప్పుదును. ఈ జూడిషల్ అసిస్టెంటు ఎప్పుడును ఒకచోట నుండఁడు. ఈయన త్రిపాదివలె ఎక్కడెక్కడ తిరుగుచుండునో వకీళ్లును, క్లయంట్లును అక్కడక్కడికి పోవలసియుండును. తమచోటులు వదలివచ్చు వకీళ్లకు ఫీ జెక్కువ కాఁగా క్లయంట్లకు ఇబ్బడి ఖర్చు తగిలెడిది. ఇదియంతయు విచారించుటకు జడ్జి కేమిపని?

వేరావల్ అను గ్రామమున ఈ అప్పీలు శ్రవణము. అపుడు వేరావలునందు ప్లేగు ముమ్మరముగా నుండెను. రోజుకు ౫౦ మందికి తాఁకుచున్నటులు గుర్తు. జనాభా ఇంచుమించు ౫,౫౦౦. దాదాపు గ్రామమంతయు శూన్యము. నేనొకశూన్యసత్రమున విడిసితిని. అది గ్రామమునకు కొంచెము దవ్వు. అయితే పార్టీలకు నివాస మెక్కడ? వీరు దరిద్రు లయినచో వీరి నీశ్వరుఁడే కాపాడుకొనవలయునా?

'ఆచట ప్లేగుండుటవలన విచారణ మఱియొకచోటికి మార్పుమని దొరగారిని కోరుము' అని నా కొకవకీలుమిత్రుఁడు తంతినిచ్చెను.

నే నటులు కోరఁగా దొరగా రిటు లనిరి: 'ప్లేగుకు భయపడు చున్నారా?'

'ఇం దడుగవలయునది మా భయమునుగుఱించి కాదు. నా సంర క్షణోపాయము నాకుఁ దెలియును. అయితే క్లయంట్లగతి యేమి కా వలయును?'

'ప్లేగు హిందూదేశమున ఇల్లు కట్టుకొన్నది. దీనికి భయ మెం దుకు? వేరావలుగాలి ఎంతమంచిది! (దొరగారు గ్రామమునకు దూర ముగా రాజభవనమువంటి డేరాలో నున్నారు) ఈరీతిగా వెలుపల నుండుట జనులకు నేర్పవలయునని యిటులు చేయుచున్నాను.'

ఈ ఫిలాసఫీ ముందు నామాట యేమి చలామణీ యగును? 'గాంధిగారుచెప్పినది గుర్తించుకొని వకీళ్లకును, పార్టీలకును నిక్కముగా కష్టమాయెనేని నాకుఁ జెప్పు'మని దొరగారు శిరస్తాదారుతో ననిరి.

దొరగా రొప్పుకొనినదానినే చేసిరనుట నిక్కము. కాని నల్ల వారి యిక్కట్టులముం దది యేపాటి? ఆయనకు బీదలగు నల్లవారి యక్కఱలు, అలవాటులు, స్వభావములు, ఆచారములు ఎటులు తెలియఁగలవు? కాసులమీఁద నడచువారికి కానులయొలుక యెటులు? ఎంత విచారించినను, ఏనుఁగు చీమనుగుఱించి తెలిసికొన నెటు లసమర్థ మగునో, ఆరీతిగనే అక్కఱలో ఏనుఁగులంతటి తెల్లవారు అక్కఱలో చీమలంతటి నల్లవారిని గుఱించి తెలిసికొనను, వారికి తీర్పుదిద్దను అసమర్థులు కాఁగలరు.

ప్రకృత మనుసరామః. పైని జెప్పిన చందమున నాయందు నాకుఁ గొంత విశ్వాస ముదయించినతరువాత కొంతకాలము రాజకోటయందే ఉండనిశ్చయించితిని. ఇంతలో నొకనాఁడు కేవలరాముగారు నాకడకు

వచ్చి, 'నిన్నిచట నుండనీయము. నీవిక బొంబాయిలో నుండవలసి వచ్చును' అనిరి.

'అయితే అచట నున్నచో నాకు కేసు లేవి? నా ఖర్చులు మీరు గడపుదురా?'

'అవును! నీఖర్చులు గడపుదుము. వలసినపుడు పెద్దపెద్ద బారిష్టరులవలె నిన్ను ఇచటికి తీసికొని వత్తుము. వ్రాతకోతల పనులన్నియు అచటికే బంపుదుము. బారిష్టరును గొప్పవానిని జేయుటగాని, కొంచెపు వానిని జేయుటగాని ప్లీడరుల చేతిలోని పని గాదా? జామనగరమందును, వేరావలునందును నీవు నీపనిని తిన్నగా జేసితివి. దీనివలన మాకిక ఫికరు లేదు. నీవు లోకారాధన చేయవలసినవాడవు! నిన్నిటులు కాతియావాడులో మునుగనీయము. చెప్పుము ప్రయాణ మెప్పుడో?'

'నేటాలునుండి నాకు కొంత పైకము రావలసియున్నది. అది వచ్చుటతోడనే నేను వెళ్లుదును.'

పైకము రెండువారములలో వచ్చెను. నేను బొంబాయి వెళ్లితిని. 'పేయిన్ గిల్బర్టు అండ్ సయానీస్' ఆఫీసునందు 'చేంబర్స్' అద్దెకుగొని అచట నిలిచిపోతిని.

౨౨

ధర్మసంకటము

నే నాఫీసుతోపాటు గిరిగామునందు ఇల్లును అద్దెకుఁగొంటిని. కాని యీశ్వరుఁడు నన్ను స్థిరముగా నిలువనీయలేదు. ఇల్లుగొని యెన్నో నాళ్లు కాకముందే నా రెండవపిల్లవానికి జబ్బు వచ్చిపడెను. టైఫాయిడ్ జ్వరము. జ్వరము జాస్తి. తలఁబాటువాటలు, రాత్రి సన్నిపాతలక్షణములు. ఈవ్యాధికి ముం దితనికి ముమ్మరముగా మశూచి పోసెను.

డాక్టరును బిలిచితిని. 'ఇందులకు మం దుపయోగింపదు; కోడి గ్రుడ్లరసము, కోళ్లరసమును ఈయవలయు'నని యతఁడనెను.

మణిలాలు వయస్సు పదియేండ్లు. వాని నే మడుగుదును? సంరక్షకుఁడను నేనే యేదో యొకటి నిర్ణయింపవలసినవాఁడను. డాక్టరు సజ్జనుఁడు; పారసీకుఁడు. 'అయ్యా! మేము మాంసాహారులము కాము. మీరు చెప్పిన ఈ రెండువస్తువులలో దేనినీ ముట్టము. ఇందులకు బదులు మఱియొకటి చెప్పుఁ' డంటిని.

'మీకుఱ్ఱవానికి జీవితాశ లేదు. పాలలో నీరు కలిపి యీనగును గాని ఆయాహారము చాలదు. నేను పలువురు హిందువుల కుటుంబములలో వైద్యము చేయుదు నని మీ రెఱుఁగుదురు. వా రెవరును నే నెటులు చెప్పిన నటులు చేయకమానరు. నే నీపైని జెప్పినవి వారు తీసికొనుచునే యున్నారు. నేను చెప్పినటులే మీరును విని మీ కుఱ్ఱని యెడ కాఠిన్యము తాల్పకుందురేని మేలు కలుగును.'

'మీ రన్నది నిక్కమే కాని తమకిది తెలుపఁగోరెదను. ఇందు నాపూచీ చాల నెక్కువ. ఇతఁడు పెద్దవాఁడై యుండినచో వాని యిష్టానుసారము ప్రవర్తించియుందును గాని యీవిషయమున నామీఁదనే పడినది. మనుష్యునకు ధర్మసంకట మిట్టిసమయమందే యని నే ననుకొందును. తప్పగునో, ఒప్పగునో, మనుష్యుఁడు మాంసము తినరాదని నామతము. జీవనసాధనములకును ఒక యెల్ల కలదు. ప్రాణధారణ మొనరించుటకును ఈవస్తువులఁ దినరాదని నా యుద్దేశము. నాకుఁ గాని, నావారికిఁగాని ఇట్టి సమయములందును నాధర్మము మద్యమాంసము మొదలగువానిని నిషేధించుచున్నది. కావున మీకీ కుర్రవాని జీవిత మపాయగ్రస్తమయి యున్నదని నిశ్చయించినను, అట్టిది తటస్థించినను, నేను వీని ముట్టను. కాని నే నొకటి మిమ్ము యాచించెదను. మీ మందులు నేను వాడను. నాకు నాడీహృదయపరీక్ష తెలియదు. నాకు కొంచెము జలచికిత్స యెఱుక. నే నాచికిత్స చేయఁదలఁచెదను. కాని తమరు నియమము ననుసరించి మణిలాలును జూచువచ్చి శరీరమునందు జరుగు మార్పులను నాకుఁ దెలుపుచుండుఁడేని నేను తమమేలు మఱువను' అని అంటిని. సజ్జనుఁడగు నతనికి నా యిక్కట్టు తెలిసెను. నా యిచ్ఛానుసారము మణిలాలును జూచిపోవ నంగీకరించెను.

మణిలాలు తనయుద్దేశమును నిర్ధారించి చెప్పఁగలవాఁడు కాకపోయినను, నాకును డాక్టరునకును జరిగిన సంభాషణమును తెలియఁజెప్పి పిదప 'నీ ఉద్దేశ మేమి?' అని అడిగితిని.

'నీవు మామూలుగా జలవైద్యము చేయుము. నాకు కోళ్లూ వద్దు, కోడిగ్రుడ్లరసమూ వద్దు.'

నేను వీనిని తినుమని చెప్పినచో నితఁడు తిను నని నాకుఁ దెలిసినను ఈమాటలవలన నాకు సంతసము కలిగెను.

నాకు కూనీవైద్యము కొంచెము తెలియును. లోఁగడ నీవై ద్యము చేయుచుంటిని. రోగమునకు 'లంఘనం పరమౌషధమ్' అని నాకుఁ దెలియును. కూనీపద్ధతి ననుసరించి మణిలాలును కటిస్నానము మూఁడు నిమిషములు మాత్రము చేయించుచుంటిని. మూఁడుదినముల వఱకు నీరు కలిపిన నారింజపండ్లరస మిచ్చుచుంటిని.

వేఁడి జాఱలేదు. రాత్రులు కొంచెముకొంచె మెగయుచుం డెను. వేఁడి ౧౦౪ డిగ్రీలవఱకు పోవుచుండెను. నాకు తొందర పుట్టెను. 'పిల్లవాని కెక్కువ చేసిన యెడల నన్నులోకు లేమనుకొం దురు? మాయన్న యేమనును? మఱియొక డాక్టరును పిలిపింపరాక పోయెనా? ఆయుర్వేదవైద్యుని పిలిపింపకపోదుమా? అపక్వమయిన తమబుద్ధిని పిల్లలపై ప్రయోగింప తలిదండ్రుల కేమిహక్కు?' అని యిట్టిఊహలు కలిగెను.

'జీవుఁడా! నీవు నీకొఱకు దేనిని జేయుచున్నావో నీపిల్లవాని కిని దానినే చేయుము. దీనికి పరమేశ్వరుఁడు సంతసించును. నీకు జలచికిత్సమీఁద గుఱి. మందుమీఁద లేదు. డాక్టరు ప్రాణము పోయ లేఁడు. అతఁ డిచ్చునదెల్ల మందు. ప్రాణతంతువు పరమేశ్వరునిచేత నున్నది. ఈశ్వరనామమును గ్రహింపుము. మఱి దీనిని నమ్ముము. నీమా ర్గమును విడువకుము' అని యీ యూహలును కలిగెను.

మనస్సునం దిటులు మల్లాగుల్లాములు పడుచుంటిని. చీఁకటులు పడెను. రాత్రి మణిలాలును దగ్గఱకుఁ దీసికొని పడుకొంటిని. తడి గుడ్డ మీఁదఁ గప్పవచ్చునని నిశ్చయించితిని. లేచి బట్ట తెచ్చి చలినీటఁ దడిపి పిడిచి తలవఱకుఁ గప్పితిని. పైని రెండు కంబళ్లు కప్పితిని. తలకు తడితువాలు చుట్టితిని. ఒడలు పెనమువలె కాలి ఆర్చుకొనిపోయెను. చెమటబొట్టు లేదు.

నాకు అలపు పుట్టెను. మణిలాలును తల్లి కప్పగించితిని. ఒక అరగంటసేపు మంచిగాలిలో తిరిగి శ్రమ తీర్చుకొని శాంతి నొందగోరి చౌపాటీవంకకుఁ బోయితిని. పది కొట్టిరి. మనుజుల రాకపోకలు తగ్గిపోయెను. కాని నాకదేమియు తెలియుటలేదు. నేను విచార సాగరమున మునిఁగిపోతిని. ఓయీశ్వరా! ఈధర్మసంకటమున నా వినతి నంగీకరింపుము! నానాలుకపైని రామనామము మాడుచునే యుండెను. కొంతసేపటికి ఇంటికి మరలితిని. నా గుండెలు దడదడలాడుచుండెను. ఇంటఁ జొరఁగనే మణిలాలు 'నాన్నా వచ్చితివా?' యనెను.

'ఆ నాయనా!'

'నన్నిందుండి తీసివేయుము! ఇందులో చచ్చిపోవుచున్నాను.'

'చెమట పోయుచున్నదా?'

'చెమటతో స్నాన మయిపోయినది. వెంటనె తీసివేయుము నాన్నా!'

నేను మణిలాలు తల చూచితిని: స్వేదబిందుమాల. వేఁడి దిగజారెను. నే నీశ్వరునకు చేతు లెత్తితిని.

'నాయనా! మణిలాలా! భయము లేదు. ఇఁక జ్వరము పోవును కాని ఇంకొంచెము చెమట పోయనిమ్ము!'

'ఇఁక ఆఁగలేను. ఇపుడే నన్ను బయటికి తీయుము; ఇలయుంచో నింకొకతూరి కప్పవచ్చును.'

నాకు ధైర్యము వచ్చెను. మాటలతో కొన్ని నిముసములు గడపితిని. చెమట తలనుండి ధారగా కారఁజొచ్చెను. కప్పినబట్టలన్నియుఁ దీసితిని. ఒడలంతయు తుడిచి ఆరనిచ్చితిని. పిదప తండ్రి

బిడ్డల మా మంచముమీఁదనే నిదురించితిమి. మా యిరువురకును గాఢ నిద్ర పట్టెను.

ప్రొద్దునఁ జూతునుగదా మణిలాలునకు వేఁడి చాలపట్టు తగ్గిపోయెను. నలుబదినాళ్లు పాలు నీరు పండ్లమీఁద నుంచితిని. నాకు భయము తీఱెను. జ్వరము మొండిదే గాని తుదకు వశమాయెను.

నేఁడు నా బిడ్డలందఱిలో మణిలాలు ఆరోగ్యవంతుఁడు, బలిష్ఠుఁడును.

ఇందులకు కారణము రాములవారి కృపయా? జలచికిత్సయా? అల్పాహారమా? లేక యేదేని యుపాయమా? దీనినిర్ణయ మెవరు చేయఁగలరు? ఎవరి విశ్వాసము చొప్పున వారికి నిర్ణయించుకొనఁ జెల్లును. కాని ఆసమయమున ఈశ్వరుఁడే నావినతి నంగీకరించెనని నేను నమ్మితిని; నేఁటికిని నమ్ముచున్నాను.

౨౩

మరల దక్షిణ-ఆఫ్రికా

మణిలాలునకు పూర్తిగా నిమ్మళించెను. గిర్గాము సందులి గృహము నివాసయోగ్యముగా లేదని తలఁచితిని. ఇల్లంతయు తేమ. తగిన వెలుఁగు లేదు. కావున నేను రేవాశంకరుగారితో నాలోచించి మంచితావున గాలి వచ్చు నిల్లు తీసికొన నిశ్చయించితి. బాంద్రా, సాంతాక్రూజ్ వగైరా లన్నియు తిరిగితిమి. బాంద్రాయందు కసాయిదుకాణ ముండుటచే నచటుండ నాకు బుద్ధిపుట్ట లేదు. ఘాట్కోపరము వగైరాలు సముద్రమునకు దూర మని తోఁచెను. సాంతాక్రూజునం దొక అందమైన బంగాళా దొరకెను. అచటికి కాఁపుర మెత్తితిమి. ఆరోగ్యదృష్టిలో నిఁక సురక్షితుల మనుకొంటిని. చర్చిగేటుకు వెళ్లుటకు మొదటితరగతి ప్యాసు తెప్పించుకొంటిని. మొదటి తరగతి బండిలో పలుమాఱులు నే నొక్కఁడనే యని గుఱుతు. దీనివలన నాకు కొంచెము గర్వముకూడ జనించెను. పలుమాఱులు బాంద్రా నుండి చర్చిగేటుకు సరాసరి పోవుబండి నందుకొనుటకు సాంతాక్రూజు నుండి బాంద్రాకు నడిచి పోవుచుండువాఁడను. నాకు రాఁబడి మొదలిడెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికా క్లయంట్లుకూడ కొంచెము పని యిచ్చుచుండిరి. దీనివలననే నాఖర్చులు వెళ్లఁబారిపోయెడివి.

ఇంతవఱకు నాకు హైకోర్టుతో పని పట్టలేదు; కాని ఆదినములలో నచట 'మూట్' (చర్చ) జరుగుచుండెడిది. దానికి వెళ్లుచుంటిని. అందులో పాల్గొన ధైర్యము చాలదు. అందు జమీయత్ రామ్

నానాభాయిగారు ప్రధాన భాగ మాక్రమించుకొనుచుండెనని సఖుతు. క్రొత్తబారిస్టరు లందఱు సందమున నేనును హైకోర్టునందు కేసులు వినుటకు వెళ్లుచుంటిని; అచట నేనో యొకింత వినుటకు బదులు సముద్రముమీఁదనుండి మెల్లమెల్లగా వచ్చు చల్లగాలికి కునికిపాట్లుపడి ఆనంద మనుభవించుట సంభవించెడిది. నావలెనే కునికిపాట్లుపడు వారిని జూచి సిగ్గు పోఁగొట్టుకొనుచుంటిని. అటు లచట నిదురించుటయు ఒక ఫాషన్ అని తలపోసితిని.

హైకోర్టునందలి పుస్తకాలయము నుపయోగింప దొరఁకొంటిని. అచట కొందఱితో పరిచయము చేయను మొదలిడితిని. ఇఁక కొలఁది కాలములోనే హైకోర్టులో పని చేయఁగలుగుదు ననుకొంటిని.

ఈదెస నొకవంక వృత్తినిర్వాహము నెడ కొంచెము కొంచెము చింత లేకుండఁ బోఁ దొడఁగెను, మఱియొకవంక గోఖలేగారికన్నులు నామీఁద. వారమునకు రెండుమూఁడు మాఱులు నాచేంబర్సు లోనికి వచ్చి నాసంగతి తెలిసికొని పోవుచుండిరి. మఱియు నపుడపుడు తమ ముఖ్యమిత్రులను దీసికొనియు వచ్చుచుండిరి. వారు తమకార్యము చేయు తెఱఁగు నాకుఁ దెలుపుచుఁ బోవుచుండిరి.

అయితే నాభవిష్యద్విషయములనుగుఱించి యొకటి చెప్పిన బాగుండును. అది యేమనఁగా, నేను మొదట నేమి చేయవలయునని యేర్పఱచికొంటినో అటువంటిదానిని దేనిని ఈశ్వరుఁడు సాగనిచ్చి నాఁడు కాఁడు—'తా నొకటి తలఁపఁగా దైవ మొకటి తలఁచె.'

చూడుఁడు! నేను స్థిరముగా నుండ నిశ్చయించుకొంటిని; మఱియు కొంచెము స్వాస్థ్య మనుభవింపఁ గడఁగితిని. ఇంతలో ఎకాయెకి దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి తంతివచ్చెను; 'చేంబర్లేను గారు ఇచ

టికి రానున్నాఁడను. నీవు వెంటనే రావలయును.' నా చెప్పినమాటలు నాకు నచ్చుచున్నవి. నేను మరల తంతి నిచ్చితిని: 'నా ఖర్చులు క్రిస్తా పెట్టుఁడు! నేను వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడను.' వెంటనే ధనము వచ్చెను. నే నాఫీసు కట్టిపెట్టి అక్కడికి రవాణా అయితిని.

అచట నాకొక యేర్పాటైన పని పట్టు ననుకొంటిని. బంగాళా నాక్రిందనే యుంచుకొని, ఆలుబిడ్డల నందుంచిపోవుట మంచి దను కొంటిని.

ఈదేశమున పని దొరకని పిన్నవారు విదేశములకుఁ బోవ సాహసించుట లగ్గని నాకప్పుడు తోఁచుచుండెను. ఇందువలన నాతోఁ గూడ నలుగు రైదుగురిని తీసికొనిపోయితిని. వీరిలో మగనలాల్ గాంధియుఁ గలఁడు.

గాంధీ కుటుంబము పెద్దది. ఇంకను వృద్ధియగుచున్నది. వీరిలో స్వాతంత్ర్యము గోరువారిని స్వతంత్రులఁజేయుట నాకోరిక. మా తండ్రిగారు వీరి నందఱను జమీందారీ నౌకరీలలోఁ బెట్టి మెట్టులో నిర్వహించుచుండెడివారు. వీరీ నౌకరీ మానుకొనిన బాగుండునని నే నెంచుచుండెడివాఁడను. వారికి వేరే నౌకరీ చూపింపలేక కాదు. శక్తి యున్నను అట్టి యిచ్ఛ లేదు. వారు తమంతట తాము సంపాదించుకొనఁగల స్వతంత్రులు కావలయునని నాకోరిక.

తుదకు నా ఆదర్శములు పోనుపోను ఎటులెటులు అభివృద్ధి చెందినవో (నా కిటులు నమ్మకము) ఈపిన్నవారి ఆదర్శములను గూడ నటులటులు నాయాదర్శములతో నైక్యముచేయఁ దొడఁగితిని; వీరిలో మగనలాల్ గాంధీని సంసిద్ధుని జేయుటలో మిగుల సాఫల్య మొంద వెను; అయితే యీవిషయము ముందుముందు వ్రాయఁ దగినది.

ఆం॥ బిడ్డల వియోగము; నిలువఁబడిన వకీలుపనిని త్రెంపివైచుట; నిశ్చితవస్తువునుండి అనిశ్చితవస్తువునందు ప్రవేశించుట—ఇది యంతయు ఒక నిమిషము బాధాకరమాయెను. కాని నాకనిశ్చితజీవన మలవాటైపోయెను. ఈ ప్రపంచమునందు భగవంతుఁడొక్కఁడే సత్యము; మిగిలిన దంతయు సిశ్చితము కాదు; అది నిశ్చిత మనుకొనుటయు భ్రమ; మనచుట్టుప్రక్కల కానిపించునదియు, జరుగునదియు ఇది యంతయు అనిశ్చితము; మఱియు క్షణికము. దీనియందు నిశ్చితరూపమైన యేపరమతత్త్వము నిలీనమయియున్నదో దాని ప్రదర్శన మెల్లపుడు జరుగుచుండును. ఈవిషయమున నమ్మక ముంచి యున్నను మన జీవనము సార్థకము కాఁగలదు. ఈ యన్వేషణమే పరమపురుషార్థము.

నేను డర్బనుకు ఒక దినము ముందుగనైన వెళ్ళఁజాలకపోతిని. నేను చేయవలసిన పనియంతయు తయారుచేసి పెట్టియుంచిరి. చేంబర్లేనుగారిని జూచు డెప్యుటేషనుకు తారీఖు నిర్ణయింపఁబడెను. వారి కీయవలసిన అర్జీ వ్రాసి నేను డెప్యుటేషనుతోఁగూడఁ బోవలసి యుంటిని.

మూఁడవ భాగము—మొదటి ఖండము సమాప్తము

అకారాదిపదాది సూచి

అ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఇ

అకారాదిపదాది సూచి

ఈ

ఉ

అకారాదిపదాది సూచి

ఎ

ఏ

ఒ

ఓ

అకారాదిపదాది సూచి

క

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఖ

అకారాదిపదాది సూచి

గ

అకారాదిపదాది సూచి

ఘ

అకారాదిపదాది సూచి

జ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ద

అకారాదిపదాది సూచి

ధ

న

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ప

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

ఫ

అకారాదిపదాది సూచి

బ

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

భ

అకారాదిపదాది సూచి

మ

అకారాదిపదాది సూచి

య

ర

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

శ

ష

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

అకారాదిపదాది సూచి

హ

'కారాదిపదాది సూచి